

Stolók

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

1996. 4. szám
DECEMBER

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

Kiadja az Igazságügyi Minisztérium

Büntetés-végrehajtás

Országos Parancsnokság Sajtóirodája

Megjelenik negyedévenként * Tizenötödik évfolyam 4. szám

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Elnök:

DR. TARI FERENC

Tagjai:

CSÓTI ANDRÁS
DOBOS ISTVÁN
FEJES IMRE
MEZŐ LÁSZLÓ
PADOS JÓZSEF
SCHNEIDER GYULA
DR. NAGY FERENC
DR. VÓKÓ GYÖRGY
DR. FARKAS ÁKOS

Főszerkesztő:

DR. FARKAS TIBOR

Szerkesztő:

TURBÓK ATTILA

Rovatvezetők:

Dr. Boros János, Huszár László,
Garami Lajos, dr. Csordás Sándor,
dr. Lőrincz József, Szondi Miklós,
Turbók Attila

A szerkesztőség címe:

**1054 Budapest V.,
Nagysándor József u. 4.
Telefon és telefax:
312-0090**

E SZÁMUNK SZERZŐI:

Bereczki Zsolt, az országos parancsnokság módszertani igazgatóságának főelőadója; *dr. Boros János*, főosztályvezető az országos parancsnokságon; *dr. Csordás Sándor*, a Fővárosi Bv. Intézet parancsnoka; *Deák Ferenc*, az országos parancsnokság szakkönyvtárosa; *dr. Estók Iózsef*, a Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön parancsnoka; *Frank Tibor*, a Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézetének igazgatója; *Géczy Zsolt*, nevelő a Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtönben; *Gyarmathy Anna* biológus-pedagógus; *Hajnal László Gábor* író; *dr. Lajtár István* legfőbb ügyész; *dr. Mezey Barna*, tanszékvezető egyetemi docens az ELTE jogi karán; *Módos Tamás*, a Rendőrtiszti Főiskola bv. tanszékének tanára; *Pardi Anna* újságíró; *dr. Szatmári Béla*, a Sátoraljaújhelyi Városi Bíróság elnöke; *Tóth Tamás*, az országos parancsnokság humánpolitikai főosztályának főelőadója; *dr. Vavró István*, főosztályvezető az Igazságügyi Minisztériumban; *dr. Vókó György*, osztályvezető ügyész a Legfőbb Ügyészségen.

*

A fotókat *Csatorday Zoltán*
és *Géczy Zsolt* készítette.

**A folyóirat előfizethető az IM BV Költségvetési Elszámolási Számlán:
10023002 01393008 vagy a szerkesztőségben.**

Előfizetési díj egy évre 400 forint.

Előkészítés és tördelés az IM BV Sajtóirodán

Nyomdai munkák a BV KEI nyomdában

Felelős vezető: Machács István

Számok és irányok

Jogerősen elítélt felnőttek (1995)

Az Igazságügyi Minisztérium Kutatásszervező és elemző Iosztálya – a kialakult gyakorlatnak megfelelően – elemezte az 1995-ben jogerősen elítéltek adatait. Ez a jelentés a közbírási eljárásban jogerősen elítélt felnőttek adatait tartalmazza. Terjedelmi okokból a szöveges elemzés mellett csupán a legfontosabb, összefoglaló tényeket tartalmazó adatokat közöljük. Elemzésünkben a bűnözés szerkezetét, az elítéltek demográfiai-társadalmi jellemzőit és a jogkövetkezményeket vizsgáljuk.

Az elítéltek száma, jogkövetkezmények

A közbírási eljárásban jogerősen elítélt felnőttek száma 1995-ben 76 071 volt. Ez az előző évi elítéltszámhoz képest 9,01 százalékos emelkedés. Az elítéltszám növekedése a férfiaknál (68 701) alacsonyabb volt (8,02%), mint a nőknél (7370 elítélt, 19,26 százalékos növekedés).

A növekedés mértéke a férfiaknál és a nőknél eltérő, és miután a bűnözés szerkezetében az elmúlt időben lényeges változás nem következett be, feltehető, hogy az arányok megváltozása, illetőleg az eltérő mértékű növekedés oka az úgynevezett gyorsító csomag hatása. Ezt valószínűsíti, hogy az ügyforgalmi adatok szerint 1995 szeptemberében a bíróságok más hónapok átlagához képest rendkívül sok ügyet fejeztek be. A feltételezést alátámasztja az is, hogy a jogkövetkezmények aránya 1994-hez képest megváltozott. A végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt aránya 13,40 százalékról 12,21 százalékra csökkent, a felfüggesztett szabadságvesztésre ítélté 17,26 százalékról 17,97 százalékra nőtt, a pénzbüntetésre ítélt aránya 50,05 százalék volt (1994-ben 49,88), míg az önállóan alkalmazott mellékbüntetések, intézkedések aránya 18,64, az előző évben 18,87 százalék.

Az arányok változását még jobban érzékelhetjük, ha az elítéltek különböző jogkövetkezmények szerinti számát az előző évi hasonló adathoz viszonyítjuk. Ebből megállapítható, hogy a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték száma (9286) alig csökkent (99,34 százalék az előző évihez viszonyítva). Az elítéltek nemek szerinti megoszlását vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt férfiak száma 8833 volt, az előző évihez viszonyítva 99,58 százalék. A nők száma 453, ami az előző évinek 94,77 százaléka.

Lényegesen emelkedett viszont a felfüggesztett szabadságvesztésre ítélték száma (13

TANULMÁNY

668, 13,49 százalék). A növekedés mértéke a férfiaknál kisebb volt (12 165, 12,87 százalék), mint a nőknél (1503, 18,81 százalék).

A pénzfőbüntetés gyakoribb alkalmazása ebben az évben is kimutatható. Ilyen főbüntetésre 38 070 személyt ítéltek, ez 9,38 százalékkal több az előző évinél. A növekedés mértéke a férfiaknál és a nőknél jelentősen különbözött. A pénzfőbüntetésre ítélt férfiak száma (35 334) 8,54 százalékkal, míg a nők száma (2736) 21,55 százalékkal magasabb, mint az előző évben.

Az önállóan alkalmazott mellékbüntetések, intézkedések aránya (14 180) 7,69 százalékkal, ezen belül a férfiaknál (11 566) 5,11 százalékkal, míg a nőknél (2614) 20,79 százalékkal volt magasabb az előző évinél.

Az adatok valószínűsítik azt a feltételezést, amely szerint a bíróságok elsősorban az egyszerűbb megítélésű ügyek elbírálásával igyekeztek – a jogszabály adta lehetőségeket kihasználva – az elintézetlen ügyek számát csökkenteni. A jogkövetkezmények arányait vizsgálva ezért nem állapítható meg pontosan, hogy az 1995. évi arányok milyen mértékben az ítélkezési gyakorlat évek óta tartó enyhülésének következményei, és milyen mértékben hatott az úgynevezett gyorsító csomag. A kérdésre a választ csak az elkövetkező időszak adatainak elemzése alapján lehet majd egyértelműen megfogalmazni.

Az ítélkezési gyakorlat évek óta tartó enyhülő tendenciája egyébként abból is megállapítható, hogy miközben a büntett miatt elítéltek aránya az 1994. évi 35,70 százalékról 39,09 százalékra nőtt, addig a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt aránya a büntett miatt elítéltek körében 30,10 százalékról 25,13-ra csökkent. A csökkenés – 4,12 százalékról 3,91-re – egyébként a vétség miatt elítélteknél is megfigyelhető volt.

A közbíró eljárásban jogerősen elítélt felnőttkorúak száma 1991–95 között a következőképpen alakult:

Év	Az elítéltek száma	Index	
		1991=100,00	Előző év=100,00
1991	58 165	100,00	–
1992	69 314	119,17	119,17
1993	66 760	114,78	96,32
1994	69 781	119,97	104,53
1995	76 701	131,87	109,92

A bűnözés szerkezete

A jogerősen elítéltek adatait vizsgálva megállapítható, hogy az össz-bűnözésen belül változatlanul a *vagyon elleni bűncselekmények* dominálnak. Az ilyen bűncselekmények miatt elítéltek száma 1995-ben 33 807, aránya 44,44 százalék volt. A második csoportot a *közlekedési bűncselekményeket elkövetők* alkotják. Számuk 20 319, arányuk 26,71 százalék. *Közrend elleni bűncselekmény* elkövetése miatt 9185 főt (12,7 százalék), *személy elleni bűncselekmény* elkövetése miatt 7483 főt (9,84 százalék) ítéltek el.

Az elítéltek elkövetett bűncselekmények szerinti megoszlását vizsgálva most is kimu-

tatható a férfiak és a nők bűnözési szerkezetének különbsége. Ennek legszembevetőbb jellemzője a közlekedési bűncselekmények, ezen belül is az *ittas járművezetés* alapesete miatt elítéltek eltérő aránya. Ittas járművezetés miatt 14 480 férfit (a közvadas eljárásban elítélt férfiak 21,08 százalékát) és 376 nőt (a közvadas eljárásban elítélt nők 5,10 százalékát) ítelték el. Ez annyit jelent, hogy az ittas járművezetés alapesetének elkövetése miatt elítéltek 97,47 százaléka férfi volt.

Ha az elítéltek számából a férfiaknál és a nőknél egyaránt levonjuk a hagyományos bűnözés kereteibe nem tartozó ittas járművezetés alapeseteit, akkor egyrészt az elítélt férfiak száma lényegesen nagyobb mértékben csökken, mint a nőké, másrészt a bűnözési szerkezet arányai is megváltoznak. Az ittas járművezetés alapesete miatt elítélteket az azonos nemű elítéltek számából levonva a férfiak száma az eredeti elítéltszám 78,92 százalékára csökken, míg a nőknél csupán 94,90 százalékára. Mindez természetesen megváltoztatja a büntett és a vétség miatt elítéltek arányát is. Az eltérés e tekintetben is a férfiaknál jelentősebb, míg a nőknél csaknem lényegtelen. A büntett miatt elítéltek aránya ugyanis a férfiaknál az elítéltek teljes körére számított 39,25 százalékról az ittas járművezetés alapesete miatt elítéltek számát levonva 49,73 százalékra emelkedik, míg a nőknél 37,64 százalékról csupán 39,66 százalékra.

Az egyes súlyosabb vagy gyakoribb bűncselekmények miatt elítéltek számát vizsgálva megállapítható, hogy a *befejezett, szándékos emberölésért* elítélt 189 személyből 154 volt férfi, 35 nő. Ez utóbbiak aránya 18,52 százalék, ami kétszerese az elítéltek közötti átlagos arányuknak.

A *kiskorú veszélyeztetése* miatt elítélt 263 főből 74 (28,14 százalék) volt nő, ami több mint kétszerese a nők elítéltek közötti átlagos arányának. Érdekes megjegyezni, hogy a tartás elmulasztása miatt elítéltek között (805 fő) a nők száma 66 (8,20 százalék), vagyis az átlagnál alacsonyabb.

Az átlag körüli aránnyal képviseltetik magukat a nők a *rablás* miatt elítélteknél (1100 főből 115 volt nő, ez 10,45 százalékos arány).

A *lopás* miatt elítéltek között a férfiaknál a büntetti és a vétségi alakzat miatt elítéltek aránya lényegesebb kiegyenlítettebb, mint a nőknél, ami egyértelműen súlyosabb bűnözési szerkezetre utal. A büntetti és a vétségi alakzat miatt elítéltek megoszlását vizsgálva ezért azt állapíthatjuk meg, hogy a büntett miatt elítéltek között a nők aránya 5,44 százalék, a vétségi alakzat miatt elítéltek között viszont 13,12 százalék volt.

A bűnözés tárgyi súlyát és az elítéltek személyi társadalomra veszélyességét jelzi a halmazat miatt elítéltek aránya is. Itt azt állapíthatjuk meg, hogy az elítéltek 24,84 százalékát ítélték el halmazati bűnelkövetés miatt. Figyelemreméltó, hogy a büntett miatt elítélteknél a halmazati bűnelkövetés aránya 42,24 százalék, míg a vétség miatt elítélteknél 13,67 százalék volt. Az eltérés oka – más körülmények mellett – az is, hogy a vétségi esetek jelentős része ittas járművezetés alapesete, amelynél a halmazati bűnelkövetés az átlagosnál ritkábban fordul elő.

A férfiak és a nők adatait összehasonlítva – az elítéltek nemi hovatartozásának arányai miatt – az átlagértékek a férfiaknál mért arányokhoz állnak közelebb. Ebben jelentős szerepe van annak a körülménynek, hogy bűnözésük szerkezete – mint erre már több ízben utaltunk – eltérő. A halmazat miatt elítéltek aránya a férfiaknál és a nőknél a büntett és a vétség miatt elítélteknél a következő (az azonos nemű elítéltek százalékában):

A cselekmény	Férfiak	Nők
Büntett	42,48	39,87
Vétség	13,22	17,69

Demográfiai-társadalmi jellemzők

Az elítéltek *életkor szerinti* megoszlását jelző adatok változatlanul a fiatal korosztályok magas részvételi arányát jelzik: a közbírási eljárásban 1995-ben jogerősen elítélt felnőttkorú férfiak 51,31 százaléka, a felnőttkorú nők 42,22 százaléka 18-29 éves volt. A férfiaknál mért magasabb arány a körükben gyakoribb erőszakos bűnözéshez kötődik, az úgynevezett fiatal felnőtt férfiak számottevő hányadát ugyanis ilyen cselekmény miatt ítélik el. Az adatokból az is megállapítható, hogy az elítélt nők kormegoszlása kiegyenlítettebb, a fiatal felnőttek már jelzett, alacsonyabb aránya mellett az is megfigyelhető, hogy az ötven éven felüliek aránya a férfiaknál 6,50 százalék, a nőknél 8,73. A jelenség azért is említésre méltó, mert egyrészt a nők bűnözési gyakorisági mutatója lényegesen alacsonyabb, mint a férfiaké, másrészt idősebb korban a bűnözési gyakoriság – a fiatal évjáratokhoz viszonyítva – jelentős mértékben csökken. Az eltérésre nem szolgálhat önmagában magyarázatul az a tény, hogy – elsősorban a férfiak kedvezőtlenebb halandósági viszonyai következtében – a nők aránya az ötven éven felüli korosztályokban korcsopor-

TANULMÁNY

tonként emelkedő arányban múlja felül a férfiakét. A bűnözés szerkezete, valamint a nem és az életkor közötti kapcsolat szorosságát elsősorban az erőszakos bűncselekményeknél bizonyítja, hogy a 18-19 éveseknél, ahol az erőszakos bűncselekmények aránya relatíve magas, az elítéltek 7,64 százaléka volt nő, míg a hatvanéves és idősebb korcsoportokban ennek csaknem három és félszerese, 26,70 százalék.

Az elítéltek családi állapotát vizsgálva a következő arányokat állapíthatjuk meg (férfiak, nők együtt):

Nőtlen, hajadon	43,11%
Házass	40,10%
Elvált	13,79%
Különváltan élő	1,54%
Özvegy	1,45%

A nőtlenek és hajadonok magas aránya egyértelműen az életkor szerinti megoszlással függ össze, bár bizonyos adatok arra utalnak, hogy a visszaesők körében arányuk magasabb, mint a büntetlen előéletű elítéltek között. A különböző családi állapotú elítéltek nemenkénti arányát vizsgálva megállapítható, hogy az elváltak aránya a férfiaknál 13,37 százalék, a nőknél 17,67 százalék. Különváltan élt az elítélt férfiak 1,32, a nők 3,60 százaléka. Az arányok még akkor is figyelmet érdemelnek, ha az elítélt nők száma alacsony. Az összefüggést egyébként más oldalról világosan mutatja, hogy míg a felnőttkorú elítéltek teljes körére számítva a nők aránya 9,69 százalék, addig a különváltan élő elítéltek között a nők aránya 22,57 százalék volt. Ezek az arányok megerősítik azokat a megállapításokat, amelyek szerint a családi állapot jelentősége a nők büntetőjogi normaszegéseinek gyakorisága tekintetében nagyobb, mint a férfiaknál. Az az adat, hogy az özvegy családi állapotú elítéltek 35,75 százaléka volt nő, elsősorban a népesség egészében is megfigyelhető halandósági arányokkal és az elítéltek kormegoszlásával magyarázható.

Az elítéltek 1,41 százaléka volt *írástudatlan*, 69,36 százaléka járt *általános iskolába*, 25,73 százaléka volt *középszintű* és 3,51 százaléka *felsőfokú végzettségű*. A férfiak és a nők iskolai végzettség szerinti megoszlásában elsősorban az írástudatlanoknál volt szembevetendő a különbség. Az írástudatlanok aránya ugyanis a férfiaknál 0,96 százalék, nőknél 5,59 százalék volt. Ezek az arányok megerősítik a korábban is megfigyelt – a nők szempontjából kedvezőtlen – arányok alapján megfogalmazott megállapításokat. A felsőfokú végzettségűek aránya csaknem megegyezett, bár a nőknél valamivel magasabb volt (3,89%), mint a férfiaknál (3,47%).

Más megközelítésben: az elítélt nők aránya az írástudatlan elítéltek között 38,54, a felsőfokú végzettségűek között 10,75 százalék.

Az elítéltek 63,71 százaléka volt *büntetlen előéletű*, 24,82 százaléka *visszaesőnek nem tekintendő bűnismétlő*, 2,49 százaléka *különös visszaeső* és 7,64 százaléka *többszörös visszaeső*. Az elítéltek arányait nemenként vizsgálva a férfiaknál mérhető a büntetlen előéletűek magasabb aránya: 37,98 százalék, míg a nőknél 20,53 százalék. Az aránybeli eltérés említésre méltó a visszaesőnek nem tekintendő bűnismétlőknél, férfiaknál 25,73, nőknél 16,36 százalék.

Összefüggések

A kriminológiai és kriminálstatistikai vizsgálatokat végzők általában megkülönböztetett érdeklődést mutatnak a legsúlyosabb, elsősorban az erőszakos jogsértések, illetőleg a bűnözés szempontjából meghatározó jelentőségű vagyon elleni bűncselekmények elkövetői iránt. Ez az érdeklődés mindenképpen indokolt, hiszen a bűnözést a társadalom szemében is elsősorban ezek a cselekmények reprezentálják. A következőkben röviden összefoglaljuk azokat az adatokat, amelyek ezeket az összefüggéseket megvilágítják.

Az életkor és a bűnözés kapcsolatát az elítéltek mintegy kilenctizedét kitevő férfiaknál vizsgáltuk. A rendelkezésünkre álló adatok megerősítik azokat a korábbi adatokat, amelyek a fiatal korosztályok átlagon felüli bűnözési részvételét bizonyítják. A jogerősen elítélt felnőttkorú férfiak 51,31 százaléka tartozott az úgynevezett *fiatal felnőttek*, vagyis a 18-29 évesek korosztályába. Kiemelt bűncselekmények szerint vizsgálva megállapítható, hogy a *szándékos, befejezett emberölés* miatt elítéltek között az ilyen korúak aránya az átlagosnál alacsonyabb, 40,26 százalék volt. Ez az adat összhangban áll azokkal a megfigyelésekkel, amelyek szerint az emberölés miatt elítéltek kormegoszlása eltér az egyéb, erőszakos bűncselekmények elkövetőinek kormegoszlásától. Az átlagosnál magasabb, 56,28 százalék volt viszont e korosztály aránya az *erőszakos közöszlés* miatt elítélteknél, ami összhangban áll azzal a megfigyeléssel, hogy a bűncselekmények elkövetőinek döntő része a fiatal korosztályokból kerül ki. (Kiegészítésként elegendő csupán az ilyen bűncselekmények elkövetése miatt elítélt fiatalok számára és arányára utalni.) A kormegoszlás alakulásának okai között szerepelnek az ebben a korban kétségkívül intenzív biológiai aktivitás mellett a személyiségfejlődési, kommunikációs készségbeli zavarok is.

A fiatal korosztályba tartozók aránya a *rablás* miatt elítéltek között volt a legmagasabb: 72,18 százalék. Ez az adat is megerősíti, hogy a rablások elkövetőinél a fiatal évrátba tartozók dominálnak. Az erőszakos közöszléshez hasonlóan itt is utalnunk kell az ilyen bűncselekmények miatt elítélt fiatalok magas számára. A *lopás* miatt elítéltek életkor szerinti megoszlását vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a fiatalabb korosztályok aránya a súlyosabb büntettekért elítélteknél magasabb (69,60 százalék), mint a vétség miatt elítéltek között (55,03 százalék). Ezek az adatok is megerősítik azokat a feltételezéseket, illetőleg tapasztalati tényeket, hogy az idősebb korosztályokba tartozók ilyen bűncselekményei általában már kisebb súlyúak, ami a bűnözői karrier erősen lefelé ívelő jellegével, a személyiség leépülésével áll összefüggésben.

Az átlagostól lényegesen eltérő kormegoszlást figyelhetünk meg a *tartás elmulasztása* miatt elítélteknél. Ezek között ugyanis a 30-44 évesek együttes aránya 70,91 százalék volt, ami nyilvánvalóan a cselekmény jellegével áll összefüggésben. Ezt bizonyítja, hogy a 45. életévtől kezdődően az ilyen bűncselekmény miatt elítéltek száma rendkívül meredeken csökken. A 45-49 éves korosztályba tartozók száma a 40-44 évesekhez viszonyítva 43,45 százalék, míg a 50-54 éveseké – ugyancsak az előző korcsoporthoz viszonyítva – csupán 23,81 százalék. Ez nyilvánvalóan azzal magyarázható, hogy ez az életkor, amelyben az elítéltek tartási kötelezettsége azért szűnik meg, mert a tartásra jogosult el-

éri a nagykorúságot, így a tartásra jogosultság elvesztésével a mulasztás már nem állapítható meg.

A már jelzett bűncselekmények miatt elítéltek *családi állapot szerinti megoszlását* nemként vizsgálva ugyancsak jellegzetes összefüggésekre bukkanhatunk. Ezek közül említésre méltó, hogy az emberölés miatt elítéltek között az *elváltak* aránya (24,68%) lényegesen magasabb, mint az elítéltek között általában. Az erőszakos közöskülés miatt elítéltek között a *nőtlenek* átlag feletti (52,46%) aránya a kormegoszlással magyarázható, és nyilvánvalóan ugyanez az oka a rablás miatt elítélteknél megfigyelt 67,01 százalékos arálynak is. Említésre méltó, hogy a lopás büntette miatt elítéltek 63,39 százaléka, míg a vétség miatt elítéltek 49,79 százaléka volt nőtlen. A *házasoknál* fordított a helyzet: a büntett miatt elítéltek 23,52 százaléka, a vétség miatt elítéltek 35,47 százaléka volt házas. Az arányok eltérései itt is a kormegoszlással magyarázhatók, amit megerősít az a tény is, hogy a lopás vétsége miatt elítéltek között az *özvegyek* száma (126) csaknem háromszorosa volt a lopás büntette miatt elítélt, azonos családi állapotúak számának (47).

Az elítélt nők családi állapot szerinti megoszlását vizsgálva megállapítható, hogy az elváltak és a különváltan élők aránya átlagosan is magasabb, mint a férfiaknál, és ez a lopás büntette, illetőleg vétsége miatt elítélt nők lényegesen alacsonyabb száma ellenére is kimutatható.

Az elváltak és a különváltan élők aránya a lopás büntette és a lopás vétsége miatt elítélteknél az azonos nemű elítéltek százalékában a következőképpen alakult:

Az elítélt családi állapota	Lopás büntette		Lopás vétsége	
	férfiak		nők	
Elvált	11,21	12,46		
Különváltan él	1,42	1,19		
Elvált	14,48	14,50		
Különváltan él	6,47	5,00		

TANULMÁNY

Az iskolai végzettség és a bűnözés közötti kapcsolat vizsgálata a kriminológiai és a kriminálstatisztikai elemzések hagyományosnak tekinthető témája. Az 1995. évi bírósági adatok ismét megerősítik az ezekről az összefüggésekről már korábban közölt arányokat és azt bizonyítják, hogy a bűnözés e szempontból rendkívül nagy stabilitást mutat. Ezek az arányok azt jelzik, hogy az iskolai oktatás társadalmi beilleszkedést segítő szerepe rendkívül nagy, ezért a bűnözés visszaszorítása érdekében hozott intézkedések, társadalmi erőfeszítések csak akkor lehetnek eredményesek, ha az iskolai oktatásban is sikerül lényeges változást elérni. Az összefüggések bemutatására elegendő csupán arra utalni, hogy miképpen alakult az írástudatlan elítéltek aránya a már kiemelten vizsgált bűncselekmények miatt elítélteknél nemeként, az elítéltek százalékában.

Bűncselekmény	Férfiak	Nők
Emberölés*	1,95 (3 fő)	11,43 (4 fő)
Rablás	3,15 (31 fő)	9,57 (11 fő)
Lopás büntette	1,38 (141 fő)	8,86 (52 fő)
Lopás vétsége	1,49 (173 fő)	9,66 (170 fő)

* szándékos, befejezett

Az iskolai végzettség és a bűnözés cselekményi oldala közötti összefüggéseket mutatja, hogy a 2669 felsőfokú végzettségű elítélt 59,05 százalékát közlekedési bűncselekmény miatt ítélték el.

Az elítéltek előéletét vizsgálva megállapítható, hogy a *büntetett előéletűek* aránya a férfiaknál 37,98, a nőknél 20,53 százalék volt. Az arány a 18. életévétől a 34. életévig emelkedik, majd azt követően csökken. A jelenség nyilvánvaló összefüggésben áll a kriminalitási gyakoriság életkorral összefüggő változásával. Megállapítható, hogy a kiemelten vizsgált bűncselekményeknél a büntetett előéletűek aránya az átlagosnál lényegesen magasabb. A férfiak és a nők adatait együtt vizsgálva a következő arányokat kapjuk: rablás – 70,09%, lopás büntette – 58,86%, lopás vétsége – 44,70%.

Az arányoknál megállapítható tehát a büntetett előéletűek aránya és a cselekmény súlyossága közötti szoros összefüggés. Ez alól csupán az emberölés képez kivételt, amelynél a büntetett előéletűek aránya 49,21 százalék, vagyis alacsonyabb, mint a rablás és a lopás büntette miatt elítéltek között. (Kiegészítésként jegyezzük meg, hogy a rablás miatt elítéltek 24,64 százaléka többszörös visszaeső volt.) Az erőszakos közönsülés miatt elítélt férfiak 63,44 százaléka volt büntetett előéletű. Az átlagosnál lényegesen alacsonyabb a büntetett előéletűek aránya az ittas járművezetés miatt elítélteknél, ahol a férfiak és a nők adatait együttesen számítva az arány 24,38 százalék volt. Ez is megerősíti azokat a feltételezéseket, amelyek szerint az ittas járművezetők döntő többsége nem a hagyományos bűnelkövetői körből kerül ki.

A büntetett előéletűek aránya egyébként a férfiaknál összesen 37,98%, ebből az ittas járművezetés alapesete miatt elítélteknél 24,81%, egyéb bűncselekményeknél az ittas járművezetés alapesete nélkül 41,50%.

Az előélet és a családi állapot közötti összefüggéseket vizsgálva megállapíthatjuk, hogy lényeges különbség figyelhető meg a különböző családi állapotú elítélt-kategóriákban. Itt elegendő csupán a többszörös visszaesők arányára utalni, amely az azonos nemű és családi állapotú elítéltek között a férfiaknál és a nőknél a következőképpen alakul.

TANULMÁNY

A többszörös visszaesők aránya az azonos családi állapotú elítéltek százalékában:

	Férfiak	Nők
Házas	4,09	1,37
Elvált	12,40	3,07
Különváltan él	13,31	3,77

A családi állapot jelentőségét még világosabban bizonyítja, ha az előélet családi állapot szerinti megoszlást nemenként vizsgáljuk. Ekkor a következő arányokat kapjuk:

Az elítélt előélete	Összes	Ebből	
		Elvált	Különváltan él
			Férfiak
Különös visszaeső	100,00	11,34	1,65
Többszörös visszaeső	100,00	20,29	2,16
Nők			
Különös visszaeső	100,00	7,79	12,99
Többszörös visszaeső	100,00	20,10	5,03

Az arányok még az elítéltek számában kimutatható lényeges különbség ellenére is figyelmet érdemelnek. Az iskolai végzettség és a büntetőjogi normaszegések gyakorisága közötti kapcsolatot világosan mutatja, hogy a büntetett előéletűek aránya az iskolai végzettség szintjének emelkedésével csökken.

A büntetett előéletűek száma és aránya (százalék)

Az elítéltek iskolai végzettsége	A büntetett előéletűek			
	Férfiak		Nők	
	száma	aránya	száma	aránya
Nem járt iskolába	409	62,25	179	43,45
Általános iskola	21 032	44,00	1176	23,72
Középiskola	4320	24,19	142	8,29
Felsőfokú tanintézet	333	13,98	16	5,57
Összesen	26 094	37,98	1513	20,53

Még szembetűnőbb ez a körülmény, ha a többszörös és különös visszaesők arányát az egyes végzettségi kategóriák és az elítéltek neme szerint vizsgáljuk. A különös és többszörös visszaesők együttes aránya a jogerősen elítélt férfiaknál és nőknél az azonos végzettségű elítéltek százalékában:

	Férfiak	Nők
Nem járt iskolába	20,85	10,68
Általános iskola	13,75	4,48
Középiskola	3,89	0,58
Felsőfokú tanintézet	0,97	–
Összesen:	10,81	6,76

A többszörös és különös visszaesők iskolai végzettség szerinti megoszlása

TANULMÁNY

	Férfiak	Nők
Nem járt iskolába	1,85	15,94
Általános iskola	88,49	80,44
Közép iskola	9,35	3,62
Felsőfokú tanintézet	0,31	–
Összesen	100,00	100,00
N=	7430	276

Jogkövetkezmények

A leggyakrabban alkalmazott jogkövetkezmény 1995-ben a *pénzfőbüntetés* volt. A jogerősen elítélt felnőttkorúak közül átlagosan minden másodikat (50,05 százalék) pénzfőbüntetésre ítélték. A *végrehajtandó szabadságvesztés* aránya 12,21 százalék, a *felfüggesztett szabadságvesztésé* ennél magasabb, 17,97 százalék, míg a *közérdekű munka* alkalmazási aránya gyakorlatilag elhanyagolható: 1,13 százalék. Azoknak az elítélteknek az aránya, akikkel szemben a bíróság önállóan alkalmazott mellékbüntetést, intézkedést, 18,64 százalék. (Ez az esetek döntő részében próbára bocsátást jelent.)

A jogkövetkezmények aránya a férfi és a női elítéltek között természetesen lényegesen eltér egymástól, amire alapvetően bűnözési szerkezetük különbsége ad magyarázatot. Az átlagértékek természetesen a férfiaknál mért arányokhoz állnak közelebb, aminek már többször említett oka a férfiak és a nők elítéltek közötti aránya.

Jogkövetkezmény	Férfiak	Nők	Összesen
Végrehajtandó szabadságvesztés	12,86	6,15	12,21
Felfüggesztett szabadságvesztés	17,71	20,39	17,97
Pénzfőbüntetés	51,42	37,12	50,05
Közérdekű munka	1,17	0,87	1,13
Önállóan alkalmazott mellékbüntetés, intézkedés	16,84	35,47	18,64
Összesen	100,00	100,00	100,00
N=	68 701	7370	76 071

A végrehajtandó szabadságvesztés arányában kimutatható különbség magyarázatát elsősorban az erőszakos bűncselekményt elkövetők eltérő aránya adja. A felfüggesztett szabadságvesztés alkalmazásában lényeges eltérés nincs, bár a nőknél valamivel magasabb, mint a férfiaknál. A közérdekű munka alkalmazási arányának különbsége gyakorlatilag elhanyagolható, és e büntetési nem alkalmazása kivételnek tekinthető. A pénzfőbüntetés eltérő arányának oka a közlekedési bűncselekmények, ezen belül is az ittas járművezetés alapesete miatt elítéltek kategórián belüli magas száma és aránya. Az önállóan alkalmazott mellékbüntetéseket, intézkedéseket eltérő aránya azt bizonyítja, hogy a bíróságok relatíve gyakrabban bocsátottak próbára nőket, mint férfiakat.

A jogkövetkezmények összefüggésben állnak a bűnözés szerkezetével, így annak tár-

TANULMÁNY

gyi súlyával. Ezt a kérdést két oldalról vizsgálva is bizonyíthatjuk. Egyrészt jelzik azok az adatok, amelyek szerint a végrehajtandó szabadságvesztés aránya a büntetett elkövetőknél 25,13 százalék, míg a vétséget elkövetőkénél 3,91 százalék volt. A differenciáltságot más oldalról bizonyítja, hogy a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték között a büntetett elkövetők aránya 80,48 százalék, a vétséget elkövetőké 19,52. A pénzbüntetésre ítéltéknél az arány éppen fordított: a büntett miatt elítéltek aránya 20,69, a vétség miatt elítélteké 79,31 százalék volt.

A büntetés-kiszabási gyakorlat és a büntetőpolitika kétségkívül leglényegesebb kérdése a végrehajtandó szabadságvesztés alkalmazási aránya. A Btk. fejezetbeosztása szerint vizsgálva a legmagasabb arányt a férfiak esetében a házasság, a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények miatt elítéltek kategóriájában mértük, ez 28,26 százalék volt. Ezt a nagyon elleni bűncselekmények kategóriája követte, ahol az arány 20,77 százalék. Az előbbi csoportban a magas arány elsősorban az erőszakos közönség és a tartás elmulasztása miatt elítéltekkel szemben alkalmazott büntetések következménye, míg a nagyon elleni bűncselekményeknél egyrészt a rablás és a lopás büntette, másrészt a magas visszaesési arány szolgál magyarázatul. A személy elleni bűncselekmények körében mért 14,18 százalékos arány elsősorban azzal magyarázható, hogy a nagyon gyakran konfliktus-szituációban elkövetett testi sértések esetében a bíróságok viszonylag gyakran szabnak ki figyelmeztető jellegű felfüggesztett szabadságvesztést.

A nők esetében az arányok lényegesen alacsonyabbak, és az eltérések kisebbek. A végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték aránya bűncselekmény-kategóriák szerint százalékban: nagyon elleni bűncselekmények 8,74; a házasság, a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények 8,14; a személy elleni bűncselekmények 8,13;

A végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték aránya egyébként nők esetében valamennyi bűncselekmény-kategóriában alacsonyabb, mint a férfiaknál.

A differenciált ítélkezési gyakorlatot bizonyítja, hogy a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték előélet szerinti megoszlása a férfiaknál és a nőknél egyaránt lényegesen különbözik azokétól, akikkel szemben a bíróság egyéb jogkövetkezményeket alkalmazott. Ennek lényegét jól érzékeltethetjük, ha összehasonlítjuk a büntetlen előéletűek és a többszörös visszaesők közül végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték, illetőleg az egyéb jogkövetkezményekre ítélték közötti arányát.

Az elítélt előélete	Jogkövetkezmény Végrehajtandó szabadságvesztés	Egyéb
		Férfiak
Büntetlen	18,39	68,46
Bűnismétlő	28,42	25,33
Visszaeső	3,53	1,13
Különös visszaeső	11,22	1,38
Többszörös visszaeső	38,45	3,70
Összesen	100,00	100,00
N=	8833	59 868

TANULMÁNY

A különbségekkel kapcsolatban külön is fel kell hívnunk a figyelmet a büntetlen előéletűek, valamint a többszörös és különös visszaesők arányára.

A végrehajtható szabadságvesztésre ítélték előélet szerinti megoszlása mellett kedvezőtlen családi állapot és iskolai végzettség szerinti megoszlásuk is. Ez a büntetés-végrehajtás helyzetét kétségkívül nehezebbé teszi. A jogerősen végrehajtható szabadságvesztésre ítélt férfiak között a házasság nélküli állapotúak aránya csupán 22,05 százalék, az elváltaké 16,14, a különváltan élőké 2,05 százalék. A nőknél az elváltak aránya ezzel csaknem megegyező (16,11%), a különváltan élőké 5,96 százalék. A nőtlen férfiak és a hajadon nők viszonylag magas aránya (58,78, illetőleg 44,59 százalék) az elítéltek megoszlásával magyarázható. Nem maradhat említés nélkül az sem, hogy a jogerősen végrehajtható szabadságvesztésre ítélt férfiak 1,47 százaléka és a nők 9,49 százaléka írástudatlan volt.

A pénzfőbüntetésre mint a leggyakrabban alkalmazott büntetésre ítéltéknek a büntetés összege szerinti megoszlását vizsgálva elsőként azt kell leszögeznünk, hogy a magyar közgondolkodás változatlanul e büntetési nem összegszerűségét tekinti meghatározónak, a napi tétel és a napi tétel forintösszege csak másodlagos. Tekintettel arra, hogy a pénzfőbüntetés anyagi hátrány, ez a megközelítés mindenképpen életszerű és nem vitatható. A napi tétel és a napi tétel forintösszege szerinti megoszlás csak arra ad lehetőséget, hogy e büntetési nem alkalmazásának egyéb jellemzőit körültekintőbben leírjuk. A kiszabott pénzbüntetések 54,55 százaléka 10 000–50 000 forint közötti összegű volt (20 768 fő). Az 5001–10 000 forint összegű büntetési kategória volt a második legnagyobb, 35 százaléka (13 324 fő). Ennél lényegesen kevesebb elítélte (3027), 7,95 százalék büntetése volt 3001–5000 forint közötti. Az ennél kisebb összegű büntetésre ítélték együttes száma nem érte el a 400 főt, aránya az egy százalékot. Az ötvenezer forint feletti büntetésre ítélték 1,52 százalékos aránya 577 elítélteket jelent.

A napi tétel szerinti megoszlást vizsgálva lényegében három kategória aránya jellemezte az eloszlást. Ezek:

Napi tétel	Az elítéltek száma	Aránya a pénzbüntetésre ítélték arányában
81–100	9755	25,62
101–120	6148	16,15
121–150	8424	22,13

A napi tételszám 150 felett volt 9920 elítélte esetében, akik a pénzfőbüntetésre ítélték 24,22 százalékát alkották. Azoknak az elítélteknek a száma, akiknél a büntetés napi tétel legfeljebb 80 napig terjedt, 4523 volt, aránya 11,88 százalék.

A napi tétel forintösszegét vizsgálva azt kell megállapítanunk, hogy – az eddigi gyakorlatnak megfelelően – a napi tétel forintösszege rendkívül nagymértékben koncentráldott:

50–100 forint	26 505 elítélte	69,02%
101–150 forint	5744 elítélte	15,09%
151–200 forint	3541 elítélte	9,30%

Ha tehát a koncentrációást vizsgáljuk, azt kell megállapítanunk, hogy a napi tétel forintösszegének 200 forintig terjedő sávjába tartozott a pénzfőbüntetésre ítélték 94,01 százaléka. A pénzfőbüntetések 44,77 százalékát egyébként közlekedési bűncselekmény, 34,03 százalékát vagyon elleni bűncselekmény és 11,22 százalékát közrend elleni bűncselekmény elkövetése miatt szabták ki. A közlekedési bűncselekmények magas arányát az okozza, hogy az ittas járművezetés alapeseténél ez a büntetési nem tekinthető tipikus jogkövetkezménynek: az elítéltek 91,65 százalékát ítélték pénzfőbüntetésre. (A pénzfőbüntetésre ítélték 35,76 százaléka ittas járművezetés alapesete miatt állt bíróság előtt.)

Előzetes letartóztatás

Az 1995-ben jogerősen elítélt 68 701 felnőttkorú férfiból 6562 volt előzetes letartóztatásban. A legmagasabb arányt – érthető okokból – a befejezett, szándékos emberölés miatt elítélteknél figyelhetjük meg.

A vagyon elleni bűncselekményeket elkövető elítéltek közül a rablás miatt elítéltek voltak leggyakrabban előzetes letartóztatásban. A lopás büntette és a lopás vétsége miatt elítéltek között az előzetes letartóztatásban lévők tekintetében lényeges eltérés figyelhető meg. A büntett miatt elítéltek esetében az előzetes letartóztatás aránya sokkal magasabb volt. A bűncselekmény jellegével magyarázható az erőszakos közöszlés miatt elítélt férfiaknál az előzetes letartóztatás 80,87 százalékos aránya.

A 7370 jogerősen elítélt felnőttkorú nőből 414 (5,62 százalék) volt előzetes letartóztatásban. Ez alacsonyabb, mint a férfiaknál mért 9,55 százalékos arány. Az adatok alapján feltételezhető, hogy a nőknél a társadalomra veszélyesség személyi és tárgyi jellemzői – még az azonos minősítésű esetekben is – enyhébbek, mint a férfiaknál. Többek között valószínűleg ezzel is magyarázható, hogy a nőknél a férfiakhoz viszonyítva – minden bűncselekménynél – alacsonyabb volt az előzetes letartóztatásban lévők aránya.

Az előzetes letartóztatásban lévő férfiak és nők aránya bűncselekményenként, az azonos nemű elítéltek százalékában a következőképpen alakult:

Bűncselekmény	Férfiak	Nők
		Százalék
Szándékos emberölés	94,16	71,43
Rablás	84,97	65,22
Lopás büntette	26,66	16,87
Lopás vétsége	4,46	3,87

Enyhítő szakasz alkalmazása

A jogerősen elítélt férfiaknál és nőknél a bíróság egyaránt az elítéltek 10,27 százalékánál alkalmazta az enyhítő szakaszt. Az egyes bűncselekmény-kategóriák szerint vizsgálva, a személy elleni bűncselekmények miatt elítélteknél az arány férfiaknál és nőknél csaknem megegyező: férfiak 21,24, nők 21,49. Lényeges különbség figyelhető meg viszont a kategórián belül a *befejezett szándékos emberölés* miatt elítélteknél, ahol az arány

férfiak esetében 16,23, nők esetében 40 százalék volt. Az eltérés oka nyilvánvalóan a kriminológiai és kriminálstatisztikai kutatásokból ismert motivációs és szituációs különbség, amely a férfiak és a nők által elkövetett ilyen jellegű cselekmények között fennáll. Vélhetően hasonló okokkal magyarázható az *életveszélyt (halált) okozó testi sértésnél* kimutatható különbség is: férfiak 49,11, nők 75,64 százalék. A nőknél mért magasabb arány még akkor is említésre méltó, ha tekintetbe vesszük, hogy az esetszám lényegesen alacsonyabb. A *szándékos súlyos testi sértéseknél* a különbség egyébként nem számottevő: férfiak 22,87, nők 18,11 százalék.

Rendkívül alacsony az enyhítő szakasz alkalmazási aránya a *közlekedési bűncselekmények* elkövetése miatt elítélteknél: férfiak esetében 2,34, nőknél 6,17 százalék. A különbség oka nyilvánvalóan az, hogy a férfiak közlekedési bűncselekményeinek döntő többségét (74,79 százalékát) az ittas járművezetés alapesete jelenti, ahol a bíróságok gyakorlatilag elhanyagolható mértékben (0,22%-ban) alkalmazzák az enyhítő szakaszt. Ez a cselekmény jellegét, társadalomra veszélyességét és az alkalmazott jogkövetkezményeket tekintve teljesen érthető és indokolt. A nők közlekedési bűncselekményeinek körében ugyanakkor az ittas járművezetés alapesetének aránya lényegesen alacsonyabb: 39,29 százalék.

A *család, az ifjúság, a nemi erkölcs elleni bűncselekményeknél* a férfiak esetében 9,79 százalék, a nők esetében 7,56 százalékos arányban alkalmaztak enyhítő szakaszt. Magas az enyhítő szakasz alkalmazási aránya az *erőszakos közöszléseknél* (28,42 százalék), valamint a megrontás miatt elítélt férfiaknál (30,36 százalék). Ezek az arányok azt valószínűsítik, hogy a bíróságok körültekintően mérlegelték az eset összes körülményét, így feltelezhetően a sértett közrehatását is.

A közrend elleni bűncselekményeknél az enyhítő szakasz alkalmazási aránya férfiaknál 18,80, nőknél 14,10 százalék volt. A gazdasági bűncselekmények esetében férfiaknál 19,60, nőknél 16,76 százalék. A vagyon elleni bűncselekményeknél az átlagos alkalmazási arány férfiak esetében 9,86, nőknél 7,38 százalék. A bűncselekmények és az elkövetők nemi hovatartozása szerinti szóródás azonban itt is rendkívül nagy.

Az egyes bűncselekmények miatt jogerősen elítélteknél az azonos nemű elítéltek százalékában az arányok a következők voltak:

Bűncselekmény	Férfiak	Nők
Rablás	21,83	40,87
Lopás büntette	20,33	18,06
Lopás vétsége	1,32	1,14

A rablásnál megfigyelhető közel kétszeres különbség nyilvánvalóan elsősorban az elkövetői közreműködés mértékének és formájának különbségeivel függ össze.

Alkoholfogyasztás

Az alkoholfogyasztással összefüggő bűncselekmények elkövetése miatt elítéltek aránya a férfiaknál 34,83, a nőknél 12,01 százalék volt. Az átlagértékek mögött természetesen jelentős ingadozás húzódik meg. A *személy elleni bűncselekmények* körében a férfi-

aknál mért arány 37,14, a nőknél 19,40 százalék. Rendkívül nagy a különbség az emberölésnél, ahol az elítélt férfiak 71,43, míg a nők 34,29 százalékánál volt megállapítható a cselekmény összefüggése alkoholfogyasztással. A különbség nyilvánvaló oka a két nem alkoholfogyasztási szokásainak különbsége, valamint az, hogy a férfiak esetében az érzelmi, indulati jellegű cselekmények mint konfliktusrendező magatartások gyakoribbak, mint a nőknél. Ezt bizonyítja a *szándékos súlyos testi sértésnél* megfigyelt különbség is: férfiak 36,79, nők 17,30 százalék. Az arányokkal kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a hagyományos bírósági statisztika a sértetti oldalon fennálló összefüggés gyakoriságát nem vizsgálja. A gyakorlati jogalkalmazói tapasztalatok, a kriminológiai kutatások és a kriminálstatisztikai vizsgálatok tapasztalatai szerint azonban a kapcsolat ezen az oldalon is jelentős arányú. Emberölések, illetve kísérletek esetében például bizonyos időszakokban és területeken még felül is múlja az elkövetői arányt. A leggyakoribb összefüggés a *közlekedési bűncselekmények* elkövetése miatt elítélteknél volt kimutatható, ami teljesen érhető, hiszen e cselekmények döntő része ittas járművezetés alapesete. (Ez a cselekmény egyébként az elítéltek teljes körére számított arányokat is nagymértékben befolyásolja.) Ezt bizonyítja, hogy míg a közlekedési bűncselekmények elkövetése miatt elítéltek összességénél az alkoholfogyasztással összefüggő bűncselekmények aránya a férfiaknál 79,85, a nőknél 42,84 százalék, addig ugyanezek az arányok az ittas járművezetés alapesete nélkül számítva 20,09, illetőleg 5,85 százalék.

A *házasság, a család, az ifjúság és a nemi erkölcs* elleni bűncselekmények körében az átlagos arány nem mutat lényeges különbségeket: férfiak 14,89 százalék, nők 11,05 százalék. Lényeges az eltérés azonban a kiskorú veszélyeztetése miatti elítélésnél, ahol a férfiak már említett, nőknél gyakoribb alkoholfogyasztásával állhat összefüggésben, hogy az itt mért arány 40,21, míg a nőknél csak 20,27 százalék volt.

Az *államigazgatás, az igazságszolgáltatás és a közélet tisztasága* elleni bűncselekmények miatt elítélt férfiak 19,37 és a nők 5,51 százalékánál állapította meg a bíróság, hogy a cselekmény alkoholfogyasztással összefügg. A közrend elleni bűncselekményeknél az arányok: férfiak 28,13, nők 13,39 százalék.

A gazdasági bűncselekményeknél az adatok gyakorlatilag elhanyagolható relatív gyakoriságra utalnak, férfiaknál 0,77 százalék, nőknél 0,54 százalék. (Ez utóbbi 185 elítélésből egy esetet jelent.)

A *vagyon elleni bűncselekmények* tekintetében az átlagos arány férfiaknál 10,24, nőknél 3,90 százalék volt. Az átlagértékek mögött azonban az egyes bűncselekmények szerint számított mutatók rendkívüli mértékben szóródnak. Ezekből megállapítható egyrészt, hogy a súlyosabb cselekményeknél az alkoholfogyasztás gyakoribb, másrészt a nőknél és a férfiaknál itt is jelentős az eltérés. Az arányokat bűncselekményenként vizsgálva az azonos nemű elítéltek százalékában a következő megoszlás mutatható ki:

Bűncselekmény	Férfiak	Nők
Rablás	38,27	26,96
Lopás büntette	10,82	4,60
Lopás vétsége	7,47	3,75

Az elítéltek nemenkénti arányainak kapcsolatát vizsgálva kiegészítésként megjegyezzük, hogy az ittas járművezetés alapesete nélkül számítva az alkoholfogyasztással összefüggő bűncselekmények elkövetése miatt elítéltek aránya a férfiaknál 17,42, a nőknél 7,28 százalék. Az eltérő mértékű csökkenés oka az, hogy a közlekedési bűncselekményeken belül az ittas járművezetés alapesete nagyobb mértékben befolyásolja az arányokat a férfiaknál, mint a nőknél. A kapcsolatot más összefüggésben vizsgálva az állapíthatjuk meg, hogy az alkoholfogyasztással összefüggő bűncselekmények elkövetése miatt elítélt felnőttkorúak között a nők aránya 3,57, míg azoknál a cselekményeknél, ahol az összefüggés nem volt megállapítható, 12,65 százalék volt.

Külföldi elítéltek

Az utóbbi időben mind gyakrabban kapnak hangot olyan nézetek, amelyek szerint a hazai bűnözés kedvezőtlen alakulásában döntő szerepük van a külföldi bűnelkövetőknek. Az elítéltek adatai ezt nem támasztják alá. A jogerősen elítéltek három százaléka volt külföldi. Arányuk a gazdasági bűncselekmény elkövetőinek körében a legmagasabb (11,80 százalék), ezen belül devizabűncselekmények miatt elítélteknél 18,57, a csempészet, vámorgazdaság miatt elítélteknél 16,89 százalék. A közvéleményben elterjedt vélekedéssel szemben az emberölés miatt elítélteknél 1,06 százaléka, a súlyos testi sértés miatt elítélteknél 1,07 százaléka volt külföldi. Ennél valamivel magasabb (3,7%) volt a külföldiek aránya a közlekedési bűncselekmények miatt elítéltek körében, ezen belül a közlekedés biztonsága ellen gondatlanságból elkövetett vétség (8,79%), közúti baleset gondatlan okozásánál (7,14%), a halálos közúti baleset gondatlan okozásánál (7,39%), valamint az ittas járművezetésnél (2,89%).

Az erőszakos közülések elkövetőinek alig több mint két százaléká volt külföldi, míg a közrend elleni bűncselekmények elkövetőinek 3,81 százaléka. Nem volt számottevő a külföldiek aránya a vagyoni elleni bűncselekmények miatt elítéltek körében sem: 1,71 százalék. A rablás miatt elítéltek 4,91 százaléka, a lopás bűntette miatt elítélteknek 1,38 százaléka, a lopás vétsége miatt elítélteknek 1,53 százaléka volt külföldi. A jármű önkényes elvétele miatt elítélteknél mért arányuk 2,44 százalék volt.

A vagyoni elleni bűncselekményekkel kapcsolatban meg kell azonban jegyezni, hogy a felderítési arány rendkívül alacsony és a külföldi elkövető leleplezésének valószínűsége feltétlenül kisebb a magyar elkövetőkénél. Alaposan feltételezhető ezért, hogy a felderítési arány javulásával, a külföldiek részvételének relatív gyakoriságát jelző adatok – legalábbis egyes bűncselekményeknél – lényegesen megváltoznának.

Összefoglalás

Az 1995-ben jogerősen elítélt felnőttkorúak adatait vizsgálva megállapítható, hogy a bűnözés alaptendenciái, személyi és tárgyi jellemzői változatlanok. Az elítéltek döntő többsége férfi, a fiatalabb évjáratba tartozók magas részvételi aránya jellemző. Ez elsősorban az erőszakos bűncselekményeknél figyelhető meg. Változatlanul kimutatható a férfiak és a nők bűnözésének strukturális különbsége, melyet elsősorban a közlekedési bűncselekmények és az erőszakos bűncselekmények eltérő aránya jellemez.

Az elítéltek családi állapot és iskolai végzettség szerinti megoszlása lényegesen kedvezőtlenebb, mint a teljes népesség hasonló jellemzői.

Egyértelműen kimutatható az összefüggés a kedvezőtlen demográfiai-társadalmi jellemzők és a bűnözés szerkezete, valamint a bűnisméltés gyakorisága között. Az adatok megerősítik azokat a feltételezéseket, amelyek szerint a rendezetlen családi élet, valamint az alacsonyabb iskolai végzettség valószínűsíti a bűnisméltést.

A jogkövetkezményeket vizsgálva megállapítható, hogy az ítélezés enyhülő tendenciája tovább tart, az 1995. évi arányokat azonban befolyásolja a tárgyaláson kívül alkalmazható jogkövetkezmények körét szélesítő új jogi szabályozás is. Az elítéltek jogkövetkezmények szerinti megoszlását vizsgálva megállapítható, hogy a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték demográfiai-társadalmi jellemzői még az elítéltek átlagánál is kedvezőtlenebbek.

A bűnözés tárgyi súlyához és az elítéltek személyi társadalomra veszélyességéhez viszonyítva az előzetes letartóztatások aránya nem magas.

A büntetés-kiszabási gyakorlat vizsgálata az enyhítő szakasz alkalmazását tekintve differenciált ítélezési gyakorlatra utal.

Az alkoholfogyasztással összefüggő cselekmények arányát elsősorban a közlekedési bűncselekmények határozzák meg, ezen belül is az ittas járművezetés alapesete.

A külföldiek részvétele a hazai bűnözésben bűncselekményenként változó, összességében azonban nem számottevő. Az arányokat azonban feltételezhetően befolyásolja a felderítés valószínűségének különbözősége is.

Kilenc típus

Visszaeső bűnelkövetők komplex vizsgálata

A 80-as évek elején komplex kutatást végeztünk a visszaeső bűnelkövetők körében. Először a börtönben lévő visszaesők teljes populációját, majd ennek 10%-os reprezentatív mintáját vizsgáltuk meg többféle tudományág aspektusából. Kontrollként a fiatalkorú bűnelkövetők 20%-os reprezentatív mintáját alkalmaztuk. A 90-es évek elején a témában újabb kutatást végeztünk az ELTE kriminológiai tanszékével közösen. Arra voltunk kíváncsiak, hogy változott-e valamit az eltelt 30 év alatt a visszaeső elkövetői állomány, ezért itt kontrollcsoportként a 80-as vizsgálati mintát alkalmaztuk. Először a 80-as vizsgálat eredményeit ismertetjük.

Kutatásunk célja az volt, hogy pontos ismereteket szerezzünk a vizsgált elítélt-kategóriák pszichológiai, szociológiai, kriminológiai és pedagógiai jellemzőiről. Fel akartuk deríteni, hogy a vizsgált kategóriák különböznek-e, ha igen, mely tényezők tekintetében térnek el egymástól. Megválaszolásra váró kérdés volt, hogy egy-egy kategória homogénnek tekinthető-e, vagy tovább bontható alcsoportokra; mely tényezők teszik lehetővé a minta további differenciálását.

Tehát egyik célunk mindenképpen az volt, hogy több szempontból, komplex módon leírjuk a vizsgált kategóriát, kiderítendő, milyen szocializációs hatások érték őket, milyen szociális környezetből jönnek, milyen társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helyük, milyen az intellektusuk, személyiségük, értékorientációjuk, milyen hatások érik őket a börtönben, hogyan reagálnak ezekre a hatásokra, mennyire képesek alkalmazkodni

a börtönhelyzethez, szabadulásuk utáni karrierjük hogyan alakul, melyikükből válik visszeső stb.

Másrészt azt is meg kívántuk vizsgálni, hogy az egyes elítélt-kategóriákon belül milyen típusok léteznek. Természetesen nem úgy, hogy mi kreálunk típusokat és ezekbe erőltetjük vizsgálati személyeinket, hanem olyan, a valóságban létező csoportokat próbálunk megragadni, amelyek alkalmazott módszereinkkel jól leírhatók, másrészt a matematikai statisztikai eljárásokkal egymástól jól elkülöníthetők.

A kategóriák differenciálását elsősorban a büntetés-végrehajtási nevelőmunka eredményesebbé tétele érdekében végeztük, tehát érdeklődésünk homlokterébe azok a tényezők kerültek, amelyek a reszocializációs tevékenység során kapnak jelentőséget. Ezen túlmenően azonban nem mondtunk le arról sem, hogy komplex kutatásunk eredményei-

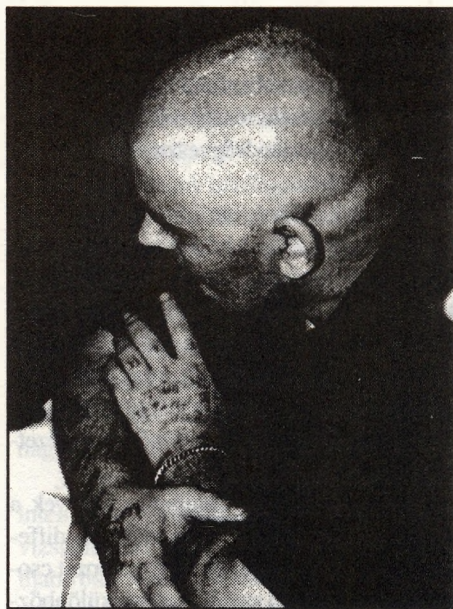
vel hozzájárulunk a bűnelkövetés okainak és feltételeinek pontosabb megismeréséhez. Ez jelenti kutatásunk harmadik célját, melyet a másik kettőhöz hasonlóan fontosnak tartunk.

Kutatásunk harmadik céljának fontosságát külön aláhúzza az a körülmény, hogy a bűnelkövetők vizsgálatát – a szakirodalmi adatok tanúsága szerint – általában egy, maximum két szaktudomány aspektusából végezték a kutatók.

Saját kutatásunkhoz hasonló komplexitású vizsgálatról nem számolt be sem a hazai, sem a külföldi szakirodalom. Ismereteim szerint az *Elítélt-kategóriák komplex vizsgálata* volt az első olyan kutatás a bűn-elkövetők körében, amelynek során e kör reprezentatív mintáit vizsgálták meg pszichológiai, szociológiai, kriminológiai, pedagógiai módszerekkel. Ezen túlmenően – a visszaesők és a fiatalok esetében – a szabadult elítéltekkel egy utánkövetéses vizsgálatot végeztünk, amelynek eredményeként tudjuk, hogy melyik visszaeső követett el újabb bűncselekményt, milyen cselekményt és mennyi időt töltött szabadlábon. Ugyanígy tudjuk azt is, kik tartozkodtak újabb bűncselekmény elkövetésétől.

Külön érdekessége a kutatásnak, hogy ráirányítja a figyelmet a *börtöntényezők* fontosságára az elítéltek viselkedésében. Megpróbáltunk hidat felépíteni az *előélet* (szocializáció) a *börtönhatások* (börtönszocializáció) közé, bizonyítani azt, hogy ez a három tényező szervesen összefügg egymással és a kettő ismerete nélkül nem lehet megérteni a harmadikat sem.

Úgy véljük, az adatok rendkívüli bősége olyan összefüggések feltárását teszi lehetővé, amelyek érdeklődésre tarthatnak számot nemcsak a büntetés-végrehajtási, hanem az igazságszolgáltatási és a bűnüldözési szakemberek körében is.

Vizsgálati módszerek

A vizsgálatot a következő módszerekkel végeztük: *felnőtt szociológiai kérdőív, standard kriminológiai kérdőív, MMPI, MAWI, Rokeach-teszt, Bem-teszt, Deprivációs kérdőív, Börtönszocializációs kérdőív, Informális státuszt mérő kérdőív, Börtönadaptációs kérdőív, irattanulmányozás, mélyinterjú*. A vizsgálati adatok feldolgozására számítógépes matematikai statisztikai eljárásokat alkalmaztunk.

Vizsgálatunkban nemcsak a Btk.-ban megfogalmazott kritériumok alapján visszaesőnek minősített személyekkel foglalkoztunk, hanem az ún. kriminológiai értelemben vett visszaesőkkel, vagyis olyan személyekkel, akiket legalább 2 alkalommal végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték, függetlenül attól, hogy a két büntetés között mennyi idő telt el. Tulajdonképpen helyesebb volna *bűn-*

ismétlőknek nevezni őket, ezzel jelezve a különbséget a Btk. által visszaesőnek kvalifikált személyekkel szemben, akit egyébként ugyanúgy vizsgálatunk résztvevői voltak, csak esetükben a 2 szabadságvesztés 5 éven belül következett be.

A fiatalokorúak kritériuma az volt, hogy bűncselekményüket 14-18 éves koruk között követték el, és a vizsgálat idején 21. életévüket még nem töltötték be. A hatályos jogszabályok szerint ugyanis a fiatalokorúak elítéltek 21 éves korukig a Fiatalokorúak Büntetés-végrehajtási Intézetében töltik büntetésüket, csak utána szállítják el őket felnőtt büntetésintézetbe.

12 olyan tényezőt találtunk, amelyek a vizsgálati eredményeket markánsan differenciálják. Az e tényezők szerint képzett csoportok eredményei szignifikánsan különböznek egymástól. A 12 tényező a következő: *életkor, intelligencia, az elkövetett bűncselekmények száma, az elkövetett bűncselekmények típusa (9 típus), az elkövetett bűncselekmények erőszakos vagy nem erőszakos jellege, a letöltött szabadságvesztések összes ideje, az elkövetett bűncselekmények intenzitása, az ún. kriminalitási index, a személyiség kórossága, a börtönadaptáció, az etnikai csoportba való tartozás, a szabadulás utáni újabb bűncselekmény elkövetése.* Már a felsorolásból látszik, hogy az összes eredmény bemutatása meghaladja a dolgozat kereteit, így ettől el kell tekintenünk.

Szociális háttér, szocializáció

A vizsgálat eredményei a következők. Viszonylag közismert összefüggéseket bizonyított vizsgálatunk a visszaesők szocializációját illetően. A visszaesők kedvezőtlen családi körülmények között nevelkedtek, 40%-

uknak felbomlott szülei házassága. A hiedelmekkel ellentétben csak 20%-uk nevelkedett – valamennyi – ideig nevelőotthonban és csak 7%-uk élt születése óta intézetben. Iskolázatlanabbak a normál népességnél, egyharmad részük nem végezte el a 8 általánost, 4%-uk egyáltalán nem járt iskolába. Érdekes, hogy a 25 évnél fiatalabb férfiak kétharmada, a 25 évnél idősebbeknek pedig a fele nem végezte el az általános iskolát. Itt arról lehet szó, hogy a büntetés-végrehajtás "besegít" az iskoláztatással a visszaesők szocializálásába. A visszaesők 3/4 része szakképzetlen, ez az arány nem változik jelentősen a szabadságvesztések során sem. Nagy részüknek nincs állandó munkahelye, foglalkozásuk alacsonyabb szintű a szüleiéknél (lefelé mobilitás). Saját családi életük a teljes népességhez viszonyítva kevésbé stabil. Az első és a harmadik szabadságvesztés között az elváltak aránya az ötszörösére növekszik (30%), ugyanez az arány alakul ki az élettársi kapcsolatok tekintetében is. Ez azt mutatja hogy a családi kapcsolatok a jogilag és gazdaságilag lazább formák felé tolódnak el.

A visszaesők egyharmad részénél a családi környezetben előfordult büntetett előéletű személy.

Ezek az adatok azt mutatják, hogy a visszaesők szociológiai értelemben többszörösen hátrányos helyzetűek. Az iskolázatlanság, szakképzetlenség, a gyermekkori család instabilitása – amely nem teszi lehetővé a szociálpozitív viselkedési minták elsajátítását – azt jelzi, hogy szocializációjuk sikertelen, befejezetlen volt.

A fiatalokorúak társadalmi háttere hasonló volt a visszaesőkéhez. A fiatalokorúak is alacsony iskolázottságúak, szakképzetlenek, gyermekkori családjuk instabil, zűlélt körülmények között nevelkedtek. Nem tudtak integrálódni sem az iskolai, sem a munkahelyi

közösségbe, sok közöttük a rossz tanuló, osztályismétlő. Munkakörülményeikkel, munkahelyükkel, foglalkozásukkal elégedetlenek vagy közömbösek. Érdekes azonban, hogy a fiatalok életkörülményei (lakáshelyzet, jövedelem) kedvezőbbek a visszaesőkénél. Ez valószínűleg azzal van összefüggésben, hogy a fiatalok gyermek- és ifjúkori nevelkedése arra az időszakra esett (70-es évek), amikor a normál népesség életszívnvonalala megnőtt, magasabb lett, mint az előző korszakban.

Tehát a fiatalok is hátrányos helyzetűnek minősíthetők szocializációs sikertelenséggel, bár életkörülményeik, távolról sem olyan rosszak, mint a felnőtt vissza-esőké.

A szociológiai vizsgálatok eredményeinek elemzése azt mutatja, hogy a hátrányos helyzet, iskolázatlanság, rossz családi körülmények, hibás szocializáció nem okai a bűnelkövetésnek, *csupán feltételei*, amelyeknek fennállása esetén létrejöhet a jogsértő viselkedés. Jelenlegi ismereteink szintjén nehéz meghúzni a határt, ameddig a hátrányos helyzet oka, és amelytől kezdve következménye a visszaeső bűnözésnek.

Intelligencia

1. *A visszaeső bűnelkövetők intelligencia-vizsgálati eredményei* az átlagnépesség (nem bűnözők) eredményeinél jóval alacsonyabb értéket mutatnak. Az átlagosnál alacsonyabb intelligencia-övezetbe tartozik a visszaesők csaknem kétharmad része (normál átlag 25%). 24%-uk az extrém alacsony intelligencia-övezetbe sorolható, nagy részük értelmi fogyatékos (ugyanaz a kategória a normál népességben 2,15%). Vagyis 3 visszaeső közül kettő alacsony intellektusú, és minden negyedik elkövető értelmi fogyatékos vagy annak határán mozog.

A fiatalok intelligencia-eredményei magasabbak a visszaesőkénél, ennek egyrészt az alacsonyabb életkor az oka, másrészt a minta kiválasztásának irányítottága.

2. *A kriminálpszichológiai tanulmányok leírják* az alacsony intelligenciának a visszaeső bűnelkövetés létrejöttében játszott kiemelkedő szerepét. Kutatásunkban megvizsgáltuk ezt az összefüggést: a kevésszer elítélt – alacsony kriminalitású – személyek intellektuális teljesítményét hasonlítottuk össze sokszor elítélt, sokszorosán visszaeső társaikéval. A két csoport intelligencia-szintje nagyjából azonos.

3. *Nem volt szignifikáns különbség* azok intelligencia-teljesítménye között sem, akik vizsgálatunk után szabadulva időközben újabb bűncselekményeket követtek el, illetve még a mai napig nem estek vissza. (Felnőtteknél, fiataloknál egyaránt.)

4. *A magas visszaesési esélyű elítéltek* újabb visszaesésében nem játszott szerepet az intelligencia, viszont azok közül a személyek közül, akiknek reszocializációs prognózisa kedvezőbb volt, jórészt csak az alacsonyabb intellektusok recidiváltak.

Személyiség

1. *Két markánsan elkülönülő csoportot találtunk* a visszaeső bűnelkövetők között. Az első csoport fiatal életkorú, magasabb intelligenciájú, kevésszer elítélt, rövidebb börtönbüntetéseket letöltött, főként erőszakos bűncselekményeket elkövető személyekből áll. Ezek nagyrészt pszichopátiás személyiségűek, extrovertáltak, kevésbé szenzitizáltak, énerősek, hajlamosak az acting-outra, agressziójukat kiélik, kevésbé szoronganak.

A másik csoport tagjai idősebbek, alacsony intellektusúak, sokszoros visszaesők, börtönben hosszabb időt eltöltöttek, többnyi-

re nem erőszakos bűncselekményért voltak elítélve. E csoport tagjai magas pontszámot adtak a neurotikus skálában, introvertáltak, szenzitívebbek, kevésbé énerősek, felülkontrolláltak, szorongóak. Személyiségprofiljuk magába foglalja a kisebb pszichés zavarok megszorodását, elidegenedést, befelfordulást, az érzelmekkel való ügyetlenebb gazdálkodást, egyfajta függést a külső körülményektől, és a viselkedés túl merev, konformista szabályozását. Azt mondhatjuk, hogy a csoport tagjaira az indulatok, a viselkedés túlkontrollálása jellemző, amely rövid távon sikeres lehet (börtönben), de hosszabb távon nem biztosított eredményes alkalmazkodást.

2. Az *MMPI*-teszt *diagnózisai szerint* a visszaesőknek 10%-a neurotikus, 20%-a pszichopata, 5%-a a pszichotikusokra jellemző pontszámot produkálja. Vagyis körülbelül egyharmad részük rendelkezik valamilyen kóros személyiségszerkezettel. A fiataloknál ez a szám nagyobb (42%) és az egyes kórképek közti arányok is eltolódtak. Kisebb a neurotikusok és pszichotikusok aránya, viszont 30%-ban vannak jelen a pszichopáták.

3. Az *életkor előrehaladtával* a neurotikusok aránya több mint kétszeresére (40 év feletieknél 23%-ra nőtt, a pszichopáták aránya viszont a negyedére csökkent. (7%). A pszichotikusoké változatlan maradt.

4. Az *erőszakos és a nem erőszakos elkövetők* között nagyjából megegyezett mind a három kórkép aránya.

5. A *hosszú időt (10 év felett) börtönben töltött személyek* között négyszeresére nőtt a neurotikusok, és háromnegyedére csökkent a pszichopáták aránya a rövid (2 év alatti) börtönbüntetést letöltött személyek csoportjával szemben.

6. A *neurotikus bűnelkövetők* introverziót, szorongást, felülkontrolláltságot, agressziógátlást és a visszaesésre való nagyobb hajla-

mot mutattak. A pszichopáták profilja: extraverzió, szenzitiváció, impulzivitás, gátlatlanság, acting-out, autoritással való konfliktus, rossz alkalmazkodás a börtönhöz, és alacsonyabb visszaesési hajlam. A pszichotikusok a neurotikus és pszichopata vonások keverékének legrosszabb kombinációját adták. Nagyon érdekes volt a bűnelkövetők kb. 2/3 részét kitevő ún. szubkulturális bűnözők személyiségképe. Ezek a személyek a klinikai skálákon alacsony eredményt értek el, nem mutattak sem extro-, sem szenzitivitást, sem szorongást, a börtönhöz való alkalmazkodásuk is megfelelő volt. Viszont magas pontszámot adtak az Énerő, Dominancia és Tolerancia skálán. Egyéb vizsgálataink is azt mutatták, hogy elítélteknél a magas énerő olyan rugalmas viselkedéskontrollt biztosít, amely a legeredményesebb alkalmazkodást teszi lehetővé. A sikeres alkalmazkodás magában foglalja nemcsak a formális, hanem az informális normákhoz való alkalmazkodást is.

7. A *személyiség-vizsgálatokból megállapítható volt*, hogy a bűnelkövetők személyisége a letöltött szabadságvesztés-büntetések hatására változáson megy keresztül. Leszámítva az életkor előrehaladtával járó változásokat, úgy tűnik, hogy az elítéltek személyisége valamilyen „szocializáción” megy keresztül a börtönellet során. A kezdeti extroverziót, impulzivitást, az indulatok kontrolláltságát, az alkalmazkodás-képtelenséget az újabb és újabb börtönbüntetések letöltése során felváltja az introvertálódás, szorongás, túllkontrolláltság. A személyiségbe beépül a kontroll, azonban ez nem egy ökonomikus, rugalmas kontroll, amely lehetővé teszi a személyiség originális elemeinek fennmaradását, a viselkedés sokszínűségét, hanem egy túl merev szabályozó rendszer, amelynek eredménye a sablonos, konformista, külső körülményektől függő viselkedés.

Értékrend

1. *A bűnözők és normál személyek értékrendje és értékstruktúrája nem különbözött egymástól jelentősen a legáltalánosabb emberi értékekhez (pl. béke, haza, szabadság, családseretet) való viszonyulás tekintetében.*

2. *Az alacsony kriminalitású személyek által preferált értéktényezők (kompetencia, önérvényesítés, hedonizmus, érzelmezéreltség) különböztek a sokszoros visszaeső értékválasztásaitól (autonómia, segítőkészség, szerénység, társadalmi irányultság). Lát-szik, hogy a kezdő bűnözőknél az erőszak ki-élését és az azonnali szükséglet kielégítését szinte nem fékezi semmi, a visszaesések szá-mának növekedésével növekszik a kontroll is. Az önállóság, személyes integritás fenntartásának igénye mellett belép a szociális elem, az összetartás és a decentralálás.*

3. *A sokszoros visszaesőknél az értékrendben előre kerültek a becsületes, a fegyelmezett, bátor, megbízható, segítőkész, eredményes értékek, míg a rangsorban hátra szorultak: szellemi, törekvő, logikus, fantázia-dús, szereteteli, elnéző.*

4. *A visszaesések számának és a letöltött büntetések hosszának növekedésével az értékrend átalakul, a kezdeti gátlástalan önérvényesítést felváltja a decentralálásra, társakkal való szolidaritásra való törekvés.*

Börtöntényezők

1. *A deprivációk arra készítik az elítélteket, hogy ún. informális csoportokba tömörüljenek, ahol lehetőség nyílik a deprivációk kinjának enyhítésére. Az informális csoportok – melyek a börtönök szubkultúráját alkotják – sajátos érték- és normarendszerrel, státusz- és szerephierarchiával rendelkeznek. A formális és informális értékek és normák*

elsajátításának és az informális csoportba való beépülésnek a folyamatát *börtönszocializációnak* nevezzük.

2. *Azt tapasztaltuk, hogy a szubkultúrális értéktanulás a 4-5-ik büntetés során befejeződik, ekkorra ezek az értékek és normák beépülnek az elítéltek értékrendjébe és ezzel a szubkultúrába való integrálódás is lezárul.*

3. A szubkultúrális értékek átalakítják az elítéltek értékrendjét, és ez a megváltozott értékstruktúra jelenik meg a *Rokeach-tesztben* is. A Rokeach-teszt instrumentális értékvizsgálata a szubkultúrák értékrendjét tükrözi vissza. A becsületes, fegyelmezett, bátor, megbízható, segítőkész stb. értékek látszólag megmagyarázhatatlan preferenciája a többszörös visszaesőknél csak akkor érthető meg, ha tudjuk, hogy az informális értékrend hasonló elemekből épül fel, azonban ezeknek az értékeknek más a jelentése az elítéltek számára. Pl. a becsületes nem azt jelenti, hogy nem követ el az illető bűncselekményt, hanem azt, hogy társaival szolidáris, nem árulja el szabályszegő viselkedésüket a felügyeletnek.

Nem nehéz itt felismerni a szakirodalomban leírt ún. „right guy” szerepet, az ilyen személy bátor, becsületes, nyíltszívű, szolidáris, férfiasan viseli a szenvedéseket, társait nem háborgatja. Presztízse magas társai között, viselkedését sokan próbálják utánozni.

4. *Látható volt az értéktényezőknél is, hogy a kezdeti fékezhetetlenséget, kontrollálatlanságot a visszaesések számának növekedésével felváltja a börtönnormáknak való nagyobb megfelelés igényéből fakadó fékezett-ség, segítőkészség (lásd szolidaritás, megbízhatóság, autonómia, individualitás, személyiség).*

A befejeződött börtönszocializáció, a szubkultúrális értékrend kialakulása és a visszaesés között összefüggés van, mégpedig azt tapasztaltuk, hogy a „börtönszocializál-

tabb” személyek hamarabb és könnyebben váltak visszaesővé, mint a proszociálishoz közelebb álló értékekkel rendelkező társaik. Ezt utánkövetéses vizsgálatunk is igazolta, a visszaesett személyek magasabb pontszámot értek el a börtönszocializációs kérdőíven, és a korrelációs együttható szignifikáns értéke is összefüggést jelzett a visszaesés és a börtönszocializáció között.

A börtönszocializáció során az elítéltek személyisége és értékrendje átalakul oly módon, hogy sikeresen képesek alkalmazkodni a börtönszituációhoz. Azonban ezek a változások a társadalmi beilleszkedés szempontjából kedvezőtlenek, a börtön szubkultúrájához szocializálódott személyek könnyen válnak újra visszaesővé, hiszen a szubkultúra érték- és normarendje nem gátolja, hanem elősegíti az újabb bűncselekmény elkövetését.

A bűnelkövetők tipologizálása

Izgalmas kérdése a kriminológiának a bűnelkövetők tipologizálása. A kriminológiai tipológiák az elkövetett bűncselekmény(ek) alapján mutatnak ki típusokat, a bűncselekmény képezi a tipizálás alapját. A szakirodalmi adatok nagy empirikus anyagon meggyőzően bizonyították 3 típus – erőszakos, vagyon elleni és a vegyes bűncselekményeket elkövetők – meglétét a bűnismétlők között. Vizsgálatunkban ez igazolódott, jelentős különbségeket tudtunk kimutatni a 3 típus között, a szocializáció, személyiség, értékrend és a börtönszocializáció tekintetében. Megkíséreltük tovább finomítani a fenti tipológiát, megnéztük, hogy milyen homogén csoportokra bonthatók tovább ezek a kategóriák, vagyis hogy vannak-e olyan elítéltcso-

portok, amelyeknek tagjai csak egyfajta bűncselekményt követnek el bűnözői karrierjük folyamán. Két lépésben végeztük a vizsgálatot, először a mintát szétválasztottuk homogén bűnelkövető csoportokra, majd megvizsgáltuk, hogy ezek a csoportok valódi csoportok-e, vagyis hogy a vizsgált változók tekintetében jelentősen különböznek-e egymástól.

Kilenc csoportot találtunk a a visszaeső elkövetők között:

– *emberölést elkövetett személyek* (itt a kritérium az volt, hogy az utolsó bűncselekmény emberölés legyen)

– *garázdaság*

– *erőszakos vegyes* (különbféle erőszakos bűncselekményeket követtek el, ezek túlsúlyban voltak az egyéb bűncselekményekkel szemben)

– *lopás*

– *csalás, sikkasztás*

– *közveszélyes munkakerülés*, tartási kötelezettség elmulasztása*

– *nem erőszakos vegyes* (csak nem erőszakos bűncselekményeket követtek el, vegyesen)

– *vegyes csoport, nem erőszakos bűncselekmények túlsúlyával*

– *vegyes csoport* (kb. egyenlő arányban követtek el erőszakos és nem erőszakos bűncselekményeket).

Érdekes, hogy az erőszakos bűnelkövetők között csak egy tiszta típus volt, a garázdák csoportja – nem számítva az emberölést elköveteket, akik emellett mindenféle bűncselekményt elkövettek –, a többi személy az erőszakot változatos formában alkalmazza különféle sértettekkel szemben.

A nem erőszakos elkövetőknél 3 tiszta típus volt, a lopást elkövetettek – ez volt

* Ez ma már nem lenne típusképző szempont (A szerk.)

alacsonyabb létszámú csoport – az „intellektuális” elkövetők csoportja (csalás, sikasztás) és az élődsi bűnelkövetők. Itt is volt egy nagy létszámú csoport, amely a nem erőszakos bűncselekmények változatos formáit követte el.

Végül kimutatható volt két vegyes – erőszakos és nem erőszakos cselekményeket egyaránt elkövető személyekből álló – csoport is. Ezekről a típusokról külön-külön találhatunk leírást a szakirodalomban, azonban azért tartottuk lényegesnek tipizálási kísérletünket, mert egy olyan mintában sikerült bizonyítani egyidejű létezésüket, amely hűen reprezentálta a bűnismétlő elítéltek populációját.

A típusba sorolás különösen fontos a bűnismétlő elítéltek esetében, hiszen – beszámolóik sora bizonyította – hogy az utolsó bűncselekmény szerint csoportosított elkövetők összehasonlítása nem mindig hozza a várt eredményt.

Előfordulhat olyan eset, hogy pl. csalókat és rablókat hasonlítunk össze – az utolsó bűncselekmény alapján – és lehet, hogy azért nem lesz köztük különbség pszichológiai, szociológiai szempontból, mert esetleg előzőleg elkövetett bűncselekményeik megegyeztek voltak, ez azt jelenti, hogy tulajdonképpen ugyanazt a populációt vizsgáltuk, így nem volt jelentősége az utolsó bűncselekmény különbségének.

Kutatásunkban sikerült bizonyítani, hogy a visszaesők között kimutatott 9 típus, egyéb változók esetében is – szocializáció, intelligencia, személyiség, érték, börtönadaptáció – különbözik egymástól, így tipológiánk alkalmas arra, hogy a bűnismétlő elítéltek mintájának vizsgálatában differenciáló módszerként felhasználható legyen.

A bűnelkövetések intenzitása

A bűnismétlő elítéltek vizsgálatában úgyszólván kikerülhetetlen, hogy az elkövetett bűncselekmények intenzitásával foglalkozunk. Az elkövetések intenzitása azt jelenti, hogy egy személy milyen gyakorisággal követi el a bűncselekményeket, tehát szabadulása után mennyi idő elteltével követ el újabb bűncselekményt. Magas az intenzitás akkor, ha valaki rövid időket tölt el szabadlábon, hamar visszaesővé válik, míg alacsony intenzitásról akkor beszélünk, ha valaki csak hosszú szabadlábon eltöltött idő után követ el újra bűncselekményt.

Az intenzitás és a szabadlábon töltött idő egymással fordítottan arányos. Az intenzitás mértékét a szabadlábon töltött hónapok számával szokták meghatározni. Az intenzitás fontos kérdése a büntetőjognak is, hiszen az intenzívebb bűnelkövetőket – 5 éven belül visszaesőket – a Btk. szigorúbb büntetése sújtja, mint a bűncselekményeiket alacsonyabb intenzitással elkövetőket (akik szabadulásuk után 5 évig nem estek vissza).

Azt tapasztaltuk, hogy mintánkban – egy-egy visszaesőnél a szabadlábon töltött hónapok száma nagy szóródást mutat. Ezért a szabadlábon töltött hónapok átlagát vettük az intenzitás mutatójának. Erre, technikai okokon kívül, azért volt szükség, hogy reálisabban tudjuk felbecsülni a visszaesési intenzitást.

A visszaesők között három csoportot alakítottunk ki (a fiatalokúak között erre nem volt lehetőség, mert közöttük kevés volt a visszaeső):

- I. magas intenzitású 0–6 hónap között
 - II. közepes intenzitású 7–18 hónap között
 - III. alacsony intenzitású 19 hónap felett.
- A bűncselekmények száma és az intenzitás között nem volt szignifikáns korreláció,

az mindenesetre megállapítható volt, hogy a 2-3-szoros visszaesők esnek vissza a legnagyobb intenzitással, a 4-5-szörös, és a 6-nál több bűncselekményt elkövetett személyekre a közepes intenzitású elkövetés jellemző. Az intenzitási mutató fontosságát bizonyítja az a tény, hogy a magas intenzitásúak között jóval többen váltak újra visszaesővé, mint az alacsony intenzitásúak között.

Ellenőriztük az általunk kialakított intenzitási mutató valóságát. Összevetettük a vizsgálat óta visszaesett személyek intenzitási mutatóját az új bűncselekmény elkövetése előtt szabadlábban eltöltött hónapok számával. Azt kaptuk, hogy az esetek kétharmad részében a „rég” és az „új” intenzitás megegyezett egymással, illetve azonos intenzitású csoportba tartozott. Ez azt jelenti, hogy intenzitási mutatónk használható, viszonylag hűen reprezentálja az elkövető intenzitásának mértékét. Másrészt a két mutató 67%-os egybeesése azt mutatja, hogy az intenzitás egy viszonylag stabil mutatója a bűnismétlőknek.

Megvizsgáltuk, hogy a visszaesés intenzitásában milyen tényezők játszanak szerepet. Összehasonlítottuk a magas és alacsony intenzitású csoportjainkat a vizsgált változók tekintetében. Eredményül azt kaptuk, hogy magas intenzitású csoportunk tagjai fiatalok, alacsony iskolázottságú, szakképzetlen személyek, IQ-juk magasabb, mint a másik csoporté, erőszakos bűncselekményekért, rövidebb időkre voltak elítélve, sok közöttük a cigány származású, főleg jutalmakat kaptak. Börtönben erőszakosan viselkednek, az informális normákhoz jól alkalmazkodnak, jó az informális státuszuk, sok közöttük a pszichopata és a szubkulturális bűnöző, jellemző rájuk az alacsony kontroll, impulzivitás és agresszió nyílt kiélése. Ezzel szemben az alacsony intenzitású csoportban többségben voltak az idősebb, iskolázottabb, szakképzet-

tebb, de alacsonyabb IQ-jú, főleg nem erőszakos cselekményekért hosszabb időre elítélt személyek, kevesebb közöttük a cigány, börtönben kevésbé erőszakosak, formális szabályokhoz jobban alkalmazkodnak, informális státuszuk alacsonyabb, sok közöttük a szubkulturális mellett a neurotikus, a pszichotikus személy, introvertáltabbak, dependensek, viselkedésük kontrollált.

Az eredmények azt mutatják, hogy a két csoport között jelentős különbségek vannak a felsorolt változók tekintetében, s ezek a változók szerepet játszanak az intenzitás mértékének meghatározásában.

Régóta vitatott problémája a bűnözéssel foglalkozó szaktudományoknak egy adott személy kriminalitásának megítélése. Ki a súlyosabb bűnöző, az-e, akit többször ítélték el, vagy aki súlyosabb bűncselekményt követett el, esetleg aki magasabb intenzitással követi el bűncselekményeit? Többféle próbálkozás történt a kriminalitás mértékének minél pontosabb megállapítására, az így kialakított mutatókat használják is a különböző külföldi és hazai büntetőhelyeken.

Kutatásunk során felmerült az igény, hogy a visszaesők kriminalitásának mértékét viszonylag pontosan megállapítsuk. A szakirodalomban leírt mérőeszközök alkalmazása nem hozta meg a várt eredményt, ezért a vizsgálat befejezésekor rákényszerültünk arra, hogy egy új módszert konstruáljunk a visszaesők kriminalitásának megítélésére.

Az új mérőeszközt *Kriminalitási Indexnek* neveztük el. Megkonstruálásakor három tényezőt vettünk figyelembe:

– a bűnözőkarrier kezdetében a vizsgáltak szerint nagy jelentősége van annak, hogy valaki fiatalabb vagy idősebb korban követi el az első bűncselekményt. A fiatal korban elkezdett bűnözői karrier könnyebben és gyorsabban vezet visszaeséshez).

– Az elkövetett bűncselekmények intenzitása (az intenzívebb bűnözés nyilvánvalóan nagyobb társadalmi veszélyességgel bír).

– Az elkövetett bűncselekmények súlyossága (ezt a büntetési idő hosszával mérjük, mivel a bűncselekmények között nem tudunk más rangsort felállítani).

Mindhárom tényező maximális értéke 10 pont, az Indexen elérhető pontszám 30 pont.

Három csoportot alakítottunk ki a visszaesők között: az *alacsony*, a *közepes* és a *magas kriminalitásúak csoportját*.

Szembetűnő volt, hogy a magas kriminalitásúak közül került ki a vizsgálat óta újra visszaesővé váltak 70%-a. Az újra visszaesők Kriminalitási Indexe szignifikánsan magasabb, de találtunk jelentős különbségeket az alacsony és magas kriminalitásúak között. Úgy tűnik, hogy módszerünk jól használható nemcsak a kriminológiai kutatásokban, hanem az igazságszolgáltatás gyakorlati munkájában is.

A tanulmány terjedelmi megkötöttségei miatt az eredményeknek csupán kis hányadát tudtuk ismertetni. Ezekből az összefüggésekből is érzékelhető volt, hogy kutatásunk a kitűzött céloknak megfelelő eredményeket hozott. Viszonylag pontos ismereteket szereztünk a visszaeső és fiatalkorú elítéltek pszichológiai, szociológiai, kriminológiai és kriminálpedagógiai jellemzőiről.

Sikerült olyan mutatókat kidolgoznunk

(intenzitás, kriminalitási index), melyek segítségével a minták tovább differenciálhatók. Eredményeink közé soroljuk a bűnelkövetők 9 típusának kidolgozását és az MMPI-tesztből kifejlesztett 10 predikciós skálánkat is.

Markáns különbségeket találtunk a visszaeső és fiatalkorú elítéltek csoportja között. Az adatok azt bizonyították, hogy egyik kategóriánk sem homogén, mindkettő tovább bontható alcsoportokra.

Felhívtuk a figyelmet a börtöntényezők fontosságára a visszaesésben. Leírtuk a börtönszocializáció jelenségét, amelynek – úgy tűnik – kulcsszerepe van az elítéltek benti és kinti viselkedésében. Vélhetőleg sikerült érzékeltetni, hogy a börtönszocializáció a gyermek és ifjúkori szocializációra épülő folyamat, így a kettő szükségszerűen hatással van egymásra. Egy sikeres szocializációt nehezen tud megváltoztatni a börtönszocializációs folyamat, ugyanakkor a legkorszerűbb nevelési és pszichológiai módszerek sem képesek maradéktalanul pótolni a gyermekkori szocializációt. Mindezek szervesen összefüggenek a reszocializációval, beilleszkedéssel, illetve az újabb visszaesséssel.

Végül úgy véljük, hogy kutatásunk eredményeivel némiképpen hozzájárultunk a bűnelkövetés okainak és feltételeinek pontosabb megismeréséhez.

Boros János

Ésszerű idő

Az emberi jogok érvényesülése a büntető jogalkalmazásban

A számunkra legaktuálisabb kérdéskörrel, a reasonable time-nak, azaz az ésszerű időben történő tárgyalásnak, továbbá a független és pártatlan bíróság általi tárgyalás követelményeinek összefüggéseivel kapcsolatosan kívánom gondolataimat megosztani.

Mind az ENSZ által elfogadott és az 1976. évi 8. tvr.-rel a hazai jogrendbe iktatott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, mind a szintén a hazai jog részét képező Emberi Jogok Európai Egyezménye, a Római Egyezmény alapvető emberi jogként rögzíti azt, hogy mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen, nyilvánosan és ésszerű időn belül tárgyalja és hozzon határozatot polgári jogai és kötelezettségei tárgyában, illetőleg az ellene felhozott büntetőjogi vádak megalapozottságát illetően.

Régióinkban, Kelet-Közép-Európában közel tíz éve beszélünk átalakulásról, megújulásról, korszerűsítésről, Európához csatlakozásról, jogharmonizációról. Ennek fényében nagy jelentőséget kapnak az emberi jogok maradéktalan érvényesülését biztosító jogalkotási munkálatok és az azokat megalapozó elméleti kutatások. Tudományos folyóiratainkban, könyvkiadásunkban számtalan igen figyelemre méltó mű jelenik meg, melyek további garanciák bevezetését

sürgetik. Különösen így van ez az igazságszolgáltatás és ezen belül a bírói jogalkalmazás területén. A reformokat sürgetők szebbnél szebb ötleteket, javaslatokat terjesztenek elő az elméletek szintjén és csak kevesen jutnak el azok mai megvalósíthatóságának feltételeihez. Az elméletek eme sokszínűsége a garanciák erősítését szorgalmazza, ugyanakkor rövidíteni kívánja az eljárásokat, ami önmagában is nehezen összeegyeztethető követelményként jelentkezik. Vannak néhányan, akik az ideális állapot felvázolása

* Elhangzott 1996. november 14-én, Sátoraljaújhelyen, az Eötvös József Klub nemzetközi tudományos konferenciáján.

után, mielőtt számyalni kezdenénk, azonnal visszarántanak a valóságba, s kimondják a végső következtetést, nálunk az alapvető változtatásnak hiányoznak mind a személyi, mind a pénzügyi feltételei.

Túlterhelt bíróságok

Már a téma felvetésekor hangsúlyoznunk kell azonban, hogy az ésszerű idővel kapcsolatos kérdéskör Európa nyugati felének, sőt valamennyi, az Európa Tanácshoz tartozó tagállamnak élő és égető problémája, hiszen ezekben az államokban is túlterheltek a bíróságok, mind a polgári, mind pedig a büntetőügyek elhúzódnak, és e két tényező között szoros kapcsolatot, mi több, ok-okozati összefüggést vélnek felfedezni. (Ott pedig állítólag mindenre több pénz jut.) Emiatt már 1987-ben az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága egy ajánlást fogadott el. Az ajánlás célja a tagállamok közötti nagyobb egység kialakítása a büntető igazságszolgáltatás gyorsítását és egyszerűsítését szolgáló közös tevékenység során. Akik a büntetőeljárás jog összehasonlító tudományával foglalkoznak, már az első megközelítésben nyugodt szívvel kijelenthetik, hogy ez semmi más nem lehet, mint egy jámbor óhaj, hiszen az angolszász típusú eljárásjogot igencsak nehéz, ha nem lehetetlen egységes formára hozni a kontinentális eljárásjogokkal, különösen akkor, amikor ez utóbbin belül is lényeges eltérések tapasztalhatók az eljárás felépítését, az igazságszolgáltatási feladatokat ellátó szervezetek hatáskörét, feladatkörét illetően, s a tagállamok sem mutatnak nagy hajlandóságot az általuk többé-kevésbé jónak tartott, néhol több évszázados hagyományokkal rendelkező módszerek megváltoztatására. (Egyedül

Svájcban 29 féle büntető perrendtartás alapján folynak a kantonális büntetőeljárások.)

Ha ebből a szempontból határozzuk meg helyzetünket, nincs szégyellnivalónk semmiben, hiszen jogrendszerünk, büntető jogalkalmazási hagyományaink – még a szovjet mintához való idomulást is figyelembe véve – sok nyugat-európai országénál régebbiek és mind a mai napig működőképesek, az egyezménybe foglaltak pedig szinte kezdettől fogva részei büntető perrendtartásunknak. A kérdés az, hogy más szempontból is ilyen büszkék lehetünk-e magunkra, az Európába történő menetelésünk során.

Van-e etalon?

Mindenekelőtt azt kell megállapítanunk, hogy számunkra milyen társadalmi, politikai környezet adatott arra, hogy a büntető igazságszolgáltatáson belül az alapvető emberi jogok maradéktalan érvényesítését lehetővé tegyük. Meg kell vizsgálnunk azt, hogy kin múlik és ezen belül mennyire múlik a bíróságokon, a bírácón az, hogy Magyarországon az ésszerű időn belüli elbíráláshoz való jog érvényesülhessen.

Az ésszerű idő fogalmát egyik egyezmény sem határozza meg, de nem definiálja azt az Emberi Jogok Európai Bizottsága és az Emberi Jogok Európai Bírósága sem. Mindezek után felvetődhet a kérdés, hogy a sok esetben a hagyományokhoz mereven ragaszkodó, ennyire eltérő jogszabályi környezetben meghatározható-e egyáltalán valamiféle etalon az ésszerű időt illetően. Attól tartok, hogy nem. Ezt a vélekedésem támasztja alá a bíróság több eseti döntése, melyből egyértelműen az a következtetés vonható le, hogy bár vannak általánosan figyelembe veendő körülmények, amelyek-

és az évtizedek óta több ezres és gyakorlatilag feldolgozhatatlan ügyhátalékkal küszködő megyeszékhelyi bíróságokra telepíti kizárólagos illetékességgel, ahelyett, hogy megszüntetne minden indokolatlan kizárólagos illetékességet, az ügyek elbírálását decentralizálná és közelebb vinné az igazságszolgáltatást az állampolgárokhoz? A helyi bírósághoz a több száz, nem ritkán ezer forintot is meghaladó útiköltséget a felek és a tanúk talán még megfizetnék, az ennek többszörösét kitevő megyeszékhelyre utazás költségeit azonban már biztosan nem vállalják. A vádlottak és tanúk távolmaradása pedig nem az eljárás gyors befejezésének irányába ható té-nyező.

Ugyancsak be kellene látnia a politikának, hogy a feketegazdaság ellen nem elsődlegesen a büntetőjog eszközeivel kell harcolni, mert *gazdasági folyamatok szabályozására a büntetőjog eddig sem volt és ezután sem lesz alkalmas*. Nagyon látványosnak tűnik, és az utóbbi időben gyakran élnek is vele mind a hatalmon lévők, mind az ellenzékiek, hogy ha kedvezőtlen gazdasági, pénzügyi folyamatokkal nem tudnak mit kezdeni, akkor újabb és újabb tényállásokkal bővítik a büntető törvénykönyvet. Ez azonban nem más, mint *szánalmas pótcselekvés*. Ezeknek a cselekményeknek a felderítésére ugyanis – és ezt ők nagyon is jól tudják, hiszen más kérdések kapcsán mindig erre hivatkoznak – soha nem lesz elég sem a pénz, sem a személyi állomány.

Mi lehet a megoldás?

Már a kezdet kezdetén egy nagyon egyszerűnek tekinthető megállapítást kell tennünk. *Meghatározott ügymennyiséghez meghatározott bírói létszámot kell rendel-*

nünk. Itt azonban nem feltétlenül egyenes arányról van szó. Az kétségtelenül alapkövetelmény, hogy valamennyi bírói állást betöltsünk valamennyi bíróságon, és ahol kevés a létszám, ott haladéktalanul újabb státus létesítésével akadályozzuk meg az ügyek előregedését, de nem mindegy, hogy kivel kell betöltenünk a bírói állásokat. Nem kívánom megkérdőjelezni a nők egyenjogúságát és a bírói tisztségre való alkalmasságukat, de azért lássuk be: abban a bírói szervezetben, ahol a nők aránya a 80%-ot közelíti, ott valami nincsen rendben. A tapasztalatok szerint a nők bírói szakvizsga letételéig – ez 24-26 életév – nem szülnek, majd csak ezt követően, s a magyar átlagnak megfelelően legalább két gyermeket. Ez a munkaszervezés szempontjából optimális esetben is legalább további 4-5 évi kiesést jelent, tehát a bírónő 30 éves korára nemcsak teljesen kezdőként ül a bírói székbe, de a mai kor körülményei között az alkalmazandó joganyag jelentős része is megváltozik. De nem jobb a helyzet a férfiak esetében sem, hiszen mire ők elérik a 30. életévüket, döntő többségük a lényegesen magasabb jövedelmet biztosító magánszféra kedvéért otthagyja a bíróságot. Kétségtelen: családot alapítani, egzisztenciát teremteni a mai bírói fizetésből nehéz. Pontos statisztikai adatokkal nem rendelkezem, de ismereteim szerint az elsőfokú ítélezésben működő 40-60 év közötti bírák aránya nem éri el a tíz százalékot. Holott ez a réteg az, amely kellő elméleti és gyakorlati felkészültséggel rendelkezik, amely ugyanazt az ügymennyiséget gyorsabban és nem utolsósorban helyesebben, hatékonyabban bírálja el, tehát kevesebb hatályon kívül helyezéssel, kevesebb megismételt eljárással, s ezáltal nem terhelik aránytalan és indokolatlan munkával a másodfokon eljáró bíróságokat. Ezek azok a bírók, akik az egy-

nek alapján döntenek, de mindig a konkrét esetben határoznak arról, hogy felelős-e egy állam az adott ügy elhúzódsáért vagy sem. Ilyen általánosságban figyelembe veendő szempont, hogy az államok a Bíróság előtt kimentésük érdekében nem hivatkozhatnak arra, hogy az elégtelen személyzet elegendő magyarázat az ésszerű idő be nem tartására, s nem hivatkozhatnak az igazságszolgáltatás mechanizmusában rejlő eljárási vagy egyéb hibákra. Ugyanakkor figyelembe veendő: az adott ügy összetettsége, az a mód, ahogyan a bíróságok az ügyet kezelik, annak vizsgálata, hogy a kérelmező perbeli magatartásával mennyiben járult hozzá a késedelemhez, és merültek-e fel olyan különleges körülmények, amelyek az eljárás elhúzódsát igazolhatják.

Ez azonban nem ad általános felmentést az államnak. Egy igen lényeges kérdésben ugyanis a bíróság határozott és következetes álláspontot alakított ki, nevezetesen: *az állam felelős igazságszolgáltatási rendszerének olyan megszervezéséért, amely biztosítani tudja a polgári perek és a büntetőeljárások ésszerű időn belüli befejezését.*

Ezért már most vissza kell utasítanunk az államhatalom birtokosai, a politika képviselői részéről igen gyakran megnyilvánuló minden bíróságra hivatkozást és bíróságokra mutogatást, amikor az állami és főleg a gazdasági életben megnyilvánuló és általuk kezelni nem tudott működési zavarok okán az igazságszolgáltatást teszik felelőssé a saját tehetetlenségük beismerése helyett. A bíróságok jogalkalmazó és nem jogalkotó szervek, így saját működésüket illetően nincsenek abban a helyzetben, hogy a szervezetben, az eljárásjogban tapasztalható alapvető és jogalkotást igénylő hibákat, hiányosságokat kiküszöböljék.

A bírák részvétele

Évtizedek óta létrehozta és működteti az Igazságügyi Minisztérium a polgári és a büntetőeljárási jog kodifikációjával foglalkozó tudományos és törvény-előkészítő bizottságait. Ezek a bizottságok évtizedek óta több-kevesebb rendszerességgel összejönnek, tanulmányokat készítenek, de ki tudja, miért, a hegyek vajúdságból csak néha születhet meg egy-két szánalmas egér. Mert ugyan a polgári jogban a bontóper előtti meghallgatások eltörlését, a büntető eljárásjogban a tárgyalás mellőzésével hozható döntések körének kiszélesítését hogyan tekinthetnénk átfogó reformnak? Nem hiszem, hogy e bizottságok tagjainak a felkészültségében, tenniakarásában van a hiba. Kulcsár Kálmán minapi rádióinterjújában az átfogó jogi szabályozás akadályaként a politikai konszenzus hiányáról beszélt.

Amennyiben az államhatalmi ágak teljes szétválasztását a jogállamiság egyik ismérvének tekintjük, a bírákat nem terheli felelősség a megalkotott jogszabályok minőségéért. Ugyanakkor a bírói gyakorlatban felhalmozódó tapasztalatokat, a gyakorló jogászok visszajelzéseit a jogalkotó hatalom nem nélkülözheti. Amíg a politika az igazságszolgáltatást érintő alapvető jogalkotási kérdésekben előzetesen nem kéri ki a benne dolgozók véleményét, vagy ha igen, akkor nem szakmai szervezetekhez fordul (Bírói Egyesület), legalábbis lényeges kommunikációs zavarról kell beszélnünk.

Hogy miért fontos és aktuális ez a kérdés? Hát hogyan szolgálhatja az eljárás gyorsítását az a törvénymódosítás, amely az ésszerű időt a magyarországi viszonyok között átlagon felül biztosító helyi bíróságoktól elveszi a fiatalok ügyeinek intézését,

re terjedelmesebb, bonyolult szakmai megítélésű ügyek tárgyalására képesek. Ezeknek az ügyeknek a száma pedig folyamatosan nő. És az elbírálásukra képes és alkalmas bírák száma?

Ez tehát az igazságszolgáltatás működésének mai társadalmi, politikai környezete. Az átmeneti időszak eredeti tökefelhalmozása körüli acsarkodásban az államnak sem ideje, sem pénze a szervezeti rendszer átalakítására, a létszám bővítésére, a több évtizedes tapasztalattal rendelkező bírói testület kialakítására, az eljárásokban szereplő szervek közötti feladatmegosztás arányosítására. A jelentős gyorsítást eredményező bírósági informatikai fejlesztésre alig jut pénz. Az erre szánt összeg pedig vagy hozzá nem értésből vagy egyéb üzleti megfontolások alapján minimális hatékonysággal hasznosul.

A bíró erkölcse

Ilyen körülmények között hogyan tehet eleget a bíró a hivatkozott jogszabályi kötelezettségeinek, hogy ésszerű időn belül elbírálja az elébe vitt ügyet? Mi ad erőt annak a bírónak az alapos felkészüléshez, a nyugodt és higgadt tárgyalásvezetéshez, pontos és szakszerű ítélethozatalhoz, akinek a szekrényében több száz ügy vár kitűzésre, amelyek óhatatlanul előregednek, egyre kevésbé lesznek befejezhetőek, mert a régi ügyekben már sem a vádlottak, sem a tanúk nem jönnek, ha jönnek is, már mindent elfelejtettek stb. *Ez az erő kizárólag a hivatástudat, a bírói hivatás tisztelete és becsülete, a bíró erkölcse.* Am ugyanakkor ez a bíró a sajtóból majd mindennap azt hallja vissza, hogy az államhatalom mindent megtesz ugyan a bűnözés visszaszorításáért, de a bíróságok nem végzik megfe-

lelően feladatukat. Ezekhez a hangokhoz igen sajnálatosan az utóbbi időben az ügyészi szervezet is csatlakozni látszik. (Közünk legyen mondva: a nem kielégítő nyomozati munkára épülő, a rendőri összefoglaló jelentést szinte szó szerint megismétlő vádiratok jelentős többletmunkát eredményeznek a bírói szakban.) A vezető politikusok és neves, közéleti szerepet vívó tanácsadók a sajtó hasábjain minimális szakmai ismeretek nélkül minősíthetik az adott ügyekben hozott bírói ítéleteket, s ezzel egyidőben alkotmánybírói döntés következtében a munkájukat élethivatás szerint végző bírák mint hivatalos személyek egy kalap alá kerülnek a politikusokkal. Aki közszereplést vállal, tűrje el, hogy adott esetben mocskolódnak vele. Nos, kérem, a bírói hivatás nem közszereplés, itt az ítékezés nem zavaros és felelőtlen pártpolitikai szempontok szerint, hanem a hatályos jogszabályok alapján, a Magyar Köztársaság nevében folyik.

Erről pedig a molnár, a fia meg a számár meséje jut eszembe: aki szamarat fog a púposra rakott társzekér elébe, majd fiastul rá is telepszik, és az emelkedően felfelé akarja azt hajtani, ne a szamarat rugdossa és mocskolja, ha a szerencsétlen csak vánszorogni képes. Ha pedig egy idő után elfogy a számból a hivatástudat, ami még ideig-óráig a szekér előtt tartja, ne csodálkozzon rajta senki, hogy a szekér visszagurul a lejtőn. Akkor aztán a bölcs államhatalom megállapíthatja ugyan, hogy mindenféle szerződésekkel látszólag Európában vagyunk – mert a bűnözés, a korrupció, a kábítószer-fogyasztás mértéke már európai –, csak éppen a bíróságok, a jogállamiság védőbástyái omlanak össze teljesen.

Szatmári Béla

Kettősség

A fogvatartottak alkotmányos jogi helyzete*

Minden büntetésnek vannak következményei – így a szabadságvesztés-büntetésnek is –, amelynek komoly joghátrány a velejárója. Ugyanakkor, ha az elítéltek a büntetésüket letöltik, menetsülnek a hátrányos következmények alól és visszakerülnek a társadalomba.

Az elítélt, úgy is mint állampolgár, ha bekerül a büntetés-végrehajtás őrizetébe, illetve a büntetés-végrehajtás különböző intézeteibe, egy sajátos büntetés-végrehajtási jogviszony alanyává válik. Alkotmányos jogai és kötelezettségei bizonyos esetekben változatlanok vagy módosult formában élnek tovább, illetve egyesek átmenetileg szünetelnek, mert teljesítésük fizikailag is lehetetlen (például a honvédelmi kötelezettség). Ugyanakkor a büntetés-végrehajtási jogviszonyból adódóan – részben sajátos – jogok és kötelezettségek illetik meg, illetve terhelik.

A jogerős elítélés ténye tehát kihat az elítélt állampolgári helyzetére. Az elítélt *kettős jogi helyzetbe kerül*. Lényeges garanciális szabály, hogy a szabadságvesztés végrehajtása alatt az elítélt jogai és kötelezettségei csak annyiban szünetelhetnek, illetve módosulhatnak, amennyiben erről az ítélet vagy a törvény rendelkezik. Így vonatkozik rájuk (elsősorban) az alkotmány, de a polgári jog, a munkajog stb. rendelkezései is érvényesülnek.

Tovább élő jogok

A szabadságvesztés céljának megfogalmazása mellett a Bv. tv. a végrehajtás feladatává teszi, hogy *„megőrizze az elítélt önbecsülését, fejlessze felelősségérzetét, és ezzel segítse, hogy felkészüljön a szabadulása utáni, a társadalom törvényeinek megfelelő önálló életre.”*

A magyar jogrendszerben a személyhez fűződő jogokat legáltalánosabb formában az alkotmánynak az alapvető jogokról és kötelezettségekről szóló fejezete foglalja össze. Úgy, mint az *élethez, az emberi méltósághoz, a testi és szellemi egészséghez, a személyes szabadsághoz és biztonsághoz való jogot, a gondolat-, a lelkiismereti- és vallásszabadságot* stb. Rögzíti továbbá azt a tényt is, hogy minden ember jogképes és tilos mindenfajta diszkrimináció.

A Bv. tv. rögzíti, hogy az elítélt elveszti személyi szabadságát (mint az egyik legfontosabb személyhez fűződő jogát), de az állampolgári jogai csak annyiban szünetelnek, módosulnak, amennyiben erről ítélet vagy törvény rendelkezik. Vagyis az állampolgári jogok és kötelezettségek akkor érvényesülhetnek, ha nem ellentétesek a büntetés céljával. Ebből az általános meghatározásból következik, hogy a fogvatartott továbbra is birtokosa, cselekvő alanya minden olyan jogosultságnak, amely nem szerepel a jogszabályi tiltások, illetve korlátozások, valamint a bíró ítélet rendelkezései között.

A törvény különösen kiemeli a személyhez fűződő jogok közül az *élethez, a személyes biztonsághoz, a magánitkok védelméhez, a jó hírnévhez, valamint a magánlakás sérthetlenségéhez* va-

* A sátoraljaújhelyi Eötvös Klub konferenciáján elhangzott előadás szerkesztett változata.

ló jogot. Kimondja a hátrányos megkülönböztetés tilalmát, ami felfogásom szerint már önmagában tartalmazza az emberek közötti egyenjogúságot is.

Fontos többletjogosultsággént jelenik meg viszont a nemzetiségek, illetve a kisebbségekhez tartozók részére, amikor jogszabály rögzíti, hogy mindenki jogosult az *anyanyelvét* használni, jogait és kötelezettségeit saját anyanyelvén megismerni. (Az ilyen idegen nyelvű tájékoztatókat, információs anyagokat mindenki megkapja már a befogadáskor.)

A szabadságvesztés végrehajtásának alapvető feladatai között szerepel az emberi méltóság tiszteltben tartásának hangsúlyozása. Fontos tény, hogy a *végrehajtás nem hat ki a jogképességre*. A büntetés-végrehajtási jogosultságok között szerepel a *gondolat, vallás- és lelkiismereti szabadság, a szabadidőhöz, a művelődéshez, illetve a fizetett szabadsághoz való jog*, valamint a *szociális biztonság*hoz, az *egészséghez való jog* konkrét megfogalmazásaként az egészséges elhelyezésre, a megfelelő egészségügyi ellátásra való jog.

A fentiekből is látható, hogy a legfontosabb személyiségjogok a bv. területén is biztosítottak és védettek, ehhez jelentős garanciát jelent az elítéltek *panasz-, jogorvoslati, illetve közérdekű bejelentés megtételéhez való jog*a.

A legnehezebb feladat talán az emberi méltósághoz való jognak, a testi épség és egészség jogának, valamint a diszkrimináció jogának pontos meghatározása. Gondoljunk csak arra, hogy a fogvatartott jogosult hosszú haját, szakállt viselni akkor, ha az gondozott, ápolat. Vita esetén nagyon nehéz megmondani, hogy hol a határ a sérelem vagy a vélt sérelem között, vagy a szűkös elhelyezési körülmények miatt miként tudjuk biztosítani az elvárható életteret stb. De ugyanilyen példaként hozható fel az ellenőrzés kapcsán a motozás végrehajtása, ahol szintén lehetnek konfliktusok. A példák szinte vég nélkül sorolhatók.

Az alkotmány 54. § (1) bekezdése kimondja, hogy minden ember veleszületett joga az élethez és az emberi méltósághoz való jog, a (2) bekezdés pedig a kínzás, a kegyetlen, embertelen, megalázó bánásmód, illetve büntetés tilalmát, valamint az emberen való önkéntes beleegyezés nélküli kísérletezés tilalmát rögzíti. A szabadságvesztés körülményeinek éppúgy biztosítaniuk kell e jogok érvényesülését, mint a szabad életben. A fentieket fontosságukra tekintettel az 1993. évi XXXII. törvény szinte szó szerint megismétli éppen a kiemelt jelentőségük, fontosságuk miatt.

Korlátozottan érvényesülő jogok

Vannak olyan alkotmányos jogok, amelyek a szabadságvesztés végrehajtása alatt korlátozottan érvényesülnek vagy azért, mert a büntetés-végrehajtás biztonsága, illetve rendje azt megkívánja, vagy azért, mert a végrehajtás speciális körülményei nem teszik lehetővé a teljes körű érvényesülésüket. A biztonsági okok miatt *korlátozottan érvényesül a közérdekű adatok megismerésének, illetve felhasználásának joga, a vélemény-nyilvánítás szabadsága, illetve a levéltitok védelme*. Míg második ok miatt korlátozottan érvényesül a munkához való jog, az egyesüléshez, valamint a továbbtanuláshoz való jog is bizonyos mértékű sérelmet, korlátozást szenved.

A közérdekű adatok megismerését, terjesztését akadályozza a szabadságvesztés sajátosságából adódó bezártság, a szabad mozgás, helyváltoztatás szabadsága, ez a jog nem veszélyeztetheti a büntetés-végrehajtási intézet rendjét és biztonságát.

A vélemény-nyilvánítás szabadságánál kritérium, hogy csak olyan formában teheti azt a fogva-

tartott, amely nem zavarja a büntetés-végrehajtás rendjét, biztonságát, az nem lehet demonstratív, meg kell felelnie a házirend (napirend) előírásainak.

A levelezés, telefonbeszélgetés és a látogatóval folytatott beszélgetés – kivéve a védővel folytatottat, a nemzetközi szervezethez írt és kapott levelet – biztonsági szempontból ellenőrizhető, e tényre az érintettek figyelmét fel kell hívni. Ha alapos indok merül fel arra, hogy az elítélt részére érkező levelek nem borítékban megjelölt hatóságtól, nemzetközi szervezettől vagy a védőtől származnak, a levelet az elítélt jelenlétében – jegyzőkönyv felvétele mellett – kell felbontani. Az ellenőrzés csak a feladó azonosítására szolgálhat.

A munkához való jog csak korlátozottan érvényesül (a kijelölt munkát az érintett köteles elvégezni), a törvény munkakötelezettséget ír elő (a dolgozót díjazás, munkaszabadság illeti meg). Ha nem hajlandó dolgozni, fegyelmi vétséget követ el, ugyanakkor az a szervezetre nézve következményekkel nem jár.

A büntetés-végrehajtáson belül az *egyesületi jog* csupán korlátozott, hiszen az adott idő alatt egyesületi tagsága nem szűnik meg, ha a gyakorlása nem feltétele a tagsági viszonyának.

A tanulás, szakképzés bizonyos feltételek mellett lehetséges, az oktatási törvény 16 éves korig kötelezővé teszi a hiányzó általános iskolai végzettség megszerzését. Egyéb oktatási, szakképzési formákban önképzés vagy az intézetekben szervezett szakképzés keretében van lehetőség. Kivételes esetben, ha a bűncselekmény jellege, az érintett személyisége azt megengedi, külső tanintézetben is folytathatja tanulmányait.

Ideiglenesen szünetelő alkotmányos jogok

A szabadságvesztés, a személyes szabadságtól, a saját elhatározásból fakadó mozgástól való megfosztással jár. Az elítélteknek az egyes intézetek zsúfoltsága ellenére sincs joga a tartózkodási hely szabad megválasztásához. Vannak olyan jogok, amelyek érvényesülése kizárt, például a *hónvédelmi kötelezettség* teljesítése vagy a *sztrájkjog*, ami ellentétes lenne a munkavégzési kötelezettséggel. Ugyancsak szünetel a gyülekezési jog.

A *választójog* és a *választhatóság* az alkotmány 70. § (2) bek. alapján kizárt. (Az előzetes letartóztatott az ártatlanság vélelme alapján az intézetben szavaz.) Ugyancsak nincs lehetőség a *szülői felügyelet* gyakorlására. A másokkal való összezártság elviselésén, a kijelölt helyen való szabad mozgás meghatározásán stb. keresztül a börtön totális jellege – úgy érzem – kézzelfoghatóan érzékelhető.

Mindezeket változtatni próbál a jogalkotó több rendelkezéssel: a *lakhelyhez közeli intézetben való elhelyezéssel, az egyszemélyes elhelyezés felkínálásával, az evsz. bevezetésével, a kimaradás alkalmazásával, valamint a rövid tartamú eltávozásra bocsáthatók körének kiszélesítésével.*

A börtön tehát csak a szabadságtól foszt meg, más joghátrány csak annyi lehet, amennyit a szabadságvesztés-büntetés feltétlenül megkövetel. Azaz úgy is fogalmazhatnánk: nem a börtönben, hanem a börtönrel kell büntetni!

Hallgat a mély

Milyen ellentétek vannak az elítélt cigányok között?

„A falakat kétfelől kell bontani!”

(Péli Tamás)

A „másság” lehet sokféle! Talán a világ keletkezésétől formálódik a gondolkodó és cselekedni képes lényekben, hogy kit tekinthetnek barátnak, kit ellenségnek. A fortyogó tömegindulatok olykor a cigányok ellen fordultak, mert csavargásaik miatt azokból, úgymond, „hiányzik a nemzeti érzés”.

A romákat érintő külső támadások, az „önfia vágta” sebek viszont azt sejtetik, hogy köreikben észrevehetően erősödnek a belső faji ellentétek. A Sopronkőhidai Fegyház és Börtön pompás hely a miértekkel kapcsolatos vélemények gyűjtésére, bár nem tagadható annak kockázata, hogy a megkérdezettek egy része majd „xoxam-no” (csaló) léssen. Pontosan értették: „Mit jelent az etnikai öntudat?” kérdése, kevesen álmodozgattak, de az oláhok és beások között meglévő feszült viszonyról indulatosan beszéltek. (Ezeket a véleményeket nem mindig idézzük szó szerint, keresünk rokonértelmű szavakat vagy tömörítünk.)

Ugorjon a csóró

Erdélyi Zoltán, 31 éves, halált okozó testi sértés miatt van elítélve, többszörösen visszaeső, 2000-ben szabadul.

– Családban nőttem fel, tizenkét testvérem van, ebből nyolc egyazon szülőktől.

Közülük senki nincs börtönben. Veszprémbe jártam általános iskolába, és a nyolcadik elvégzése után ruhaipari technikumban tanultam, befejeztem. Gyakran kerültem rossz társaságba, pedig nem vagyok barátkozó típus, mentem a romákkal, magyarokkal. A szüleim oláh cigányok, a családban nem keveredtek, beszélik a nyelvet. Nem bűnöztek, kereskedelemmel foglalkoznak, szakmájuk is van.

– *Hogy érzi magát a börtönben?*

– Sakkozni, olvasni szoktam, eljárom a felszolgálóképző-tanfolyamra, és reménykedem abban, hogy megkapom a kedvezményt, bár idáig ötször fenytettek. Nem bírok magammal, rögtön odacsapok, amikor gyöngét vernek, segíték. Persze jutalmakat is kapok a szorgalmamért, nemcsak a rosszakat veszik figyelembe, de itt a bűnözőket egyformán cigányoknak tekintik, helyzetünket az súlyosbítja, hogy összekevernek minket a beásokkal, pedig szóba se állunk velük.

– *És ha összezárják magukat?*

– Elég ritka az ilyesmi, bár hivatalosan nem törődnek a származással. Szerintük teljesen mindegy, hogy ki miféle cigány. A romungrók és az oláhok általában kijönnek egymással, a beásokkal sincs nagy baj, amikor ügyelnek a rendre, a tisztaságra, de legtöbbjük nem akar kijönni a koszból, nem törődnek magukkal. A gyűlölködés mégsem ebből adódik. Szinte csak az oláh-

TAPASZTALATCSERE

hok üzletelnek, kíméletlenül uzsorázzák a pancserokat és ezek majd' mindig beások. Közöttünk gyakrabban tapasztalható a segítőkészség, a rászoruló kamat nélkül is kaphat cigit, teát, kávét, de amikor beásnak jön csomag, amit lehet, hogy nyolc-tíz hozzártartozója lopott össze, nem ad belőle másnak. A márkás cigarettát félig szíva eldobja, csak ugorjanak érte a csórók. Az oláhok ilyet legföljebb csak akkor csinálnak, ha beásnak szánják a csikket.

– *Miért nem szeretik egymást?*

– Nekem különösebb bajom az említeteken kívül nincs velük, sőt komoly bajnak látom a megosztottságot, de nem akarok politizálni, az ember itt csak szép lehet, okos nem, mert az ész, a tudás, az értelem a sok dilo között nem előny, csak a nyers erő számít. A gyúráshoz nem kell zseninek lenni, a többit meg látják egymásról!

Etnikum

A Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetsége 1957-ben alakult az akkor már hosszabb ideje működő négy nemzetiségi szervezet (délszláv, német, román, szlovák) mintájára. A „feladatelhárító fórum” azonban nehezen boldogult a tennivalókkal, ezért az MSZMP Politikai Bizottsága 1961-ben feloszlatta az MCKSZ-t, és a Művelődésügyi Minisztérium hatáskörébe sorolta az ügyek intézését. Ebből az következtetett, hogy az úgynevezett „hátrányos helyzetűek” rétegéhez csapódtak a cigányok, mondván, hogy a romák nem nemzetiség, csupán az államon belül élő, nem a többség nyelvét beszélő népcsoport. A „jó szándék” egyik jellemzője volt, hogy csak „cigány származású” megjelöléssel illették a romák tanulatlanságát, szegényebb részét (szociális azono-

sítás), de az iskolázottabbak, módosabbak ezt is sértőnek tartották.

Az etnikai besorolásnál senki nem vélte lényegesnek a nyelvi különbségeket, gondolván, hogy a cigányok java része főleg magyarul beszél. Bár kultúrájuk egységes, viseletük hasonló, rasszjegyeik egységesek („Nem a múlt nyáron barnultak le...!”), de legyenek maguktól „szobatiszták”. Figyelemre méltó jelenség volt a második „újmagyarozás” korszakában, a kommunisták hatalomra jutása után (Mária Terézia 1761. november 13-i döntése szerint tilos volt a cigány meghatározó: újparasztot, vagy új magyart kellett mondanivaló, hogy a putriból falvakba, a városok peremén lévő telepek „CS”-lakásaiba (csökkentett értékű”, „Csigány-ház”) költözöttek sérelmezték leginkább a cigány elnevezést, és akkoriban lett divat a névmagyarosítás is: számtalan Rostás, Oláh, Sztojka, Kalányos, Kolompár kérte a változtatást. Ezt a beilleszkedés jeleként értékelték a hivatalokban, nem törődve azal, hogy a szűkebb és tágabb közösségekben (egymás közt is) milyen a befogadási készség.

A bűnüldöző, illetve az igazságügyi szervek munkájában is zavart okozott a cigányok esetén „ungrósítása”, mert óvatos fogalmazásra kényszerültek a körözöttek személyleírásakor, és az újságírók, riporterek sem gerjeszthették azzal az indulatokkal, hogy az elkövetők származását firtatták. A valahonnét szándékosan szítogatott öntudatosodás és sértődékenység következménye lett az is (átetek a ló másik oldalára), hogy a sajtótermékekből eltűntek a századforduló elején, derekán még tömegesen közölt cigányviccek, anekdoták. Ezekben a romák ravasz fickók, de kópéskodásuk megbocsátható.

Beással nem!

Jakab István, 29 éves, háromszor volt büntetve, összesen nyolc évet ült, most rablásért kapott öt év hat hónapot.

– Az első balhét kiskorúként követtem el, Tökölön fejeztem be a nyolc általánost. Családi házban nőttem fel, hat testvérem van, apám fuvaros volt, nem szűkölködünk. Otthon általában cigányul beszélünk, én itt a börtönben is az oláh nyelvet használom, persze attól függ, kivel találkozom. A beások társaságát nem keresem, inkább kerülöm őket, mert felsőbbrendűnek képzelik magukat. Közös zárkába nem szeretnék ilyenekkel kerülni, inkább a magány, de az is veszélyes, mert az ember könnyen bekettyózik. Szerencsére közeleg a szabadulás (1997. márc. 9.), és a családomra gondolok. Az első házasságomból két gyerekem van, az anyjuk magyar, nem szűkölködnek, de az a véleményem, cigánynak cigány a párja.

– *Összekerülne beás lánnyal is...?*

– Semmiképpen!

– *Miért lett ennyire ideges a kérdéstől?*

– Apától, anyától visszamenőleg sokáig oláh cigányoktól származok, az én fajtám a shoshoj (nyúl), nem keverhetem az utódaimat, ne korcsosuljanak.

– *És a „parasztlánytól” született fiai mifélék?*

– Kreolbőrűek, a nagyobbik cselgáncsozni jár, a kisebbik sakkozik, míg a cigány élettársamtól származó nagyon okos.

– *A sakkozáshoz is kell ész!*

– Ez nem ugyanaz, elmagyarázni nehéz, másokkal sem vitatkozom erről. Az a baj a cigányokkal, hogy hiányzik a okosságuk, nem néznek se Istent, se embert, csak ütnék. Kőhidával az a gond, hogy ide főleg dunántúliakat hoznak, és kitesztítják a más-

honnét jötteket. Királynak mutatják magukat, csoportosan támadnak. Ezért veszélyes a börtönben egy kalap alá venni mindenkit, különösen a romákat, mert amikor én külföldön vagyok, azt mondom, hogy magyar cigány vagyok, de itthon szigorúan oláhnak vallom magam.

A cigánység történetének tudományos feldolgozása a XVIII. században kezdődött. A Szent Korona népei között azért sürgették összeírásukat, mert tetemes adót reméltek tőlük, ugyanakkor a nyelvészeket az érdekelte, hogy Európa polgárosodásának folyamatában mit jelentettek a különböző népek. Ehhez csapódott még a romantikus kíváncsiság, majd a hirtelen virágzásnak indult néprajz. Nincs szándékunkban felsorolni az ismertebb szerzők műveit, csupán annyit: a századforduló idején Magyarország volt a romológiai kutatások világszerte elismert központja.

Témánk szempontjából sokkal lényegesebb, hogy amikor a századfordulón kiéleződtek a nemzetiségi és osztályellentétek, az elszegényedés miatt rohamosan terjedt a bűnözés, miért kerültek reflektorfénybe a cigányok.

Hieronymi Károly belügyminiszter 1892. december 15-én adott utasítást összeírásukra, tisztázandó azt is, kik, milyen munkát végeznek, mennyien vándorolnak, hányan telepedtek le ideiglenesen vagy végleg. (274 ezer 940 cigányt lelték az országban.) Tegyük hozzá: bármikor próbálkoztak ilyesfélével, a ravaszabb törvényhatósági illetékesek felmentést kértek és kaptak, mert arra hivatkoztak, hogy környékükön nem tűrik a kóbor cigányokat, házat nem vehetnek, üzletet sem nyithatnak, következőképpen nincsenek. Pontos statisztika a következő évtizedekben sem készült, bár komoly előzménye lehetett az

1913:XXI. tc. általános indoklásának, miszerint: „A vidéket illetően általánosan ismeretes az a határtalan veszedelem, mely jogilag védett érdekeinket a kóbor cigányok részéről fenyegeti.”

Az Osiris-Századvég Kiadó gondozásában jelent meg 1995-ben Pomogyi László 300 oldalas kötete: *Cigánykérdés és cigányügyi igazgatás a polgári Magyarországon*. Megtudhatjuk belőle, hogy 1906-tól tettek különbséget a magyar és a cigány nyelvű elkövetők között, hogy 100 ezer vétképes lakosból hogyan alakult az elítéltek száma. Ekkoriban az arány 1:3 volt, de ezt azzal magyarázza a szerző: „Bizonyítani ma már aligha lehetséges, mégis szinte egészen bizonyos, hogy a statisztikák készítésekor a cigány anyanyelvű elítéltek közé nemcsak valóban cigány anyanyelvűeket, hanem anyanyelvtől függetlenül valamennyi cigányt felvettek. Lehetetlennek tartom, hogy amikor a közvélemény a cigányokat elsősorban külső, antropológiai jegyek alapján különböztette meg a társadalom nem cigány tagjaitól (leginkább bőrük elütő színe segítségével), akkor a bírósági statisztikát vezető titkár vagy fogalmazó az elítélt cigánytól annak anyanyelve felől érdeklődjék.”

Az idézett fejezet érdekessége, hogy hivatalosan csak a cigány anyanyelvűeket minősítették romának, míg a magyarul beszélőket főleg a rasszjegyek alapján sorolták közéjük. Ha viszont valóban így történt, a helyzet még súlyosabb, mert a bűnözési mutatók döbbenetesek. Másik oldalról nézve azonban ez lett a „szerencsájük”, hiszen a Horthy korszakban csak nyolcezer nyi cigányajkút tekintettek romának, jelenlétüket nem nyilvánították vesztes társadalmi gondnak. Az ide-oda „labdázgatás” következménye azonban sokak életébe ke-

rült, mert amikor a deportálandó cigányok számát összesítették, a kriminalitási mutatókat vették alapul.

Roma receptek

Nagy Imre 29 éves, háromszor volt bűntetve, kétszer rablásért; 1997. március 11-én szabadul.

– Szüleim oláh cigányok, hat testvérem van, ebből három egy apától. Anyám is áll bíróság előtt, fogalmam sincs, hogy miért. Hat általánost végeztem, utána bekerültem a fiatalokúak börtönébe, később még kétszer ítélték el, de egyik balhét sem követtem el.

– *Mind a háromszor ártatlan lett volna?*

– A másodfokú bíróság 1994-ben semmisnek nyilvánította a korábbi ítéletet azzal, hogy a rablást nem követhettem el, de nem védekezhettem szabadlábom. Hiába kért az ügyvédem helyszíni szemlét és egyebeket, az elsőfokú bíróság mindent elutasított. A börtönben megszakadt a családi kapcsolatom, feleségem elhagyott a kislányommal. Az asszony is cigány, szülei nem elleneztek a kapcsolatot, de szokás még, hogy a tiltásnál megveszik vagy elszöktetik a lányt. Ez utóbbi az egyszerűbb és sokkal olcsóbb.

– *Volt gondja származása miatt oda-kint, vagy börtönben jobb cigánynak lenni?*

– Itt is tapasztalható az elkülönülés. A beások, a teknővájók adják a zömét, és őket az oláhok lenézik, mióta világ a világ, de így is lesz mindörökké. A beások, ugye, Romániából származnak, mi pedig Indiából, és hiába vagyunk egy faj, nem érezzük a testvérséget. Az oláhok kezében van a gazdasági hatalom, a nyers erő viszont a beásoké, még sincs ebből komolyabb belső háború, összeütközés.

– Volt már fenyítve?

– Egyszer nem hajtottam végre állítólag az ébresztést, másodjára pedig szállításban voltam, és onnan visszatérve lementem vacsorázni, pedig nem járt volna.

– Szívesen ennének cigány ételeket?

– Biztosan, de ilyesmire nincs lehetőség.

Köztudomású, hogy a cigányok kiváltképpen a húsféléket szeretik, minden elképzelhető módozatban. Nem érdekli őket az elhízás, „jól nézel ki” mondják kövér rokonaiknak és még sok helyütt főzik, sütik a legősibb ételeket. Íme, néhány recept.

Süندisznó: A hasukon fölhasítják, kitisztítják, megmossák, aztán sózzák, fokhagymázzák, majd nyársra húzva parázs fölött pirosítják. Amikor a tüskék leégnek, kívül is bedörzsölik a húst fokhagymával.

Pekenyóca (ürge): Sültnek, pörköltnek egyaránt készítik. Kibelezés után forró platnira helyezik, forgatgatják, hogy a szőre könnyebben eltávolítható legyen. Aztán tepsiben, sok zsírral vagy nyárson sütik, esetleg paprikás saftban főzik.

Töltött keltáposzta: Az előre leforrázott káposztalevelek közé zsíros darált húsból készült töltelékeket tesznek, meghintve füstölt szalonnadarabkával, vágott fokhagymával, bőségesen vöröshagymával, majd sóval, törött borssal, paprikával ízesítik, és előre párolt rizst vegyítenek hozzá. A levelek végét fehér cémával lekötik és tepsiben korábban főtt füstölt csülök levében óvatosan forgatva pirosra sütik.

Kétarcúság

A beszélgetések során érdeklődtem arról is, hogy milyen környezetben nőttek fel, részt vettek-e a szürettek, betakarítások utáni „tallózásokban”, volt-e már kasza (suhé)

a kezükben, miért kevés az eredményes cigány sportoló, kitől fogadtak el gyerekkorukban kenyeret stb. Gyakran tűnődtem az egyértelmű „kétarcúság” okain. A gyilkosságokért, rablásokért, súlyos testi sértésekért büntetésüket töltő, jó néhányszor visszaeső cigányok nagyobbik része gyanakvással fogadta az emberi hangot, nekik a „vox humana” ravaszkodás is lehet, mint a parolázásra nyújtott kéz: jobb inkább hátrább lépni.

Amikor lakomákról, mulatozásokról, nőkről diskuráltunk, másodpercek alatt engedtek feszültségükből, hétköznapivá lett a társalgás, de mint korábban a falusi kocsmákban, kisvárosi vendéglőkben, a sok pénzt fölemészítő szórakozóhelyeken, igyekeztek távolságot tartani, félve az esetleges következményektől. A későbbiekben sem lettek nyitottak, mindig másokat vádoltak az őket ért sérelmekért, büntetésért.

Bogdán Sándor 39 éves, tizenkétszer volt büntetve, összesen 22 évet ült, 1998. október 13-án szabadul.

– Először Tökölre kerültem, Pilisen nőttem fel, kilenc testvérem van, ebből hét ma is él. A családomból senkivel nem tartom a kapcsolatot. Apám beás, anyám oláh, én „szinkronizált” cigány vagyok a származásomat tekintve és elég komoly börtöntapasztalatokkal rendelkezem. Kialakítottam a magam szigetét, nehezen barátkozom, az itteniek között rengeteg a primitív, képtelenek agyilag felfogni a beszélgetések lényegét. Ha adok nekik ajándékba cigit, kávé, teát, nem érznek hálát, ki van nekik égve, pofátlanok, egysejtű emberek, az újságot is arra használják, hogy rátegyék az asztalra és azon esznek.

– Külön kérte a nevelőisztjétől, hogy találkozhassunk!

– Ha szabad kibontakozni, azzal kezdeném, hogy a konfekcióüzemben dolgoztam, és összejöttem szimpátia alapján egy öz-vegyasszonnyal, nálam kicsit idősebb, Sopronból járt ide polgári alkalmazottként. Kaptam tőle mindenfélét, jól megvoltunk, de földobtak és elkülönítettek, a kapcsolattartástól is eltiltottak, levettek a munkáról, minden...

– *Arra nem gondolt, hogy vétséget követett el, hiszen az elítéltnak tilos polgári személyekkel, a másneműekkel is, bármiféle szabálytalanságba keveredni?*

– Az asszony magyar, az is baj, hogy cigány vamzerolt be, pedig én mindkét oldalhoz tartozom, mégis ezt tette az a szemét, valami előny reményében. Nincs itt komolyabb faji összetartás, rengeteg a primitív elítélt. Én nem szoktam nyelni, falcolni, hülyeségnek tartom, semmit nem lehet azzal elérni, csak kidekorálom magam. Igaz, egyszer fölgyújtottam a combom alatt a széket, rendesen megégtem, de más semmi, illetve jó ideje dobizom, az nyugtat, különben szédurranna az agyam. Van, amikor törni, zúzni akarok vagy eltorlaszolni magam.

– *Ömlik magáról az izzadság...*

– Vigyenek innen máshová, ahol kevesebb a cigány, megszüntetik az elkülönítést, dolgozhatnak és fölvehetem a kapcsolatot a nővel.

– *Miért, csomagot vár tőle?*

– Módos özvegy, tele arannyal járt dolgozni és nekem nincs senki másom. Jó lenne cigaretta, karóra, rádió, kölcsönös szimpátia alapján kerültünk kapcsolatba... Látja, egyre idegesebb vagyok, és ilyenkor megfogadom, ha kimegyek, elkapom az utamba kerülő párokat, embereket és ölök.

Koporsópénz

A századforduló idején, majd utána is, egészen napjainkig örökzöld téma, hogy az élet és a testi épség elleni bűncselekményekben milyen százalékban képviselik magukat a cigányok. A magyar közvéleményben könnyen lehetett tömeghisztériát kelteni. Az egyik a vérvád. Az első 1494-ben történt Nagyszombaton, az utolsó 1957 tavaszán, Mátészalkán. A dühöngő népharag másik oka a kóbor cigánykaravánok által elkövetett gyilkosságok, illetve a sok, az utóbbi esztendőkből rohamosan gyarapódó, halálos kimenetelű, brutális rablás. A dormándi (1901), majd a dánosi pör (1906) komolyan felzaklatta a társadalom nyugalmát, még Ady Endre is kifejtette véleményét, mert olyannyira zabolátlanodtak az indulatok, hogy jogi szakfolyóiratokban javasolták a cigányok összefogdosását és életfogytig tartó kényszermunkában tartását. I. Frigyes Vilmos porosz király 1725-ben még azt parancsolta: „Minden cigány, legyen az férfi vagy nő, ki már 18 éves és ha a porosz állam területén találtatik, kegyelem nélkül felakasztandó.” Ez a fajta „elképzelés” máig létezik. A cigánykriminalitás vélt vagy valódi adataiból következtettek, hogy a romák által elkövetett bűncselekmények nemcsak a vagyonszükséglet, de az életet is fenyegetik, óvatosságra intik az úgynevezett liberális gondolkodókat. Az elszegényedés, a munkanélküliség, az iskolázatlanság, a családokban látható, tapasztalható „minta” azonban gyakori érv a visszaesések meg- avagy kimagyarázására, hogy a pár ezer forintnyi „koporsópénz-zei” szabadulók mihez kezhetnek segítség nélkül. Az érem másik oldalát nézve viszont: vajon érdemesek-e mindahányan a támogatásra?

A „Mit jelent az Isten, a vallás?” kérdésre a velem beszélgetett cigányok háromnegyede őszintén válaszolva mondta, hogy ritkán imádkoznak, elvéve lapozgatják a Bibliát, de a vasárnapi misékre elmennek, mert ajándékot (főleg cigarettát) kapnak. A lelkipásztor jóhízeműségét is igyekeznek kihasználni.

Szentelt gyertya

Bogdán Péter 1965-ben született Nagykanizsán, összesen 15 évet töltött börtönben, 1996 november végén szabadult.

– Hatszor ítélték el, és a mostani büntetésem idején lettem hívő, keresztfiának fogadott az atya. Csak vele tartom a kapcsolatot, feleségem elhagyott, testvéreim közül az egyik Szegeden életfogytos, hazavágta az asszonyt, a szabadlábban lévő többi hétről semmit nem tudok. Szabadulásom után segíteni szeretnék a rászorulókön, zárkatársamat nem idegesíti a bibliázás, gyakran még tanácsokat is ad, lehúzott már negyedszázadot, csöndes ember, homokszezuális (sic!).

– *Úgy hallottam, nem is hisz Istenben, csupán érdekből és haszonlesésből jár a misékre!*

– Ezt olyanok állíthatják, akik tényleg csak azért mennek az igehirdetésekre, hogy kiszabaduljanak a zárkából és lebonyolíthassák üzleteiket. A Tízparancsolatot érdekesnek tartom, ha kérsz, adnak, ilyesfélék...

– *Maguk viszont elveszik, azért vannak itt!*

– Vétünk a törvények és a belső szabályok ellen, nekem huszonkét fegyelmem lett három év alatt, főleg a hipiseknél vettek el tőlem tárgyakat, a szentelt gyertyát is.

– *Mire kellett a zárkában?*

– Készülődtem a ministrálásra, gyakoroltam ezt, azt. Álmaimban csak néha készülődök újabb balhékra, de egyelőre megbízható társam sincs. Olykor elkeseredem, összesen százharminckilenc vágás van rajtam, de a nyeléstől félek. Egyszer próbálkoztam: a cigarettásdobozban lévő fényes papírból gyúrt golyót küldtem le, ettől azonban semmi bajom nem lett. Amúgy tizenhárom évig voltam állami gondozott, és csak magyarul beszéltem, viszont főleg a beások között forgolódtam, tőlük tanultam először, majd a börtönben az oláhokhoz vonzódtam, mert náluk a lóvé, a cigi, a tea.

– *Kik között érzi magát jól, jobban?*

– Az oláh cigányok tehetségesebbek, nézzük a televízió Ki mit tud? műsorait, és látható a különbség.

Széthúzás

Amennyiben a cigányságot faji és antropológiai jegyek alapján különböztetik meg, tudomásul véve, hogy java részük nem beszél az ősi nyelvet, kihalófélben vannak az évszázadokon át gyakorolt foglalkozásaik, igyekeznek letagadni származásukat, különböző csoportokba szerveződnek – ilyenkor az is kétséges, hogy etnikumnak kell-e tekinteni őket. Meghonosítani igyekeznek olyan kifejezéseket, hogy „cigány származásúak” avagy „cigánylakosság”, és ezt „pozitív diszkrimináció”-ként emlegetik (fából vaskarika), de ettől még nincs elfogadható magyarázat a romungrók, az oláhok és a beások közötti civakodásokra. Sőt arra sincs, hogy a kilencvenes esztendő derekától működő közel félezemnyi cigányszervezetből miért csak 42 csoport tagja a Roma Parlamentnek.

A börtön ragyogó terep lehetne az ala-

pos és mindenre kiterjedő vizsgálódásra, pusztán az a buktatója, hogy harcias „cigány politikusok” (mert ilyenek is vannak) beleköthetnének az egészbe, hiszen hazánkban a törvény szerint nincs faji megkülönböztetés. Ez persze a hétköznapi életben nem igaz, különben ők sem kaphatnának pénzt, lehetőséget a kisebbségi (valójában cigány) önkormányzatok működtetésére, a fizetett alkalmazottak bérére. A felmérést végezhető nevelőtisztek az IM alkalmazottai, ezért szorosra van kötve a kezük, mert ha vállalják is a rasszjegyek alapján történő csoportosítások kockázatát, nem erőszakolhatják akarataikat azokra, akik nem vallják magukat még félig sem cigánynak. Közelítsünk tehát egy „külsős” szemszögéből nézve, más irányból.

A népen belüli széthúzás – mint azt korábban is említettük – régi keletű. A felvégek megbicskálták az alvégieket, az értelmiségi lenézte a földművest, megtagadva olykor családját is, az iparos nem komázott a napszámossal, nem is beszélve a vallási ellentétekről, a szegényekről és gazdagokról, a „mi kutyánk kölyke” megkülönböztetéséről. Hányféle népből lettek a németek, franciák, spanyolok, vagy nézzük az indiánokat! Több mint 150 önálló nyelvcsaladot alkottak, de törzseik végkimerülésig csatáztak egymással, hogy aztán rohamosan apadjon a lélekszámuk, maradékaikat pedig rezervátumokba kényszerítsék a gyarmatosítók és azok utódai.

A cigányság helyzete, ha más szinteken is, hasonló módon változott, alakult. Az eltérő vélemények, magatartások dacára is megértik egymást a lovári és beás nyelvet beszélők, de mindenáron igyekeznek elhittetni a kívülállókkal, hogy nem vakerálják a másikat, mert szégyellenek olyan csoporthoz tartozni, ahol másabb, rosszabb a

szociális helyzet. A börtön(ök)ben is van – lehet – komolyabb jelentősége a faji büszkeségnek. Az általánosan használt „tolvajnyelv” kifejezéseit a romungrók és a magyarok is pontosan alkalmazzák, de azt már kevesen tudják, hogy az úgynevezett argó miképpen formálódott a jiddis és az európai nyelvek keveredéséből. A dialektusok is „kreolizálódtak”, alaktanilag (morfológia) sajátosak lettek; igen szegényes az igenévi rendszer stb. Ilyesféléről azonban – mint a cigány nyelv egyhangúságáról, a monotonia okairól – fölösleges diskurálni velük, mint ahogy szókincsük feltételezett mennyiségéről is, hiszen a tagadhatatlanul rendkívül gazdag képzőközllet csak a vándorlásaik során felszedett fogalmaknak tulajdonítható.

Idáig nem tettünk említést az oláhok, a beások és a romungrók elkülönülésének mélyebb okairól. Most sem részletezzük alaposan, csupán annyit röviden: a városok környékén lakó és fokozatosan elmagyarosodó, de nemcsak muzsikálással foglalkozó romungrók többsége elfeledte a nyelvet, és az iparban elhelyezkedvén vagy (vándor)kereskedőként nem szívesen tart(ott) kapcsolatot a fajtájabeliekkel. Az oláhok viszont még büszkéek arra, hogy mindmáig sikerült megmaradniuk a többé-kevésbé önálló neveket is viselő törzsi nemzetségeiknek. Számos mesterség művelői (voltak), őseiket azokhoz sorolják, akik a XI. század után kezdtek elvándorolni Indiából, és 1416-ban érkeztek Magyarországra. Azonban nem hajlandók tudomást venni arról, hogy a másutt maradottak, a később érkezett leszakadók, mint például a Havasalföldön rabszolgaságba kényszerült cigányok rokonaik, ők Romániában elsősorban bányászattal foglalkoztak, innét az elnevezés: baias=bányász, ebből a beashi szó.

Abban sem egységesek, hogy a család(ok) – nyamo, chalado – milyen közösség(ek)ben – kumpania – élve ragaszkodtak szokásaikhoz nemzedékeken át, ide tartozónak tekintve a vérségi köteléken alapuló – ez a nagyobb csoport, a vica – rokonságot. Ebből eredeznek a vica-alapítók vezetőkevei, ezért ügyelnek arra, hogy ne keveredjenek más mesterséget folytatókkal sem, ha megélhetési színvonaluk az övékéitől jelentősen eltér. „Guba a gubához – suba a subához”! – tartja a magyar közmondás is. Részben ezzel magyarázható a foglalkozások megmerevedése: kolompár, köszörűs, vályogvető, lókereskedő, üstfoltozók, -készítők (kelderarik), szőnyegkereskedők (colarik) és így tovább a pásztorokig, favágókig, napszámosokig.

Azon kevesek, akik foglalkozásukkal folyamatos jövedelemre tettek szert, és rendelkeztek a mindennapi használati eszközökön túl bármiféle vagyonnal, netán viszonylagos jómódban élve akadt pénz – love – a zsebükben, igyekeztek elhatárolni magukat a szegényektől – chorro –, tehát hozzájárultak az etnikumon belüli további szakadáshoz. Kérdés azonban, hogy a cigányság körében milyen szempontok alapján különíthetők el a társadalmi osztályok, és léteznek-e ilyesfajta lépcsőzetek, mert az elítélteknél „kőkemény” szabályok döntenek az üzletelés iratlan törvényeiről. A beások ebből szinte mindenütt (börtönösök és fegyházások) kiszorultak, a gyöngébbektől akár erőszakkal is, „lenyúlják” az értékesebb ruhadarabokat, órát, ékszereket, vagy jobbik esetben „vásárlásra” kényszerítik a megfélemlítetteket. Panaszkodni nem memek/akarnak, tartva a következményektől, csupán abban reménykedhetnek – de nem túl gyakran –, hogy nemzetségtársaikból valaki melléjük áll. (Bár ennek is lehet ára.)

Beások vagyunk

Orsós József 46 éves, többszörösen visszaeső, ha ez a büntetése lejár (1999 március), 25 esztendőit töltött börtönben.

– Családban nőttem fel, egy erdőben, Lentin túl, Letenye felé. Ott is születtem, velünk voltak az öreganyámék meg más rokonok, négy viskó. Beások vagyunk, ezen a nyelven beszélünk egymás között. Általában akadt munka, fát vágunk, mentünk kanásznak, csordásnak, abban az időben még volt ez, de készítettünk kanalakat, hólapátokat, amit rendelték, keresetünk a magyarokon múlt, de vásározni nem jártunk. A mi környékünkön nem voltak oláh cigányok, és nem is lehetett feléjük menni, mert nem tűrik az embert, ők külön akarnak élni, még itt a börtönben is, lenézik a másikat. Benősülni se lehet hozzájuk, mert nem ismerjük egymás nyelvét.

– Az elítéltek között is észrevehető a széthúzás?

– Nem értjük egymást, a zárkában is jobban szeretek olyannal lenni, akivel a mi nyelvünkön beszélgethetek. Az oláhval képtelenség sokáig maradni, különösen a mostani fiatalokkal, ezek az életről nem tudnak semmit, csak a mafláság érdekli őket. Verekedésig ritkán fajul a helyzet, mert a tapasztalatokkal rendelkezők kerülik a fenyítéseket, szabadulni szeretnének minél előbb.

– Kivel van most együtt?

– Öreg magyar, hatvanhat éves, állítólag hazavágta a feleségét, első büntényes, főleg arról beszél, mekkora parasztbirtoka van kint. Nincs vele baj, annál inkább az üzletelőkkel, nehéz velük, összetartanak.

– Van felesége?

– Volt harminc évig, de elhagyott, elment egy másik beás cigánnyal, nem bír-

ta kívánni ezt a legutolsó büntetésem. Szereti az életet még, nincs okom elverni, csak a gyerekeimmel tartom a kapcsolatot, de azok már nem beszélnek a nyelvet. Intézetben, vagyis nevelőszülőknél nőttek fel, ketten jól tanulnak, egyetemre járnak, agrármémőknek, orvosnak készülnek, és tőlük meg a környezetüktől függ, hogy minnek vallják majd magukat.

– *Elképzelted, hogy magyar családba házasodnak a fiai?*

– Persze, a húgaimat is falusiak vették el, jól megvannak. Csak a cigányok között tapasztalható a széthúzás, a mocskolódás. Az oláhok találják ki a beásokról, hogy rendetlenek, nem tisztálkodnak rendszeresen, buták, pedig ők az erőszakosak, durvák, szemtelenek itt is, hát még kinn, ezért nem lehet velük bími, aztán csodálkoznak, amikor tíz-húsz éveket kapnak. Nézzen utána, milyen bűncselekményeket követnek el: drága autókkal járnak betömi, rabolni, a beás főleg élelmet lop a családjának, a határban krumplit szed össze, a sok gyereknek valamit enni kell.

– *Az a véleménye, hogy az oláh cigányok önzőbbek mindenütt?*

– El vannak kanászodva, azt hiszik, hogy ők a világsztárok, de maguk között nem csinálnak cirkuszt, arra vigyáznak, igaz, sok közöttük a vamzer és a rabtársakat fosztogató. Ebben is összetartanak, gyorsan szétosztják a szajrét, mire jön a felügyelő, semmit nem találni. Különösebben ez sem érdekel, amikor van időm, olvasgatok, főleg a meséket szeretem, szegény öregapám amíg élt, vettünk neki pár pakli dohányt, aztán csak mondta reggeltől éjszakáig.

Mesék

– A cigányok régen madarak voltak, röpködtek kedvükre, el is jutottak sok-

felé. Amikor éhesek lettek, kövér mezőkre szálltak, csipegették a szemeket, de egyszer annyira jóllaktak, hogy nem tudtak a magasba emelkedni. Ott maradtak, még többet ettek, meghíztak, és gyűjtögetni kezdték a télire valót. Putrikat raktak, lustálkodtak és közben elsorvadt a szárnyuk, kar lett belőle, emberré váltak. Azóta bízunk abban, hogy ismét visszaváltoznak madárrá, ezért nem is gyűjtögetnek, kuporgatnak.

– A Suntona Devla nevére esküszöm, hogy így történt, de a bíróságon nem hitték el. Hallgasson meg, *sa paji som* (merő víz vagyok), minden szavam igaz, *chacho...* Szabadulásom után ültem a tóparton, este felé volt és horgásztam. Kifogtam egy shukar halat, aki megszólalt: „Ha teljesíted egy kívánságom, én helyette hármat adok cserébe!” Kíváncsi lettem, hát beleegyeztem. Kérek nagy kherot, meg csórelja el otthonról a romnyimat és cserélje ki jobbra, aztán rakjon az asztalra rengeteg kolbászt, szalonnát, húst, kenyeret. Szaladtam haza, minden rendben, aztán futottam vissza, hogy nekem mi a dolgom. „Legyél velem!” – kérte, és én szavatartó manush vagyok, magam alá raktam a halat. Tessék képzelni, pár perc múlva leányka lett belőle, éppen tizenkét éves.

*

A hetvenes évek derekán véletlenül kerültem kapcsolatba vályogvető cigányokkal: a Nyírségben jártam anyaggyűjtő úton, és fölfigyeltem a szorgalmasan dolgozó romákra. Érdeklődtem tőlük erről-arról, de vezetőjük azt felelte: ha érdeklis az urat, maradjon közöttünk, aztán csinálja. Közel hétig éltem velük, közösen ettem, dolgoztam a csoport tagjaival, befogadtak és ennek híre szaladt a fővárosi értelmiségiek

körében, de a roma művészek némelyike is kereste társaságom. Gyakorta találkoztam *Péli Tamás* festőművésszel, aki Hollandiában végezte a Képzőművészeti Akadémiát, *Kovács József* pályakezdő, ám tehetséges költővel, részt vehettem a cigányság művelődési problémáiról rendezett (zárt körű) békéscsabai konferencián, amit 1978 júliusának első hetében tartottak, és később is foglalkoztam terjedelmes tanulmányokban a sorsukat érintő jelenségekkel. Elmentem nevelőotthonokba, és személyesen tapasztaltam, hogy a cigányoknál az állami gondozásba vételt mindig a hatóság kezdeményezte!

Erdélyi P. József 39 éves, idáig nyolc-szor volt büntetve, összesen 16 esztendő-t töltött börtönben, 1999 novemberében szabadul.

– Nyolc általánost végeztem állami gondozottként, az első osztályban vittek el otthonról. Szüleim oláh cigányok, négy testvérem van, ebből három állt bíróság előtt, családom bűnöző életmódját jól ismerik Veszprémben, és ez jelentősen közrejátszott az első ítéletemnél. Származásom miatt nem kaptam kedvezményt. Sokat olvasok, érdekel a történelem, az irodalom, a pszichológia, az orvosi könyvek, az agykontroll, ezeket sikerül is beszerezni. Sajnos, kevesekkel tudok értelmesebb dolgokról beszélgetni, legföljebb néha az intézetben felnőttek közül a szorgalmasabbakkal. Rögtön észrevenni, hogy a volt állami gondozottak kulturáltabbak, tudnak készel-villával enni, de kevesen akarnak, mert rájuk morognak: mit urizálsz itten...

– *Első látásra nehéz eldönteni, hogy be-ás-e vagy oláh.*

– Elég, ha mi tudjuk. Következtetni persze abból is lehet, hogy kikhez húzok. Igyekszem kijönni mindenkivel, vagy csak

végző esetben kérek cserét a zárkában, de lehetőleg ne rakjanak össze másfajtaival, beással semmiképpen. Az üzletelésektől is távol tartom magam, utálok, akik más bőrén élősködnek, rendetlenek, nagyképűek, beképzelték, gizdák. A korábbi összetartás megszűnőben, a törekvőbbeket, műveltebbeket kigúnyolják az elítéltek, de nincs sok becsületük a bírók, felügyelők, nevelők előtt sem, mert minket nem lehet az iskolázatlanok közé sorolni. Ki vagy mi tett engem tönkre? – mostanában ezen gondolkodom elég gyakran.

Cseppben a tenger?

Találó a mondás: egy csepp vízben is ott a tenger! Ám aki ezt az élet valamennyi területén komolyan veszi, jókorákat tévedhet, hiszen a látszólag egységes cigányság körén belül („Messziről látszik rajtad a romaság”) is hatalmasak az eltérések. A számottevő három nyelvjárás öt dialektusát beszélők közül kétségtelen, hogy a lovárik (az oláhok) vannak többen, de a cigány-magyar szótár készítésének tervezésekor mégis a romungrókkal tárgyaltak kezdetben az MSZMP megbízottai. Vajon miért, hiszen azt és a gurvári nyelvet kevesebben ismerik, egymás között is zavartan nyögdécselnek, ha a vend vagy a szinto dialektussal társalgók kerülnek többségbe. Ugyanakkor alapszinten más a helyzet, mert csak cigányul egyetlen roma sem beszél Magyarországon, és ebből következik: az írásbeliség területén sincs egyetlen cigány kultúra – viszont mindahányan megérthetik egymást!

De nem biztos, hogy akarják, hiszen az „oszd meg és uralkodj” romapolitika haszonélvezői főleg azért hangoskodnak közfelézésnyi szervezetükben, a baloldali

pártokban és a parlamentben (a sajátjukban is), mert a jogegyenlőség elméletének gyakorlati hiányosságaiból akarnak a mindenkori hatalomtól komoly sápot kicsikarni. Tegyük hozzá azonban, hogy a cigány értelmiségiek közül sokan gondolkodnak, cselekednek másképpen, hazájuknak tekintik szülőföldjüket, „*sejtjeimbe vackoló-dó földnek*”, ahol „*énekellek akkor is, ha a tömlőcben rohadva lehet csak neveket mondani: szívverésemtől pironkodó ország*”.

Horváth János 24 éves, kétszer volt büntetve, az elsőt rablásért, a mostanit garázdaságért: 1996. november 14-én szabadult.

– Összesen négy évet töltöttem börtönben, Kőhidán ez kevés, nekem sok, elég egy életre. Nyolc általánost végeztem, utána a szüleimmel dolgoztam. Vásárokra, búcsúkra járnak körhintával, céllövöldével. Hét testvérem van, ebből csak egy bátyám kapott ítéletet lopásért. Anyám oláh cigány, beszél a nyelvet, apám köszörűs, nem szereti a cigányokat, pedig tulajdonképpen maga is az, de *ronda feketének* nevezi a romákat, mint a búcsúsok általában, nem is tud cigányul. Nem engedte anyámnak, hogy minket tanítson. A börtönben inkább a magyarokkal vagyok, mert sokkalta normálisabbak, de a balhékat cigányokkal csináltam mindkétszer.

– *Mit szólt az apja?*

– Haragudott, de tartjuk a kapcsolatot, küldenek csomagot otthonról, nem vagyok rászorulva a kölcsönökre, a harácsra. A börtönösöknél vagyok, egyedül, olvasgatok vagy rádiót hallgatok, az üzletelésekben nem veszek részt, mert nincs hozzá erőm, nézzen rám, mekkora vagyok, igaz, gyúrok alkalmanként és csak akkor van

merszem verekedni, ha beittam: diszkóban, kocsmában...

– *Láttam, hogy séta közben csoportokba verődnek az elítéltek.*

– Mindenhol, még a tévénezéskor is. Mások a kolompárok, mások a romungrók, a teknősök, a köszörűsök, a beások, a magyarak. Azok tartanak össze, akik a lenyúlásokban, a szállításoknál történő kifosztásokban vesznek részt, ezek főleg a kolompárok és ezt folytatják itten bent is. Egy pár jó cipő megér tizenöt-húsz láda cigit, a zakó többet. A beások sem szelídebbek.

– *Tagadta már le, hogy cigány?*

– Inkább a lányoknál, a magyaroknál, mert azokat jobban szeretem, szót fogadnak, nem kiabálnak, féltékenykednek, mint a romák, meg apám szemében is mások. Előfordult néhányszor, hogy azt kiabálta: ide be nem hozod azt a cigányt! Anyám megértőbb, de a beásokat ő sem tűri, mert beszélgetni nem tud velük, aztán más vérűnek tartja magát. Szabadulásom utánra azt tervezem, hogy elmegyek az építési vállalkozó sógoromhoz dolgozni, kerülöm majd a korábbi társaságaimat, szüleim visszavárnak, és cigányok közé nemigen megyek, mert ezért korábban is fölpofozott apám, nem csípi őket. Amikor anyám rokoni látogatóba jönnek, kimegy szerelni, a traktort bütykölgeti. Ügyelnem kell a jövőben mindenre, ha nem akarok vissza- és legfőképpen a romák közé kerülni.

Rabközelben

Létezik-e a büntetésüket töltők között faji előítélet és az egyazon etnikumhoz tartozóknál hányféleképpen tapasztalható a széthúzás, a gyűlölködés, a „másság” érzetése, kinyilvánítása?! Sopronkőhidán jócskán tapasztaltam, hogy a cigányokat

legfőképpen a nyelvük (lovári, beás stb.) kötötte össze, míg a származásuk és a közös sors hidegen hagyta majd' valamennyiüket. Az ún. asszimilálódott roma, főleg ha nem beszéli ősei nyelvének egyik változatát sem, hiába látszanak rajta a legtagadhatatlanabb rasszjegyek, lenézi fajtáját és a magyarokkal keres kapcsolatot. Vádak, vádaskodások, ilyen-olyan szempontú elfogultságok is akadályozzák, hogy lehessen „rendezni közös dolgaikat”, de más okok is közrejátsz(hat)nak a fejtételekben régóta tapasztalható utálkozások okainak feltérképezésétől való félelemben.

Tartósíthatja-e a magatartást önmagában a stigma? *„Nincs mit tenni, már azért is büntetnek, mert cigány vagyok, és ha ez látszik majd hetedíziglen az utódaimon, velük mennyire lesz könyörületes az oktatási, büntető, valamint az igazságügyi úthenger?”*

A szakemberek nem tagadják, hogy elég néhány esztendő t rabközéltben tölteni, fokozatosan izmosodik az előítélet, és hiába jönnek a narcisztikusan érzelmes javaslatok az egyenlőség gyakorlására. A smasszerok őszintén elmondják szűk kör-

ben, hogy kinek miért sokallották a fogait, de ezekről a parancsnokságon ritkán szereznek tudomást, nehéz bizonyítani a tettelegességet. A vamzerkodásért megbüntettek is ritkán jelentik a dorgálás okait, hogy gyanjait, hiszen nem érdekük a panaszkodás. Az „etnikumhoz” tartozóknál azért sincs összetartás, mert a nyelvi, családi csoportosulásokon túl azt is lényegesnek tartják (ösztönösen vagy tudatosan), hogy szűkebben nézve melyik fajhoz tartoznak.

Találomra felolvastam némelyiküknek Kovács József egyik verséből pár sort: „s jövőm is hontalan / arcom boldogtalan / arcom ember / arc / s hontalan”. Hogy mennyire értették, csak találgattam a későbbiekben, de pár hét múltán azon töprengtem, hogy a cigány értelmiségiek közül mennyien tudnák folytatni *József Attila A Dunánál* című költeményének első sorait: *„Po majteluno barr beshos, pej dolna...”* – hiszen sokféle nemzetiség lakta be ezt az országot, a hazát, és ezerszáz év alatt gyakran fecsegett a felszín és hallgatott a mély.

Hajnal László Gábor

Tetováltan

Felmérés a Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtönben

Huszár György 1932-es és Kovács Ákos 1986-os felmérése alátámasztja azt az 1994-ben általam készített felmérést, amelyből kiderül, hogy a tetovált elítéltek száma növekedett a magyarországi börtönökben. A tetoválási arány rendkívül magas (80-90 százalékra tehető). A becült adatok szerint jelenleg a magyar népesség 2-5 százaléka visel valamilyen tetovált motívumot.

A világon közel 500 millió ember visel egész életére szóló bőrrajzot. Ez a föld népességének megközelítően 10 százaléka. Hazánkban a tetováltak száma a nemzetközi átlagnál kevesebb, többségük valamilyen marginális csoport tagja.

A vizsgálat 150 elítéltre terjedt ki, akik a Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön elítéltejének egyharmadát teszik ki. Összehasonlításképpen: a Kovács Ákos által készített felmérés (amely a Szegedi Fegyház és Börtönben, a Pálhalmi Börtön és Fogházban és a Kalocsai Fegyházban készült) körülbelül 500 főt vett figyelembe.

A vizsgálatkor interjút készítettem, amely a következő kérdésekből állt: 1. Mikor tetováltatta vagy tetováta magát először? 2. Mit tetováltatott vagy tetovált magán először? 3. Miért pont ezt tetováltatta vagy tetováta magára? 4. Melyik a legkedvesebb tetoválása vagy tetoválásai? 5. Miért pont ez vagy ezek? 6. Mit tetováltatna vagy tetoválna még magán? 7. Miért ezt vagy ezeket? 8. Megbánta-e, hogy tetoválna van? 9. Melyik tetoválást tüntetné el magáról? 10. Miért tüntetné el ezt vagy ezeket? 11. Mit jelent a tetoválás az ön számára?

A tetoválás általános motivációi

Az vizsgált csoport tehát a Sátoraljaújhelyi Börtön és Fegyház elítélteiből tevődött össze, azokból, akik többszörösen visszaesők és nagy ítéletet kaptak. Kovács Ákos előző felmérése alátámasztja, hogy az első tetoválások pillanatnyi ötlettől vezérelve, de önkéntesen jöttek létre. A felmért elítéltek egyikétől sem hallottam erőszakos tetoválásról vagy kábítószer-, illetve alkoholfogyasztás miatt fellépő eszméletvesztés állapotában történő tetoválásról.

A tetoválással foglalkozó szakemberek több évtizede próbálkoznak rendszerbe foglalni a tetovációkat. Így például *Herbert Spencer*, az evolucionista filozófia megalkotója valószínűnek tartotta, hogy a hegek a szülőhöz, az uralkodóhoz vagy az istenhez való hűség jelének kifejeződései.

Lombroso felfogása szerint a tetoválás öröklődés, illetve hagyomány útján maradt fenn számunkra a mai napig. Szerinte a tetoválás a civilizációtól távol, vadakként élő primitív népek jellemző szokása. Elmélete szerint a tetoválás alacsonyrendű lelki tényezőkkel párosul. Lacassagne szembeszállt ezzel az elmélettel. Véleménye szerint itt nem atavizmusról, hanem inkább babonáról van szó. Heim szerint a tetoválás mágikus szimbólum volt. A tetoválás és a mágia igen korán összefonódott. A tetoválás a primitív ember számára lehetővé teszi a természetfeletti erők nemkívánatos hatásainak elhárítását, az azokon való uralkodást. Felmérésemet alátámasztja Solymosi Katalin motivációval foglalkozó elmélete. E szerint a következő hat csoportot különböztetjük meg:

1. Ego-kifejezés, önérvényesítési szükséglet. Vágykifejezés, érzelmkifejezés: „Modern szülőket szerettem volna, akikkel mindenről lehet beszélni. Tehát nemcsak szülő- és gyermekkapcsolat, hanem barátnői, baráti kapcsolat. Bármit meg tudjak velük beszélni. Szerettem volna, ha ilyen lett volna ez a kapcsolat és a nevét magamra tetováltattam.” *Életértés megjelenítése.* Itt meghatározó szerepet játszik az elkeseredés: „A másfél évből egy év letelt. Elvált a törvényes feleségem, levitte az ujjamat a gép. Gondoltam, több rossz már úgyse jöhet, hurrá, ugorjunk neki a tetoválásnak!” *Önigazolás – individuális megkülönböztetés:* „Csak egyedit csináltatnék, olyat, amilyen nincsen senkinek, saját ötletem alapján.” Kisebbségi érzés feloldására törekvés: „Egyetlen vágyam volt, hogy közel olyan értékű legyek, mint a barátaim. Tehát ne úgy nézzenek rám, mint egy kislányra.” *Feltűnési vágy:* „Tulajdonképpen az egész arra való, hogy a szürkeségből akarok kiválni. Kint, Nyugaton ez megszokott dolog. Nemcsak bűnözők tetováltatják magukat. Ez divat. Színészek, énekesek, rangos emberek, nemcsak az alvilág képviselteti magát ilyen dolgokban. Ha megteheti egy olyan ember, aki tényleg észben is, tehetségben is világraszóló ember, mert tetszik neki, ő megteheti és bátran vállalja, bárhol, a magánéletben, a munkájában, mindenhol, akkor én, egy piti ember miért ne tehetném meg?” *Vágyakozás:* „A bandában mindenkinek volt, ezt valami próbafélének lehetett felfogni, hogy kibírom-e.”

2. Affiliációs, identifikációs szükséglet. Szeretetigény: „Ez nálunk szokás, akiket szeretünk, a nevét magunkba tetováltatjuk és ugyanúgy fordítva is. *Személyhez, csoporthoz tar-*

tozás jelölése: „Itt van például rajtam ez az öt pont. Ez, mint köztudott, a tököli pont. A legtöbb emberen van ilyen, aki Tökölön megfordult.” **Személyhez, csoporthoz tartozás vágyának jelölése:** „Rajtam olasz szövegek vannak, mivel én úgy élek, mint az olasz maffiatagok. Később is csak olasz szövegeket fogok magamra tetováltatni.” „A jakuzza mintát szeretem, mivel ott külön törvények vannak, az erőszak számít náluk.” „Szedednek a sas a jele, ami rajtam is van, hisz ott is voltam. Itt, Újhelyen elég sok légiósminta van. Gondolom, itt ez válik szokássá. Soknak megfordult a fejében, hogy légiós legyen.” **Utánzás:** „Mivel a többiek is volt, nekem is megtetszett.” **Hagyomány és szokás követése:** „A családban mindenkin van, ez szokás nálunk.”

3. Társadalmi integráltság szükséglete, biztonságérzet iránti igény. Társadalmi pozíció, státusz: „Zenész vagyok. A nyugati zenészeknek is van tetoválása, nekem is legyen.” **Szerep tisztázottságának igénye:** „Minden rétegnek megvan a maga formája, a maga frott és íratlan törvénye és ezen belül az úgynevezett alvilágnak is. Én ehhez tartozom jelenleg.” **Normákhoz való igazodás igénye:** „Én bűnöző vagyok és nem is akarom ezt titkolni.” **Oppozíció (szembenállás) kifejezése:** „Itt rossz az egész mindenség. A nevelők nem azzal törődnek, amivel kellene nekik, sokan vagyunk a zárkában, kevés a fény. Emiatt is fenyítés jár. Nemhogy hagynának minket békében, hogy nyugodtan csinálhassuk. Az állandó sorakozók kiborítanak, mintha nem is emberek lennének.”

4. Időstrukturáltság szükséglete. Időtöltés, unaloműzés: „Nincs munka, az ember meg unatkozik idefenn. El kell űtni az időt valahogy.” „Ez egy elfoglaltság. Ha ezt csinálom, tetoválok vagy rajzolólok, azzal telik legjobban az idő. Így el vagyok foglalva, akkor arra figyelek, nem foglalkozom mással, csak azzal.” **Az individuális idő folytonosságának kifejezése (emlék, emlékeztetés):** „Ezek emlékek, apám, anyám, a testvérek, a sógorok nevei. Ha rájuk nézek, eszembe jut egy-egy sztori róluk. Így itt bent is velem vannak.” „Egy előző nyilvántartási számon. Egy emlék természetesen nemcsak a börtönből, hanem az ottani cimborákról is.”

5. Esztétikai szükséglet. Díszítés: „Azért, hogy az ember földíszítse magát. Van, aki tele van tetoválva és feszeng, hogy kiválik a többi közül. És valóban kiválik. Megcsodálják és megnézik, hogy hú, mennyi tetoválás van rajta. Különb, mint a többi.” **Divatkövetés:** „Most másfajta formák vannak divatban, amik rajtam vannak, ósdiak, ezért ezeket el akartam tüntetni és újabbakat magamba ültetni.” **Hiúság:** „Jobban feldobja a szép testet.” „Annyi ember él és majdnem mind egyforma. Én szeretnék valami mást, valami teljesen mást, ami elkülönít.” **Imponálási vágy:** „Ha kimegyek a strandra, akkor rám figyeljenek az emberek.” **Szépség igénye, zavaró szépséghiba eltakarása, elfedése:** „A bőrfestés maga a szépség.”

6. Tartós és pillanatnyi ösztönimpulzusok kiélésének szükséglete. Túlfűtött érzelem: „A tetoválás megnyugtat, mikor nagyon kivagyok és beugrik egy kép, azonnal meg akarom csinálni.” **Agresszió:** „Sárkány van rajtam, szerintem ez fejezi ki az agressziót.” **Öndestrukción:** „Így látják, hogy börtönben voltam, hogy nem szégyellem ezt kinyilvánítani.” **Önkifejezési vágy; - szexuális:** „Hiányoznak a nők. Ha nem lehetnek itt, legalább a képük meglegyen.” „Olyan nőt is magamra tetováltatok (Gina Lollobrigida), akit sohasem kaphatok meg.” **Birtoklás igénye (a megnevezés mágiája):** „Enyém vagy, amíg élek.” **Kíváncsiság:** „Láttam, hogy a többen is van, hát ki akartam én is próbálni, hogy milyen.” **Kalandösztön:** „A hajó, a kormánykerék épp ezt idézi fel bennem, hogy elmenni, elhajózni innét.” „A légiósok azok, akik bejártak jó néhány országot, megismertek sokféle embert, de ugyanakkor harcoltak is. Valami ilyesmi szeretnék én is lenni.” **Narcisztikus, autoerotikus tendenciák; humor; eufóriás, depressziós vagy alkoholos, narkós állapotban elkövetett tetoválás; teljes deindividualizáció.**

Ezek a kiváltó okok általánosságban vonatkoznak minden tetoválásra, így a büntetés-végrehajtásban előfordulókra is. De a motivációk változnak, új igények, új szokások alakulnak ki.

A tetováltak csoportjellemezői

Gyakori, hogy a tetovált valamilyen szituációból így igyekszik kijutni. Ezek a szituációk adódhatnak családi tragédia, vélt vagy valós sérelmek felnagyítása következtében, vagy egyszerűen az illető önmaga előtérbe helyezésének ilyen szélsőséges módját választja. Tehát jelezni kíván valamit. A hosszú távú szabadságvesztés-büntetés az időt unalmassá, tompítóvá teszi. Az elítélt fokozottabban éli meg elszigeteltségét, kitaláltságát. Élete egyetlen helyre sűrűsödik. Élettevékenysége egy meghatározó terv által irányított, és a részlettervek által órarendszerűen meghatározott rendben zajlik. Érthető tehát, hogy a külvilág bármilyen apró híre, tárgya is sokszorosan jelentőssé, sokatmondóvá válik. Különösen, ha az elítéltet szubjektíven érinti. Az elszigeteltség, a deprivációk feszültséget indukálnak, amelyek levezetésére a legelérhetőbb és legkézenfekvőbb közeg a saját teste. *Cserne István* tetovációval foglalkozó tanulmányában kifejti a tetováló túlszúrásának feszültségmentesítő hatását, amely megerősíti az interjú kapcsán jó néhány elítélt véleményét. „Mikor kivagyok, akkor nekiállok valamit magamba tetoválni és ez megnyugtat. Ezután egy ideig nem érdekel semmi, mondhatnak akármit.”

Megállapítható, hogy azt a feszültséget, melyet a külső korlátozások tartanak fenn, paradox módon az a fájdalom csökkenti, melyet a tetovált önmagának okozott. Az önmagukat tetoválók, illetve a tetováltatók és a szándékos egészségrontást elkövetők önmegjelölő, illetve önkárosító cselekedetei ezekkel magyarázhatók. Tehát a külső környezetből táplálkozó nagy feszültséget ekképpen vezetik le, mivel más levezetési mód vagy eszköz nem áll rendelkezésükre vagy bennük nem alakultak ki.

Az adatok elemzésénél azonnal szembetűnik, hogy a tetováltak iskolai végzettsége nem alacsonyabb, mint a kontrollcsoporté. Kontrollcsoportba tartoznak azok az elítéltek, akik nem voltak tetoválva. Tehát az általános iskolai végzettség még nem határvonal. Az első na-

gyobb változás csak a szakközépiskolát, illetve gimnáziumot végzeteknél tapasztalható. Itt a kontrollcsoportban számottevőbb a magasabb iskolai végzettség, amely azt bizonyítja, hogy verbális érzelemnyilvánításuk magasabb. Szembetűnő még, hogy a felsőfokú végzettségű elítélteknél nem található egyáltalán tetoválás. A tetováltak átlagos életkora 26 év. Közösségvezetői megbízást százalékosan egyforma arányban lát el tetovált és kontrollcsoportbeli elítélt. Vezetői beosztásukat szinte egyforma mértékben látják el, tehát nem lehet megkérdőjelezni képességüket e tekintetben. Más a helyzet az informális vezetőknél. Az informális vezetői pozíciót betöltők meghatározó része csupán elvétve és akkor is csak apró jelzéseket visel a testén. Ez azt is bizonyítja, hogy általában az informális vezető magasabb iskolai végzettséggel rendelkezik, és, mint kiderült, verbálisan jobban kifejezi magát, és a magasabb iskolai végzettségét tekintve jobban eligazodik a jogszabályok rendszerében.

A tetovációval foglalkozó szakemberek már 1922 óta (*Cattani* munkássága) próbálkoznak a tetovált motívumok kategóriákba sorolásával. E törekvésekben az a közös cél, hogy a fellelhető motívumokat valamilyen kidolgozott rendszer alapján csoportosítsák. A rendezőelv általában a képi megformálás volt, anélkül, hogy a mögöttes jelentéstartalmat – legalább megközelítően – figyelembe vették volna; ilyen volt például *Herber* tipológiája, aki *dekorációs, szakmára utaló, fantáziából eredő, csatlakozási, illedelmes* csoportokat különített el. Ezekből nem derül ki a tetovált viszonyulása önmagához, szűkebb vagy tágabb környezetéhez. A gyakorlati besorolásnál aztán ugyanabba a kategóriába kerülhettek elfogadó vagy elutasító ábrák is. *La Cassagne* (1925) a feliratokat különállók, de ezen belül egységes csoportként kezelte. Hibája, hogy a tetovált szövegek tartalmukban sokfélék és jól besorolhatók a különféle tematikus csoportokba az ábrák, rajzok mellé.

Fontos megvizsgálni, hogy az ábrákból és szövegekből többé-kevésbé kiderül-e az egyén viszonyulása önmagához és a világhoz. Ez azt jelenti, hogy az egy testre vonatkozó összes tetoválást (testszöveget) vettem alapul, figyelembe véve a jel és jelentés összetartozását és hogy az egyik jel kapcsolódjon vagy legyen kapcsolata a másikkal. A motívumokat 10 kategóriába soroltam.

1. *Agresszív (destruktív, romboló) motívumok.* Az egyén számára vonzóak ezek a motívumok, utalás is van arra, hogy egyértelműen követendőnek tartják önmaguk számára a közvetített jelentést, élettartalmat. Jellemző szövegek: „*halál a hűtlen asszonyokra*”, „*meghalsz*”, „*üss*” stb. Ábrák: kés, bárd, keresztre feszített nő, sárkány, szörny, tőr kígyóval: „*...ez olyan jó kemény dolog. Ijesztő.*” „*Sárkány van rajtam, szerintem ez fejezi ki az agressziót.*”

2. *Szorongásos tartalmat hordozó motívumok. Vallásos jellegűek:* kereszt, Szűz Mária kereszttel. Szövegek: „*Jézus*”, „*Halál*”. Ábrák: ördögfej, koponya, szellemalak, bakó, szarvasbogár: „*...a régi kínaiaknál szent állat. Ezt nem mindenki tudja. A bölcselkedőknél, az ókoriaknál szent állat volt. Neki egy védelmező jelentősége van. Akire rá van tetoválva, az valamitől védve van. Én is*”. Kereszt: „*A remény, a hit jele.*” Szűz Mária kereszttel: „*Keresztény vagyok és hiszek Istenben.*” Jézus: „*Bocsáss meg bűneimért*” felirattal.

3. *Szexuális motívumok.* Szövegek: „*sex*”, „*kívánlak*”. Ábrák: női aktok, nemi aktus, Ciccolina-kép, Gina Lollobrigida, meztelen nők: „*Hiányoznak a nők! Ha nem lehetnek itt, legalább a képük meglegyen.*” A nemi szervén: horogkereszt, „*vitéz*”, „*tied*” felirat. „*Megcsodálták a barátnőim.*”

4. *Érzelmi kötődést konkrétan megfogalmazó motívumok.* Szövegek: „bűn az élet asszony nélkül”, minden esetben ide sorolható a „szeretek, xy”, illetve „imádlak, xy”, apa, anya, gyermek, sógorok, testvérek, rokonok nevei, Ábrák: – medál, benne a felesége képe, női kép, alatta női név, *Szeretek Joli, Jutka, Edit, Béla, Pisti, Karcsi, az egész család.*

5. *Romantikus, nosztalgikus motívumok.* Szövegek: „Kaland az élet”, „spanyol” szívek, Viktória-jelvény, szeretek felirat önmagában stb. Ábrák: pálmafa, nap, hold, virágok, vitorlás hajó, vasmacska, kormánykerék, Donald kacska, mesefigurák. Kormánykerék: „*Kalózfilmekben láttam... jó lenne elhajózni innen*”. Pillangó: „*Szabadság.*” Virágok: „*Szeretem a virágokat.*” Mesefigurák: „*Ezek szórakoztatnak, nem hagyok ki egyetlen Walt Disney-rajzfilmet sem.*”

6. *Agresszív, önmeghatározó motívumok.* Szövegek: „bűn az élet”, „VCSE” (Világ csavargói, egyesüljetek), olasz szövegek. Ábrák: kétfejű sas, horogkereszt, USA-zászló, bokszesztyű, Yakuza-minta, váll-lap, légiós fej, illetve alak. „*A légiósok azok, akik bejártak jó néhány országot, megismertek sokféle embert, de ugyanakkor harcoltak is. Valami ilyesmi szeretnék lenni.*” „*A yakuzáknak külön törvényeik vannak, csoporthoz tartozást jelent és az erőszak számít náluk.*” Olasz szövegek: „*Mivel én úgy élek, mint az olasz maffiatagok, csak olasz szövegeket fogok később is magamba tetoválni.*” Váll-lap: „*Úgy gondolom, hogy valamilyen katonának kellene lennem, mivel elég kemény vagyok, és a harc is tetszene nekem.*”

7. *Semleges önmeghatározó motívumok.* Ábrák: labda, pohár, bányászjelvény, hal: „*Öreg hal vagyok én már. Különösebben nem jelent semmit. Talán... tapasztalt vagyok. Nem vagyok már gyerek.*”. Szöveg: 1954, felírva az ujjakra: „*A születésem időpontja.*”

8. *Börtönéletre utaló motívumok.* Szövegek: „bezárom”, „Szegedi Csillag”, „sas”, „Tököl” dátummal és öt ponttal, légiósminta. Ábrák: tököli öt pont, börtönrács, összebilin-cselt kéz, nyilvántartási szám, illetve olyan motívumok, amelyeket más elítélttársa vagy benti barátja készített, és ezekre büszke. Tököli öt pont: „*Azt jelenti, hogy négy fal között egyedül. Általában mindenkinek megvan Tökölön.*” Sas: „*Szegednek sas a jele.*” Nyilvántartási szám: „*Egy előző nyilvántartási számom.*”

9. *Jelenkor ideáljai.* Szövegek: „Edda”, „Delon” stb.

10. *Egyéb motívumok.* Olvashatatlan feliratok, félbehagyott szövegek, felismerhetetlen ábrák, átfirt, besatírozott motívumok. Természetesen ezeknek az ábráknak is volt valami jelentése az elkészülés idején, de ez a jelenlegi állapotában már felderíthetetlen. Így nehéz lett volna az előző 9 csoport valamelyikébe – akár erőszakkal is – elhelyezni.

Összeségében elmondható, hogy a fenti példák a különböző kategóriákat alkotó legjellemzőbb motívumokat tartalmazzák. A besorolás azonban nem lehetett mechanikus. Több esetben kiderült egy-egy motívumról, hogy az általunk megfogalmazott és csoportosított tartalomtól teljesen eltérő egyedi jelentést hordoz. Ilyen esetekben természetesen a későbbi számításoknál a kérdéses ábrát a jelentés tartalmának megfelelő kategóriába soroltam.

Általában a „miért pont ezt a mintát tetováltatta magára?” kérdésre a „megtetszett, mivel láttam a másikon” választ adták. Tehát leszűrhető, hogy valahová tartozni akarnak, illetve akartak. A motívumok jelentésértalma jó néhány elítélten keveredett, a kérdésre, hogy „miért van egyszerre sárkány és rózsza a bőrén?”, bizonytalan választ adtak. Ők voltak elősorbán azok az elítéltek, akiknek iskolai végzettségük alacsony. Általában a magasabb isko-

lai végzettségű vagy tájékozottabb elítéltek saját tervezésű vagy csak egyfajta motívumot tartalmazó mintát tetováltatnak magukra.

A tetoválások helye

A közel 1000 motívum eloszlása nagyon egyenetlen. 35 százalékuk a bal karon, 30 százalékuk a jobb karon található. Azért a karokon a legmagasabb az előfordulás, mert itt látzik a tetoválás a legjobban (itt érvényesül a demonstratív hatás a legeredményesebben), illetve ez a testrészt lehet fedett és fedetlen is. A bal kar kitüntetett szerepét az is magyarázza, hogy az öntetoválás nagyon gyakran fordul elő, és a jobbkezes embereknek legkönnyebb a bal karjukat tetoválni. Olyan magyarázat is van, hogy a bal „a szív oldala”. 15 százalékkal a mell következik, amely szintén könnyen tehető láthatóvá és nagyobb szabad felületet kínál. Elmondható, hogy a testnek az egyén által is belátható részén lényegesen több a tetovált motívum, mint a „beláthatatlan” területeken. Ez összefügg azzal, hogy az illető a bőrrajz készítését végignézheti, ellenőrizheti az „alkotást”, valamint a fájdalmat is könnyebb elviselnie, ha látja a munkát, illetve egyfajta öntetszelgést is nyújt viselőjének. A hát és a láb tetoválásának viszonylagos gyakoriságát (10, illetve 5 százalék) a hát esetében a kevesebb idegvég-

ződés és a nagy felület, lábnál a könnyebb „megmunkálhatóság” indokolja. A hát tetoválásánál a tetováltató hátrányára válik, hogy nem látja a készülő művet, így nem ellenőrizheti az alkotót, és csak másoknak tetszeleghet. A lábtetoválásnál önmaga is elkészítheti az alkotást. Bár itt találkozhatunk helytelen képátvitellel, pl.: fejjel lefelé van a minta. A fejet és a nemi szervet egy százalékban, a feneket, illetve a csípőt 3 százalékban tetoválták.

Nők esetében is a két kar vezet a motívumok előfordulásának gyakoriságában. Az ismertetett okok miatt a bal kar 37 százalékos elsőbbséget élvez a 26 százalékos jobb karral szemben. Kiemelt szerepet kapott a kézfej (12 százalék), feltehetően a könnyű hozzáférhetőség és exponált helyzete miatt. A mell tetoválása ritkább, mint a férfiaknál. Terjedőben van erotikus indíttatásból a csípő tetoválása (2,3 százalék) nemcsak a nőknél, hanem a férfiaknál is.

A férfiaknál a romantikus motívu-

mok fordulnak elő legnagyobb arányban. Ezt az érzelmi ábrázolásmód követi. Ennek a két kategóriának a vezető pozícióját a nosztalgikus, romantikus elvágódás, a gyermeki érzelmvilág magyarázza. Nők esetében is ez a két kategória vezet, csak fordított a sorrendjük (érzelmi-romantikus). Az érzelmi közelítésmód mindennapjaikat is meghatározza. A férfiak és a nők esetében megegyezik a börtönéletre utaló, a szorongást kifejező és a jelenkor ideáljait megjelenítő motívumok aránya. Gyakori még az összes agresszív motívum is.

A kizárólagosan erőszakos bűncselekményt elkövetett fogvatartottnál található egy agresszívnek minősített ábra. A nem erőszakos bűncselekményt elkövetettekénél is található erőszakos minta. Itt tehát nincs összefüggés az elkövetett bűncselekmény jellege és a bűnelkövetőknél található agresszivitásra utaló motívumok között. Ezek az adatok arra engednek következtetni, hogy az erőszakos bűncselekményt elkövetők tetteikben élik meg elsősorban az erőszakot és a brutalitást, náluk a destruktív motívumok inkább a szűkebb környezettel szembeni ellenállást mutatják.

Feltehetően az erőszakos életvezetés okolható azért, hogy a szorongást jelző tetovált ábrák az összes motívum 45 százalékát adják. A nem erőszakos bűncselekményt elkövetettek esetében ez az összes motívum 7 százaléka. A megélt agresszivitás tehát az egyénben lévő szorongás tetovációkban való megjelenését csökkenti, az elfojtott agresszivitás pedig növeli.

A motívumok gyakorisága

A büntetés-végrehajtási fokozatok szerinti elkülönítés nem ad igazi fogódzót ehhez a vizsgálathoz, ezért a tetovációk gyakoriságának előfordulását a visszaesések számával is összevettem. Ebből a vizsgálatból kiderült, hogy a börtönben eltöltött idővel a motívumok mennyisége nő. A vizsgálat fényt derített arra, hogy míg az első büntényeseken 4-7 tetováció található, addig a többszörösen visszaesőkön 8-11 vagy annál több tetováció is előfordul. Azokon, akik egyszerre nagyobb ítéletet kaptak, a tetoválási minták számszerűleg kevésbé növekedtek, ellentétben a többszörösen visszaesőkkel, akiknél az átlag ítélet 12 év. Kudarcélményük, hogy nem tudnak visszailleszkedni a társadalomba, hozzájárult az újabb és újabb tetovációk elkészítéséhez. A társadalom bűnözőnek bélyegzi őket, és előbb-utóbb ők maguk is elfogadják ezt a „címkét”, és hovatarozásukat ilyen deviáns módon is demonstrálják. „Az első tetoválást még Aszódon üttettem magamba, ez a HELL'S ANGEL volt, mivel a barátomnak is ez volt, aztán Tökölön készült a „BŰN AZ ÉLET”, utána jött a többi, már nem is tudom, hogy némelyiket mikor csináltattam. Eddig kint még nem tetováltattam.”

Az első tetoválás

A külföldi szakirodalom megállapításai szerint az első tetoválások 8-15 százaléka 15 éves kor előtt történik, 75 százaléka 15 és 18 éves kor között, vagyis a pubertáskor végén és az ifjúkor elején. A maradék 10-17 százalék jelzi a 18 éves kor után tetováltatni kezdők arányát. Ezek az életkori megoszlások megközelítően megegyeznek az általam felmérésekkel.

A gyermekkorban megkezdett tetoválások aránya a vizsgálati mintánál 8-10 százalék. E fiatalok szinte kivétel nélkül rossz szociokulturális környezetben éltek. A családban szokás

volt, jellemző az ilyen korai életkorban történő tetoválásokra a primitívség, az elnagyolt kidolgozás, a leggyakoribbak a szülők, rokonok nevei. „6 éves lehettem... láttam a többin is, a haverokon. 13 évesen a csajom neve, 6 évesen apám neve.” 15-18 éves korban készült a minták 60 százaléka. Ebből 20 százalékot tesz ki a Fiatalkorúak Börtöne és Fogházában először tetováltatók aránya. (1993-ig formálisan is tiltott volt a tetoválás.)

A vizsgált csoport 25-33 százaléka 18 éves kora után kezdte a tetoválást. 26 százalék büntetés-végrehajtási intézetben, 6 százalékuk pedig a katonai szolgálat ideje alatt. Megállapítható tehát, hogy felnőttek esetében szinte kivétel nélkül valamilyen totális intézményben eltöltött rövidebb-hosszabb idő hatására kezdték meg a tetoválást. Míg a nemzetközi értékelésnél a mutatók az átlagos tetovált lakosságra vonatkoznak, addig az általam készített felmérés a büntetés-végrehajtási közegben készült. Ezzel magyarázható az az adat, hogy a felnőttkorban készített tetoválás aránya magasabb a büntetés-végrehajtási intézetben.

A tetoválások utóélete

Egy 1970-es francia vizsgálat pszichológiai oldalról közelíti a tetováltakhoz. A tetováláshoz való viszonyuk alapján két fő típust különböztet meg.

Az első típus magáénak vallja a tetoválást és feltett szándéka annak megőrzése. Az ilyen alanyok kiegyensúlyozatlan személyiségek, kiszámíthatatlanok, hiúk, impulzívok, érzékenyek, erkölcstelenek, nagyon korán a deviancia felé fordulnak, mely sajátos reagálásuk a társadalomra, melyet minden rosszal megvádolnak és bosszút akarnak állni rajta.

A másik kategória már nem vállalja a tetoválást és szeretné eltüntetni, gyakran ő maga próbálkozik vele. Ebben a csoportban éretlen alanyokat találunk, alacsony szellemi szinten, akik serdülőkorukban nehezen alakították ki egyéniségüket, főképp, mert nemigen tudtak igazán azonosulni hozzájuk közelebb álló személyiséggel, különösen az apával. A mélyen átélt válság ekkor személyiség-rendellenességet eredményezett, oppozíciós reagálásokat váltott ki, mivel az illetők képtelenek voltak elfogadni vagy feldolgozni az elkerülhetetlen frusztrációt. Boldoggá tette őket a tudat, hogy példaképre találtak, ha marginálisra is, alávetették magukat a befolyásnak és tetováltatták magukat. Ennek az időszaknak az elmúlásával azonban újra érzékeltették a tetoválásukat mint gyerekséget, mint ennek az érzékeny időszaknak a bélyegét. Annak bizonyítékát látják benne, hogy nem tudtak olyanok lenni, mint a többi ember. Tetoválásaiktól, attól az „uniformistól”, melynek kényelmetlenségét később ismerték fel, szeretnének megszabadulni.

Ez a két típus megtalálható a börtönökben is, amelyet alátámasztanak az általam készített interjúk.

A francia dolgozat mintájára csoportosítottam a fogvatartottaknak a tetoválásaik utóéletével kapcsolatos véleményét. A *Pethő László* által készített 1983-as felméréssel ellentétben napjainkban a 80 százalékkal szemben 50 százalék kívánja eltüntetni a rajta lévő tetoválást. „Hátrányom származott belőle, mikor például bementem egy munkahelyre és meglátták a tetoválást. Az addig meghirdetett munkahely már be volt töltve.” „Sok embernek előítélete van erről.” Mások a kriminális pályafutásukat nehezítő körülményként értékelik a testükön lévő motívumokat. „A tetoválásaim alapján könnyebben beazonosíthatnak.”

Sokan bizonytalanok, nem tudják még, hogy szabadulásuk után milyen reakciót válthat ki a környezetükből tetováltságuk. „Talán egy komolyabb társaságból kinéznek, de a régi-ek még el fognak fogadni, talán még csodálkozni is fognak rajtam.” A fogvatartottak másik csoportja ragaszkodik a tetoválásaihoz. „Nem szedetném ki magamból, ezek hozzám tartoznak, életem egy-egy állomását mutatják.” Van, akinél a tetoválás lételemként jelenik meg. „A családban mindenkin van, ez szokás nálunk.” Sokuknál nemcsak a motívumokhoz való ragaszkodással találkoztam, hanem mindent elkövetnek újabb tetovátumok „beszerzéséért” is. Vállalják a fájdalmat, a fertőzés veszélyét, sőt a lebukást és az ezzel járó büntetést is. „Még a hátamat be akarom fejeztetni, mielőtt kiszabadulok. Mivel itt elég jól dolgoznak, vállalnom kell az ezzel járó rizikót.”

Ezek az emberek nem foglalkoznak a jövőjükkel, nem mérlegelik a visszailleszkedési lehetőségeiket. Sokan még arra is képesek lennének, hogy leszámoljanak azokkal, akik más-ságukra emlékeztetik őket. Büszkén viselik ezt a másságot, életvitelükben is kife-jezésre akarják juttatni. A jelhasználás folyamatában sokuk még önmagát is képes jellé alakítani. Képes jellként értelmezni a hiányt (szabadság, szeretet). Megrajzolja a hiány jeleit, amely akár élete végéig hiányként jelentkezik. Ezek az emberek szinte semmi eséllyel indulnak a szabadulásuk után az életbe. Megjelenésük és viselkedésük erősíti egymást, így egyre szélsőséesebb helyzetbe kerülnek. Ebből az örvényből képtelenek lesznek kitörni. Ez a stigma kitörőhettelenné vált, de létrejöttét meg lehetett volna előzni.

A büntetés-végrehajtási intézetben házi készítésű elektromos gépekkel is találkozhatunk, amelyekben egy-két türendszer van, és egy forgó körmöstárcsára rugó által szorított tű végzi a szurkálást. A festék – amelyet régebben akár égetett bakancstalpból is előállítottak, ma már színezőpaszták, téglapor, tusok – filc közvetítésével kerül a tűre. A büntetés-végrehajtási intézetekben a ponttetoválás terjedt el a bűrszín és a közismertség miatt. Elég nagy számban vannak elítéltek, akik másfajta technikáról egyáltalán nem is hallottak.

A tetováció eltávolítása

Az egyik legavatottabb hazai szakember, *dr. Boér Ildikó* adjunktus felvilágosítása szerint a tetoválást végzők és a tetováltak keveset tudnak arról, hogy milyen egészségügyi veszélyeket rejt magában a művelet. Fertőzés következhet be, mivel a tűk és a festékek nem sterilek. A tetováltak egy része a festéket nyálával keveri össze, és egymás után több személyt tetovál ugyanazzal a tűcsoporttal.

Ily módon tbc, fertőző májgyulladás, szifilisz és akár AIDS-fertőzés is továbbvihető ezzel az eljárással. Az amatőr tetoválás súlyos bakteriális fertőzéshez vezethet, amely akár a végtag elvesztését is okozhatja.

Kevésbé ismert, de bőrgyógyászati szempontból jelentős komplikáció a festékek által kiváltott allergiás reakció. A higanyszulfiddal létrehozott vörös tetoválás például kiterjedt ekcémát okozhat. Amivel a sárga tetovációt készítik, a fény hatására csalánkiütést okoz. A zöld színt létrehozó krém a leggyakrabban allergizáló festék. Azzal a kellemetlen utóhatással jár, hogy a tetovált a továbbiakban minden króm-tartalmú anyagra érzékennyé válik. A kék színt kobalttal állítják elő. Ez szintén allergizálhat. Ezen az alapon súlyos allergiás szem-

gyulladást is leírtak. Nemcsak a tetoválás veszélyes az egészségre, hanem az azok eltávolítására tett kísérletek is. A tetováció kiszedésének két alapvető típusát különböztetjük meg.

Az elsőbe a házilagos eljárások tartoznak: citrompótló, kiégetés gyufaszállal vagy vasalóval, zsillett pengével való kinyírás. Itt sokféle változattal találkozhatunk. Mindegyikben közös az, hogy saját maguk próbálják eltávolítani testükről az ábrákat, aminek következtében csúnya, egyenetlen hegek, súlyos gyulladás, fertőződés maradhat hátra.

A tetováció kiszedésének másik típusánál az eltávolítást szakemberre, bőrbébsz orvosra bízják. Hangsúlyozni kell azonban, hogy a tetoválások a bőr eredeti, normális állapotának megsértése nélkül nem tüntethetők el.

Az eltávolítás módszerei

1. *Kémiai maróanyagok:* lényege a bőrfelszín vonal- vagy pontszerű bemetszése, majd tanninsav és ezüstnitrát oldattal történő ecsetelése. Ezt elsősorban nagy kiterjedésű tatuk eltávolítására használják.

2. *Helyi érzéstelenítésben* sókristályokkal a bőrt hámfosztás eléréséig dörzsölik, majd 24 órára sós, zárt kötést helyeznek a sebre. Ez az eljárás a szőrszálakat megkíméli, ezért szőrös területeken előnyös lehet.

3. *Cryosurgery.* A kezelést folyékony nitrogén-fagyasztással végzik. Hátránya, hogy a fagyasztás során sok, pigmentet nem tartalmazó sejt is sérül, és minden fölösleges elveszett sejt rontja a kozmetikai eredményt.

4. *Hőcoagulatio.* Az égetéssel (hőcoagulatio) történő roncsolás lehetőleg kerülendő. Nagyfokú sejtroncsolással jár, és gyakori a túltengő hegképződés.

5. *Bőrcsiszolás (dermabrasio).* Többféleképpen végezhető. Legmegszokottabb a pigment legalsó rétegéig történő kicsiszolás. Általában szép, egyenetlen hegképződést idéz elő és a szőrtüszőket megkíméli.

6. *Sebészeti módszerek.* A kisméretű tetoválások eltávolítására használják. Ha a kimetszés során követni lehet a bőr hasadási vonásait, akkor az eredménye kozmetikailag szép, vonalszerű heg lesz.

7. *Lézerkezelés.* Hőroncsolásos eljárás. A pigmentkilökődés az elhalt bőrsejtek leválásával együtt következik be. Ezen új módszer körül sok tévhit terjedt el, főleg az, hogy fájdalommentes, tehát a bőr megsértése nélküli eljárás. Ezzel szemben a roncsoló lézerkezelés fájdalmas, tehát csak helyi érzéstelenítésben végezhető. A fentiekből pedig az következik, hogy a többi eljáráshoz hasonlóan ez is heggel gyógyul.

Géczy Zsolt

Harmonizáció

Helyzetkép a büntetés-végrehajtási jogalkalmazásról

A bűnözés elleni küzdelemhez hozzátartozik a büntető felelősségre vonás folyamatában, a tágabb értelemben vett büntetőeljárásban, a büntetések, a büntetőjogi intézkedések és a legsúlyosabb jogkorlátozással járó büntetőeljárási kényszerintézkedések végrehajtása is. Ez szorosan kapcsolódik a büntető igazságszolgáltatáshoz, amelynek folyamatában az előző szakaszok (nyomozási, ügyészségi, bírósági szak) adják létét és befolyásolhatják hatékonyságát. Nélküle parttalanná válna az egész büntetőeljárás. A büntető igazságszolgáltatás jelenlegi helyzete és a vele szemben támasztott követelmények közötti különbség megszüntetése minden részterületet is érintő reformmal oldható csak fel.

A nemzetközi kötelezettség-vállalásainkból származó harmonizációs jogalkotási problémák megoldása, a büntető igazságszolgáltatási rendszer reformja és a magasabb és alacsonyabb rendű jogszabályok közötti diszharmonia megszüntetésének időszakában egyre több, a gyakorlati igényekkel is kapcsolatos büntetés-végrehajtási jogi tanulmányra van szükség.

Egységes egész

A bíróság határozatában elrendelt és törvényben meghatározott büntetés, intézkedés – lényegét, tartalmát képező – jogfosztó, illetve jogkorlátozó mivolta akkor realizálódik, amikor a végrehajtásra kerül sor, midőn egy büntetés, büntetőjogi és büntetőeljárási intézkedés tartalmától füg-

gően valakit ténylegesen börtönben, fogdában tartanak, avagy elveszik a gépjárművezetői jogosítványát, a foglalkozása gyakorlásához szükséges iratokat, kitiltják vagy kiutasítják valahonnan és eltiltják más alapvető jogaitól.

A büntetés-végrehajtási jog a végrehajtásban résztvevők feladatait, jogviszonyát szabályozva teszi teljessé a büntető felelősségre vonás folyamatát; megtartva szoros kapcsolatát a büntető anyagi és eljárási joggal – funkciójára, a szabályozott joganyag terjedelmére, valamint tárgyának és módszereinek sajátosságaira figyelemmel – önálló jogágazatnak tekintendő.

Megalapozott törekvés, hogy a büntetőeljárás megindulásától az utógondozás befejezéséig tartó folyamatot, mint egységes egészet vizsgáljuk; mint olyant, amely

a társadalommal összeütközésbe került hivatott a társadalomba újra visszavezetni, ott elismertetni éppen a társadalom védelme érdekében.

A büntetőeljárás folyamatában egymáshoz szorosan kapcsolódó szakaszokról van szó, amelyek közül bármelyik szerepének – így a büntetés-végrehajtásának is – az elhanyagolása, a kapcsolódás lazulása, a többi szakasz és az egész folyamat hatásfokát rontja.

„Hiába az anyagi jog tudományos művelése, a büntetésről vallott teóriák kidolgozása és hirdetése, a kiszabás elveinek kidolgozása, ha minden elképzelések megbuknak a diszfunkcionális végrehajtáson” – fogalmazta meg már a múlt század első felében *Deák Ferenc*, ügyészi tapasztalatait rögzítve a büntető végrehajtás jelentőségét méltatva.

A tudományfejlődés-elmélet tisztázta minden emberi tudás paradigmatisztikus előfeltételezettségét, és kizárólag csak ebből kiindulva valós értelmezhetőségét. A börtönügy XIX. századi tudományos feldolgozásának is voltak történelmi előzményei. Előtte Amerikában is hangsúlyozták már, hogy a börtönök szervezetétől és igazgatásától függ az egész büntetőrendszer sikere, az ítélet csak forma, aminek tartalmat a végrehajtás ad (Livingstone). Nagy érdeklődést keltettek iránta hazánkban a reformkor képviselői. Már száz éve is a magyar büntetés-végrehajtásnak a korabeli nemzetközi szakirodalomban jó híre volt, mert az akkori legújabb elképzeléseket tartalmazta.

A büntetés-végrehajtási tevékenység során is az alkotmányos alapelveknek és alkotmányos jogoknak, a nemzetközi emberi jogi követelményeknek érvényesülniük kell. Ezt magas színvonal, a gyakorlati igényeket kielégítő, segítő büntetés-végrehajtási jog képes szolgálni. Világszerte korszerűbb és hatékonyabb, humánusot szolgáló büntetés-végrehajtást szorgalmaznak.

Az új orientáció főbb elemei: a törvényesség, az egyenlőség, a jogállamiság fokozott követelménye a büntető felelősségre vonás egész folyamatában. A törvényesség és humanitás követelménye jelentős mértékben fejleszti a büntetés-végrehajtási jogot. Az emberi és állampolgári jogok iránti igény ott a legerősebb, ahol az állam a legsúlyosabban korlátozhatja ezeket, a büntető jogszabályok végrehajtása során. A büntetés-végrehajtás nem lehet az önkény eszköze, mindig a törvények betartásával kell teljesítenie funkcióját. Szempontja a társadalom védelme, de szempontja a végrehajtás során a bűnelkövető védelme is a társadalom haragjától, a hatóságok megtévedt tagjainak önkényeskedésétől.

A büntetés-végrehajtási jogban olyan alapelvek fogalmazódnak meg, mint az *állampolgárok törvény előtti egyenlősége, a humanizmus, az igazságosság, a büntetés végrehajtásának differenciálása és egységesítése, a személy védelmének és az alanyi jogok szabad gyakorlásának elve, a jóhiszeműség és a kölcsönös bizalom elve, a joggal való visszaélés tilalma, az anyanyelv használatának joga stb.*

A büntetés-végrehajtási jog szabályozása tükrözi a végrehajtás hatálya alatt álló és a végrehajtást végző személy kapcsolatának jogi tartalmát, a végrehajtással érintett jogi helyzetét, a törvényességi garanciákat. Nem a bűnözés, a bűnelkövetés a tárgya, hanem az elítélt és a végrehajtási szerv közötti jogviszony.

Az ún. szkeptikus-realista felfogás több más törekvéssel együtt (pl. a szabadságvesztés ultima ratió jellege, tartalmának

csökkentése stb.) a személyiségekárosító hatás mérséklését, a börtönviszonyok humanizálását tette központi kategóriájává. Indítéka a totális börtönfelfogás kritikája. Két igénynek kell megfelelnie: az egyik a társadalom biztonságához való joga, a másik a fogvatartott emberi méltóságának tisztelete.

Alapvető egyetértés alakult ki a büntetés-végrehajtási politika három lényeges irányát illetően. Nevezetesen a szabadságvesztés-büntetésnek a szabadságtól való megfosztásból kell állnia a büntetéshez többletként hozzáfűzött kényszer vagy szenvedés nélkül, a büntetés-végrehajtásnak a bűnelkövető újbóli beilleszkedését kell céloznia, a büntetés-végrehajtási rendszernek és tevékenységnek eközben biztosítania kell az ember alapvető jogait.

Az elítélt a büntetés-végrehajtási szervekkel *büntetés-végrehajtási jogviszonyba* kerül, mert a büntetés végrehajtására, az intézkedés foganatosítására hivatott szerv és a kötelezett közötti viszonyt a jog szabályozza, ami egyben csak a jog révén létezik. Amikor a büntetés-végrehajtási jog bizonyos önállóságát hangsúlyozzuk; látnunk kell ugyanakkor azt is, hogy intézményei, rendezési elvei jórészt azért olyan jogviszonyok másolatai, amelyek egészen más életviszonyokon alapulnak.

Harmadik pillér

A büntetés-végrehajtási jogot már századunk elején *Finkey Ferenc* a büntetőjogtudomány olyan önálló ágának tekintette, amely a büntetési és megelőzési intézkedésekkel foglalkozik. *Finkey* munkássága nyomán is a börtönügy jogtudománnyá vált. Elismerten uralkodó felfogás Nyugat-Európában, amely a büntetés-végrehajtási

jogot az anyagi jog és eljárási jog mellett harmadik jogterületnek tekinti a bűnügyi jogon belül, a büntetés harmadik pilléréként említi.

A jogállamiság eszményének – amely a polgári demokráciákban huzamosabb ideje átszövi a jogrendszert – jelszavával történt a magyar jogrendszer, a büntetés-végrehajtási rendszer felülvizsgálata. E munkának valamennyi büntetés és büntetőjogi intézkedés végrehajtását fel kell ölelnie, hiszen mint büntetőszankciók, egészet alkotnak, tágabb értelemben vett közös céljuk is van, csak az egész rendszer figyelembevételével lehet választ kapni arra, hogy mely részterületeken szükséges javítani. A büntetés-végrehajtás szervesen hozzátartozik a büntető felelősségre vonás folyamatához, az ítélet kihirdetésével, írásba foglalásával csak az azt meghozó bírónak, bíróságnak és a vádat képviselő ügyésznek ér véget az eljárás. Mindenki másnak nagyon is folytatódik. Így az elítéltnak, a védőjének, a bv. bírónak, a bv. felügyeleti ügyésznek stb. A penitenciális jognak is meg kell kapnia a feladata szerint neki járó rangot.

A büntetés-végrehajtási jog a fő- és mellékbüntetések, a büntetőjogi intézkedések, a büntetőeljárási törvényben felsorolt, szabadságkorlátozó kényszerintézkedések végrehajtását, annak előkészítését és megkezdését; a szervek és személyek feladatait; a végrehajtás hatálya alatt álló személy jogi helyzetét (jogait és kötelességeit), a társadalomba való visszavezetésének, illetve beilleszkedésének módszereit; a jogok és kötelességek érvényesítésének módját (büntetés-végrehajtási eljárás) szabályozza. Magyarországon a büntetés-végrehajtási jog a rendszerváltozás óta jogi szakvizsga tárgya lett (e vizsga eredményes letétele nélkül nem lehet senki bíró,

ügyész, ügyvéd, jogtanácsos, közigazgatási jogász stb.), 1994-től pedig a legtöbb jogi karon kötelező egyetemi diszciplína rangjára emelkedett.

Viszonyítási pontok

A jogállamiságból fakadó követelmények teljesítése hazánkban a nemzetközi emberi jogi egyezményekhez – köztük a „Kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód elleni egyezményhez” – történő csatlakozás szükség-szerűen eredményezte az általánosan elfogadott nemzetközi anyagi jogi, eljárásjogi és végrehajtási jogi alapelveknek, rendelkezéseknek a hazai büntető jogszabályokban történő megjelenését, a jogalkalmazási gyakorlatban való tükröződését. A jogharmonizáció folyamata a büntetés-végrehajtási jog fejlődésében is meghatározó változást eredményezett. A jogszabályi változások közül jelentőségére figyelemmel kiemelést igényel a büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. számú tvr. (Bv. tvr.) rendelkezéseit korszerűsítő 1993. évi XXXII. tv., amely a büntetés-végrehajtás szabályozásában figyelembe vette az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának az európai büntetés-végrehajtási szabályokra vonatkozó ajánlásait, valamint az ENSZ Minimum Szabályait. Rendelkezései közül garanciális jelentőségére tekintettel meg kell említeni, hogy a nemzetközi követelményrendszerrel összhangban határozta meg a fogvatartottak jogi helyzetét, a félszabad végrehajtási rendszer egyes elemeit hasznosítva lehetővé tette a börtönben, illetőleg a fogházban végrehajtandó szabadságvesztés esetén enyhébb szabályok alkalmazását

(evsz.), ezáltal enyhítve az elítélt személyi szabadságának korlátozását. A korábbiakhoz képest szélesebb körűvé vált a fogvatartottak panaszjoga, általános lett a bírói út igénybevételének lehetősége, bővült a speciális büntetés-végrehajtási jogviszonyban a bírói hatáskör. A vállalt nemzetközi kötelezettségek részei a magyar jognak, így a magyar bv. jognak is, amit az Alkotmánybíróság konkrét kérdésben hozott döntésével megerősített. Megjegyzem, hogy a bv. jog művelői, a bv. joggal foglalkozók körében ez nem volt kétséges. Ahogy nincs Európában egységes büntetőeljárás jog, ugyanúgy nincs egységes büntetés-végrehajtási jog sem. Jól kivehető, hogy a kontinentális modellben egy-egy intézményre nézve rajzolódik ki az ún. európai trendhez való idomulás.

A részletes végrehajtási szabályok kidolgozásának folyamatában 1996. október 1. napján lépett hatályba a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. (VII. 12.) IM-rendelet (Bv. Szabályzat), amely a büntetés-végrehajtási intézetek számára meghatározó jelentőségű. Komoly előrelépést tükröz a fogvatartottak fegyelmi felelősségéről szóló 11/1996. (X. 15.) IM-rendelet.

A jogszabályi változások közül ki kell emelni a rendőrségi fogdák rendjéről szóló, a 12/1996. (VI. 28.) BM-rendelettel módosított 19/1995. (XII. 13.) BM-rendeletet (fogdarendelet), amely jelentős előrelépést eredményezett a rendőrségi fogdáknak fogvatartottak jogi helyzetében. A nemzetközi előírásoknak megfelelően tartalmazza a fogvatartottakkal kapcsolatos emberséges bánásmód, az emberi méltóság tiszteletben tartásának követelményét, a kínzás és az azal egy tekintet alá eső magatartás, valamint a hátrányos megkülönböztetés tilalmát.

Új rendelkezések

A rendeletek a jogalkalmazók széles körét érintik, néhány új rendelkezésre a változás érzékeltetésével, ha szinte csak példálózóan is, de ki kell térni.

A Bv. tvr. 116. § (1) bekezdése értelmében az előzetes letartóztatást bv. intézetben a tárgyalás előkészítése során hozott határozatig az ügyész rendelkezése alapján és annak megfelelően kell végrehajtani. A Bv. szabályzat 234. § (1) bekezdése kimondja, hogy az előzetesen letartóztatott bv. intézetbe történő befogadásának a bíróság végzése alapján kiállított értesítés mellett az ügyészi, illetve bírói rendelvénnyel is feltétele, ennek hiányában az intézet a befogadást megtagadhatja. A nyomozás törvényességi felügyeletét ellátó ügyészek ezért minden olyan esetben, amikor a fogvatartottnak a rendőrségi fogdából bv. intézetbe történő átszállításáról határoz, ki kell állítania a befogadáshoz szükséges rendelvényt is, ami újabb törvényességi garanciaként értékelhető. Nyilvánvaló, ha bírósági szakban van az ügy, akkor nem ügyészi rendelvénnyel kell.

A rendőrségi fogdák befogadóképessége korlátozott. A hétvégeken gyakran több személyt is őrizetbe kell venni. Előfordult, hogy a megyei rendőr-főkapitányság vezetője az ügyészség segítségét kérte ahhoz, hogy a hétvége előtt az előzetesen letartóztatottak egy része átszállítható legyen a megyei bv. intézetbe és így a fennmaradó helyen az őrizeteket el tudják helyezni.

A fogdarendelet 18. § (2) bekezdése úgy rendelkezik, hogy a zárkában csak a befogadóképességnek megfelelő számú fogvatartottat szabad elhelyezni. Ha nincs elég férőhely vagy nincs lehetőség a kötelező elkülönítésre, a fogvatartottat más rendőrségi fogdába kell átszállítani. A nyo-

mozás törvényessége feletti felügyeletről és a nyomozás befejezése utáni ügyészi feladatokról szóló módosított 7/1989. Legf. Ü. számú utasítás 25. §-ának rendelkezése szerint az előzetes letartóztatást a nyomozás során addig kell rendőrségi fogdában foganatosítani, ameddig a gyanúsított kihallgatása és a vele kapcsolatos nyomozási cselekmények elvégzése már nem indokolja azt, hogy a letartóztatottat a fogdán tartsák. Arra tehát nincs lehetőség, hogy praktikus megfontolásból kerüljön sor az átszállításra. Ellenkező esetben az újabb nyomozási cselekmények elvégzése érdekében éppen a rendőrség részéről mérülhet fel a gyanúsított rendőrségi fogdába történő visszaszállításának igénye, ami a fogvatartott nem kívánt mozgását eredményezné.

A rendelkezési jog gyakorlása olyan törvényességi követelmény, amelynek elmulasztása a büntetőeljárás eredményességét alapvetően veszélyeztetheti. Az ügyészi rendelvények meglétét, rendelkezéseinek végrehajtását rendszeres vizsgálataik alkalmával a bv. felügyeleti ügyészek a bv. intézetekben ellenőrzik. A jogszabályi változásokra figyelemmel indokolt a rendelvényt tartalmazó nyomtatvány-felülvizsgálat is.

Az ügyész rendelkezési jogával kapcsolatosak azok a jogszabályi előírások is (fogdarendelet 2. § (3) bekezdés, Bv. Szabályzat 243. §), amelyek a rendőrségi fogdán, illetve a bv. intézetben fogva tartott előzetesen letartóztatott részére súlyos beteg hozzátartozójának meglátogatását, valamint a hozzátartozója temetésén való részvételt az eljárás szakaszától függően az ügyész, illetve a bíró engedélyéhez kötik. Amikor a nyomozás törvényességi felügyeletét ellátó ügyész vagy a bíróság az

engedély megadásáról határoz, elengedhetetlen érdeklődni, előzetesen tájékoztatást kérni a fogva tartó szerv vezetőjétől arról, hogy az a környezet, ahová az előzetesen letartóztatottat kiengedi, nem jelent-e veszélyt a fogvatartott vagy az őt kísérő őr számára, illetve hogy a fogvatartott magatartása alapján nem kell-e rendkívüli esemény veszélyétől tartani. A döntést a kérelem indokainak, valamint az elmondottak mérlegelésével kell kialakítani.

A végrehajtási szabályok hiányában komoly jogértelmezési nehézséget okozott annak eldöntése, hogy a bv. intézetben fogva tartott előzetesen letartóztatott jogosult-e és milyen feltételekkel *távbeszélő* használatára. Az előzetesen letartóztatott jogainak felsorolása körében ugyanis a törvényi rendelkezés nem tartalmazza – eltérően az elítéltektől – a telefon használatának jogát. A törvényi rendelkezés azonban nem tekinthető taxatív felsorolásnak, csak egyes jogok nevesítését tartalmazza, így például ezek közül hiányzik a szabad levegőn tartózkodás jogának megemlítése is. Az új bv. szabályzat a kérdésben egyértelmű rendelkezést tartalmaz, amely szerint az előzetesen letartóztatott a védőjén kívül más személyekkel az ügyész, illetve a bíró engedélyével folytathat telefonbeszélgetést. Amikor a nyomozás törvényessége feletti felügyeletet ellátó ügyész vagy a bíróság az engedély megadásáról, illetve megtagadásáról dönt, fokozott gondossággal járjon el a büntetőeljárás eredményességének, valamint az indokolatlan jogkorlátozás elkerülésének együttes szem előtt tartásával. Hasonló körülményekkel indokolt eljárni a rendőrségi fogdán vagy a bv. intézetben fogva tartott előzetesen letartóztatott hozzátartozóján kívül más személyekkel való kapcsolattartásának engedé-

lyezése során is (Fogdarendelet 2. § (2) c) pont, Bv. szabályzat 242. §, 245. § (3) bek.).

Rendőrségi fogdák

A rendőrségi fogdák helyzetével kapcsolatban utalni kell arra, hogy a rendőrségi fogdáknál fogvanatosított előzetes letartóztatás végrehajtása törvényességi felügyeletének a bv. felügyeleti ügyészekhez kerülése óta az ügyesség az elmúlt öt évben számos olyan fogdát záratott be, amelyek nem feleltek meg a minimális követelményeknek sem, emberi tartózkodásra alkalmatlanok voltak. Ennek is köszönhetően az országban lévő 109 rendőrségi fogdából jelenleg csak 87 üzemel. A legtöbb fogda több évtizeddel ezelőtt épült. A fogvatartottak megfelelő elhelyezése ezért a még működő fogdáknál sem minden esetben megoldható. Általános probléma a zárkák nem megfelelő alapterülete, a természetes világítás, az elégséges természetes szellőzés hiánya, a tisztálkodási feltételek elégtelensége. A mai napig is előfordul, hogy azért kell egy fogda bezárását az ügyészségnek kezdeményeznie, mert az alkalmazott „küblirendszer” folytán a fogda hosszabb emberi tartózkodásra alkalmatlan, méltatlan és megalázó.

Előzetesek

1996. január 1-jén összesen 4229 személy volt előzetes letartóztatásban, ami kevesebb, mint 1995. január 1-jén (4690), viszont több, mint 1994. január 1-jén (3869). Az átlagosan mintegy 9100 főnyi jogerősen kiszabott szabadságvesztés- büntetését töltőhöz viszonyítva még mindig magas

Az előzetes letartóztatottak száma 1996. I. félévben a következőképpen alakult:

Időtartam	Előzetesen letartóztatásban lévőek száma	Megoszlásuk aránya
1 hónapon belül	899	22,2
1–3 hó között	1688	41,7
3–6 hó között	1044	25,8
6–9 hó között	306	7,6
9–12 hó között	90	2,2
1 éven túl	20	0,5

arányt (46,47 százalék) jelentenek. Volt példa arra is, amikor ez több mint 50 százalék volt. A 6 hónapnál hosszabb ideje tartó fogva tartással járó ügyek közül nyomozati szakban volt (vádemelés még nem történt) 138, bírósági szakban 1372, együtt 1510 (35,71 százalék). Ugyanezen a napon egy évvel korábban 1115, két évvel korábban 692 előzetesen letartóztatott volt fogva 6 hónapnál hosszabb ideje. Csak bírói szakban 6 hónapot meghaladó időt az ügyek 23,23 százalékában lehetett regisztrálni, a többi esetben a kezdettől telt el ennyi vagy több idő.

Az előzetes letartóztatás elhúzódása a terhelt számára többelhátrányt jelent nemcsak emberi vonatkozásiban, hanem büntetés-végrehajtási jogi szempontból is. A felügyelet, őrzés szigorúbb, mint börtön- és fogház fokozatú elítéltnél, a kapcsolattartás ellenőrzött (kivéve a védővel való kapcsolatot), sőt az a büntetőeljárás eredményessége érdekében korlátozható (Bv. tvr. 118. § (2) bek. Be. 97. §). Ugyanakkor a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának hatékonysága ellen is ható tényező, hiszen az előzetes letartóztatás ideje alatt nem folyik, folyhat olyan jellegű reszocializáció, nevelőmunka, mint a jogerősen elítélt esetében.

A személyes szabadság fokozott tiszteletének szempontja minden bizonnyal az

előzetes letartóztatás elrendelésének *szűkítése* irányában hat. Ez elsősorban a feltételek és az időtartam meghatározásában várható, valamint annak kifejezésre juttatásában, hogy kivételes intézményről van szó, ami punitív célokat nem szolgálhat.

Ugyanakkor a bűnözési adatok alakulásáról sem szabad megfeledkezni a létszám csökkentését remélve. A nyugat-európai államokban évtizedek óta rendszeresen növekszik a bűnözés. Magyarországon 1972 és 1992 között megduplázódott, 1995-ben pedig az 1971. évinek a négyszeresére nőtt.

Védőügyvéd

A védelemhez való jog gyakorlása csorbát szenved, amikor a védőként eljáró ügyvédek és az előzetesen letartóztatottak kapcsolattartása nem megfelelő. Így pl. a kirendelt védő nem tesz eleget az ügyben szükséges eljárási kötelezettségének és a fogva tartó intézetben nem keresi fel védencét. Előfordult, hogy csak a tárgyaláson találkoztak és így a védő az ügyre vonatkozóan érdemben már nem is tudta felvenni a kapcsolatot az előzetesen letartóztatottal. A Be. 51. §-a értelmében a védő köteles a terhelt érdekében minden törvényes védekezési eszközt és módot késedelem nélkül felhasználni, a terheltet a védekezés törvényes eszközeivel felvilágosítani, jogaira

kioktatni és a terheltet mentő, illetőleg a felelősségét enyhítő tények felderítését segíteni. A feladatát nyilván csak abban az esetben tudja megnyugtatóan ellátni, amennyiben az eljárás során folyamatos kapcsolatot tart a terhelttel. Sem a Be., sem más jogszabály azonban nem határozza meg részletesen a védő és a terhelt kapcsolattartásának gyakoriságát. Ezek azonban értelemszerűen következtek a védői feladattal szemben támasztható egyéb jogszabályi elvárásokból. A kirendelés esetére is vonatkozik az ügyvédi törvény 1. § (3) bekezdésének azon általános szabálya, amely szerint az ügyvéd köteles a törvényben és más jogszabályokban meghatározott jogait és kötelezettségeit legjobb tudása szerint érvényesíteni, illetve teljesíteni. A Be. 52. §-a értelmében, ha a védelem kötelező, a védő köteles jelen lenni a tárgyaláson, valamint a törvényben meghatározott más eljárási cselekményeknél. Amennyiben a védő a kapcsolatfelvételt az előzetesen letartóztatottal nem kezdeményezi, a kezdeményezés számos esetben az előzetesen letartóztatott részéről is elmarad, mert nem tudja ki a kirendelt védő, nem ismeri annak nevét és címét. A helyes eljárás, ha már a nyomozás során a nyomozó hatóság közli az előzetesen letartóztatottal, kit rendeltek ki védőjéül, egyben tájékoztatja őt a védő irodájának címéről is. A legújabb rendelkezéseiken az ügyészek is kötelesek feltüntetni a védőt.

A védő köteletségének elmulasztása jogszabályban meghatározott következményeket vonhat maga után. Így például ha a védő szabályszerű idézése ellenére olyan ügy tárgyalásán nem jelenik meg, amelyen részvétele kötelező, és ha a terhelt nem választ más védőt, vagy véd[ő] kirendelésére nincs lehetőség, a Be. 192. § (5) bekezdése értelmében a tárgyalást a védő költségére el

kell halasztani. Ha a védő szabályszerű idézés ellenére nem jelenik meg a hatóság előtt és ezt alapos okkal előzetesen nem menti ki, vagy engedély nélkül eltávozik, a hatóság 500 forinttól 50 ezer forintig terjedő rendbírsággal sújthatja (Be. 113. § (1) bek. c) pont). Az az ügyvéd, aki az ügyvédi hivatás gyakorlásából eredő kötelezettségét vétkeesen megszegi – az ügyvédségről szóló 14. § értelmében – fegyelmi vétséget követ el.

A védelemhez való alkotmányos jognak érvényesülnie kell, a végleges megoldást a kérdésben azonban olyan jogszabályi változás eredményezhetné, amely a kirendelt védő feladatainak részletesebb szabályozásával, érdekeltsege fokozásával biztosítaná a megnyugtató és jogszerű gyakorlat kialakulását.

Esetértelmezések

Előfordult, hogy a Legfelsőbb Bíróságra történő előállítás elmaradt, mert a Legfelsőbb Bíróságon kitűzött másodfokú tárgyalásra az elítéltet ugyan megidézte a Legfelsőbb Bíróság és megjelenésre kötelezte, viszont az intézetnek nem küldött megkeresést, hogy állítsa elő.

Az egyik előzetesen letartóztatottat átszállították egy másik rendőrkapitányságra, de a leveleit nem küldték tovább. Azokat több hónapos késéssel kapta meg.

Az őrizetben lévő fokozottan veszélyes személy megfelelő elhelyezését a rendőrségi fogdán nem tudták megoldani, ezért felmerült, hogy az előzetes letartóztatás elrendeléséig elhelyezhető-e a bv. intézetben „befogadás nélkül”, rendőri őrizet mellett. A hatályos jogszabályi rendelkezések nem tartalmazzák kötelező előírást a bv. intézetek számára a Be. 91. §-ában rögzített őri-

zet végrehajtására nézve, ennél fogva nem is teszik lehetővé. Így sem a Bv. tvr., sem a Bv. szabályzat. Feltételezhetően, mert a jogalkotó nem most, hanem a következő rendeletével tervezte az ezt még tartalmazó Bv. Szakutasítás (101/1981. (IK. 2.) IM utasítás), és a bv. intézetek kijelöléséről szóló 21/1994. (XII. 30.) IM-rendelet 1. §-ának módosítását, illetve hatályon kívül helyezését. Biztonsági okból azonban indokoltá válhat az ilyen elhelyezés. Erre azonban csak a megfelelő garanciális feltétel megteremtése mellett, az elhelyezésre, az őrzésre vonatkozó szabályok pontos rögzítését követően kerülhet sor. Figyelemmel arra, hogy hasonló okból szükséges lehet az ilyen megoldás néhány megyében, ezért indokolt a kérdés egységes rendezése, annak jogszabályi formában – büntetés-végrehajtási szabályzatban – történő rögzítése. A kérdés megnyugtató és végleges megoldását azonban a rendőrségi fogdák alkalmassá tétele jelentené az ilyen fokozottan veszélyes személyek biztonságos őrzésére is. Némelyek szerint nem helyes megoldás, ha valaki annál a szervnél van előzetes letartóztatásban, amely nyomozást folytat ellene.

A közelmúltban előzetes egyeztetés nélkül megyei rendőr-főkapitánysági nyomozók egy sértettel jelentek meg az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézetben (IMEI) ideiglenes kényszergyógykezelttel való szembesítés céljából. A főigazgató főorvos megadta az engedélyt a szembesítésre, azonban az a beteg közreműködésének hiánya folytán eredménytelen volt. A konkrét eset azt a kérdést vetette fel, hogy lehet-e és milyen feltételek mellett nyomozati cselekményt folytatni az IMEI-ben. Kétségtelen, hogy sem a Be. szabályai, sem az egyes szabályokhoz kap-

csolódó legfőbb ügyészi utasítások nem tartalmaznak rendelkezéseket arról, hogy a nyomozó hatóság a szükséges bizonyítási cselekményeket hol végezze el. Egy ilyen szabályozás a nyomozás, mint a büntetőeljárás sajátos szakasza jellegére is figyelemmel, aligha volna célszerű. Eljárásjogi szempontból tehát nem kifogásolható, ha a nyomozó hatóság egyes szükséges bizonyítási cselekményeket az IMEI-ben fogatosít. Ugyanakkor a nyomozó hatóságnak az időpontot előzetesen feltétlenül egyeztetnie kell, hiszen a bizonyítási cselekménnyel érintett gyógykezelés alatt álló személy éppen aktuális állapota nyilvánvalóan befolyással lehet az eljárási cselekmény időpontjára.

Felmerült a gyakorlatban, hogy a hatóságoktól, nemzetközi szervezetektől érkező levelek ellenőrizhetők-e. A törvény szövegezésének értelmezése során, az indoklás áttanulmányozását követően a jogalkotó álláspontját is kikértük. Egyértelműen úgy foglalt állást, hogy csak az ilyen címettnek írt levél nem ellenőrizhető, következőképpen tehát a többi levél ellenőrzése lehetséges.

A bírósági határozatok kézbesítését szabályozó és módosított 105/1974. (IK. 6.) IM-utasítás, a 101/1983. (IK. 2.) IM-utasítás nem tartalmaz arra rendelkezést, hogy a nem jogerős határozatokról a bv. intézeteket értesíteni kellene. (Az ilyen határozatokból a fogvatartott példányának fénymásolata állt az intézet rendelkezésére.) A probléma a nem jogerős összbüntetéssel kapcsolatban vetődött fel. A bíróság az elítélt részére kézbesítési ívvel küld egy példányt a nem jogerősen kiszabott összbüntetésről, amelynek kézbesítése után az intézetnek nem marad példánya, holott azt fogatba kellene vennie, adott esetben az

alapján az intézet parancsnokának hivatalból félbe kellene szakítania a büntetést. A bíróságok akkor küldenek egy-egy példányt, amikor már jogerőre emelkedett az összbüntetés. Az intézetek úgy hidalják át a problémát, hogy fénymásolják az elítélt részére érkező példányt.

Végrehajtás

A büntetés-végrehajtási jog elméletének és gyakorlatának központi kérdése a szabadságvesztés végrehajtása, ezen belül is a szabadságvesztésre ítélt jogi helyzete. Utóbbi kifejezi az egész büntetés-végrehajtási rendszer lényegét, és egyben szintjelzője is ezen a területen a jogállamiságnak. Az elítéléssel, vagyis az állampolgári jogok bírósági ítélet szerinti törvényes korlátozásával az állampolgár jogi helyzetében beálló változás nem abszolút, az elítélt nem válik teljesen jogfosztottá, nem a büntetés-végrehajtás tárgya, hanem alanya, akít a büntetés végrehajtása során megha-

tározott jogok illetnek meg és kötelességek terhelnek. Az általános állampolgári jogi helyzetben bekövetkező változásnak a mértéke a büntetés-végrehajtási jogi helyzet tartalma. Az elítéltek jogállása egyébként kifejezésre juttatja az egész büntetés-végrehajtási rendszer lényegét, az a jogállamiság egyik szintjelzője. A fogvatartottak jogainak elismerése sine qua non előfeltétele, mintegy kiinduló pontja minden olyan akciónak, amely megkísérli a reszocializálásának, más kifejezéssel élve integrálásának elérését. Az elítéltek jogainak biztosításával és a hatékonysághoz szükséges mértékű differenciált kötelességek teljesítésének következetes megkövetelésével lehet tökéletes összhang a büntetés-végrehajtási rendszer tartalmi jellegzetességeit tükröző, az elítéltek jogi helyzetére vonatkozó rendelkezések, valamint a büntetési célok között.

A büntetésüket töltők csak egyes jogaikkal való élésben korlátozottak, tehát jo-

gaik vannak, amelyek nem kedvezmények. Az emberben nemcsak individuumot, hanem az embertársat is látnunk kell. A büntetőjog, a büntetőeljárás jog és a büntetés-végrehajtási jog koncepciója és szerkezete középpontjában – mint tettesnek és sértettnek egyaránt – az ember védelmének és tiszteletének kell állnia, melyből levezethető szabadságának korlátja is, amelyet csak annyiban gyakorolhat és amelynek tiszteletben tartását csak annyiban igényelheti másoktól, amennyiben embertársainak ugyanolyan és éppúgy tiszteletben tartandó szabadságába és jogaiba nem ütközik. A büntetési célokat is emberre – mint individuumra és mint társadalmi lényre – tekintettel kell megfogalmazni. Nem szabad elítülni, hogy következmény nélkül maradjon a normasértés, a cselekmény által megbolygatott szabadságkorlátokat és védelmi köröket újból meg kell szilárdítani, mégpedig a hatékonyság érdekében gyorsan és nyilvánosan. A büntetéshez az igazságság mint az egyenlő méltósággal és szabadsággal bíró emberek közti biztonság és béke megteremtésének és fenntartásának a mértéke és eszköze mellett szükség van úgy a közelebbi, mint a távolabbi célra is.

A közvélemény a bűnözésre válaszként súlyos szankciókat igényel és büntetési rendszerünkben a szabadságvesztés a leg súlyosabb büntetés. A múlt század végén *Balogh János* nem győzte elégszer hangsúlyozni, hogy a börtönügy kérdése nem humanitárius, hanem igazságszolgáltatási és büntetőpolitikai kérdés. A börtönök rendezetlen állapotában a közbiztonságra, magára a társadalomra és az államra óriási veszélyek leselkednek, mert a szabadságvesztés-büntetés, ha nem kellően hajtatik végre, alig más, mint gonosztevők iskolája – írta 1888-ban megjelent művében. Igazat

adott Livingstone-nak, midőn azt mondta, hogy a szabadságvesztés-büntetések végrehajtására rendelt intézetek szerkezetétől és igazgatásától függ az egész büntetőrendszer sikere.

Az európai modell a nemzeti sajátosságok figyelembevételével – költségkímélő, de mégis hatékony megoldásokkal – adaptálható. Változatlanul a jövőben is a joghátvány érvényesítése mellett a cél a reszocializáció. Változtak a büntető jogszabályok, így a visszaesésre vonatkozó szabályok is. A jogi szabályozás okozta változás azt a látszatot kelti, mintha csökkent volna a visszaeső bűnelkövetés.

Ellentétes tendenciák

A szabadságvesztés végrehajtása alatt két ellentétes tendencia érvényesül. A szabadságelvonás hosszabb időtartamát igényelné a már rögzült személyi vonásokra figyelemmel a visszaesők nevelése, de a visszatartó hatás növelése is, ugyanakkor viszont a hosszabb időtartam csökkenti az elítélt kapcsolatait a társadalommal és fokozza a prizonizációs veszélyeket is. A börtönrendszerre vonatkozó legtöbb elméletet két csoportba sorolják: *funkcionális és importációs* (a külső életből átvett aspektusok alapján álló) elméletre. A börtönt mint komplex társadalmi rendszert vizsgálja például *Spiro*, mint amely más normális közösségektől eltérően sajátos problémákat vet fel és ezekre sajátos megoldásokat kell találnia. A börtön funkcionális megfosztó modelljét képviselők azzal érvelnek, hogy egy belső szubkultúra jön létre, amely a bebörtönzés fájdalmát tompítja. *Clemmer* „börtönösülésnek” hívja ezt. Ez egy folyamat, amelynek során az elítéltek

elsajátítják ezen szubkultúra értékeit, viselkedésmódjait, s így integrálódnak. Ez annyit jelent, hogy a büntető kultúrának olyan vonásait fogadják el, amelynek lényege: egyik oldalon a börtön személyzetel szembe kell helyezkedni, a másik oldalon a „testvériség” kiterjesztése a bebörtönzöttek között. Ez a megfosztó börtönkép, ennek a fő kritikusa egy volt bebörtönzött; később neves kriminológus: *John Irwin* tanulmányában írtak szerint a börtönön belüli társadalmi rendszer olyan értékek köré csoportosul, amelyeket kintől importálnak.

A büntetés-végrehajtás jogi szabályozását Magyarországon alapvetően módosító 1993. évi XXXII. tv. visszatükrözi a szabadság megnövekedett értékének követelményét – amit már egy 1989. évi jogszociológiai felmérés is igazolt –, hogy a szabadságvesztés-büntetés igazi tartalma csak a szabadság elvesztése legyen. A büntető felelősségre vonás büntetés-végrehajtási szakaszában a tettről a tettesre esik már nagyobb figyelem. Jóllehet a büntetési és büntetés-végrehajtási elmélet filozófiai alaptételei összecsengenek, a büntetés és annak végrehajtása elemzésénél a különbségek válnak egyre hangsúlyosabbakká.

A büntetőbírói határozat végrehajtása során a késedelem az állami büntetőigények érvényesülését akadályozza, ugyanakkor a büntető igazságszolgáltatás a büntetés célján túlmenő hátrányokat okozhat a végrehajtás hatálya alatt állóknak.

Fogantba vétel

A szabadságvesztés-büntetés fogantba vételének üteme – hosszú évekre visszatekintve – 1995-ben volt a legrosszabb. 1995-ben összesen 30 220 szabadságvesztést jegyeztek elő végrehajtásra (beleértve

az átváltoztatás folytán fogantba veendő szabadságvesztés-büntetéseket is), amelyből az év utolsó napján folyamatban maradt 7062 szabadságvesztés-büntetés végrehajtása, ami az előjegyzés 23,4 százalékát teszi ki. Külföldön 39-en tartózkodtak (0,55 százalék). A korábbi években a hátralék aránya ennél alacsonyabb volt az év utolsó napján. Így visszamenőleg nézve 1994-ben 21,11, 1993-ban 20,42, 1992-ben 19,74, 1991-ben 17,12, 1990-ben 15,31, 1989-ben 14,74, 1988-ban 13,31 százalék. Ugyanakkor több volt a végrehajtásra előírás 1992-ben és 1988-ban is. A fogantba vétellel kapcsolatos gondokat egyrészt az állampolgári fegyelem kedvezőtlen alakulása okozza, így az elítéltek egyre kisebb számban jelentkeznek önként a szabadságvesztés megkezdésére, és minden lehetőséget felhasználnak elkerülésére, kisebb részben pedig a halasztással kapcsolatos enyhe bírói gyakorlatra vezethető vissza. Például nem kellően igazolja az elítélt a halasztási kérelemben előadottakat, mégis megkapja a halasztást. Mindenesetre a közbiztonságnak sem használ, ha minden ötödik szabadságvesztésre ítélt szabadon van.

A halasztással kapcsolatos gyakorlati kérdés volt, hogy olyan személynek engedélyezhető-e halasztás a szabadságvesztés-büntetés megkezdésére, akit a másodfokú tárgyalásra is előzetes letartóztatásból állítottak elő. Egyértelmű ezzel kapcsolatban a Legfelsőbb Bíróság álláspontja (BK 40. határozat). E szerint „*az ítélet jogerőre emelkedésekor az előzetes letartóztatásban lévő terheltnek a büntetés-végrehajtására nem lehet halasztást adni*”. A Be. 395. §-ának (2) bekezdése szerint az elsőfokú bíróság ítélete azon a napon emelkedik jogerőre, amelyen a) a fellebbezésre jogosultak úgy nyilatkoztak, hogy nem kívánnak

fellebbezni, illetőleg a fellebbezést visszavonták; b) a fellebbezési határidő fellebbezés bejelentése nélkül telt el; c) a másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság ítéletét helybenhagyta, vagy a fellebbezést elutasította.

A (3) bekezdés szerint a másodfokú bíróság ítélete a kihirdetésével emelkedik jogerőre. Ebből folyóan a terhelt az ítélet jogerőre emelkedésének időpontjától kezdve már nincs előzetes letartóztatásban. A büntetés végrehajtásával kapcsolatos bírósági értesítés kiadása a bíróság részéről merőben adminisztratív teendő, amely nem érinti azt, hogy az ítélet jogerőre emelkedésével a terhelt nem előzetes letartóztatásban van, hanem már szabadságvesztését tölti. A letartóztatásban lévő terheltnek tehát az ítélet jogerőre emelkedésekor a bíróság a büntetés végrehajtására halasztást nem adhat; ez a szabadságvesztés félbeszakítását jelentené, amit a Be. 398. § (2) bekezdése szerint az igazságügy-miniszter engedélyezhet.

A társadalom védelme érdekében a bűnelkövetőket felelősségre kell vonni, de velük szemben ugyanakkor törvényesen, a jogállamiság követelményeinek, azaz a társadalom igényeinek megfelelően kell végrehajtani a bíróság által alkalmazott szankciót vagy büntetőeljárás kényszerintézkedést. Az utóbbiak is a büntetés-végrehajtási jog tárgyát képezik, mert legtöbbször a büntetést közvetlenül megelőzik, abba beszámítják, jelentős befolyással vannak a hatékonyságra, és bizony a büntetéshez hasonlóan komoly jogkorlátozással járnak, továbbá a büntető igazság-szolgáltatásban szorosan együttműködő szervek (rendőrség, büntetés-végrehajtási szervezet) hajtják végre. A jogállamiságból adódóan fokozott hangsúlyt kap a büntetés-végrehajtás olyan alapelvének érvényesülése a minden-

napi gyakorlatban, mint az emberséges bánásmód. Fokozott gondossággal kell eljárni a bánásmóddal összefüggő panaszok intézése során, különös tekintettel a kínzás elleni egyezményben foglaltakra. Hazánk *A kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések és bánásmód ellen hozott nemzetközi egyezmény* részes állama. A konvenció betartásán örökődő Kínzás Elleni Bizottság (CPT) – amely az egyezmény betartását a tagállamokban rendszeres és ad hoc látogatások útján ellenőrzi – két éve tett látogatást Magyarországon.

Új jogintézmények

A szabadságvesztés végrehajtása területén a büntetés-végrehajtási intézetekkel való eddiginél fokozottabb együttműködést igényel a büntetés-végrehajtásban közreműködő más szervek részéről az *ellenőrzés*. Ez kiütközött akkor, amikor befejeződött az ügyészség által végzett, a bv. intézeten kívül tartózkodó elítéltekkel kapcsolatos feladatok teljesítése törvényességének vizsgálata. A törvényi szabályozás kifejezetten csak a kimaradás, valamint az evsz. körében zárta ki az intézet elhagyásának lehetőségét, akkor a Bv. szabályzat október elsejétől kimondja, hogy rövid tartamú eltávozás sem engedélyezhető az esetben, ha az elítélt ellen újabb büntetőeljárás van folyamatban. Büntetés félbeszakítása esetén pedig az intézet parancsnoka – amennyiben tudomása van újabb büntetőeljárásról – az engedély megadása előtt köteles kikérni az ügyész, illetve a bíróság véleményét. Ilyen esetben az ügyész vagy a bíróság csak akkor javasolja a félbeszakítás engedélyezését, ha az eset összes körülményeiből adódóan az újabb büntetőeljárás eredményességét nem veszélyezteti. A tá-

vollétek összekapcsolása csak egyedi, kivételes esetekben lehet indokolt. Az eltávozások engedélyezésének a törvény szellemével összhangban lévő gyakorlata keltően segítheti a szabadságvesztés-büntetést töltő elítéltek kapcsolatainak fenntartását, a büntetés-végrehajtás hatékonyságának növelését, valamint a vizsgált büntetés-végrehajtási jogi intézmények társadalmi elfogadottságát. A törvényi rendelkezések kiterjesztő értelmezése e célok elérését veszélyeztetheti.

A hozzátartozó temetésén való részvétel, súlyos beteg hozzátartozó meglátogatása szintén új jogintézménye büntetés-végrehajtási jogunknak. A Bv. tvr. 22. § (3) bekezdése humanitárius szempontokra is figyelemmel lehetővé teszi az elítéltnak, hogy – a végrehajtás félbeszakítása nélkül – meglátogassa súlyos beteg hozzátartozóját, illetve hozzátartozójával kapcsolatos kegyeleti jogát érvényesítse. Ilyen esetben a büntetés-végrehajtási intézeten kívül töl-

tött idő akkor is beszámít a szabadságvesztésbe, ha az elítélt felügyelet nélkül volt távol az intézettől. A hozzátartozó fogalmán eltérő törvényi rendelkezés hiányában a Btk. 137. § 5. pontjában meghatározott személyi kört kell érteni. Előfordult azonban, hogy ettől eltérően került sor az engedély megadására. Az eltávozások igazolása sem mindig történt meg.

Az evsz. alkalmazásával kapcsolatos eltávozás teljesen új büntetés-végrehajtási jogintézmény. A Bv. tvr. 7/A §-a, valamint 28/A §-a a börtön, valamint a fogház fokozatú elítéltek személyi szabadságának korlátozását oly módon enyhíti, hogy lehetővé teszi bizonyos tartamú büntetés letöltését követően a büntetés-végrehajtás szabályainak meghatározott formában történő enyhítését. Az evsz. alkalmazásával kapcsolatos legnagyobb kedvezmény, hogy az elítélt a Bv. tvr. 28/A § (1) bekezdésének a) pontjában meghatározott időtartamra havonta legfeljebb négy alkalommal eltávozhat az inté-

zetből azokon a napokon, amelyeken nem végez munkát. Előfordult, hogy a Bv. tvr. 28/A §-a (1) bekezdésének a) pontjában foglalt rendelkezés ellenére havonta több mint négy alkalommal engedélyeztek eltávozást. A kimaradás a Bv. tvr. 41/A §-ában szabályozott azon új jogintézmény, amely lehetővé teszi, hogy az elítélt jutalom formájában 24 órát meg nem haladó időre eltávozhasson az intézetből. Csoportos kimaradás engedélyezésére kilenc bv. intézetben került sor az elmúlt két évben.

A hatályos törvényi rendelkezések szerint az elítéltnak évente fogházban és átmeneti csoportban legfeljebb 15, börtönben legfeljebb 10, fegyházban legfeljebb 5 nap rövid tartamú eltávozás engedélyezhető jutalomként, ami a szabadságvesztésbe beszámít. Álláspontunk szerint a rövid tartamú eltávozás tartamának számításánál az éves tartamot naptári évenként kell figyelembe venni. Amennyiben a törvény speciális szempontok alapján kívánta volna a számítást meghatározni, azt külön nevesítette volna. A rövid tartamú eltávozás – mint a büntetés-végrehajtás keretein belül adható egyik legkomolyabb jutalom – az elítéltnak nem alanyi joga, abban a Bv. tvr. 41. §-ában meghatározott magatartás tanúsítása esetén az érdemesség mérlegelését követően részesíthető az elítélt. Tehát annak sincs törvényi akadálya, hogy az elítélt egy naptári évben a fokozatára meghatározott maximális eltávozásban részesüljön, vagy akár egyszer se kapjon ilyen jutalmat. Tekintettel arra, hogy nem nagy különbség van a rövid tartamú eltávozás időtartama között az eggyel enyhébb fokozat vonatkozásában, az arányszámítás – mennyit töltött a másik fokozatban és az új fokozatban – töredéknapot és igazságtalanságot eredményezne.

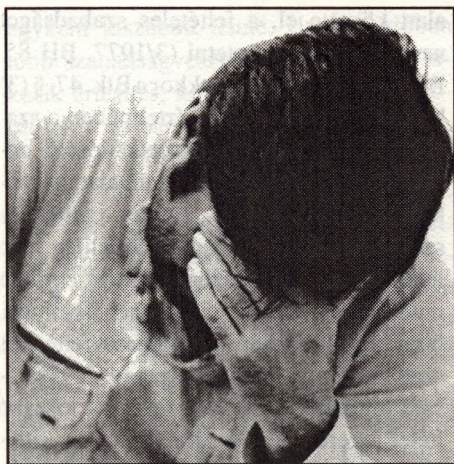
Ha az elítéltet az év folyamán enyhébb végrehajtási fokozatba helyezik, nincs akadálya annak, hogy érdemessége esetén akár a fokozatára megállapítható maximális jutalmat kapja. Ebből a szempontból nem hagyható figyelmen kívül az, hogy az elítélt az év korábbi szakaszában a súlyosabb végrehajtási fokozatban részesült-e rövid tartamú eltávozásban, mert ilyen esetben ezt a további eltávozások engedélyezése során figyelembe kell venni. A rövid tartamú eltávozások együttes tartama ugyanis egy naptári évben ilyenkor sem haladhatja meg a törvény által meghatározott maximumot. A rövid tartamú eltávozásra vonatkozó hatályos törvényi rendelkezések – eltérően a kimaradástól – nem tartalmaznak időbeli korlátot arra nézve, hogy az elítéltnak a szabadságvesztés-büntetésből mennyi időt kell eltöltenie ahhoz, hogy a rövid tartamú eltávozás kedvezményében részesülhessen. Jelenleg nincs törvényi akadálya annak, hogy a szabadságvesztés-büntetésből akár csak egy napot is letöltött elítélt rövid tartamú eltávozás jutalomban részesüljön. Figyelemmel arra, hogy a jutalmazás – és így a rövid tartamú eltávozás is – az elítéltek nevelésének eszköze, amely a fogvatartott helyes irányú fejlődését hivatott segíteni, ösztönözni, ezért az nyilván nem töltheti be célját, ha a szabadságvesztés folyamatában nem megfelelő időben kerül alkalmazásra. Mindezekre figyelemmel indokolt a Bv. tvr. rövid tartamú eltávozásra vonatkozó rendelkezésének fentiek szerinti módosítása. Vizsgálataink szerint a bv. intézetek egyharmadában került sor kizáró ok ellenére a rövid tartamú eltávozás engedélyezésére. Több esetben előfordult, hogy nem kellő megalapozottsággal engedélyezték egyedi kivételesség alapján e jutalmat.

A szabadságvesztés-büntetés félbeszakításakor a hatásköri szabályokat betartják, az elítéltekkel szembeni újabb büntetőeljárások figyelemmel kísérése viszont nehézséget jelent, tekintettel arra, hogy a folyamatban lévő eljárásokról, főleg a kezdeti időszakban az elítélt nem ad felvilágosítást, illetőleg hivatalból sem mindig érkezik erre vonatkozó hatósági megkeresés.

A büntetések és intézkedések végrehajtására vonatkozó hatályos törvényi szabályozás – amely figyelembe veszi az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának az európai büntetés-végrehajtási szabályokra vonatkozó ajánlásait is – jelentős mértékben kiszélesítette azoknak a jogintézményeknek a körét, amelyekre figyelemmel az elítéltek elhagyhatják a büntetés-végrehajtási intézetet. A szabadságvesztés-büntetés félbeszakítása meghatározott személyi és társadalmi érdekből a büntetés-végrehajtás szünetelését, a rövid tartamú eltávozás és a kimaradás a nevelés célját szolgáló jutalom, az evsz. alkalmazásával kapcsolatos eltávozás a végrehajtási rezsim tartós enyhítése keretében az elítélt társadalmi, családi kapcsolatainak fenntartását, a súlyos beteg hozzátartozó meglátogatása, a hozzátartozó temetésén való részvétel pedig a humanitárius szempontok érvényesülését szolgálja. Eltérő jogintézményekről van tehát szó, amelyek viszont azonosak abban, hogy alkalmazásuk eredményeként olyanok kerülnek vissza a társadalom mindennapi életébe, akik szabadságvesztés-büntetést töltenek. Mivel szabadság elvonására elsősorban a társadalom védelme érdekében kerül sor, ezért fokozottan kell ügyelni arra, hogy az elítéltek csak a jogszabályok által szigorúan meghatározott feltételek megtartásával kerüljenek ki a bv. intézetekből. A Btk. 137. § (1) bekezdésének j)

pontja alapján *hivatalos személyek* a büntetés-végrehajtási intézményeknél, szervezeteknél és vállalatoknál kinevezés és szerződés alapján munkaviszonyban álló azon hivatásos és polgári alkalmazottak, akiknek tevékenysége a büntetés-végrehajtás rendeltetésszerű működéséhez hozzátartozik: így különösen a testület fegyveres tagjai és mindazok, akik a munkáltatás mellett egyúttal a fogvatartottak felügyeletét is ellátják, illetőleg nevelésükben közreműködnek. *Nem hivatalos személyek* az olyan polgári alkalmazottak, akik kizárólag vállalati gazdálkodási tevékenységet végeznek, illetve azok, akik külső intézmények (vállalatok) alkalmazottaiként működnek a büntetés-végrehajtásban.

Hivatali visszaélés (Btk. 22. §) alapos gyanúja állapítható meg akkor, ha az elkövető a Bv. szabályzatban vagy az ezen alapuló büntetés-végrehajtási igazgatói intézkedésben meghatározott előírások megszegésével engedélyezi az elítéltek eltávozását. A Legfelsőbb Bíróság 1996. I. BH-ban közzétett 10. számú büntető kollégiumi határozatában kifejtette, hogy a polgári alkalmazott felügyeleti jogköre a hatósági őrizettel egyenértékű, a hatósági őrizet tehát olyan esetben sem szűnik meg, amikor az átmeneti csoportba sorolt és külső munkán foglalkoztatott elítélt felügyeletét bv. polgári alkalmazott látja el, a hatósági őrizet tehát ilyen esetben sem szűnik meg, ekként a bűncselekmény törvényi tényállása megvalósul, ha az elítélt a hatósági őrizetből eltávozott. Kétségtelen, hogy az átmeneti csoportba sorolás nagyobb mozgásteret ad az elítéltek számára, így segíti a szabadlábra helyezés utáni életvitelhez szoktatást. Nem tekinthető azonban olyan kötetlen, hatósági őrizet nélküli foglalkoztatásnak, amelynek következtében az elítél-

tek az általuk kijelölt munkahelyet önkényesen, szabad elhatározásukból, engedély nélkül elhagyhatják.

Fokozat-változtatás

A fokozat-változtatás többéves gyakorlatát figyelemmel kísérve általában azonos mértékben alakult. 1995-ben a bv. intézetek 789 fő esetében enyhítésre, 33 esetben szigorításra tettek előterjesztést. A bv. bíró 756 elítélt fokozatát enyhítette, 29 elítéltet pedig szigorította. Ügyészi részvétel 199 elítélt meghallgatásánál volt. Több ügyben előfordult, hogy a bv. bíró azért nem engedte – a törvényi feltételek fennállása ellenére sem – enyhébb fokozatba az elítéltet, mert ezáltal egyben feltételes szabadságra is jogosulttá vált volna.

Álláspontunk szerint ez nem kizáró ok, nem lehet akadálya az enyhébb fokozatba helyezésnek. Megjegyezzük azonban, hogy nagy számban így történik, s ez nem a legyszerencsőbb változat. Az enyhébb fokozatba helyezés nagyszerű nevelési eszköz szerepét is betöltheti, hiszen ezáltal az elítélt a szabadságvesztés végrehajtásának

ideje alatt kerülhet enyhébb fokozatba, enyhébb végrehajtási körülmények közé.

A szabadságvesztés enyhébb fokozatának kijelölésére lehet előterjesztést tenni, ha az elítélt folyamatosan kifogástalanul teljesíti kötelezettségeit és a büntetés célja enyhébb fokozatban is elérhető. Az enyhébb végrehajtási fokozat kijelölése általában akkor indokolt, ha az elítélt folyamatosan és kifogástalanul teljesíti a kötelezettségét és büntetésének legalább a felét letöltötte (5/1994. BH 233. 6.). Nem lehet enyhébb fokozat kijelölésére előterjesztést tenni, ha az elítélt büntetésének felét, de legalább hat hónapot még nem töltötte le, ellene más ügyben büntetőeljárás van folyamatban. Az összbüntetesként megállapított szabadságvesztés végrehajtására az enyhébb végrehajtási fokozat – egyéb feltételek mellett – kijelölhető akkor is, ha a súlyosabb fokozatot megállapító büntetés jogerőre emelkedéséig az elítélt a büntetésének felét már kiállotta és legalább hat hónapot az enyhébb fokozatban töltött le. A bv. bírót nem köti az összbüntetesként megállapított szabadságvesztés (súlyosabb fokozat) jogerőre emelkedésétől számított hat hónap kivárása, hanem – az egyéb feltételek szem előtt tartásával – a fokozat elítélre kedvező megváltoztatása tárgyában tett előterjesztést szabadon bírálja el, ha az előterjesztéssel érintett, az elítélre súlyosabb fokozatot megállapító összbüntetés jogerőre emelkedéséig az elítélt folyamatosan, kifogástalan magatartás mellett már a büntetésének felét, de legalább hat hónapot az enyhébb végrehajtási fokozatban letöltött (BH 1995/10., BK 552. határozat).

A szigorúbb fokozat kijelölésére akkor lehet előterjesztést tenni, ha a büntetés-végrehajtás megkezdése óta legalább hat hónap

már eltelt (Bv. Szabályzat 194. § – 108/1979. (IK. 8.) IM-utasítás 51–54. §-ai). A végrehajtás során a bíróság által meghatározott fokozatot eggyel lehet enyhíteni vagy szigorítani. Amennyiben a bv. bíró a szabadságvesztés fokozatát megváltoztatja, a feltételes szabadság lehetősége az új fokozathoz igazodva nyílik meg. Ilyen esetben a büntetés teljes tartamát kell figyelembe venni, a feltételes szabadság engedélyezésének ugyanis nem feltétele, hogy az egyes fokozatban az elítélt ténylegesen mennyi időt töltött. Az a helyes gyakorlat, ha az elítélt olyan időpontban kerül enyhébb végrehajtási fokozatba, amikor a feltételes szabadságra bocsátás lehetséges időpontjáig még van hátra idő. Önmagában azonban ez – az egyéb törvényi feltételek fennállása esetén – nem zárja ki a fokozat enyhítését. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a feltételes szabadságra bocsátás – hasonlóan más büntetés-végrehajtási jogi intézményekhez – az elítéltnak nem alanyi joga, hanem olyan lehetőség, amelyre a törvényben meghatározott legkorábbi időpontot követően az irányadó szempontok gondos mérlegelésének eredményeként kerülhet sor.

A korábbi feltételes szabadság megszüntetése nem minden esetben jár együtt a feltételes szabadság kedvezményéből való kizárással (Btk. 48. § (4) bek.). Az elítéltet ugyanis nem azért kell kizárni a feltételes szabadságra bocsátásból, mert a bíróság az előző elítélése szerinti feltételes szabadságot megszüntette, hanem azért, mert olyan szándékos bűncselekmény miatt ítélték el, amelyet a korábbi végrehajtható szabadságvesztésre ítélté után, a végrehajtás befejezése előtt követett el (11/1995. BH 613. BK-határozat). Ha nem állapítható meg bizonyosan, hogy a terhelt az újabb bűncselekményt a feltételes szabadság tartama

alatt követte el, a feltételes szabadságot nem lehet megszüntetni (3/1977. BH 85. BK-határozat). Ugyanakkor a Btk. 47. § (3) bekezdésének a) pontja értelmében a szabadságvesztés jogerőre emelkedésétől annak kitöltéséig eltelt időtartam alatt bármikor – tehát olyankor is, amikor a feltételes szabadságra bocsátás már időbelileg nem lehetséges – alkalmazható a most említett rendelkezés, azaz annak megállapítása, hogy az elítélt nem bocsátható feltételes szabadságra. A feltételes szabadság kizárására a korábbi szabadságvesztést kiszabó ítélet jogerőre emelkedésétől annak kitöltéséig bármikor – tehát nemcsak a feltételes szabadság alatt történt újabb elkövetés esetén – sor kerülhet (Btk. 47. § (3) bek. a) pont, Be. 359. §). Az elítélt ugyanazon időpontban feltételes szabadságot és szabadságvesztést párhuzamosan nem tölthet (BJD 8734. számú eseti döntés, 5/1988. BH 125. BK-határozat).

A pártfogó felügyelet magatartási szabályainak megszegése indokával ideiglenes foganatba vétel folytán történt fogva tartási időt a szabadságvesztés tartamába be kell számítani (10/1991. BH 379. BK-határozat). Ha a bv. intézet észleli, hogy összbüntetésbe foglalásnak lehet helye, haladéktalanul megkeresi az illetékes bíróságot az összbüntetésbe foglalás érdekében.

Összbüntetésbe foglalás

Az összbüntetési cél – természetesen az összbüntetésbe foglalás feltételeinek fennállása esetén – azt jelenti, hogy az elítéltet mindenekelőtt abba a helyzetbe kívánja hozni, mintha a többi ítélettel elbírált bűncselekmények tekintetében több szabadságvesztést folyamatosan töltött, illetőleg

egyként kiszabott lenne. Ha egy időben több szabadságvesztés végrehajtására érkezik értesítés, közülük elsőként a szigorúbb fokozatban végrehajtandó, azonos fokozat esetén pedig a hosszabb tartamúnak kell a kezdő és utolsó napját meghatározni. Feltételes szabadság megszüntetése, illetve a kegyelem hatályának megszűnése esetén a szabadságvesztés hátralévő tartamát úgy kell megállapítani, hogy az előjegyzett szabadulás napját követő naptól ki kell vonni a feltételes szabadságra bocsátás, illetőleg a kegyelem folytán történt szabadulás napját. A kapott eredmény lesz a hátralévő tartam, amelyet végre kell hajtani. A szabadságvesztések folyamatos végrehajtásaként kell értékelni, s ezért az összbüntetésbe foglalásnak helye van, ha a külön ítéletekkel több ízben szabadságvesztésre ítélt terhelt az egyes büntetések kitöltése után azért nem kerül szabadlábra, mert rajta a személyes szabadságának elvonásával járó – de összbüntetésbe nem foglalható – büntetést, így pénzbüntetés helyébe lépő szabadságvesztést – vesznek foganatba (12/1992. BH 742. számú határozat). A Btk. 92. §-ának (2) bekezdésében foglaltak értelmében összbüntetésbe foglalásra csak az olyan végrehajtandó büntetések kerülhetnek, amelyeket az összbüntetésbe foglaláskor még nem hajtottak végre, vagy azok végrehajtása folyamatban van. A folyamatos végrehajtásból eredő hátrány ebből következően csupán abban az esetben nem áll be, ha két vagy több szabadságvesztés-büntetés végrehajtása közölt ténylegesen szabadlábra kerül az elítélt. Abban az esetben viszont, ha két szabadságvesztés-büntetés végrehajtása közötti időben anélkül, hogy az elítélt szabadlábra kerülne, rajta a személyes szabadságot elvonó, az alapítéletek valamelyikéhez kapcsolódó

vagy akár azoktól független, azonban összbüntetésbe nem foglalható büntetést – így pénzbüntetés helyébe lépő szabadságvesztést vagy elzárást – hajtanak végre, s ezért a fogva tartás folyamatossága nem szűnik meg: a folyamatos végrehajtásból eredő hátrány bekövetkezik. Ezért ilyen végrehajtás esetén az összbüntetésbe foglalható szabadságvesztések végrehajtását folyamatosnak kell tekinteni (7/1990. BH 243. számú határozata).

A feltételes megszüntetése

Nem bocsátható feltételes szabadságra, akinek a büntetés végrehajtása alatt tanúsított magatartása nem felel meg az intézeti szabályoknak /Bv. tvr. 6. § (4) bek., 8. § (1) bek., Btk. 47. § (1) bek./ (1996. évi BH 1. szám, 12. BK-határozat.)

A feltételes szabadság megszüntetésének nem akadályozza az, hogy a feltételes szabadság tartama a bv. bíró döntése előtt már letelt. Ez a bv. bíró döntésére nézve áll. Az ügyész csak akkor tehet intézkedéseket a feltételes szabadság megszüntetése érdekében, ha az annak alapjául szolgáló magatartási szabályok megsértéséről még a feltételes szabadság lejárta előtt értesül.

1995-ben a bv. bírák 6031 elítélt feltételes szabadságra bocsátása kérdésében határoztak, 5205 elítéltet feltételes szabadságra bocsátottak (ebből intézeti vélemény ellenére 343-at), 860 elítéltnek pedig nem engedélyezték a feltételes szabadságra bocsátását (14,26 százalék). Közülük az intézet 179 elítéltnek javasolta. Ügyész 1298 elítélt meghallgatásán vett részt, 17 esetben fellebbezett. A bv. bíró nem meghallgatást, hanem tárgyalást tartott 5 elítélt ügyében.

A szabadságvesztés és az előzetes letar-

tóztatás végrehajtása során az infrastruktúra és a tárgyi környezet lemaradását kell behozni, mert a jogrendszer harmonizációja az Európai Unió tagállamaiban létező szervezeti-intézményi modellekkel és normákkal így lehet valóság. Természetesen ez a hagyományok, nemzeti sajátosságok, az adottságok, a lehetőségek és a szükségszerűségek gondos számbavétele után végezhető el.

A nem szabadságelvonással járó büntetések közül a közérdekű munkával kapcsolatban megjegyezhető, hogy jelentős mértékben nőtt az egy-egy napon ilyen büntetésüket töltő elítéltek száma. Például 1996. január 1-jén 586 elítélt töltötte közérdekű munka büntetését 232 munkáltatónál. 1995-ben új munkahely kijelölése 159 esetben történt, végrehajthatóság megszűnésének megállapítására pedig mindössze 3 elítélt esetében került sor. Az 586 elítélttel szemben egy évvel korábban ugyanebben az időpontban 270, két évvel ezelőtt pedig 86 elítélt töltötte csak a közérdekű munka büntetését. Egy év alatt megduplázódott a pártfogói előterjesztések száma (127), az átváltoztatás iránti ügyészi indítványok száma (117), a bv. bírói meghallgatáson való ügyészi részvétel száma (74).

Pénzbüntetés

A pénz fő- és mellékbüntetés (együttesen) végrehajtásának helyzetét mutatja, hogy az 1995. évi 642758937 forint összefelírásból az év utolsó napján ennek 21 százaléka, 157148958 forint volt a hátralék. Visszamenőleg nézve 1994-ben 17,85 százalék, 1993-ban 13,77 százalék, 1992-ben 14,02 százalék, 1991-ben 16,67 százalék, 1990-ben 10,59 százalék. Természetesen az összegek kisebbek voltak.

Veszélyes potenciális lehetőségnek tekintik az Állami Számvevőszék azt a gyakorlatot – olvashattuk a Magyar Nemzet 1995. november 10-i számában –, hogy a bíróság hajtja végre a pénzbüntetést. Kifejtett álláspontjuk szerint, ha a pénzügyi lehetőségek oldaláról megszorulnak a bíróságok, betévedhetnek abba az utcába, hogy pénzügyi lehetőségeiket az ítélkezési tevékenységgel bővítsék. Az igazságügyi tárca viszont csak a törvényes előírások változása esetén tudja kiadásait másként tervezni. Ha valahol a profiltisztítás kellemetlenségeket szüntetne meg, ez az a terület. Egy másik napilapban tette közzé egy alkotmányjogász – az Állami Számvevőszék vizsgálatára hivatkozva –, hogy nem alkotmányos megoldás, ha a bíróságok hajtják végre a z anyagi büntetéseket.

Ebből a szempontból megközelítve viszont felülvizsgálatra szorul a Bv. tvr. 68. § (1) bekezdés, 76. § (1) bekezdés, 87. § 94. § (1) bekezdés, 95. § (1) bekezdés is.

A Legfelsőbb Bíróság konkrét ügyben már leszögezte, hogy a bíróság ítélkező tevékenysége az ítéletről kiállított értesítés kiállításával befejeződik, a bírói függetlenség e tevékenységgel lezárul az ügyben, utána a büntetés-végrehajtás folyamata veszi kezdetét. Az Alkotmánybíróság több határozatának indoklásában is rámutatott arra, hogy a bírói tevékenység függetlensége az ítélkező tevékenységhez tapad, a büntetés-végrehajtási pedig igazságügyi igazgatási feladat, amely nem igazságszolgáltatás, hanem a közigazgatás egy ágazata. A Bv. tvr. II. Fejezete által tartalmazott bv. bírói hatáskör szintén az olyan bírói tevékenységek közé sorolható, amelyhez függetlenség tapad, mert olyan bírói tevékenység, amely az ítéleten alakító hatású.

Profiltisztítás

A bírósági szervezetnek a végrehajtó hatalomtól való elkülönítésére az elképzelések közismertek. A bírói útra tartozó ügyek kizárólag törvényben történő megállapításának alapelvét minden szempontból érvényesíteni kellene. Így a büntetés végrehajtásával kapcsolatban is. Például igazságügy-miniszteri rendelet nem tartalmazhatja bírósági feladatot, nem írhat elő ilyet bírónak.

Mentesíteni kell a bírákat az ítékezés érdemét nem érintő technikai jellegű feladatok ellátásától, amit több éve nem kevesen hangoztatunk.

A bv. csoport, BGH, végrehajtók, pártfogók hovatartozásáról is dönteni kell. Eddig is sok, nemegyszer áthidalhatatlan problémát jelentett a büntetés-végrehajtás területén a megyehatár, a bíróság illetékességi területe. Itt az alkalom a profiltisztítás elvégzésére. A büntetés-végrehajtás központi irányítással működik, megyei irányítással csak a feudalizmus korszakában történt.

A jogállami követelményeknek megfelelően a bírósági szervezetet a végrehajtó hatalomtól el kell különíteni, mert csak így válhat teljessé a bírák függetlenségének biztosíték-rendszere.

Az elítéltnak bűnügyi költsége és pénz-büntetése volt egy ügyben. A szabadságvesztésre átváltoztatás után a bűnügyi költség egészét, valamint a pénzbüntetésbe egy részt befizetett 1995. február 22-én. Mivel nem szabadították, az elítélt úgy vélte, ha megszökik, a bíróság csak elintézi a befizetést addig, amíg megtalálják. Az elítélt 1995. március 1-jén megszökött a bv. intézetből, mivel ennyi idő alatt sem vizsgálta meg a BGH a befizetést, holott a 108/1979.

(IK. 8.) IM számú utasítás 138. § (1) bekezdése értelmében „*haladéktalanul*” értesítenie kell a bírósági bv. csoport útján a bv. intézetet arról, ha befizetés történt.

Az elközbzásakor egyre több gond tapasztalható a lefoglalt dolgok kezelésénél, tárolásánál és értékesítésénél.

A kodifikátorok többsége jelenleg a bv. bírói eljárásban nem tartja indokoltnak a kétfokú fellebbezést. Álláspontom szerint ugyanakkor ebben az eljárásban sem nélkülözhető a téves másodfokú határozat egyfajta kijavításának lehetőségét megadni, mert a korrigálás elmaradása a szabadságjogot súlyosan érintő következményhez vezethet a bv. bírói eljárásban is.

Pártfogók

A pártfogói hálózat átalakulás előtt áll, amit a Btk. szankciórendszeréhez igazodóan helyes véghezvinni. Addig is szükség van azonban változtatásokra. Napjainkban szinte képtelenség munkát, szállást szerezni a szabadulónak, amint kiváló kriminál-szociológusunk találónan megfogalmazta a valós helyzetet. Marad a felügyelet, ami viszont nem oldja meg az elítélt szociális problémáit, konfliktusait.

Kellő nyomatékkel szükséges szólni a civil karitatív szervezetek nemegyszer szinte láthatatlan módon, mégis jól érzékelhető működéséről, támogatásáról. A munkájukat a pártfogók legfeljebb koordinálhatják, de mindegyik maga dönti el, ki vel működik együtt.

1996. január 1. napján összesen 4107 személy állott pártfogó felügyelet hatálya alatt. Közülük 1138 feltételes szabadságra bocsátott (Btk. 48. § (3) bek.), 894 próbára bocsátott (Btk. 72. § (4) bek.), 2009 felfüg-

gesztett szabadságvesztésre ítélt (Btk. 89. § (6) bek.), 21 pedig szabadságvesztés-büntetését végleg kitöltött (Btk. 82. § (2) bek.) személy volt.

Kényszer- gyógykezelés

A kényszergyógykezelés felülvizsgálatát az ügyész – törvényben meghatározott időhatárok között – bármikor indítványozhatja. A felülvizsgálat előtt azonban orvoszakértői véleményt kell beszerezni. A kényszergyógykezelés egy éves felülvizsgálati határideje a betegnek az IMEI-be történő befogadásától számít. Az egy éves időtartamot az ideiglenes kényszergyógykezelésre befogadás napjától kell számítani akkor, ha a gyógyítás folyamatos volt. Amennyiben a beutalt elmeállapotát az intézetben megfigyelték, az ideiglenes kényszergyógykezelés határideje nem a befogadás, hanem az ideiglenes kényszergyógykezelés elrendelése napjával kezdődik. Ha az ítélet a befogadást követő egy év múlva emelkedik jogerőre, a felülvizsgálat a 2/1991. (II. 26.) IM-rendelettel módosított 9/1979. (VI.30) IM-rendelet (2) bekezdése értelmében legkorábban az ítélet jogerőre emelkedésétől számított 6 hónap elteltével kezdeményezhető. A korábban fogva tartásban töltött időt a felülvizsgálat szempontjából figyelembe kell venni.

A kényszergyógykezelés megszüntetésének nem az elkövető teljes gyógyulása, hanem a kényszergyógykezelt állapotának olyan mértékű javulása a feltétele, amely folytán már nem kell tartani a kényszergyógykezelés elrendelésére alapot szolgáló újabb bűncselekmény elkövetésétől.

A büntetés-végrehajtás (szankció-végrehajtás) csak akkor töltheti be társadalmi

szerepét, ha a büntetőjogi szankciót érvényesíti. Úgy kell ezt tennie, hogy eredményes, hatékony legyen, ugyanakkor megfeleljen a jogállamiság követelményeinek is. A büntetés-végrehajtás jelenti a büntetőjogi szankció, a büntetőeljárásjogi kényszerintézkedés tartalmát képező ideiglenes és arányos jogfosztás gyakorlati megvalósulását. Amint büntetés nélkül nincs büntetőjog, büntetés-végrehajtás nélkül nincs büntető felelősségre vonás. A büntetés-végrehajtási szervek tevékenységének színvonalától, jogszerűségétől jelentős mértékben függ a büntetési cél elérése. Az általános cél a büntetőjogi határozat törvényes végrehajtásának segítése, de cél annak előmozdítása is, hogy az adott büntetés, intézkedés betöltse rendeltetését. A büntetés-végrehajtás törvényességi felügyelete során az ügyészek segítették, hogy az őrizet, az előzetes letartóztatás, a fő- és mellék-büntetések, valamint az intézkedések végrehajtása a jogszabályok rendelkezéseinek megfelelően történjen. A végrehajtásban különféle ágazatokhoz tartozó szervek – így a rendőrség, a büntetés-végrehajtási szervezet, a bíróságok büntetés-végrehajtási csoportjai, gazdasági hivatalai, a végrehajtó irodái, a hivatásos pártfogók, a karitatív szervezetek stb. – működnek közre, a büntetési célt szolgáló törvényességi követelmények valamennyiüknél való érvényesülését ellenőrizni és ilyen szempontból tevékenységüket összehangolni viszont sajátos jogkörénél fogva az ügyészség képes. A büntetés-végrehajtási törvényességi felügyeleti tevékenység során a rendszeres és egy-egy témában időszakonként megismétlődő törvényességi vizsgálatok felhívták a figyelmet a büntetés-végrehajtásnak azokra a területeire, amelyeken előfordult jogszabálysértés, a törvényessé-

get veszélyeztető körülmény. Vizsgálati tevékenységünk a büntetés-végrehajtás egészét átfogja a járulékos elemekkel együtt. emiatt tekintik jobbnak a magyar büntetés-végrehajtási ügyészi törvényességi felügyeletet a franciánál, mivel ott csak a büntetések végrehajtására terjed ki.

Az integráció kulcsa

Ügyészi vizsgálatok is feltárták az Európa Tanács normáit is magába foglaló 1993. évi XXXII. törvény korszerű előírásai és a végrehajtás feltételei, mindennapi valósága közötti különbségeket, amelyek túlnyomórészt a tárgyi környezet hiányosságaira vezethetők vissza, mint ahol az európai integráció kulcsát kell keresni. A büntetés-végrehajtási felügyeleti ügyészi

tevékenység során az őrizet és az előzetes letartóztatás végrehajtásának törvényességét rendszeresen ellenőrizték a bv. felügyeleti ügyészek büntetés-végrehajtási intézetekben és 1990 óta a rendőrségi fogdáknban is. Kezdeményezték a végrehajtási szabályok korszerűsítését, az 1993. évi XXXII. törvénnyel való összhangját, ami a 19/1995. (XII. 13.) BM-rendeletben testet is öltött, továbbá – a megelőző évekhez hasonlóan – azoknak a fogdáknak a bezárását vagy korszerűsítését, amelyek huzamosabb emberi tartózkodásra alkalmatlanok, nem felelnek meg sem a magyar jogi szabályozásnak, sem a nemzetközi elvárásoknak. Többek között nem tartották európaiaknak az elhelyezési körülményeket. Az elmúlt évek alatt tett intézkedéseik nem kis hatással voltak arra a kedvező folyamatra, amelynek értékelhetőek a kezdeti eredményei is. (Több fogda korszerűsítése, néhány

új építése, emberi tartózkodásra alkalmas-sá tétele.) A bv. felügyeleti ügyészek feladatköre 1995-ben tovább bővült, a korábbi évek jogi szabályozásának ezzel kapcsolatos hiányosságát a gyakorlat pótolni igényelte. Az idegenrendészeti őrizet, a jog-sértően Magyarországon tartózkodó külföldiek közösségi szálláshelyein való elhelyezés végrehajtásának törvényességi felügyeletére annak idején a jogi szabályozás nem tért ki, csupán az elrendelés, fenn-tartás bírósági kontrolljára. Az emberi jogok védelme, a jogszabályok betartása érdekében az ügyészség fellép, ezért a jogsértő helyzetről értesülve megbízást kaptak a büntetés-végrehajtási felügyeleti ügyészek – ha nem is büntetés végrehajtásáról van szó – a törvényességi felügyelet ellátására. Az általuk végzett vizsgálat is rámutatott, hogy a nemzetközi követelményrendszer mellett még a magyar jogi szabályozás alapján támasztott törvényességi követelményrendszernek sem felelt meg sok szempontból a kerepestarcsai közösségi szálláshely, ezért az első törvényességi vizsgálatukat követő két hónapon belül – helyeselve – megszüntették.

A fogvatartottakkal való bánásmód vizsgálata rendszeres. A kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzéséről szóló egyezmény alapján létrehozott Európai Bizottság magyarországi látogatása során szakmai segítő, koordináló feladatot végeztek a bizottság – jelentésében is külön hangoztatott – megelégedésére, az ajánlásokból kitűnt, milyen fontos szerepe van ennek az ügyészi törvényességi felügyeleti tevékenységnek a jogvédelemben. Az ajánlások megvalósítása érdekében körlevelet, útmutatókat adtak ki, hogy minden megyében kellő fontosságot tulajdonítsanak an-

nak a szerepnek, amit a bv. felügyeleti ügyészek betöltenek. A megnövekedett feladatok és a helyzet okozta körülmények folytán igen jelentős mértékben megnőtt a vizsgálatok száma (1232). Ebben beleértendő – igaz, nem nagy arányban, mégis emelkedést jelentően – 210 rendkívüli eseménnyel kapcsolatos vizsgálat is.

1995-ben több mint másfél ezer bv. bírói meghallgatáson az 5349 bv. bírói határozattal kapcsolatos eljárásban – akár mint indítványozó vagy később nyilatkozattevő – való részvétel szintén viszonylag új az 1993-ban bevezetett feladatok mennyiségét tükrözi.

A főügyészségekre 4711 kezdeményezés érkezett a végrehajtási fokozat megváltoztatásával, feltételes szabadsággal, közérdekű munka végrehajtásával, a pártfogó felügyelettel kapcsolatban. 2071 ügyben tett indítványt a bv. felügyeleti ügyész. Az ügyészeknek az utóbbi években tett fellebbezéseikkel nem kevés része volt a bv. bírói eljárás majdnem egységes országos gyakorlatának kialakításában.

A fejlesztésekhez a fő irányt a nemzetközi egyezményekben és ajánlásokban megfogalmazott európai normák jelentik. Folyamatosan figyelemmel kísérik, hogy fontos társadalmi érdek védelmében szükségessé válhat a jogok korlátozása, de azt is: a bebörtönzés feltételei és a bánásmód ne jelentsen többlethátrányt.

Panaszok, kérelmek

A fogvatartottaktól érkezett panaszok száma az előző évihez képest több mint 50 százalékkal emelkedett, nőtt a bejelentések száma is. A bánásmóddal kapcsolatban az év folyamán 96 panaszt, kérelmet,

feljelentést terjesztettek elő. Ezek különböző sérelmekre vonatkoztak, leginkább az alkalmazott hangnemet, az elfogás, az előállítás, a kihallgatás során előfordult bántalmazást kifogásolták. Habár a korábbi ügyészi intézkedések eredményeként a hangnem pozitívan változott. A főügyészségek – legalábbis havonta rendszeres – vizsgálatai során feltárt eseti hiányosságok megszüntetése érdekében a szükséges intézkedéseket megtették. A panaszok zömmel az eljárás elhúzódsát, az ügy nyomozójával való kapcsolattartás hiányát, valamint a fogvatartottak jogi helyzetére vonatkozó egyéb kérdéseket érintették.

Megállapítható, hogy a fogvatartottak – büntető feljelentésnek nem minősülő – panaszai általában nem a bv. intézet, illetve a rendőrségi fogdák személyzetének magatartásával kapcsolatosak, hanem a folyamatban lévő nyomozás, a kihallgató vagy az előállító rendőrök eljárására irányulnak. Például az egyik megyében rendőrök ellen azért indult eljárás, mert megtagadták, hogy a fogvatartott a rokonai által hozott meleg ruházatot és tisztasági csomagot átvehesse. Többször kérte azt is, hogy kaphasson tiszta fehérneműt, mert menstruál, de erre sem került sor. A másik megyében egy fiatalkorú előzetesen letartóztatottat a fogdán a zárka felmosására irányuló utasítás megtagadása miatt két rendőr bántalmazott. Előfordult olyan is, hogy a fogvatartottak sérülést is szenvedtek, a büntetőeljárások ezekben az ügyekben folyamatban vannak. A törvénysértő bánásmód miatt indult büntetőeljárások viszonylag kis számában – alig több mint 1/6-ában – került sor vádemelésre, mivel a fogvatartottak állításait nem tudják megfelelően bizonyítani.

A kérelmek többségében az elítéltek azt kívánták, hogy a lakóhelyükhöz legközelebb eső börtönben töltsék büntetésüket, közel maradhassanak családjukhoz, általában ahhoz a társadalmi környezethez, amelybe majd visszakerülnek. Az egyszemélyes éjszakai elhelyezés megvalósítása az ismert anyagi helyzet miatt csak távlati cél, de figyelemmel kell lenni arra is, hogy Európában ezzel kapcsolatban már „új szelek fújdogálnak”.

Az írásban benyújtott kérelmek száma éves viszonylatban csökkent, a szóban a bv. felügyeleti ügyész által tartott meghallgatás alkalmával előadott kérelmeké viszont tovább nőtt. A fogvatartottak vagy hozzátartozóik részéről a főügyészségekre benyújtott kérelmek, panaszok, bejelentésének száma együttesen 415 volt (262 kérelem, 106 panasz, 47 bejelentés). A bv. felügyeleti ügyészek által szóban és külön dokumentáltan meghallgatott fogvatartottak száma 5620 volt.

A törvényesség helyreállítása érdekében tett intézkedések számában több mint 50 százalékos emelkedés regisztrálható, 1995-ben 195 esetben adtak az ügyészek utasítást, éltek rendelkezési jogosultságukkal, 413 esetben tettek észrevételt, 8 alkalmazott ellen pedig büntető felelősségre vonást kezdeményeztek.

Napjainkban engedményeket nem tűrő társadalmi igény, hogy a bűnelkövetőtől meg kell védeni a többi embert, ugyanakkor a bűnelkövetés szankcionálását jelentő jogkorlátozás megfelelően az emberi jogok védelmével kapcsolatos nemzetközi garanciális elvárásoknak, a törvényesség követelményének, azaz a jogállamiság szempontjainak. Ezen fáradozik az országban 25 bv. felügyeleti ügyész, a legtöbb megyében még más ügyészi felada-

tokat is ellátva, úgy az érintettek, mint a felügyelt szervek, a hazai és a nemzetközi szakmai közvélemény által is elismerten.

Napjainkban a büntetés-végrehajtási jog reneszánszát éli, a megnövekedett nemzetközi előírások talaján folyamatosan kiteljesedik. A büntetés-végrehajtási jogalkotás közelmúltbeli eredményének is köszönhetően a jogág folyamatosan elnyeri méltó helyét a jogrendszerben a büntető anyagi- és eljárási jog mellett.

E folyamatban meghatározó jelentőséggel bír a korszerű törvényi rendelkezésekhez igazodó végrehajtási szabályok megalkotása, amelyek eddigi részbeni hiánya jelentős mértékben nehezítette a jogalkalmazói munkát, veszélyeztette a jogbiztonságot.

A jogalkotók fektessenek fokozott súlyt az egyes jogszabályok közötti összhang megteremtésére, ellenkező esetben a napi gyakorlati munkában nehezen feloldható jogértelmezési problémák adódhatnak.

A jövő emberközpontú büntető igazságszolgáltatása szempontjából a szankcionális feltételei és formái mellett fontos az eljárás és a büntetés-végrehajtás is. A büntetés-végrehajtási jogviszonyban lévők jogérvényesítésének módját tartalmazó szabályok egyfajta összegzése, a büntetés-végrehajtási eljárási jogszabályi rendelkezések összefoglalása is időszerű feladattá vált. A normastabilitás annál hatékonyabb lesz, ha minél gyorsabban és

nagyobb nyilvánossággal történik meg a szankcionálás.

Új jogi kultúra

Az ember és az emberiség védelméhez szükséges, *szolgáló és kiegészítő jellegű* államnak a jogsértésre történő állami reakció és a jogsértések megelőzése terén az embert – a tetteit és a részvételt egyaránt – kell középpontba állítania. A jövőben fontosnak tűnik jóvátételt adni a jogaiban megsértett egyéneknek, még ha csak oly módon is, hogy a büntetés jellege nem zárja ki a jóvátétel lehetőségét. Például a pénzbüntetéseket majd elsősorban az áldozatok kártalanítására kellene fordítani és a szabadságvesztést is úgy kellene végrehajtani, hogy az elítéltet a sértett kártalanításra sarkallja. Ez a jövő egyelőre távolinak tűnik.

A magyar jogi kultúra alapvonásaiban nemcsak megegyezik a nemzetközi kultúrával, hanem pozitív meglepetéseket is adhat a nyugati államok számára. S ez igaz büntetés-végrehajtási jogunkra is.

A büntetés-végrehajtási szakembereknek, rendőröknek, bírácoknak, ügyészeknek és a büntetés-végrehajtásban közreműködő valamennyi szakembernek, szervnek összehangolt jó együttműködésére van szükség ahhoz, hogy a büntetés-végrehajtási tevékenység a vele szemben támasztott társadalmi követelményeknek eredményesen eleget tudjon tenni.

Vókó György

Kérdőjelek

Nevelés, átnevelés, netán valami más?

A társadalmi büntetés és a pedagógiában alkalmazott büntetés – bár alapvetően más erkölcsi megítélés alá esnek – funkcióiban, elveikben, hatásmechanizmusukban közel állnak egymáshoz. A polgári büntetési rendszerek kialakulásától kezdve a gyermekek és az ifjúság nevelésével foglalkozók érdeklődéssel fordultak a szabadságvesztés-büntetés végrehajtására létrehozott intézmények – dologházak, javítóházak, börtönök – felé.

A börtönök működésében, az elítéltekkel kapcsolatos reszocializációs feladatokban, a zártintézeti együttélésből eredő konfliktusok megoldásában, a leépítő hatások mérséklésében a kezdetektől fogva szerepet kapott a nevelés, a pedagógiai módszerek, eljárások alkalmazása. A gondolat nyomai már az ókorban felfedezhetők. A görög bölcselel, Protagorész szerint értelmes lény nem a múltra tekintettel, hanem a jövő érdekében büntet. Ennek kapcsán említi a bűnös megjavítását. *Platon Nomoi* című művében is a bűnelkövető megjavításáról, átalakításáról ír.

Az ókorban megfogalmazott gondolat, a bűnös megjavítása, nevelése nem merült teljesen feledésbe a középkorban és az újkorban sem. A XVI. század derekától a nevelés kérdéseivel foglalkozók figyelmét nem kerüli el a bűn és a büntetés problematikája. *Comeniustól Kármán Elemérig* keresik a bűnös emberi magatartás mozgatórugóit, a megelőzés lehetőségét, s azokat a büntetőeljárásokat, aktusokat, hatásokat, amelyek segítik a bűnisméltés elkerülését, a bűnös megjavítását, a büntetések elviselhetőbb, humánusabb és egyben eredményesebb formáit.

A XIX. században a polgári büntetőjogban teret nyert a *nevelőbüntetés* gondolata. A nevelés azonban a büntető jogtudomány elméleti konstrukciójába a mai napig nem illeszkedett túlzások, ellentmondások nélkül. Viták és kétkedések kísérik útját napjainkig. Megfogalmazódott olyan nézet, mely szerint a nevelés a büntetés alkalmazásának önálló céljaként értelmezhető. *Földvári József* a hatvanas évek végén úgy foglal állást, hogy „...a tulajdonképpeni célt a bűnelkövetések megelőzésében látjuk és úgy véljük, hogy ennek a megelőzésnek különböző módszerei és eszközei vannak. Az egyik módszere a bűnmegelőzésnek a nevelés.” Gondolatát tovább folytatva a nevelés tágabb, kriminálpedagógiai értelmezését adja: „...de nemcsak a bűncselekményt elkövetett személy nevelése; a társadalom minden tagjára lehet és kell nevelőhatást kifejtenie a büntetésnek.”

Ezzel szemben áll az a felfogás, amely megkérdőjelezi, hogy felnőtteket nevelésnek veszenek alá, azon túl, hogy a bírói ítélet csak a büntetési szankció elviselésére kötelez.

A vitákat csak elmélyítette a nevelhetőségről vallott felfogások közötti eltérés. Nevelhető-e a megrogzított bűnöző? Nevelhető-e a kialakult személyiségű felnőtt? Van-e esély a börtön-, a zártintézeti viszonyok között a nevelésre? Pótolható-e a család, az iskola nevelési mulasztása egy későbbi életszakaszban, kedvezőtlen adottságú intézményben? Aki elveti a fogvatartottak nevelhetőségét, azzal érvel, hogy a rendkívül idő- és költségigényes próbálkozás felesleges, hiszen az eredményesség kétséges, ezt igazolják a kedvezőtlen visszaesési mutatók.

A kétkedésnek mégis ellentmondanak azok a törvények, jogszabályok, amelyek a reszocializáció fontos eszközeként tüntetik fel a nevelést. A korszerű büntetés-végrehajtással rendelkező államokban mindenütt létrejöttek azok a szerveződések, amelyek nevelési feladatokat látnak el, oktatnak, az életrend, az intézményen belüli szervezett, kulturális és egyéb tevékenységek lebonyolításában, szervezésében vesznek részt, az együttélésből adódó konfliktusok megelőzésében, megoldásában nyújtanak segítséget. Eltérő metodikával, ideológiával, de a befolyásolás, a megjavítás, a sikeres beilleszkedéshez nyújtott segítség igényével.

Fogalmak béklyójában

A szabadságvesztés-büntetés kényszer. A fogvatartott akarata ellenére részese – kiszolgáltatottja – egy intézménynek, amelyben személyes érdeke, szükségletei, aktivitása alárendeltek egy intézményesített és nem kellően árnyalt tevékenységi rendszerek. A börtön saját programját kiterjeszti valamennyi fogvatartottra. Ez uralja az életteret, minden cselekvési szférát, uniformizál, megfoszt, s teszi mindezt az egyén bűnösségének kinyilvánításával, hangsúlyozásával.

A fogvatartottak többsége védekezik a börtönbeli lét hatásaival szemben, személyiségének, habitusának, képességeinek, lehetőségeinek megfelelően szembeszegül, alakoskodik, hazudik, megalkuszik, vagy olyan rejtett csatornákon keresztül keresi szükségleteinek kielégését, amelyeket a személyzet joggal üldözendőnek, felszámolandónak, büntetendőnek tart.

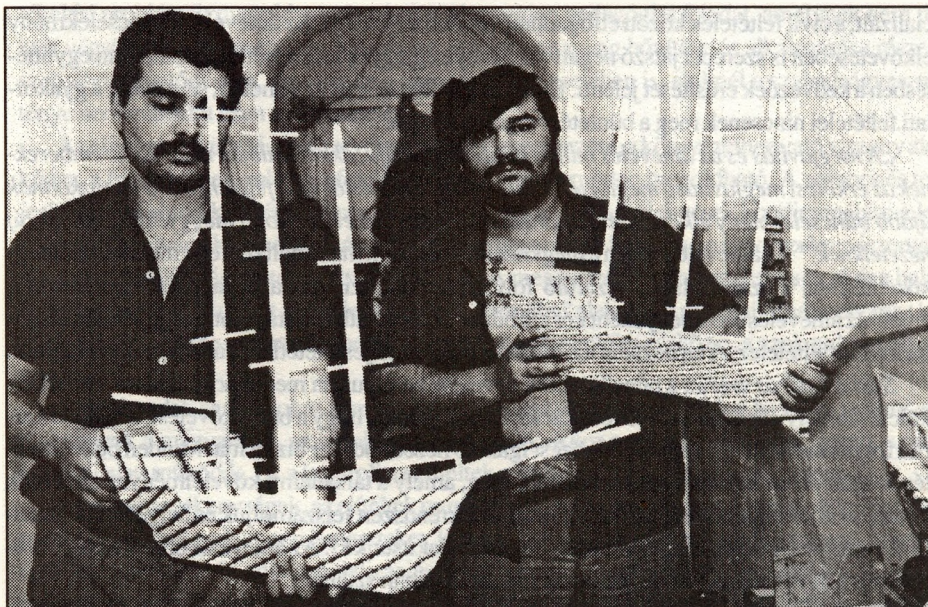
A zártintézeti lét, a mindennel és mindenkivel való szembenállás, az alkalmazkodás, rejtőzés és a börtönélet megannyi állapota milyen eszközökkel közelíthető meg? A kényszerközösségeket alkotó, deprivált egyedek – az elítéltek – hogyan tarthatók az emberi kapcsolatokra alkalmas állapotban, milyen módon tehetőek megfelelőbbé egy későbbi – szabadulás utáni – beilleszkedésre?

A válasz koronként, büntetési ideológiánként, kultúránként nagyon sokféle. Kényszermelvelés, megtorlás, átnevelés, reszocializáció, nevelés, kezelés. Fogalmak, amelyek hol egymás szinonímájaként élnek a köztudatban, hol tartalmakat, ideológiákat, felfogásokat, egymásnak ellentmondó nézeteket jelölnek. A fogalmakat tisztázni csak úgy lehet, ha értelmüket, az általuk jelölt funkciót és a fogvatartottakkal kapcsolatos céljainkat, feladatainkat összevetjük.

A kritikák sokszor nem a fogalmi tisztázást kívánják segíteni. Az elméleti zűrzavar és a gyakorlat sokszínűsége, az eredményesség mérésének, értékelésének problémái és a hasznosság (gazdaságossági) szempontok előtérbe kerülése olyan helyzetet teremtett, amelyben sokféle érdek jelenik meg, s ezek között kevés a szakmailag megalapozott, több a pillanatnyi dívatot követő, az egzisztenciális vagy anyagi.

A szakemberek gyakorta keverik a fogalmakat, úgy sorolva azokat egymás mellé, mintha

az alapvető funkciók megegyeznének. Eseti tapasztalatokból kiindulva úgy fogalmaznak, hogy a nevelés (átnevelés, reszocializáció stb.) legdurvább formái valósulnak meg; átnevelés, fizikai erőszak alkalmazásával. Bár ennek a deklarációnak ellentmond az a kijelentés, hogy a reszocializáció csak cél marad, a személyiségformálás feltételeit nem teremtik meg a hazai büntetés-végrehajtási intézetekben.

A nevelés és a hozzá kapcsolódó számtalan félreértés alapja, hogy a büntetőjog által szabályozott büntető gyakorlatot a társadalmat átható kulturális minták alakítják. A nevelés kultúráközvetítő szerepe ezáltal a pedagógiai eszközöket szinte minden büntetési formában hitelesíti. Eszközi funkciója következtében azonban nem válhatott alakító, szervező erővé, elveit, módszereit a jog közvetíti. A közvetítő azonban a maga logikáját követve, a nevelés fogalomrendszerét laikusként kezelve, azt meglehetősen szabadossággal alkalmazza. A nevelésnek a büntetőjogi kereteken belül beszűkültek a lehetőségei a tevékenységére jellemző ismeret- és fogalomrendszer tisztázására. Ez gyakorlatilag mind a mai napig nem történt meg.

Eddigi tapasztalatom alapján meggyőződéssel állítom, hogy nem létezik kényszernevelés. Ha valakit valós szándéka, érdeke, akarata ellenében kényszerítünk valamely feladat elvégzésére, az nem nevelés. Az a felfogás, hogy a nevelés mint kényszer jelenik meg a büntetés végrehajtásakor, ami összeegyeztethetetlen a fogvatartottak emberi jogainak érvényesítésével, a fogalmak helytelen értelmezéséből ered.

A követelés nemcsak a nevelésben, hanem az élet minden más területén állandóan jelen van. A pedagógia sajátossága éppen az, hogy a követelések teljesítését nem kényszerrel, kényszerítő eszközökkel kívánja, hanem belátatással, meggyőzéssel. A követelések teljesítéséhez, kikényszerítéséhez nem kell feltétlenül a nevelési eszközök sora. Elég a hatalmi, tekintélyi helyzet, a fizikai erő stb. A nevelés annyiban változtat a helyzeten, hogy segít a követelést szo-

cializált, a civil feltételek között elfogadható módon teljesíteni. Az átnevelés a bűncselekmény elkövetésében is szerepet játszó negatív személyiségjegyek leépítését és a társadalmi együttélésben a kedvezőek erősítését jelenti. Ennek a feladatnak sem az elméleti, sem pedig a gyakorlati feltételei nincsenek meg a büntetés-végrehajtásban.

„A megjavítás és az átnevelés mint a büntetés fő célja, akkor valósul meg, ha az embereknek az erkölcsi megjavítása megtörténik, ha nem a büntetéstől való félelem miatt tartózkodnak újabb bűncselekmény elkövetésétől, hanem azért, mert az ellentmond meggyőződésüknek, új nézeteiknek.” Az átnevelés ebben a megközelítésben mint maximális cél egy metafizikus megközelítésben, a szabadulással lezáruló folyamatot tükrözi. Azt a pedagógiai optimizmust, amely az átnevelés eredményeként kész, a bűnnel kapcsolatban határozott meggyőződésű szabadulókat feltételez. A tapasztalat azt mutatja, hogy ez teljesíthetetlen, vállalhatatlan program.

Szabó András szerint a bűnelkövetők nevelése nem pusztá reedukáció, hanem a hibás erkölcsi személyiséget átrendező redukáció. Ennek indoka, hogy a bűnelkövetést, a bűnöző karrier folytonosságát egy sajátos, bűnözést igazoló nézetrendszer biztosítja. Minden bűnelkövetés mögött olyan indítékrendszer húzódik meg, amely a társadalmi követelményrendszerek ellentmond. A feladat tehát az, hogy a hibás értékrendszert felszámoljuk és helyébe a társadalmi követelményeket támogató indítékrendszert alakítsunk ki. Az átnevelés ebben a megközelítésben a nevelés eszköze. A fogalmak hierarchiájában született.

Kérdés, hogy a nevelésben amúgy is folytonosan jelenlévő korrekációs elemek (gondoljunk a büntetésre) indokolják-e, hogy az átnevelés mint cél, feladat, eszköz szerepeljen. Különösen negatív politikai töltése miatt alkalmazása kellemetlen asszociációkat indít el.

Találkozunk olyan nézettel, miszerint az átnevelés a generálprevenció vagy még inkább a megtorlás eszköze. Az átnevelésnek ebben az értelmezésben semmi köze sincs a neveléshez. A kötelezően előírt és szigorúan ellenőrzött tevékenység nem a személyiségfejlesztést szolgálja, központjában nem a társadalmi megfelelésre alkalmassá tétel áll, sokkal inkább a személy autonómiájának felszámolása, a külső nézet- és cselekvési rendszerek való megfelelés kikényszerítése, a feltétlen engedelmesség. Eredménye legfeljebb rigid, az éppen érvényes követeléshez igazodó személyiség lehet.

Miért a nevelés?

Mi a nevelés? Befolyásolás. A személyiség alakulásának olyan orientációja, amely az adott társadalomnak való megfelelést segíti. Ebben az értelemben az elítéltek tevékenységének, magatartásának befolyásolása is nevelés. Sajátos pedagógiai műfaj, a színhely, az alanyok és a jogi keretek miatt.

Nem szűkíthető le a program a ma oly divatos kifejezésre, a kezelésre, amely egy lokális, jól körülírható probléma megoldása. Kezeleni az embert csak pejoratív értelemben – lekezeleni – lehet. Az elítélt általában nem egy problémával küszködik a szabadságvesztés-büntetésé alatt, hanem problémák egész sorával. A megoldásban döntő szerepe személy szerint neki van, nekünk a pedagógia eszközeivel (is) segítenünk kell; az oktatási, műveltségi hiányosságokat pótolni, morális, kapcsolati problémáit felismerni, feldolgozni, megoldani, konkrét helyzetekben viselkedését befolyásolni (autonóm vezérlési hiányosságokat pótolni), önismereti, önér-

tékelési problémáit megoldani. Az oktatás alapvetően pedagógiai feladat, amelynek nem titkolt végső célja a személyiség fejlesztése. Az ismeretanyag bővítése és alkalmazása része a személyiségfejlődésnek. Így van ez a fogvatartottak esetében is, akiknél a szabadságvesztés ténye nem változtat ezen az alaptételen.

Az elítéltek együttélésének, tevékenységének szervezése, a környezethez való viszony alakítása, a feltételeknek való megfelelés elérése többféle módon megoldható. A parancs és teljesítése nem kötődik feltétlenül nevelési eljárásokhoz, bár a cselekvések kondicionálása jelez valamiféle halvány kapcsolatot. A drill azonban nem elégíti ki sem a pozitív érzelmi viszonyulás, sem a beállítódás-változás követelményét. A meggyőződéses teljesítést vagy akár a belátást eleve kizárja. Ha tehát a mindennapi élet „normális” alakulását mint minimális elvárást kívánjuk elérni, akkor sem mellőzhetők a nevelés legalapvetőbb eszközei, s azok tudatos alkalmazása.

A napirendet, szabályokat adminisztratív eszközökkel, szankciókkal be lehet tartatni, de ha hiányzik a magyarázat, az indoklás, a motiváció, akkor a teljesítés formális marad, s csak kontroll alatt működik. Ez a kontroll az elítéltek esetében őrzést, felügyeletet jelent.

Az egyes tevékenységek, az elítéltek munkájának, más programjainak megszervezése, irányítása is igényel pedagógiai ismereteket. Ismerni kell azokat, akiket foglalkoztatunk, hogy az együttes tevékenység adta szocializációs lehetőségeket megfelelően kihasználjuk, s ezek a programok ne váljanak olyan konfliktusforrásokká, amelyek esetleg rendkívüli eseménybe torkollnak.

Ha nincs nevelő személyiség, akkor hiányoznak azok a pozitív minták, amelyek az együttélésekből eredő konfliktusok szocializált megoldását, illetve azok lehetőségeit nyújtják a fogvatartottaknak. Az együtt munkálkodó fogvatartottak irányítása elmarad. Nem biztos, hogy ez a befolyásolás az elítéltek többségénél mélyreható változást eredményez a személyiségben vagy a magatartásban. A kényszerű együttélés normalizálásához, a rend, fegyelem és ezeken keresztül a biztonság megőrzéséhez azonban sokkal inkább hozzájárul, mint a fenyegetettség, a szankciók vagy a karhatalmi eszközök.

Elv és gyakorlat

A nevelés ideológiai szintre emelése sokat segített az elítéltek totális alávetettségét valló szemlélet, az elrettentés, az elítélt megtörését célzó szigor felszámolásában. Az elítéltek nevelésére irányuló törekvések a börtön – mint egyetemes büntető, megtorló intézmény – jellegének, minőségének megváltozásához jelentős mértékben járultak hozzá. Központba állították a befolyásolandó, megjavítandó személyiséget, az elítéltet. Vizsgálatra, elemzésre készítették, hogy a börtön hatásrendszere mennyiben járul hozzá a kitűzött célok eléréséhez.

Ugyanakkor bátorította a devianciával foglalkozó szaktudományok és a büntetés-végrehajtással szemben támasztott irreális elvárások képviselőit. A növekvő bűnözés és a visszaesők magas aránya a büntetés-végrehajtás és ezen belül a börtönnevelés hatástalanságának érzetét kelti. Valójában nem működnek olyan mérési technikák, amelyek a büntetés-végrehajtás egyes szervezeti elemeinek teljesítményét mérnék. Ha az inadaptációs folyamat általánosítható tapasztalatait elemezzük, annak alapján határozottan kijelenthető, hogy a visszaesési

mutatók nem a nevelés hatékonyságának, még csak nem is a büntetés-végrehajtás hatásfokának értékmérői. Az egész büntető-igazságszolgáltatásról állítanak ki bizonyítványt.

Ma szemtanúi lehetünk, amint a naiv tudományos optimizmus – a nevelési filozófia – átadja helyét egy Nyugat-Európában kihülőfélben lévő ideológiának, amelynek lényege, hogy az elítélteket saját sorsukért felelős felnőtt személyiségeknek kell tekinteni, akiket megilletnek a társadalom szabad polgárait megillető esélyek, szolgáltatások és jogok. A büntetés-végrehajtás feladata minden lehetőséget rendelkezésükre bocsátani rehabilitációjukhoz, segíteni, hogy eljussanak a rájuk nézve kedvező döntésekhez és választásokhoz, de alapjában véve rájuk kell bízni, mennyire élnek mindezekkel.

A börtönben, a körleten, az elítéltek között dolgozók azonban mindebből nem kapnak közvetlen útmutatást mindennapi feladataik végrehajtásához. Nekik az éppen jelentkező konfliktusokban kell döntenüik. Az európai normákat is követő, eredményes megoldásokhoz a nevelés eszköztárának helyes alkalmazása is hozzájárul. Azt mondják sokan, hogy erre a börtön nem alkalmas. Építészeti, fizikai adottságai, „szellemisége”, a falakon belül zajló események tabukénti kezelése, a fogvatartottak egymásra gyakorolt negatív hatása miatt. Nos, a börtön az elmúlt száz évben hihetetlenül megváltozott. Úgy formálódott, hogy fokozatosan megfelelt a korszerűsödő büntető ideológiának. Még együtt él a múlt és a jelen, a külsőségekben, a befogásban. Valószínűleg a büntető filozófia viták közepette tovább keresi a büntetés-végrehajtás, a büntetési gyakorlat és feltételrendszer társadalmi szerepét a bűnözés elleni harcban. Megszületett azonban az a törvény, amely európai színvonalon foglalja keretbe a büntetés-végrehajtás feladatát. Készülnek a végrehajtást szabályozó, a gyakorlatot közvetlenül érintő jogszabályok, rendelkezések. Épülnek új, a legkényesebb szakmai igényeket is kielégítő intézetek, s dolgoznak hivatásukat értő és szerető szakemberek.

A nevelési elvek, eszközök segítséget adnak az elítéltek együttélésének szervezéséhez, kapcsolataik alakításához, egyéni problémáik megoldásához. A büntetés-végrehajtás a nevelési módszerek és eszközök alkalmazásával (is) segítheti, hogy az elítéltek képessé váljanak a beilleszkedésre. Ugyanakkor nem garantálhatja rehabilitációjukat.

Ma a börtönben, az ideológiai elbizonytalanodás idején, szükséges lenne nagyon határozottan kijelenteni, hogy szükség van a fogvatartottak pozitív irányú befolyásolására, és ennek egyik adekvát eszközére, a nevelésre. Ennek szervezői, irányítói a nevelők. Mondjuk ki végre, hogy szükség van munkájukra, szakmai ismereteikre, pedagógiai tapasztalatukra. Legyen követelmény a fogvatartottakkal való foglalkozás, a velük való törődés. Ne tekintsük ezt az igényt nosztalgizálásnak, múltba révedésnek. Ha nem tudjuk kimutatni az elítéltek körében végzett nevelőmunka eredményeit, azért azt feltételezhetjük, hogy nem ártunk vele sem az elítélteknek, sem magunknak, sem a társadalomnak.

A mai magyar büntetés-végrehajtás reszocializációs programot hirdet. Ezt tartalmazza a törvény s valamennyi hatályos jogszabály. Az elítéltek nevelése a reszocializáció egyik eszköze csupán. Hogy mennyire hatásos eszköz, azt a büntetés-végrehajtás feltételei szabják meg.

Felhasznált irodalom

Földvári József: A büntetések tana. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1970, 49. old.

Földvári József: i. m. 52. old.

Szabó András: Nevelés a szabadságvesztés-végrehajtása során. Jogtudományi Közlöny, 1986/5., 232. old.

Kövér Ágnes: A büntetésről és a börtönről. Kandidátusi értekezés. Budapest, 1994.

Vigh József: Treatment. Újraeledő ideológia? Börtönügyi Szemle, 1994/2., 60–65. old.

Sereg Pál: Törvény Európába. Börtönügyi Szemle, 1994/3., 44–50. old.

Csetneky László: Rabnevelés. Divat-e még Európában? Börtönügyi Szemle, 1995/4., 9–17. old.

Sz. Kiss Csaba: A büntetés-végrehajtás feladatrendszere változásának fő irányai.

BVOP, 1990., Kézirat.

Tendenciák és törekvések a büntetés-végrehajtási nevelésben. Az 1989 júniusában rendezett elméleti konferencia előadása.

Pályázati felhívás

Műfaji megkötés nélküli zárt pályázatot hirdet a Börtönügyi Szemle szerkesztőbizottsága. Egyetlen világos kívánalom van: a büntetés-végrehajtás állományába vagy tágabb szakmai körébe (karitatív szervezet, rendőrtisztai főiskola, egyetem stb.) tartozó pályázó minél szakszerűbben, a maga teljességében vagy érzékletességében mutassa be azt a helyet, azt a világot, ahol dolgozik. Elképzelésünk szerint a pályamunkák füzére eleven, hiteles híradást nyújthat napjaink börtönvilágáról úgy, ahogyan azt a bv. írástudói (vagy szakmabeli kollégáink) látják. Parancsnok vagy nevelő, vállalati dolgozó vagy főiskolai hallgató egyaránt megtalálhatja azt a nézőpontot, ahonnan tekintve „nem térkép e táj”, hanem izgalmas valóság. Helytörténeti munkát, börtönriportot, életkép-gyűjteményt, elemző tanulmányt, naplót – sorolhatnánk a megközelítési módokat – szívesen fogadunk. A legjobb írásokat – a pályamunka jellegének megfelelően – közreadjuk a Börtönügyi Szemle (vagy a BörtönÚjság) következő számaiban.

A beküldési határidő: **1997. március 1.**

Díjak:

első (30 ezer forint)

második (20 ezer forint)

harmadik (15-15 ezer forint)

A jeligés pályázatokat a Börtönügyi Szemle címére várjuk: 1054 Bp., Steindl Imre u. 8.

Eredményhirdetés a Börtönügyi Szemle 1997/1. számában.

Fenyítés

Fegyelmi felelősség az 1996. évi XLIII. törvény tükrében

1996. augusztus 1-jén lépett hatályba a fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról szóló 1996. évi XLIII. törvény, amely kiterjed a büntetés-végrehajtási szervezet hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyára, valamint a társadalombiztosítási ellátására is. A törvény – amellyel a jogalkotó elismerte a hivatásos szolgálattal járó nagyobb áldozatvállalást és az azzal arányban álló erkölcsi és anyagi megbecsülés indokoltságát – jelentős hiányt pótol.

A szolgálati viszony törvényi szabályozásakor rendezték a hivatásos állomány tagjainak *fegyelmi felelősségével* kapcsolatos kérdéseket is. A fegyelmi felelősségre vonatkozó előírásokat a törvény XII. fejezete tartalmazza. Amilyen nagy jelentőségű a törvényi szabályozás megszületése, annyira sajnálatos, hogy a fegyelmi eljárással kapcsolatos rendelkezések számos kérdésben nem adnak egyértelmű eligazítást, egyes esetekben komoly nehézséget okozva a gyakorlati munka során. Ez annál sajnálatosabb, mert a törvény XXVII. fejezetében szereplő felhatalmazó szabályok körében nem található rendelkezés a fegyelmi eljárás részletszabályainak megalkotására.

A felmerült kérdések egy része a törvényi rendelkezések értelmezésével, az egyes előírásokból a jogalkotó vélhető szándékára történő következtetéssel megválaszolható, azonban van számos olyan jogértelmezési probléma, amelyek megoldásához

a törvény szövege nem ad megfelelő eligazítást, azok megnyugtató módon csak további végrehajtási szabályok megalkotásával lennének eldönthetőek. A fentiek előrebocsátása mellett a fegyelmi felelősséggel kapcsolatos főbb kérdések a következőkben foglalhatók össze:

Az 1996. évi XLIII. törvény (továbbiakban: törvény) 119. § (1) bekezdése értelmében fegyelemsértést követ el, és fegyelmi eljárás keretében felelősségre kell vonni a hivatásos állomány tagját, ha a szolgálati viszonnal kapcsolatos kötelezettségét vétkesen megszegi. A fenti törvényi rendelkezésekből következően a szolgálati viszonnal össze nem függő magatartás nem képezheti a fegyelmi eljárás alapját. A hivatásos állomány tagjaival szemben azonban követelmény, hogy szolgálaton kívül is méltó magatartást tanúsítsanak. Ezt juttatja kifejezésre a törvény 68. § (1) bekezdésének f) pontja. A törvény a súlyosan méltat-

lan magatartást szankcionálja is, ha ugyanis a hivatásos állomány tagja szolgálaton kívüli magatartásával a fegyveres szerv működéséhez szükséges közbizalom fenntartását súlyosan veszélyezteti, ebben az esetben a törvény 56. § (6) bekezdés c) pontja alapján a hivatásos szolgálatra méltatlanná válik, és ezért szolgálati viszonyát az 56. § (2) bekezdés b) pontjában meghatározott okból felmentéssel meg kell szüntetni. A törvény arról nem rendelkezik, hogy a méltatlanná válást milyen eljárás keretében kell megállapítani (fegyelmi eljárás nem lehet), valamint arról sem, hogy milyen következménye lehet, ha a hivatásos állomány tagja szolgálaton kívül olyan magatartást tanúsít, amely a követelményekkel ellentétes, azonban nem alapozza meg a felmentést. Az ilyen magatartás figyelembe vételére a hivatásos állomány tagjának minősítésekor, a szolgálati jellemzés elkészítésénél adódik lehetőség.

A fenyítés hatálya alatt a hivatásos állomány tagja a jogszabályban meghatározott joghátrányokat köteles elviselni. Így például a fegyelmi fenyítés hatálya alatt nem léptethető elő. A fegyelmi fenyítés hatályáról a törvény 147. §-a, a fenyítés hatálya alóli mentesülésről a 148. § rendelkezik. E körben felmerült, hogy a törvény az egyes csekély súlyú fegyelmi fenyítések – például megrovás – esetén is viszonylag hosszabb hatályt állapít meg. Megrovás alkalmazásakor a hivatásos állomány tagja jogerőre emelkedéstől számított 6 hónapig fenyítés hatálya alatt áll, ugyanakkor akit a büntetőbíróság pénzbüntetésre ítél, már az ítélet jogerőre emelkedésével mentesül az elítéléshez fűződő hátrányos jogkövetkezmények alól. A törvényi rendelkezések közötti ellentmondás csupán látszólagos, figyelemmel arra, hogy e körben két külön

felelősségi formáról van szó, eltérőek a fegyelmi fenyítéshez, valamint a büntetőjogi szankcióhoz fűződő hátrányos jogkövetkezmények.

A törvény 122. §-a tartalmazza azokat az elévülési határidőket, amelyek eltelte után már nem indítható fegyelmi eljárás. E körben az egyéves, valamint a hat hónapos határidő olyan elévülési idő, melynek elteltét követően már semmilyen esetben sincs helye fegyelmi eljárás megindításának, akkor sem, ha a tudomásszerzéstől számított három hónap még nem telt el. Ha azonban a tudomásszerzéstől számított három hónap már eltelt és nem indítottak fegyelmi eljárást, arra akkor sem kerülhet sor, ha az egyéves, illetve a hat hónapos határidő még nem járt le. Ha a fegyelemsértést is megalapozó cselekmény miatt ismeretlen tettes ellen büntetőeljárás indult, majd azt megszüntették és a cselekmény elkövetése óta több mint egy év telt el, csak az vizsgálható, hogy a fegyelmi eljárást megalapozó körülmények még ebben az időpontban is fennállnak-e. Ha azonban a büntetőeljárásra figyelemmel indult fegyelmi eljárást a törvény 131. § (2) bekezdés c) pontja alapján felfüggesztették, a felfüggesztés ideje – a 131. § (3) bekezdése alapján – nem számít be az elévülési időbe. A törvény az elévülés nyugvásáról illetve megszakításáról nem rendelkezik. Ezért a fegyelmi jogkör gyakorlójának olyan kötelezettsége sincs, hogy a szabálysértési hatóságtól az elévülést félbeszakító cselekmény foganatosításáról igazolást kérjen.

A törvény 125. § (2) bekezdése, valamint 126. §-a egyértelmű rendelkezést tartalmaz a fegyelmi jogkör gyakorlásáról. Ennek értelmében a fegyelmi jogkört a törvényben meghatározott esetek kivételével az állomány illetékes parancsnoka gyako-

rolja. A törvény 342. § (2) bekezdésének k) pontja felhatalmazza a minisztert arra, hogy a törvény hatálybalépését követő 6 hónapon belül a törvény alapján rendeletben részletesen szabályozza azon szolgálati elöljárók körét, akik a dicsérő és fegyelmi jogkört gyakorolhatják, közöttük a dicséreti és fenyítési nemek elosztását. A felhatalmazó rendelkezés nem érinti azt, hogy jelen esetben a hatályos törvényi előírást kell alkalmazni. Ha a felhatalmazás alapján kiadják a végrehajtási szabályozást, a kérdésben annak ismeretében lehet majd állást foglalni.

A törvény 128. § (2) bekezdése rendelkezik a fegyelmi eljárást elrendelő határozatról. A határozatnak (indokolásának) tartalmaznia kell az eljárás alapjául szolgáló tényeket, körülményeket, a kivizsgálással megbízott nevét vagy – bonyolultabb ügyben – a bizottság névsorát és az eljárás befejezésének határidejét. A fegyelmi eljárás elrendeléséről és hosszabbításáról tehát rendelkező résszel és indokolással ellátott alakoszerű határozatot kell hozni.

A törvény 142. §-a rendelkezik a fegyelmi ügyben hozott határozat elleni jogorvoslat kérdéséről. Ennek értelmében a hivatásos állomány tagja, illetve – az ő beleegyezésével – a képviselője élhet panasszal az elöljáró parancsnokhoz a fegyelmi ügyben hozott érdemi határozat ellen. A törvény a fegyelmi eljárás elrendelésével kapcsolatban nem biztosít panaszjogot, ezért az elrendelő határozat rendelkező részében erre utalni lehet. A törvény egyes esetekben ugyan nevesítve is kizárja a panaszjog lehetőségét pl.: [135. § (2) bekezdés, 145. § (3) bekezdés], azonban olyan általános rendelkezés a törvényben nem szerepel, mely szerint a jogorvoslatot kifejezetten kizáró esetek kivételével a panaszjog általános lenne.

A törvény 129. §-a tartalmazza a fegyelmit vizsgáló személyével, valamint a vizsgálatban résztvevőkkel kapcsolatos kizárási szabályokat. A törvény arra nézve nem ad iránymutatást, hogy a kizárás okára – ideértve az elfogultsági kifogást is – mennyi ideig, az eljárás milyen szakaszáig lehet hivatkozni. Eltérő jogszabályi rendelkezés hiányában az ilyen bejelentés az érdemi határozat meghozataláig előterjeszhető, és azt indokolt haladéktalanul elbírálni. Garanciális okból célszerű, hogy az elbírálásig a bejelentéssel érintett személy a fegyelmi ügyben ne járjon el, illetve érdemi döntést ne hozzon. Ha a kizáró okra történő hivatkozás megalapozott volt, ez olyan súlyú eljárási szabálysértésnek tekinthető, amelyre figyelemmel (póteljárás keretében) az eljárás megisméltésének lehet helye.

A törvény 132. § (1) bekezdése lehetővé teszi az eljárás alá vont szolgálati beosztásából történő felfüggesztést az eljárás befejezéséig, de legfeljebb két hónapra, ha a fegyelemsértés súlya vagy jellege miatt a szolgálati helytől való ideiglenes távoltartása szükséges. A fenti rendelkezés alkalmazása értelemszerűen csak akkor indokolt, ha az érintett ténylegesen szolgálati feladatot lát el. Ha más okból, például betegállomány miatt az eljárás alá vont személy a szolgálati helyétől eleve távol tartózkodik, úgy erre az időre a felfüggesztés indokolt.

A törvény 133. § (1) bekezdése szerinti szabályozás alapján a meghallgatás idejéről szóló értesítést, illetve a felhívást az érintettnek úgy kell elküldeni, hogy az az eljárási cselekmény előtt legalább három nappal kézbesíthető legyen. A fenti „tár-gyalási időköz” célja, hogy az érintett a meghallgatás időpontjáról idejében tudomást szerezzen, arra szükség szerint felkészülhes-

sen. A törvény arról nem rendelkezik, hogy ennek a szabálynak a megsértése milyen eljárási következményekkel jár. Az előírás garanciális jellegére figyelemmel azonban helyénvaló, ha a vizsgáló észleli, hogy az eljárási cselekmény előtt a három nap még nem telt el, úgy azt elhalasztja. Amennyiben az eljárás későbbi szakaszában észlelik a fenti eljárási szabálysértést, az ügy összes körülményének mérlegelése alapján akkor szükséges póteljárást elrendelni, ha a mulasztás az ügy érdemi elbírálását lényegesen befolyásolta.

A 133. § (2) bekezdése rendelkezik arról, hogy a fegyveres szerv tagja esetén az értesítés az illetékes parancsnok (vezető) útján történik. A fegyveres szerv fogalmát a törvény 1. § (1) bekezdése tartalmazza. Ennek értelmében fegyveres szerv a büntetés-végrehajtási szervezet is. Tekintettel arra, hogy eltérő rendelkezést a törvény nem tartalmaz, így „a fegyveres szerv tagja” fogalomon a saját állományba tartozókat is érteni kell.

A törvény 133. §-a megemlíti a szakértőt is, akit a meghallgatása idejéről a vizsgáló értesíteni köteles, a szakértő igénybevételenek részletes szabályait a törvény azonban nem tartalmazza. Szakértő igénybevétele az általános szabályok alapján akkor kerülhet sor, ha a bizonyítandó tény megállapításához vagy megítéléséhez különleges szakértelem szükséges. Figyelemmel arra, hogy a kizárás általános szabályai a szakértőre is érvényesek, ezért az állományparancsnok alárendeltségébe tartozó személy szakértőnek nem jelölhető ki. Ugyanez vonatkozik az országos parancsnokság igazgatóira és főelődőira. A szakértővel szemben támasztott szakmai, elfogulatlansági szempotoknak csak külső szakértő felelhet meg.

A póteljárás elrendelésének szabályát a 136. § (3) bekezdése tartalmazza. A póteljárás elrendelésének alakszerűségéről a törvény nem szól, azonban garanciális jelentőségére figyelemmel a póteljárást is indokolással ellátott alakszerű határozatban indokolt elrendelni, melynek tartalmaznia kell a póteljárás okát, tárgyát és terjedelmét. A törvény a póteljárás tartamát legfeljebb 15 napban határozza meg. A 128. § (3) bekezdése értelmében a fegyelmi eljárás 30 napon belül be kell fejezni, e határidőt az eljárás elrendelője egy alkalommal legfeljebb 30 nappal meghosszabbíthatja. A törvény nem határozza meg az eljárás befejezésének fogalmát. Ha az eljárás befejezése az elsőfokú érdemi döntés meghozatalát jelenti, akkor az elrendelt póteljárás tartamának is a fegyelmi eljárás 30, illetve 60 napos határidején belül kell maradnia.

A törvény 141. §-a szerint a fegyelmi ügyben megindokolt határozatot kell hozni, amelyet az eljárás alá vont előtt ki kell hirdetni. A törvény e rendelkezése nem teszi lehetővé a fegyelmi határozatnak az állománnyal történő ismertetését. A törvény 242. § (1) bekezdése a hivatásos katonákra vonatkozó szabályok körében úgy rendelkezik, hogy a jogerős fenytésről szóló határozatot állománygyűlésen kell kihirdetni, melyen a megfenyítettel azonos vagy nála magasabb rendfokozati állománycsoportba tartozó és beosztású hivatásos katonák vehetnek részt. Figyelemmel arra, hogy a törvény XXII. fejezete a büntetés-végrehajtási szervezet hivatásos állományára vonatkozó szabályok körében az általános szabályoktól eltérő rendelkezést nem tartalmaz, ezért a kiszabott fegyelmi fenytésnek az állomány előtti nyílt kihirdetésére, ismertetésére nincs törvényi lehetőség.

A másodfokú fegyelmi eljárásról a tör-

vény 143. §-ának (1) bekezdése rendelkezik. A törvény ebben mindössze azt szabályozza, hogy a parancsnok az iratok alapján köteles az egész eljárást felülvizsgálni, majd annak eredményeként – szükség esetén az eljárás alá vont meghallgatását követően – az iratok felterjesztésétől számított 15 napon belül dönt a fegyelmi határozat helybenhagyásáról vagy megváltoztatásáról, illetőleg az eljárás megszüntetése tárgyában. A törvény nem szabályozza a súlyos eljárási hiba, vagy súlyos megalapozatlanság miatti új eljárásra utalás, a hatályon kívül helyezés lehetőségét, hasonló módon nem rendelkezik a súlyosbítási tilalom kérdéséről, a felügyeleti intézkedés lehetőségéről. Törvényi szabályozás hiányában ezekben a kérdésekben nem lehet állást foglalni. A megfelelő végrehajtási szabályozás megszületéséig is azonban a törvény keretei között kell eljárni. Így az ügy érdemére kiható eljárási szabálysértést vagy megalapozatlanságot – észlelése esetén – az elsőfokú fegyelmi határozat megváltoztatása során lehet figyelembe venni. Tekintettel arra, hogy a fegyelmi ügyben hozott érdemi határozat ellen csak a hivatásos állomány tagja, illetve az ő beleegyezésével – képviselője élhet panasszal, ezért az általános jogalkalmazási elvek alapján a másodfokú eljárásban súlyosabb fegyelmi fenytetés kiszabása méltányossági okból sem indokolt. A hatályos törvényi rendelkezés a jogerős fegyelmi határozattal szemben nem ad felülvizsgálati jogkört (illetve felügyeleti intézkedést) az országos parancsnoknak. A törvény 144. §-a szerint az ilyen határozattal szemben az eljárás alá vont és képviselője bírósághoz fordulhat. Mivel a törvény eltérő rendelkezést nem tartalmaz, bármilyen súlyú döntés esetén igénybe vehető a bírói út, feltéve, hogy az elsőfokú ha-

tározat elleni jogorvoslatot elutasították [196. § (1) bekezdés a) pont].

A törvény 149. §-a lehetővé teszi a hivatásos állomány tagjának szolgálati beosztásából történő felfüggesztését az eljárás befejezéséig, ha ellene a szolgálati viszonyból eredő kötelezettségeivel össze nem függő bűncselekmény miatt büntető-eljárás indul és azt az eljárást folytató szerv kezdeményezte. A törvény szerint a felfüggesztésnek akkor van helye, ha a hivatásos állomány tagja terhére rótt bűncselekmény a fegyveres szerv tekintélyét, a működésébe vetett közbizalmat súlyosan veszélyezteti, vagy a büntetőeljárás miatt a hivatásos állomány tagjának a szolgálatától való távollattartása indokolt, és azt az eljárást folytató szerv kezdeményezte. A felfüggesztést megalapozó bűncselekményi körrel a törvényszöveg nem szól. Az ilyen jellegű bűncselekmények taxatív felsorolása nem is lehetséges, esetenként a konkrét ügy összes körülményének gondos mérlegelését követően – a cselekmény tárgyi súlyára, az elkövetés módjára stb. is figyelemmel – lehet csak állást foglalni a kérdésben. Annak eldöntésére, hogy mely bűncselekmények miatti elítélés esetén állnak fenn a méltatlanná válás feltételei, a törvény szintén nem ad eligazítást.

Az 56. § (6) bekezdésének a) és b) pontjaiban található rendelkezés arról, hogy hivatásos szolgálatra méltatlan az, akit jogerősen végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték – kivéve, ha a bíróság katonai fogdában rendelte azt végrehajtani –, továbbá akit a bíróság jogerősen felfüggesztett szabadságvesztésre ítélt és előzetesen nem mentesített a büntetett előlethez fűződő hátrányok alól. A törvény a méltatlanná válás feltételeit e körben tehát nem az egyes bűncselekményi kategóri-

ákhöz, hanem a kiszabott büntetés súlyához igazítja. Az 56. paragrafus (6) bekezdés c) pontja értelmében méltatlanná válik az is, aki szolgálaton kívüli magatartásával a fegyveres szerv működéséhez szükséges közbizalom fenntartását súlyosan veszélyezteti. Ha tehát a hivatásos állomány tagja szolgálaton kívüli magatartásával követ el olyan bűncselekményt, amely miatt nem végrehajtható vagy felfüggesztett szabadságvesztésre ítélik, a konkrét esetben dönthető el, hogy az adott bűncselekményt megvalósító magatartás kimeríti-e a méltatlanná válás törvényi feltételét. Nyilván más megítélés alá esik egy becsületsértés miatti megrovás, mint egy súlyosabb bűncselekmény miatti közérdekűmunka- vagy pénzbüntetés.

A törvény 139. § (2) bekezdése rendelkezik arról, hogy ugyanazon fegyelemsértésért több fenytetés nem szabható ki és egyik fenytetés a másikkal nem kapcsolható össze. Kimondja továbbá, hogy ha több fegyelemsértést egy eljárásban bírálhatnak el, akkor csak egy fenytetés szabható ki. Arról a törvény nem tartalmaz előírást, hogy milyen eljárást kell követni akkor, ha a fegyelmi eljárás során újabb fegyelmi vétség elkövetése válik ismertté. Ebben az esetben olyan eljárás mutatkozik célszerűnek, hogy ha a törvényben meghatározott határidőn belül lehetőség van az újabb fegyelemsértés miatti eljárás lefolytatására is, úgy az ügyeket egyesíteni indokolt és egy eljárásban egy fenytetést kell kiszabni. Ilyen esetben indokolt lehet a fegyelmi eljárást 30 nappal meghosszabbítani. A törvény ilyen okból póteljárás elrendelését nem teszi lehetővé. Ha a törvényi határidőn belül az eljárás nem folytatható le, az ügyeket egymástól elkülönítetten kell elbírálni. Ha az eljárás alá vont az elsőfokú

határozat meghozatala után, de még a jogerőre emelkedés előtt követ el újabb vétséget, ezt új eljárásban kell elbírálni.

A törvény 136. §-a rendelkezik az eljárás alá vont személyes meghallgatásáról. A törvény ugyanakkor kimondja, hogy a fegyelmi határozat meghozatalát nem akadályozza, ha az eljárás alá vont a meghallgatáson alapos ok nélkül nem jelent meg, vagy írásbeli védekezését a megjelölt határidőn belül nem terjesztette elő. Ebben az esetben az illetékes parancsnok a rendelkezésre álló iratok alapján határoz.

Ha a hivatásos állomány tagja ellen a szolgálati viszonytal összefüggésben tanúsított magatartása miatt büntetőeljárás indul, minden esetben el kell rendelni a fegyelmi eljárást is. Ilyenkor – az eset összes körülményeinek gondos mérlegelése alapján kell állást foglalni a fegyelmi eljárásnak – a törvény 131. § (2) bekezdése c) pontja alapján – a büntetőeljárás jogerős befejezéséig történő felfüggesztése tárgyában. Ha a hivatásos állomány tagja a cselekményt beismerte vagy tetten érték, illetve a bizonyítékok elégségesek a fegyelmi felelőssége megállapításához, nem indokolt a felfüggesztés. Ilyenkor az a helyes eljárás, ha a büntetőeljárás eredményeinek bevétele nélkül lefolytatják a fegyelmi eljárást.

Abban az esetben, ha a büntetőeljárás a nem szolgálati viszonytal kapcsolatos bűncselekmény miatt indult, ez a fegyelmi eljárás lefolytatását nem alapozza meg, azonban a törvény 149. §-ára figyelemmel indokoltá válhat a jogerős ítéletet követően – illetve a 149. § (3) bekezdése alapján a büntető eljárás jogerős befejezése előtt is – a méltatlanná válás megállapítása.

Alternatív módszerek

Drogmegelőzés külföldön

A pszichoaktív drogok ellenőrzése az illető anyag jogi státusától függően két szinten történhet: szabályozásként és betiltásként. Az engedélyezett drogokat (például cigaretta, alkohol, gyógyszerek) szabályozással, az illegális, azaz tiltott drogokat tiltással ellenőrizheti egy állam.

Az engedélyezett drogok esetében a szabályozás az eladási feltételek felügyeletével, addikciót vagy tudatállapot-változást eredményező gyógyszerek esetében pedig az orvosok által felírt receptek állandó ellenőrzésével történik. Emiatt engedélyezett drogok esetében nagy szerepet játszik a fogyasztók egészségvédelme úgy, hogy a drogokat az erre specializálódott hatóságok mind minőségileg, mind mennyiségileg bevizsgálják, ellenőrzik és monitorozzák. Ezenkívül legális szerek esetében a fogyasztást a jog eszközeivel sokkal hatékonyabban és áttekinthetőbben lehet szabályozni.

Tiltott szereknél azonban teljesen más a helyzet. E szerek használatát büntető szabályok tiltják, amelyek egyformán vonatkoznak a használatra, a birtoklásra és a terjesztésre. E törvények következtében tehát e szereknek nincsenek minőségellenőrzött, legális előállítói és beszerzési forrásai, ennek következtében nem megoldott az engedélyezett szerekkel szemben a fogyasztók egészségvédelme.

A tiltott és engedélyezett drogok szabályozása tehát eltérő, érthetően az ellenőrző szervek is eltérőek. Legális szerek esetében az ellenőrzők például orvosok, tudósok, az egészségügyi adminisztratív személyzet, míg az illegális kábítószereszek esetében a rendőrség, a büntetés-végrehajtás, a bíróság, a vámósok stb. Az illegális szerek szoros jogi ellenőrzése miatt előfordulhat, hogy egy állam túlzott mértékben előtérbe helyezi ezeket a módszereket, azaz a kábítószerpolitika túlságosan függ a törvénytől, és háttérbe szorulnak a szociális kontroll alternatív formái, melyek a drogfogyasztás káros hatásainak csökkentését tekintve néha hatékonyabbak és/vagy olcsóbbak, mint a csupasz jogi fegyverek. A törvény a kábítószereszek kontrolljának erőteljes, de ugyanakkor néha hatástalan eszköze.

E cikk főképpen olyan alternatív lehetőségeket mutat be, melyek a törvényeken túl segítik mind a legális, mind pedig az illegális drogok kontrollját, egészségre káros fogyasztásuk megelőzését.

Legális drogok

A legális drogok két szempontból nagyon lényegesek. Egyrészt nagy mennyiségű és gyakori fogyasztásuk a fogyasztó egészségét károsítja, személyiségét torzítja. A társadalmilag káros következmények akár törvénysértést is magukban foglalhatnak, például ittasan elkövetett bűncselekmények. Másrészt azonban a legális drogok úgynevezett „gateway”, azaz kapueffektussal rendelkeznek. Ez azt jelenti, hogy a legális szerek alkalmi vagy rendszeres fogyasztói nagyobb valószínűséggel válnak illegális szerek alkalmi vagy rendszeres fogyasztóivá, esetleg rabjaivá. Emiatt a legális szerek mint az illegális drogok kapui, nem elhanyagolható problémát jelentenek, kontrolljuk tehát épp e vetületük miatt szükségeszerű.

Közegészségügyi szakértők szerint a *dohányzás* főleg fiatalok körében terjedt el, mivel egyrészt az első cigaretta elszívása szinte kizárólag 18 év alatt történik, másrészt a dohányzó tinédzserek szinte mindegyike nikotinfüggő, harmadrészt a dohányzás általában pszichoszociális rizikófaktorokkal kapcsolható össze, ráadásul a cigarettareklámok szinte kizárólag a fiatalokat célozzák meg. A cigarettafogyasztók ezenkívül magasabb arányban fogyasztanak alkoholt. Kimutatták azt is, hogy a később illegális szereket fogyasztó fiatalok többségének körében a cigaretta a legelső drog, illetve a cigarettafogyasztók szignifikánsan magasabb arányban használnak tiltott szereket. Ennek következtében a tizenévesekre irányuló cigarettellenes kampányok hosszú távon az illegális drogok megelőzését is szolgálják.

Az *alkoholfogyasztás* visszaszorításában a tizenévesek körében nagy szerepet játszik az alkoholra kiszabott adó mértékének növelése. Kimutatható, hogy az adó növelésével körükben az alkoholfogyasztás lényegesen csökken. Ez tanulmányi eredményeiket is befolyásolja, hiszen így nőnek továbbtanulási esélyeik, ennek köszönhetően munka- és pénzkereseti lehetőségeik. Az alkoholra kirótt adó emelése közvetve tehát megelőzi az olyan jellegű bűnözést, mely a létfenntartáshoz szükséges javak beszerzésére irányul.

A *gyógyszerekkel* történő visszaélésnek egyik megelőzési módja a narkotikus szerek orvosok által felírt adagjának ellenőrzése. A gyógyszerekkel kábítószeresek egy csoportját „drogkereső egyéneknek” nevezik (drug seeking individual, DSI), mivel több orvos megkeresésével egyszerre nagy mennyiségű narkotikus szert íratnak fel maguknak. Egy másik csoportjuk az orvosoktól lopott receptek hamisításával igyekszik beszerezni a gyógyszereket. Mivel nagyon sokféle narkotikus szer van gyógyszerforgalomban, ezen egyének azonosítása akadályosba ütközik. Másrészt az ily módon féllégálisan és nagy mennyiségben vásárolt gyógyszerek illegális forgalomba kerülnek, aminek már büntetőjogi következményei vannak, mind a „betegre”, mind az orvosra nézve. A drogfogyasztás ezen módjának megelőzése egyrészt az orvosok éberségén, másrészt egy jól ellenőrzött gyógyszerészeti számítógéprendszeren múlik, amely felismeri egyrészt a hamis recepteket, másrészt a narkotikus gyógyszerek túlságosan gyakori vásárlását.

A *gyógyszerekkel* történő visszaélés egyik érdekes csoportja, illetve célcsoportja az idős hölgyek köre. Esetükben a lakosság többi rétegéhez viszonyítva meglepően magas a nyugtatók, altatók, fájdalomcsillapítók, azaz a legális kábítószeresek fogyasztása. Ennek oka egyrészt az, hogy idős hölgyeknek nagyobb valószínűséggel ír fel az orvos ilyen jellegű gyógyszert, másrészt pedig a fiatal kábítószer-fogyasztó nők magasabb korba jutva mint legális kábítósze-

reket fogyasztó idős hölgyek jelennek meg. Körükben a gyógyszerfogyasztás alkoholfogyasztással is párosulhat, ettől a probléma még bonyolultabbá válik.

Illegális drogok

Az illegális drogok törvényi megítélése három alapvető kategóriába sorolható: *a teljes tiltás*, *a relatív tiltás* és *a pragmatikus módszer* kategóriába. A teljes tiltás irányvonala főleg az ázsiai országokban figyelhető meg, ahol a kábítószeres birtoklása akár halálbüntetést is vonhat maga után, s a „kezelés” tulajdonképpen munkatáborba való internálást jelent. A relatív tiltás a kábítószer-fogyasztást egészségügyi szempontból közelíti meg, állami kényszert alkalmaz a fogyasztók erőszakos gyógykezelésével. A pragmatikus módszer, igaz, elítéli a kábítószer-problémát és a bűnözés kategóriába sorolja, bár Hollandiában például a marihuána legálisan fogyasztható és vásárolható, azonban az ilyen irányvonalat követő országokban a kábítószer-élvezők gyógykezelését alternatív módszerek alkalmazásával végzik, önkéntes alapon.

Hollandia esete az úgynevezett normalizációs törekvések közé tartozik. A normalizációs törekvések célja, hogy az állam a kábítószeres legális kereskedelmével az illegális pénzáramlást kiiktassa, valamint a fogyasztók egészségét védje a drogok minőségének szigorú ellenőrzésével. Az effajta irányvonal helyessége vitatott, mivel Hollandiában a normalizációs politika bevezetését követően megnőtt a kábítószer-élvezők aránya, illetve a kábítószer-élvezők szerhasználatának gyakorisága. Ezzel ellentétben azonban a kábítószerrel kapcsolatos bűnözések száma csökkent. Az intravénás drogokkal szembeni normalizációs politika valószínűleg a HIV-fertőzöttek arányszámának csökkenését vonná maga után.

A nyugati országokban a tiltott szerek kialakult fogyasztása esetében, mint már említettük, kétféle megelőzési mód lehetséges. Egyrészt a direkt, szigorú jogi és büntető kontroll, másrészt az indirekt, alternatív, főleg a kábítószerbetegek gyógyítására törekvő másodlagos megelőzés. Emellett nem szabad elfeledkezni az elsődleges megelőzésről, azaz a tiltott szereket nem fogyasztók körében végzett felvilágosításról sem.

A direkt, közvetlen eszközök a birtoklásért és a terjesztésért történő letartóztatás és a kábítószeres elkobzása, az indirekt, közvetlen eszközök pedig pl. a gyógyszertárakban vagy mozgó alkalmatosságokban tűk és fecskendők eladása, vásárlása, valamint a kábítószer-fogyasztást okozó kulturális és szociális faktorok elemzésén és kutatásán alapuló különböző pszichológiai jellegű programok.

A jogi kontroll első célja a kereslet csökkentése és megelőzése. Ennek keretében intézményes rendszer vizsgálja a kábítószer-problémakör változását és irányait. A második cél a kínálat ellenőrzése, melynek módszerei a termőterületek ellenőrzése, a tiltott növények ültetvényeinek felszámolása, a szintetikus drogok előállításához szükséges vegyi anyagok illegális piacának ellenőrzése. A harmadik cél az illegális kereskedelem megszüntetése, melynek eszközei a nyomozás, a kiadatás, a vagyonbefagyasztás, a vagyonelkobzás. Mindezekhez a nemzetközi rendőri szervek együttműködése elengedhetetlen.

Az alternatív módszer, azaz a megelőzés lényege a kábítószer-fogyasztó kezelése és rehabilitációja. Fontos eszköze e módszereknek a programok népszerűsítése, tökéletesítése, az e területen dolgozó szakemberek képzése.

MEGELŐZÉS

Az Egyesült Államok, ahol a kábítószer-probléma talán a világon a legsúlyosabb, jól bizonyítja a közvetett és közvetlen módszerek hatékonyságát. Az utcai letartóztatások, az ellátási láncok nyomozása, a tiltott növényeket termő földek megsemmisítése és a csempészet visszaszorítása nagy hangsúlyt kapott a rendőrség eszközei között. Ennek következtében valóban sok mindenkit sikerült letartóztatni és sok mindent sikerült elkobozni, azonban semmi bizonyíték nincs arra vonatkozóan, hogy ezen rendőrségi erőfeszítések valóban csökkentették volna a kábítószer terjesztését és fogyasztását. Emiatt a társadalom egyre nagyobb hangsúlyt fektet az alternatív módszerekre.

Az egyik ilyen alternatív módszer a tűosztás vagy tűcsere. Ennek, igaz, vannak ellenzői, akik szerint a tűkhöz és fecskendőkhöz való korlátlan hozzáférés éppen megnöveli az intravénás kábítószeresek arányát, valamint a kábítószer már használók körében megnöveli a befecskendezés gyakoriságát. Több kutatás is vizsgálta az efféle aggályokat, és egyértelműen kiderült, hogy a tűcsereprogramoknak semmiféle ilyen hatásuk nincs. A tűcsereprogram résztvevői között alacsonyabb arányban fordulnak elő büntetett előéletűek, illetve olyan személyek, akik közös tűket és fecskendőket használnak, illetve galerikban fogyasztanak kábítószer. Nem tudni azonban, hogy ez ok-e vagy következmény.

Bizonyos országokban, illetve az USA bizonyos államaiban törvények szabályozzák a tűcsere, illetve tűosztás lehetőségeit. E törvények szerint csak orvosi receptre lehet tűket és fecskendőket kapni a gyógyszertárakban. Kimutatható, hogy azokban az államokban, ahol a törvények következtében nincs lehetőség tűcsereprogramra, magasabb a HIV-fertőzöttek aránya, mint az engedékenyebb törvényekkel rendelkező államokban.

E programok jelentősége nem közvetlenül a drogmegelőzésben, hanem a HIV-fertőzés terjedésének megelőzésében rejlik. Közvetve azonban hatással lehet a kábítószer-használat visszaszorítására, mivel a tűcsereprogram keretében AIDS-felvilágosításban és HIV-antitest vizsgálatban résztvevők körében egyértelműen csökkent a kábítószer-használat gyakorisága.

Sokan jelentkeztek közülük leszoktató programokra. A leszoktató programok az úgynevezett medikalizációs törekvések közé tartoznak. A kormány olyan rendszert épít ki, amelynek segítségével a kábítószer-élvezőket a közegészségügy hatókörébe vonja, ellenőrzése alá veszi az addiktív anyagok terjesztését, árát, tisztaságát és hozzáférhetőségét. Ennek nemcsak közegészségügyi vonatkozásai vannak, hanem büntetőjogiak is, mivel a tiltott drogkereskedelemben folyó pénzösszegeket negatív módon befolyásolja.

A medikalizációs törekvések egyik legjobban elterjedt formája a különböző methadon-programok gyakorlata. A methadon olyan szintetikus ópiát, mely szájon keresztül adagolható, így az intravénás kábítószer-élvezet negatív egészségügyi következményei – pl. hepatitisz vagy HIV-fertőzés – kiiktatódnak. Igaz, a methadonnal szemben is függőség alakul ki, s a leszokás sokkal tovább tart, mint a heroin esetében, azonban az elvonási tünetek jóval enyhébbek.

A methadon-programok eredményei közé tartozik nemcsak az, hogy a résztvevőknél csökken a tiltott ópiátok használatának gyakorisága, hanem megfigyelhető a – tiltott szerek beszerzésével szoros kapcsolatban álló – bűnözés mértékének csökkenése, a HIV-fertőzéssel kapcsolatos rizikós magatartásformák javulása, a várható élettartam növekedése és a szociális rehabilitáció kedvezőbbé válása.

Bizonyos amerikai államokban a költségek csökkentése érdekében az ingyenes methadon-programban résztvevőket átküldték fizető programra. Ennek eredményeképpen az önköltséges programban részt venni nem tudók körében magasabb bűnözési arány és a tiltott szerek nagyobb mértékű használata volt megfigyelhető. A fizető program eredményeképpen befolyó összeget a büntetés-végrehajtási intézmények megnövekedett létszáma azonnal fel is emésztette.

Az orvostudomány napjainkban újabb leszoktató szer kutatásán fáradozik: a *buprenorfin* kipróbálásának lehetünk tanúi. A buprenorfin szedése mellett a tiltott szerek használatának aránya sokkal alacsonyabb volt, mint a methadonkúra esetében. Ezenkívül a methadonnal kezeltekhez képest kevesebben estek vissza intravénás kábítószerfüggő betegségükbe.

Ausztráliában viszont heroinnal történő leszoktatási kúrával kísérleteznek, meglehetősen kecsesgető eredményekkel.

A gyógyszeres leszoktató módszerek elengedhetetlen részét képezi az oktatás. Ennek során természetesen közlik a kábítószerfüggő beteggel a kábítószer-használat különböző aspektusait, fény- és árnyoldalait. Fontos módszer ezenkívül még a pszichológiai tanács-adás, például a motivációs tanácsadás, ami a klasszikus felvilágosítással szemben kiemeli és megerősíti azt az okot, motivációt, ami a függőségtől való megszabadulás legvonzóbb következménye, valamint azokat a negatív jelenségeket, amelyek a függőség megmaradásával járnak. Egy másik módszer a magatartásterápia, amelynek keretében az orvos vagy ápoló szorgalmazza az önkontroll fejlesztését, a beteg családjával történő kapcsolatfelvételt.

A pszichikai ráhatás részeként léteznek olyan videokazetták, melyek a leszoktató programban résztvevőkben „tartják a lelket”, azaz olyan eseteket, szereplőket mutatnak be, akiknek sikerült leszokniuk, s ezáltal szebb és jobb életet alakítottak ki maguknak és családjuknak.

Drogveszély

Kis magyar narkológia

Elsős gimnazista lány kékvonalas iskolai füzetének lapjait forgatom. Szerepel benne egy Berzsenyi vers, s a kedvenc film, az 1948-ban forgatott Mágna Miska elemzése. Az ötödik oldalon a büntetés-végrehajtási intézet fogalma komorlik fel.

Bé becenevei: Bojti, Bolond, Bogyó, Brutális. A bojtos, tulipános gyermeksapkát viselő lány a fantázia-dolgozatban egy reggel a kórházban ébred. Első gondolata az, hogy abba kéne hagynia az egészségére ártalmas szerek szedését. Bé azért viseli az öt éves korában édesapjától kapott sapkát tizenöt évesen is a fején, mert szülei akkor váltak el, a bolondos fejfedő mementó az apai szeretetről.

Bé megismerkedik Güzüvel, aki hímnemű, szakközépbe jár, megalakít egy punk zenekart, ám néhány botránnyos fellépést követően Güzüöt kirúgják a szakközépből. A bandadolog viszont beindult, egyik balhé követi a másikat. Bé és Güzü tekergéseinek, a közös szipuzásoknak vége szakad, Güzü lopás miatt börtönbe kerül. A papírzacskókat hajtogató fiút Bé meglátogatja. Sapkáját az örök kinevetik.

Güzü szabadulása után folytatódik a drogozás. Enyhe kómájukban szinte egy autókerekei alá sétálnak, amire ugyan nem emlékeznek, csupán a kórházi ébresztés után értesülnek az eseményekről. A kórháznak volt egy csodálatos tulajdonsága – írta Bé –, tele volt jobbnál jobb egészségre ártalmas tápokkal. Hallucinációk ülték meg az agyukat. Kígyók, kísértetek hemzsegték a lepedőn, a fekete csuklyás ka-

szást nem lehetett elúzni a fal mellől. A vizelettel teli szükségédegyek leugrottak a polcra, lábukat, kezeket növesztve táncolták körül Bét és Güzüöt.

Magyar házfeladatok. Az ötödik oldalon már szerepel a börtön. A kilencedik oldal viszont már üres. A füzetet soha nem írhatja tovább a heroin-túladagolástól meghalt diáklány.

„A legrosszabb, ami az emberrel történhet, az anyag. Egy reggel betegen ébredsz és tudod, hogy rászoktál. Mikor az ember már nem nő tovább, az a halálának kezdete. Az anyag a sejtek szintjén hat és fogyasztóját alapvető dolgokra tanítja. Alapvető borzalmakra. Hiába gondolod végig az anyag összes hátrányát és borzalmát, nem tudsz leállni. Az anyagról való leszokás a sejtek döntése.”

Allen Ginsberg, a neves amerikai költő, narkózása és a hippikkel kötött, hanyatttört barátkozásai következtében nyolc hónapra a diliházba került a hetvenes években. Ott megismerkedett az intelligens, ám az örület nyomásába eljutott, kábszerfogyasztó Bill Burroughs-szal, akit rábeszélte élményeinek megírására. Burroughs *A narkós* című könyvéből idéztük az anyagra vonatkozó megrendítő sorokat.

Nem véletlenül. A sejtek döntése avagy nem döntése rengetegbe került az államnak, az egyénnek. Az Amerikai Egyesült Államokban az elítéltek ötven százaléka esetében a leggyakoribb bűncselekmények kábítószerrel kapcsolatosak, míg hazánk-

ban a bv. intézményekbe kerülő elítéltek 80 százaléka valamilyen erőszakos bűncselekmény következtében élvezzi az állam vendégszeretétét.

Hazánkban a kábítószer-fogyasztás még nem motiválja drasztikusan a bűnelkövetést. Ma még nem. De holnap talán már igen. Nagy átvevői vagyunk a kedvezőtlen tendenciáknak. Egy ország minél szegényebb, annál inkább teret hódít a szenvedélybetegség, nálunk egyelőre az alkohol. Középen vagyunk földrajzilag, közép-európaiak, de a halálozási, öngyilkossági, önpusztítási statisztikákban az elsők közt állunk. A századvég óriási gazdasági, morális kihívása, az európai felzárkózás követelménye sok állampolgárt ért felkészületlenül. A kollektivizáció jelszava a 90-es években az individualizáció, az önmegismerési, önkiteljesítési folyamatokra váltott át. Az egészséges személyiségfejlődés kulcsa a zajló, és sokszor visszasan zajló társadalmi folyamatokban mintha elveszett volna. Az ifjúság egy része kivonul a társadalomból, mintha nem lenne kedve a versenyelvű társadalomhoz. A válságot mélyíti az ifjúsági rétegek közti, rendkívül nagy gazdasági egyenlőtlenség. A szülők problémáikat ráterhelik a következő generációkra.

Illuminációkba szökik a gazdag, szökik a szegény. Nem a természethez, hanem a mesterséges élvezeti cikkhez. Az aranyifjú méregdrága hotelben tölti el a hétvégét he-roinkábulatban. A csórót Szigetszentmiklóson a Küklopsz diszkó előtt kötik ki a HÉV-sínre, öt percre, viccelődve, kábultak a kábultat, hogy most meghalsz!

Jelen írásunk figyelmeztetés itt és most, jelzés a drogvészélyről. Szülők, nevelők, orvosok, szociális munkások, narkóbeteg-gek mondják el érintettségüket, kemény

küzdelmeket a kémiai addikció, az emberi szenvedésfajta legpusztítóbb pokláról, a narkózásról.

✱

Az Újpesti temetőből jön *U. Miklós* val-lásszociológus, jelenleg újságíró.

– Az én lányom két éve halt meg – köz-li. – Sírját sokszor felkeresem. Petra áldott jó gyerek volt. Hihetetlenül megbízható, diszkrét, szófogadó. Az általános iskolát elvégezte, semmi baj nem volt vele. A feleségem rajzfilmrendező, animátor, akivel Petra beutazta Nyugat-Európát. Elváltunk, így az életútja sok állomásán nem lehettem jelen. Az első megbicsaklás a kislányomat akkor érte, amikor első nekifutásra nem vették fel a Képző- és Iparművészeti Szak-középiskolába. Gimnáziumba iratkozott be. Ősz vége felé kétségbeesetten hív fel a feleségem; Petra tökrészezen, borotvált fejjel érkezett haza. Kiderült a későbbiekben, hogy összehaverkodott valami Deák téri punk csapattal. Ettől kezdve szakadt cuccokban járt, tarajt hordott a fején, három farmert, egy barnát, kéket, zöldet hú-zott magára, máshol átútó lyukakkal. El-kezdett szipuzni. A lakásba belépve kör-üllengte a higitószag. Nem is járt iskolába. Négyszáz igazolatlan órája volt. Ez nem ér-dekelte, mert felvették a következő évre a képzőművészeti szakközépbe.

Volt feleségem 1993 tavaszán férjhez ment egy tengerészhez, akivel világ körüli nászútra indult. Én addig beköltöztem Bea lakásába, a feleségembe, hogy neveljem, kettesben legyek a lányommal. Tudtam, veszélyeztetett, szipuzik. Előtte hagytam a pénzt. A lakásban, bár megfordultak sú-lyos, kamasz vagányok, soha nem tűnt el pénz. Jelenlétemben megszűnt Petra szipu-zása, legalábbis úgy tűnt. Egyszer aztán 300 forint hiányzott. A lányom abból vett

hígítót. De mit tesz a véletlen, a hátizsákjában az üveg hígító nekikocant valaminek, összetört, kifolyt. Ez az Isten ujja, gondoltam, most érvénye lesz az atyai szónak. A hígító elmondhatatlan pusztítást végzett a hátizsákban. A kemény műanyagkazetta a szomszédságában tehetetlen ökölként gyűrődött össze. Nézd, mit csinál az agyaddal a hígító, ha az élettelen műanyagnak sem kegyelmez! – Igaz – gondolkozott el Petra. Abbahagyta a szipuzást. Egyelőre.

Bea megérkezett az új apával, Petra elkezdte a képzőt, elszakadt a bandától, ám matekból megbukott. '94 nyarát a pótvizsgai felkészüléssel töltötte. Újra megbukott. Harmadszor lett elsős. Rendszeresen járt a Fekete Lyukba, átesett egy szerelmi megrázkódtatáson is. Egy darabig nem jött el hozzám. A kieső időt pótoljuk egy nagy, görög étteremben csapott bulival, vigasztaltam magam, mert Petra Görögországban is járt, művészlélek volt, imádtá a kultúrát.

A bulira már nem került sor.

– Október 8-án, vasárnap este felhívott a feleségem, menjek be a hullaházba azonosítani valakit, aki valószínűleg Petra. Ő volt. Kékre színeződött arccal feküdt mereven. A vállán pici tetoválás volt egy nukleáris atommagról.

En atomno – abban a pillanatban, mondja a görög – hová szállt a lelke? Szerencsétlen módon azt képzeljük, hogy csak amit tudunk, az érint bennünket. Amit nem tudunk pedig, az adja olykor a megsemmisülésre az energikus lökést. Az atom valóban atomos (oszthatatlan) megnevezése nem igaz. Az atom osztható. A gyász nem.

– A feleségemtől megtudtam, Petra csütörtökön rossz állapotban érkezett meg a suliból. Nem volt hajlandó megmondani a rosszullete okát. Másnap, péntek este a Fekete Lyukba kéredzkedett el. Szó sem le-

het róla, utasította el Bea, színházba mennek a férjével, vigyáznia kell a féléves testvéérére. Petra telefonon őrzésre odarendelte két barátnőjét és elment a Fekete Lyukba. Egy Sz. Attila nevű fickó Nefelejcs utcái lakására mentek fel többen. Ezt már a rendőrségen mondták, amelynek gyilkossági osztálya nyomozott az ügyben.

– Mit mondott a boncolóorvos?

– Heroin-túladagolás történhetett. Petrán egyetlen szúrás volt, kizárt a rendszeres fogyasztás. Kéthetes rendszeresség már látszott volna. Vagy túl finom volt a heroin. Vagy allergiája volt a lánynomnak. Sz. Attila pedig díler volt. Petra osztálytársai többször látták az iskola környékén ólálkodni.

U. Miklós, az édesapa három hétig ült kataton állapotban egy helyen, a lakásában. A túsúrás átdőfte ambícióit, megölte életkedvét.

– A szkíták az időszámítás előtti V. században vadkendert szívtak – mondja –, a nagy

keleti kultúrákban tudták hasznosítani a kábítószerket tudattágításra, a transzcendens világgal való kapcsolatfelvételle. Ami az utóbbi fél évszázadban könyörtelenül beindult, az már nem kultikus kultúra, hanem méreg, öl-ni, nyereszkeskedni. Bűnözés.

– *Kit hibáztat?*

– Magamról tudom, érzékeny kamaszként mennyi galibát elkövettem. Tiltani, lebeszélni a kíváncsi, megismerésre vágyó fiatal korosztályokat nem lehet. Aki kábítószert természet, terjeszt, árusít, azokat azonnal a legsúlyosabban büntetném. A gyerekeink ne ismerjék meg a kábítószert, ez a kérdés alfája, omegája tapasztalataimnak.

Az újságíró megismerte viszont a sajtó mocskolódásait. Az egyik lap azt írta, hogy Petra rendszeresen kábítószer-fogyasztó volt, havi százezret költött heroinra. A másik Sz. Attilával készített interjút, pedig dí-lert nem illik reklámozni.

A hosszú hajú, vékony, szakállas nyomozó, akivel U. Miklós háromszor találkozott, rokonszenvesnek tűnt. Az ifjúságvédelmi osztály kábítószer-csoportjának 25 éves munkatársát később meggyilkolták. Szabó János holttestét '95 tavaszán emel-ték ki a Dunából. Először öngyilkosságot emlegettek. Nála nem volt fegyver, viszont több lövésnyomot találtak a testén. Beépül-hetett egy gyanús csoportba, akik leleple-ződésük előtt leleplezték.

Petra osztálytársai sírkőtervet készí-tettek egy nagy bronzlapon lerogyó kis csikó-val. Csak a bronzlap van meg. Nincs a kul-túrára pénz, az anya, az apa munkanélküli. A kis csikó – en atomno – a levegőrétegek-be száll az újpesti temetőben.

A nyolcvanas évek elején, közepén már lehetett beszélni a szocialista országokban fellépő drogfogyasztásról. A Róbert Ká-

roly körüli kórház kísérleti narkóosztályán képezték ki a narkógyógyítókat.

– Én ott tanultam meg, mennyire lelki betegség, s mennyire tehetetlen a magyar egészségügy a szenvedélybetegségekkel szemben – állítja *Fábián Attiláné*, a Duna-haraszti Drogterápiás Otthon vezetője. – Marihuánát kevesen tudnak vásárolni. A rengeteg nyugtatót alkohollal keverten sze-dő, politoxikomán, illetve szipuzó betegeket kezeltük. Engem végtelenül elkésérí-tett, hogy pszichológusok nem beszél-gettek el elég mélyen a betegekkel. A státu-szokkal s a pénzekkel való manipulálás in-kább foglalkoztatta őket, mint a tényleges gyógyítás. Engem az ember érdekelt első-sorban. Szinte kiutáltak vallásos propagan-da terjesztése miatt.

– *Az Evangéliumi Pünkösdi Közösség-nek hogy sikerült már 1985-ben terápiás otthoni létesítenie?*

– Amerikai pénzen, rengeteg nehézség-gel. Kádárnak, Lázár Györgynek írtam leveleket: kezdheünk műemlék épületek-ben szociális gondozást. Csak Lázár György segített, az Egyházügyi Hivatal nem. *David Wilkerson*, egy amerikai lel-kész barátja látogatott el a „vasfüggönyön túlra”, s itt egy egészségügyist, engem, s a férjemet, az Agapé gyülekezet lelképásztor-rát találta. Ők adtak pénzt, két évre fedez-ték a költséget a drog, az alkohol és a pros-titúció elleni küzdelemben. De akadályba, előítéletbe ütköztünk lépten-nyomon. Ap-rórhirdetést adtam fel, drogbetegek gyógyí-tására házat bérelnénk. Ki kellett ími, mert addig akárhány tulajdonossal beszéltem, ahogy a narkó szóba került, megtagadták a bérbeadást. Egy rendőrnő adta át a házat, mivel a fia narkóbeteg volt, érintett a témá-ban. A gazos udvar, a lerobbant ház a tárgyi pusztulás nyomait mutatta.

Fábián Attiláné három, a Róbert Károly körüti kórházból szinte megszökött lánnyal kezdte el a *Hajnalcsillag Otthonban* a fizikai, lelki munkát.

– Éva állami gondozott, mindent kipróbált addigi életében, ami rossz. Zita keményen gyógyszerezett és ivott. Erzsi anyja elmebeteg volt, hol kivette, hol betette lányát az intézetbe. Erzsi iszonyúan agresszív volt, tört-zúzott, szipuzott, nem evett, nem beszélt, elmeszociális otthonban akarták elhelyezni. Én tudtam, hogy nem elmebeteg, csak nagyon, nagyon sérült.

Itt nincs gyógyszer, az elvonás az Evangéliummal történik. A drogos csak fájdalomcsillapítót kap. Valóságos folyamat indul be: a terápiás csoport halleluja-éneklésekkel lépcsőről lépcsőre közelít a szabadsághoz. A lányok gombatermesztéssel foglalkoznak. A közösséghez való kötődésük győzi le a drogot. Önálló életvitelükhöz az együttlálás még további öt évig lenne ideális. „Félutas” házak, tizenöt lakás építését tervezi az otthon. A védnőknő maga Kuncze Gábor belügyminiszter felesége.

„*Messzi veti el bűneidet, halleluja, dicsérni kell*”, énekli Andrea, aki öt hónapja tiszta, s az orvosok évekig nem tudtak mit kezdeni vele. Bea kenyeret darál prézlivé, állandóan lesüti a szemét. Nem akar emlékezni a kínos, szexuális együttlétekre, amelyekre özvegyen maradt apja kényszerítette.

Vangyjiné Farkas Zsuzsa főnővér volt a Kaposvári Kórház urológiáján.

– A férjem 34 évesen vastagbélrákban halt meg. Gyógyszerfüggőségem 1990-ben kezdődött, 80 ágyam volt az urológián, otthon négy évig ápoltam fekvőbeteg férjemet. Harminc-negyven Andaxinnal bírtam csak dolgozni. Kedélyjavítónak kapkod-

tam be a tablettákat. 1994-ben már oda jutottam, nem is emlékeztem az előző nap történetekre. Hol „szuperszálltam”, hol bágyadtan aludtam. A főnővér vette észre a bajt. Kirúgtak a munkahelyemről, kitagadtak a családból. Péccsett tekeregtem munkahely után, de egyre mélyebbre süllyedtem. Egy női átmeneti szállóba kerültem, amelynek igazgatónője irányított drogelvonásra Dunaharaszttiba. Én se jöttem különbul ide, mint a másik tíz elveszett. Itt biztonságban érzem magam. Tisztulok, javulok. A hétvége szabad, elhagyhatjuk az otthont. De nem érzem az utcán biztonságban magam. Menekülök vissza, még csak bent vagyok stabil. Egyelőre. Ide nem kell pszichológusnő. Mi egymást gondozzuk lelkileg. A nők hamarabb talpra állnak. Kétszer annyi esélyük van az intelligenciára az inaktív kromoszómáik folytán. Gyakrabban látható szellemi elmaradás a férfiak körében. Legalábbis volt egészségügyiként én ezt így látom.

Az egészségügyben hogyan látják a kábítószer rabjait? Ez külön fejezet. Nézetek, gyógyítási szemléletek ütköznek.

Dr. Gerevich József, a Drogmegelőzési Módszertani Intézet és Ambulancia igazgatója mondja a Pro Domo Konferencián.

– Azok a szerek tekinthetők drognak, amelyeknek van egy megfelelője a központi idegrendszerben. Létezik olyan hipotézis, miszerint azok válnak rendszeres kábítószer-fogyasztóvá, akiknek a szervezetében azok endogén változatából kevesebb termelődik. Ez csak hipotézis. Rejtély, hogy reagál a szervezet, ki élhet mértékkel a droggal, kit pusztít el. Aki mesterséges szerekre áll, sajátos, ciklikus lefolyású kényszerbetegséget „rendel meg” magának. A készítés a drogéhség. Ez alakul át elementáris vággyá

– a drogeresési fázisban az illető feszült, tudatszűkült állapotban van. A szer elfogyasztása után megközelíthetőbb. Az averzív droghatás azt jelenti, felléphet olyan kellemetlen mellékhatás, ami megghiúsítja a későbbi drogfogyasztását.

– *Az jár jól, aki averzív? Szédül, hány? Melyek a legveszélyesebb szerek?*

– Az LSD és a kokain. A kokainos hatás a legerősebb. Olyan területen hat, amely az elsődleges kényszerbetegségeket, mint az éhség, szomjúság, szex, kiszorítják. A kokain spontán depresszióoldó. A heroinisták sajátos agresszív viselkedést szabályoznak. A heroinelvonásnál túlzott agressziók szabadulnak fel. A barbiturátok elvonása a legsúlyosabb tünetekkel jár.

– *A kaliforniai rendőrség DADA-programja azt üzeni, drog és bűncselekmény szétválaszthatatlan. Ha drogfogyasztót látsz, azonnal jelentsd a rendőrségnek.*

– Mi még nem tartunk ilyen erőszakos lecsapásoknál. Az orvostudomány kémiai és viselkedési kényszerbetegségeket, addikciónak tartja a drogfogyasztást. Az addikció emberi szenvedésfajta. Nemigen gyógyítható. Ha az orvos terápiás szkepticizmussal közelít a beteghez, nem jó. Ha nem működik benne pozitív elvárás: (elvárom, hiszem, hogy meggyógyítom), gátjává válik a betegben kialakuló (elvárom, hiszek a gyógyulási esélyemben) folyamatnak.

A páciens akkor keresi fel az orvost, amikor tűrhetetlen szenvedésfokba kerül, úgy érzi, abba kell hagynia a drogfüggőséget. Vagy drogos barátainak halála erősíti fel veszélyérzetét. A gyógykezelésnek öt modelljét ismerik. A *morális*, a *tanulási*, a *betegségi*, a *meditációs* és a *szociális* modellt.

A morális modellt nem alkalmazzák a

klinikákon, mivel antiterápiás jellegűnek tartják a büntudat fokozását. Ez a módszer kultúrtörténeti: az ördög megkísértésének, az akaraterő hiányának tartja a szenvedélybetegeket, a pácienssel morális leltárt készített.

A tanulási modell tanult rossz szokásnak nevezi a drogfogyasztást. Meghatározónak az önkontrollt tartja, ezért stresszkezeléssel a beteg gondolati struktúrájának átalakítására törekszik. Nem azért vonja felelősségre a páciens, mert szippant, hanem a tanulás elmulasztása miatt.

Az úgynevezett betegségmodell a biológiai faktorokat tekinti elsődlegeseknek. Célként teljes absztinenciát akar, a kémiai dependenciát hangsúlyozva, azt gyógyítja. Tüneti terápiát alkalmaz. Más pszichiátriai betegség húzódnak meg a kezelt személyiségében.

A meditációs módszer az önmeditációs hajlamot fejleszti, a pszichés zavarra spontán öngyógyítási kísérlettel. A drogos, mint a pszichiáter, saját magának írja fel a kémiai szert. Itt kell megjegyezni, a profi drogosok kémiai zsenik. Amerikában a farmakológusok a drogosok felfedezései után kulognak. A pszichopatológiai állapotot az öntudat erősítésével szüntetik meg.

A szociális készségek fejlesztésén alapuló szociális modell az ötödik a sorban.

– A betegségi és tanulási módszer kombinációjával kezdünk – mondja dr. Gerevich József. Az absztinencia kialakítását követően az önmeditációs modellel folytatjuk a gyógykezelést, a szociális modell pedig lépten-nyomon előbukkan. A legelső lépés: mekkora kockázatú ingerek váltják ki a droghétséget? A hozzászokásban mindig van egy öndestruktív, személyt károsító elem. Kívülről jön idegen anyag a szervezetbe, fellép a belső inger. A külső és a

MEGELŐZÉS

belső ingerek befolyásolják a szervezetet. Másodlagosan kondicionálódnak az ingerek. Ki miért alakítja ki az addiktív viselkedést, ez alapkérdés. A kockázatkereső viselkedés tartozhat a személyiség alaptulajdonságai közé, de számos esetben a drog hívja elő az egyébként nem kockázatkereső emberből. A tanulási modellben a betegnek feltárjuk viselkedése következményeit. Szubjektív gondolataik után nyomozunk, az ingereket kiváltó hiedelmekre. A hiedelmek automatikusan beindítják a drogsóvárgást. Gondolati rendszerükben gyakran meghúzódo gyökkérhiedelem a „senki se szeret, semmire se vagyok alkalmas” főbiája. A kábítószer alkalom arra, hogy „rendkmölli dolog történjen velem”.

A központi idegrendszerben felszabaduló dopamin megcselekszi ezt. Gyakorta halálos rendkívüliséggel.

A kelet-közép-európai drogozásra ketősség jellemző. Szegény-drogozás, házi mákteakészítés, gyógyszer, szipuzás az egyik szubkultúra, míg a másik az import drog, s a vele járó dílerhálózat. Az utóbbi, a nyugati kerül várhatóan előtérbe, mivel hatalmas üzlet, érdekcsoportokkal a háttérben.

A technopartikon tudják, mire kell helyezni a hangsúlyt a szolid ásványvizek forgalmazásától kezdve az óriási pénzeket jelentő speedig, extasy-ig. A technodiszkok egészségben a drogra épültek. Fény, tánc, frissesség; a fiatal testek mozgásának élvezetes átélését, a hatást fokozza az extasy. A marihuánának hamis hangulatjavító hatása van. Sejtlemesen megváltozik tőle a térérzékelés, ellazult, meditatív élményformációkat ad. A téveszmeképződések egy idő után a pszichiátriai osztályra vezetnek.

A jó magánvállalkozó családból való, 19 éves autószerelő fiú, *H. Zoltán* egyszer

csak zárt osztályon találja magát. A technopartikról sikerült áttáncolnia magát a komoly lelki sérülések osztályára.

Ágyszomszédja, a 27 éves *L. István* barátja szól mindkettőjüknek: ez így nem mehet tovább. *L. István* sikeres vállalkozóként jól keresett, élvezte a hétfégi technopartikat, és sorra megjelentek a függőségi tünetek. Nem volt képes változtatni. Személyiség-átalakulását a speed oly mértékben előidézte, hogy már a barátja is csak a drog után következett.

A két parás – emlegették őket a Szent Rókus Kórház pszichiátriai osztályán. A *para* szó szleng kifejezés, bekattant, szentitív, droghatásra megváltozott személyiséget jelöl, aki üldözési mániában is szenvedhet, vagy vért lát csorogni a falból. A közgondolkodás bizarr, deviáns, kóros lelki működésűnek tartja az elmebetegét. A pszichiátriai betegségnek éppúgy megvan a zártsága, mint magának a pszichiátriai osztálynak.

A mákeredetű ópiátoktól a zavart tudatú páciensek sorra kerülnek a zárt osztályokra. A mákteában keletkező vegyes alkaloida codein és morium hat az idegrendszerre. Lajos négy éve még hajnalonta kelt, kijárt a piacra, ott vásárolta a virágkötéshez használt mákgubót. A májenzimek működését károsította az alkaloidák felszabadulása. Fogai meglazultak, kihullottak. Segítségét akkor kért az orvostól, amikor már a mákgubót sem tudta megfizetni.

Dr. Szentesi Péter pszichiáter huszonegyedik éve dolgozik az osztályon.

– *Hogyan segítenek a drogbetegeken?*

– A lelki állapotnak megfelelő kezelést kapják a gyógyszertől kezdve a pszichoterápiáig. Nehéz olyan környezetet kialakítani, amelyben a drogbeteg vállalja a drogmentességet. Ha a kémiai szer kiürül a

szervezetből, azzal még nem gyógyul a beteg. Igazából a józanság lépéseinek megtanítását nem oktatják az osztályokon. Külföldön erre a célra kialakítanak munkaterápiás intézményeket, illetve önségítő csoportokat. Így szocializálják a páciens a drogmentes életmódra. Külön szakma a józanság megtartása. Az alapja speciális tudás. Az éppen kitisztuló tudatú a már kitisztult tudatállapotútól tanulja az egészséges életformát. Nyugaton számos önségítő csoport létezik. Nálunk is ez lenne kívánatos, ez a jövő. Magyarország lépéshátrányban van, nincsenek drogos önségítő csoportok, mint ahogy van az alkoholistáknak. Budapesten és vidéken a névtelen alkoholisták már hálózattal rendelkeznek, ebbe kénytelenek a drogosok beépülni. Nincs meg még a névtelen drogos csoport. Ma vagyok 8365 napos, mondja a beteg, ez huszonhárom év drogmentességet jelent. Ők más időszámításban élnek. Mindennap megküzdnek, a nem függő mai nap sikeréért.

V. Gyula 18 éves szobafestő-mázoló tanuló alkoholista apja és megkeseredett, folyton robotoló, átkozódó anyja közt nyúlt a narkotikumhoz. Anyja narkózó fia és alkoholbeteg férje miatt őrlődött.

A mélyen depressziós fiatalember sűrűn megfordult az osztályon. Kiment, bejött. Több felvételt követően egyszer csak nem jött többé. A doki barátaitól tudta meg, hogy V. Gyula vörösbort szívott fel a fecskendőbe, hirtelen emelkedő, kielégítő hangulatállapotot kívánva elérni. A vörösbort a légzőközpont bénulását okozta. A fiú meghalt.

Eljön az idő, amikor nyugatról nemcsak fogat csináltatni, hanem drogelvonásra jönnek majd hozzánk a betegek – mondja dr. Szentesi Péter osztályvezető főorvos, a

Normafa szállodát alakítják át drogelvonó klinikává. A gyors, teljes, testi drogtalanítást nagy pénzért elvégezhetik, valóban. De a lelki drogtalanítás elmaradásával az egész csak üzleti szemfényvesztés.

Lerobbant, külvárosi kapualjban ül a roma gyerek, azon töri a fejét, bemenjen-e a nevelőotthonba. Vagy inkább maradjon? A cellhigítós üveggel közeledő lány, Zizi, eldönti a situációt.

Egy liter higító eltart reggeltől estig. Zacsókba töltik, felszippanjták bódító páráját. Utcán jó szipuzni, mondják, egy fa, egy málló vakolatú fal bódult álmokat sugall.

– Három és fél hónaposan intézetbe kerültem, megjártam vagy tízet – kesergi a 18 éves K. Béla a Bokréta utcai nevelőotthon krízisrészlegében. – 1992-ben szoktam rá a drogra. Nekimentem a nevelőknek, dac, agresszivitás élt bennem. Az intézetben dögunalom terjeng. Gyere, mit unatkozol, fűjjunk egyet – csábítottak, mikor még jó fiúnak néztem ki. Aztán már én vittem ki a kisebbeket fűjni.

– *Hogy lehet kábítós állapotban bemenni az intézetbe?*

– Kezdetben csak minimálisan látszik meg az emberen. Később dülöngél, rászólnak, mi van. Szökünk, csövezünk. Arra is ráunva annyira elkanászodhatunk, hogy már bevisszük az anyagot.

A szerves oldószerek inhalálásával élőket kénytelenek voltak elkülöníteni. A Bokréta utcai nevelőotthonban a drogproblémák kezelésére kríziscsoportot hoztak létre. Teljes elkülönítésben, egyszemélyes cellába zárták a problematikus gyerekeket, rácsok kerültek az ablakokra, az ajtók elé. A más nevelőotthonokban kezelhetetlen fiatalok ide gyűrűznek be 1984 óta.

– A drogkezelés lényege: alternatívát kínálni a droggal szemben, természetes közeget, ahol az élet nem életidegen – állítja *Donáth Attila* igazgató. A fiúk egyéni érzelmét, a felelősséget a lények, a világban való létezés iránt csak a mikroközösségekben fejleszthetjük, nem a nagy létszámú nevelőotthonokban. Hatvan főt három mikrotelepen helyezünk el. Magyarország több pontját céloztuk meg: a *Balaton-felvidéken* szőlőkultúrába, *Gyomaendrődön* az állattartásba kapcsolódnak be gondozottaink. Arról szól a világ, hogy az oktatás és a szociális tevékenység megfelelő arányban működjön. Az úgynevezett demokráciamodellel az egyéni esetfejlesztést, a megjelenő egyéni képességek kibontását hangsúlyozza. Már gyermekkorban kerüljenek felszínre az individuációs érdekek. Az állami gondozott kecsketartóként tulajdonosa lesz néhánynak. Csakhogy a segítő mentorképzés óriási pénzébe kerül az államnak. Nyolc gyerekhez öt pedagógus, egy pszichiáter, egy pszichológus szükségeltetik. Pestről kívánatos vidéki munkahelyre vinni a gyerekeket, ahol megerősödve önálló életvitelre lesznek képesek.

– A középiskolák elvesztették vonzó hatásukat, bement a piac az iskolákba – szól közbe *Szarka Zsolt* nevelő. – A szellemi oló szétnyílt, nincs stabil középréteg, úrben mozognak a gyerekek, szakadék szélén táncolnak az átalakulás finanszírozható gondjaival küzdő nevelőintézetek. Szétnyílt, szétszakadt a társadalom. A kormányzat nem foglalkozik a legalja emberek sorsának megfordításával. Vidéken masszív agrárproletárság van kialakulóban. Megszűnt a Kőrösi Állami Gazdaság, alkalmazottai nincstelen munkanélkülivé váltak. Az agrárproletár a kocsmába szorul, a gyereke eleve hátrányos, sodródik a drog,

a bűnözés felé. A tőkeszegény vállalkozók nem tudják a vidék foglalkoztatottságát megoldani. Pillanatok alatt veszélyes ember lehet a becsületes gyermekekből, ha két munkanélküli szülő van, tizen felüli gyerekszámmal. Gyomaendrődön még szapanjuk sincs a volt grófi majorságban, alias a volt állami gazdasági tanyán tengődő családoknak, tetvesen, szennyes ruhában ténferegnek a gyerekek. Egy-két rendesebb család azzal szúr szemet, ha ápoltabb. Amikor ennyire szaporodik a bűnözés, mit értünk humanizáláson? Az embertisztelet mintha kiveszne az erőszakot dicsőítő filmekről. Magyarország nem lehet az USA-hoz hasonlatos, ahol a bevándoroltak formálták ki a nemzeti tudatot.

Az ifjúságvédelemről rendezett II. Nemzetközi Nyári Jogakadémia büntetőjogi konferenciáján *Frank Tibor*, a tököli intézet igazgatója Kecskeméten kijelentette, hogy a fiatalok bűnelkövetők kezelésében kizárólag a humanizálás hozhat hasznot a társadalom számára.

Humanizálni, de miből, hogyan? A gazdasági nyomor kiváltotta erkölcsi nyomorban milyen perspektívát lehet vonzóvá tenni a fiataloknak?

Aggasztóan egyre lejjebb megy a korhatár a szexpiacon, az agresszív cselekményekben. Az utcán csellengő, magukat igazolni nem tudó fiatalokat a Róbert Károly körúti krízisszállóra viszik. A drogvészélyhelyzetekkel *Szviták Zsolt* nevelő foglalkozik.

A nyurga, szőke, intelligens arcú, húszéves nevelő nem szívesen adja a nevét.

– Ebben a szakmában nincsenek nevek, legfeljebb becenevek. A lakáscímem se tudhatja meg senki. A drog elleni küzdelem a szívügyem, a hivatásom. Soha nem jó ba-

rát, aki drogot ad, értsd meg végre – mondom el naponta százszor –, tudod, mit művel a szervezeteddel? Nálunk most jelenik meg a crach, a szegény ember kokainja. Rövid ideig hat, hosszú függőséget okoz. A tiniknek tiltani nem lehet. Csak azért is csinálja, meddő minden felvilágosítás. Én egyedül orvosi és pszichiáteri kezelést nem végezhetek. Csak veszem a telefont, hívom az intézményt, hogy beutaljam a drogfüggő gyermeket. Ha valaki gyengébb lelkületű, „rajta van” az anyagon. Aki a vallásban talál feloldódást, menjen egyházi drogellvonóba, aki nem, államban. Különbséget tennék a divatnarkózók és a kényszernarkózók között. Vannak köztük intelligens, színes egyéniségek és eldurvult bűnözők. Egy ország minél szegényebb, annál több állampolgára menekül drogba, alkoholba. Annyira légüres térbe kerülhet egy ember, senkije, semmije nem marad, csak a kábulat, a gyilkos illúzió. Durvulnak a diszkók. Az udvarolni nem tudó, csak testiségre vágyó fiúk narkót dobnak titokban a lány kólájába. A szórakozóhelyek negyven százaléka valamiféle drogot fogyasztó fiatalok gyülekezete. A gyógyszerek drágák, a receptmizéria folytán crachot, speedet, angyalport szereznek be. Remekül megélnék a dílerek.

✱

Nevelési tanácsadó: hajsolt külsejű, középkorú nő, a VI. kerületben. Három állása van, hogy a fia magas anyagi követelményeit kielégítse.

A gyerek éjszaka egykor tér haza buliból és enni kér. Az anya rettegve lép a hűtőhöz. Huszonegy éves fia magatartása mind fenyegetőbb. Sz. I-né titkolja szakmai kudarcát: a *fia diler*. Hol százezreket szór el egy hét alatt, hol az anyját gyöttri tartozásai kifizetésével.

– Hülyének néz a tulajdon gyermekem – mondja. – Nem vagyok hajlandó az általa ajánlott műszaki cikkekből semmit megvenni. Biztos, hogy lakásbetörésből származnak. A bűnözés és a kábítószer összefügg. A fiam tavaly nyáron fél évet ült a nürnbergi börtönben. Nézték a színes tévét, remek volt az ellátás. Kis hal ő a nemzetközi hálózatban. Engem viszont megöl a sötét üzelmeivel.

Sz. I-né azon töri a fejét, hogyan tudná a rendőrökkel elvitetni egyszülött tulajdon magzatát.

✱

A rendszeres szerfogyasztók egy bizonyos szint után dílerekké válnak. Annyi pénzt nem tudnak előkeríteni, hogy e kínos lépcsőfokot ki- vagy megkerülhessék. Nagy kár ezekért a nagy kreativitású, remek fogékonyságú fiatalokért, akik a bűn útjára sodródnak, menthetetlenül.

– Olyan erkölcsi magaslatról beszélni, a legerkölcstelenebb dolgokhoz folyamodva, csak a drogosok képesek – mondja *Takács Annamária*, a Rév Ambulancia vezetője –, az ember egyik döbbenetből a másikba esik. Intelligens fiatalok, akik egy öt éves gyermek érzelmi, indulati szintjén állanak, nem tudnak kapcsolataikban normálisan viselkedni. A drog elválaszt. A drogos kibújik a társadalmi beilleszkedés felelőssége alól. Nem és nem, ő rendkívüli, különleges egyéniségnek tartja magát. A közösség nem tud vele bánni. Míg az alkoholista viszonylag jól szocializálható, ha megtanulja kezelni a konfliktusait, addig a szerfogyasztókra ez nem áll.

– *Miért nem?*

– Máshonnan jönnek, sokkal magányosabb betegek. Korán megtapasztalják a kirekesztettséget, kisebb korban sérülnek, mint az alkoholisták. Érzelmileg deprivált-

tak, sorsukban kimutathatók lépten-nyomon a traumák, a brutalitás. A narkomán fiatalokat ambulánsan nem lehet gyógyítani. Hosszú idő szükséges személyiség-struktúrájuk alapos átalakításához.

– Az ambulanciákat olykor kihasználják...

– Erre a nyavalyás metadonra gondol? Haragszom rá. Heroinkiváltó szer, de szó sincs leszoktatásról. Nehéz leszokni a metadonról. A kriminalitási részt ugyan kizárja, ha metadonhoz jut az ambulancián. Zseniálisan működik az információ-hálózatuk. Metadon van? – esnek be az ajtón. Nincs? Akkor viszont. Annyira tudnak rejtőzködni, annyira öntörvényűek és elérhetetlenek, hogy az elképesztő. Rafináltak egyúttal. A drogtörvény körüli viták idején, '94–'95 tájkán kihúzódtak a kezelőhelyekről, megcsappant a létszámuk.

– Nem sok sikerben lehet része önnek.

– Nem. Bevezettük részükre az amerikai akupunktúrás gyógykezelést, de annyi kitarításuk nincs, hogy háromnegyed órát kibírjanak a fülükbe szűrt öt tűvel. Homokzsákként dülnek jobbra, balra. Kábultak. Belealszanak a kúrába. A nyáron viszont nagy élményem volt az Alsóórsön megrendezett *Jóga drogtáborban*. Borzasztó rossz állapotban kezdték el a kemény heroinosok a tábor, negyedóránként hasmenéssel rohagáltak a mellékhelyiségbe. Aztán rendbe jöttek gyógyteával, jógaival. Nem gyógyszer, hanem ez kell nekik. Közösség, jóga, ahol kidolgozhatnak magukból ezt az elesettséget.

– Egy pszichiáterünk a nyugati önségítő csoportokat említette követendő példaként.

– Én ellentmondok. Az alkoholisták *Gamma Gt önségítő csoportja* eredményesen működik, de eddig kudarcba fulladt a drogok akárhány önségítő csoportjának életre hívó kísérlete. Az egy éve nem szerhasználó,

a lábán megálló drogos abban a pillanatban, „összeesik”, ha a másikon szerhatást észlel. Tizenkét drogos nem ülhet úgy együtt, mint tizenkét alkoholista. Ha egy be van löve, a többi tizenegynek csorog a nyála és rohan a szerért.

Beszélgetésünket tompa puffanás akasztja meg. A narkomán mindenevő, alapszinten mákteát és Noxyront, a felső régióban kokaint fogyasztó *Sz. Csabát*, aki harmincnégy évesen húszéves drogműltra tekint vissza, epilepsziás nagyroham terítette le a Bartók Béla úti ambulancia folyosóján. Homlokán tapasz, zúzódások. Állából varratok lógnak ki.

– Diszfunkcionálisak a kórházi osztályok – néz rám kétségbeesetten, telefonért nyúlva a vezetőnő –, vannak kívánatos és nemkívánatos narkóbetegeik. *Sz. Csaba* minden kórházat végigjárt már negyvenszer, ötvenszer. Schol sem akarják fogadni, mintha feketelistán lenne, reménytelen eseként.

Hosszas telefonálás után megérkezik a mentő. Lehangelő a látvány, amint a roncs fiatallembert elszállítják. Hosszú, koszos haja méreggel telt, sápadt homlokához tapad. Már csak a Lipóton fogadják.

Aznap este *A bőr tükre* című angol filmet néztem meg a Toldi moziban. Jelen volt a rendező, pár szót szolt a vetítés előtt: Amerikában tíz perc után otthagyták a nézők a filmet, annyira beteg atmoszférát árasztott. De hát ma ilyen a világ. Beteg. Nem tudja, kinél van narkó, az nyugodtan vegye be – mondja.

Elsötétül a nézőtér, értelmes arcú fiatalok ülnek körülöttem. Szorongok. Szorongunk. Vajon hányan vették be Mr. Rippley fura előszavára a szert, amely a betegnél betegebbé tesz, a sejtek szintjén pusztít. Mi a megoldás? Valóban gyógyíthatatlan a világ?

Pardi Anna

Koncepciók embere

*Villanófényben Piskor István, a szombathelyi
bv. intézet volt parancsnoka*

Szombathely belvárosában, a patinás Szilay János utca 9. szám alatt házban nevelkedett az ötvenes évek legelején egy fiúgyermek. Kis barátja látogatását gyakran viszonzta a szomszédos, impozáns épületben. Bement a bíróság jelenlegi gépkocsibejárati ajtaján és máris a bévéparancsnok szolgálati lakásába érkezett. Az iskolatársak pillantása olykor az ablakra esett, ahonnan rabruhás nők monoton sétáját láthatták. A börtön sétaudvarára nyílt kilátás.

A cipőgyári tűzőnő és a pamutipari bolyhozómester fia a börtön szomszédságában nőtt fel, nem is sejtve, életének és pályájának meghatározó tényezőit rejtik a falak. A Szombathelyi Bv. Intézet ötvenöt évesen, 1996. október elsejével nyugállományba vonult börtönparancsnokával, Piskor Istvánnal, egy gazdag életút tapasztalatairól beszélgetünk.

– Kérdezzen – jelenti ki készségesen a barna hajú, zömök termetű férfi. Türelmesen várja, míg szusszanok egyet a háromórás vonatút fáradalmaitól. Mire előkerül a jegyzetfüzet, már mondja is.

– Szóval, a kezdet érdeklí? Az általános iskolát követően 1955-től a Nagy Lajos Gimnáziumba jártam. A reáltárgyak vonzottak. Megrázó élményt jelentett az '56-os forradalom. Láttam, amikor október 24-én kiszabadították az elítélteket, főleg a közbüntényes nőket. A női nem dominált akkoriban az osztrák határhoz közeli börtönben. A hölgyeket a közeli kollégiumban szállásolták el, ám hirtelen jött szabad éle-

tükben annyi zaklatás érte őket, hogy visszashálingóztak a biztonságot jelentő börtönbe. November 4-étől a bukás drámai fejezetét nyitotta meg a bíróság elé vonuló, és tartósan ott is maradó szovjet tank. Ötvenkilencben érettségiztem, de későn érő fajta lévén, szüleim választottak számomra pályát. Beírtattak varrógépműszerész tanulóknak. A műszerész képzettség mindig megélhetést jelent, gondolhatták. Hatvanegyben szakvizsgát tettem, egy évig műszerészkedtem, de hamar rádöbentem, hosszú távon ez nem megy. Tanulni szeretnék.

– Hol sikerült?

– Kőszegről épp akkoriban költözött át Szombathelyre a Felsőfokú Tanítóképző. Ez 1962-ben volt. Három évig rendkívül jó kollektívában tanulhattam, a volt tanárainnal és a diáktársakkal azóta is rendszeresen találkozgatunk. A hetvenes létszámból mindössze tizenkettő tartozott az erősebb nemhez. A pedagóguspálya elnöiesedése már akkor előre vetítette árnyékát.

A későn érő Piskor István személyiségjegyei ekkor kezdtek kialakulni: reális, szívós, szorgalmas. Volt nála okosabb, a művészlélek például háttal ült a sakktáblának, úgy aratta győzelmeit. A nagy tehetségű, ám elvont gondolkodású diáktárs fiatalon meghalt.

– *Sikerült szülővárosában friss diplomásként elhelyezkednie? A falu–város el-
lentét kiéleződését élte az ország.*

– Nagy gond volt 1965-ben elhelyezkednem. Szombathelyen erre nem is nyílt lehetőség. Huszonnyolc kilométerre, a sárvári járásban lettem tanító. Ebben az évben nősültem.

Dióhéjban annyit közlünk e pályaszakaszról, Piskor István egyévi beilleszkedési nehézségek után moziüzem-vezető gépezés lett, jó közösségi emberként sportköri elnök. A helyiek rokonszenvét elnyerte, de ő maga képtelennek bizonyult megküzdeni a falusi élet gyötrelmeivel. A primitív létfeltételek, a komfort nélküli lakás, a füstös,

folyton, de alacsony hatásfokkal égő kályha, a vízvezeték hiánya arra készítette, hogy a negyedik (pecöli) évben már sűrűn beutazzon Szombathelyre. Munkahelyet változtatni.

– Útjaim során összefutottam főiskolai marxista tanárommal, aki jól ismerte a börtönparancsnokot. Beszélt az új tendenciáról, hogy nevelőnek tanult pedagógusokat keres a bévé. Ez a tanárom említett egy megüresedett álláslehetőséget. Így kerültem 1969-ben, augusztus 1-jén nevelői beosztásban, hadnagyként a büntetés-végrehajtáshoz. Érdekeségként: ezen a napon kezdődött dr. Tari Ferenc bévés pályafutása is.

Piskor István zárt rezsimbe került, sok jó szándékú ór közé, akik sokat segítettek neki a rácsok, záródó ajtók, a benti aura megszokásában.

– *Hogyan közelített nevelőként az elítéltekhez, akik olyannyira különböztek a pecöli nebulóktól?*

– Mint kívülről jött nevelő, sajátságosan közeledtem a rabokhoz. Rendkívül sokat beszélgettem velük, beültem a zárkákba, érdeklődtem gondjaikról. Szerettem az embereket, de tudomásul kellett vennem a korlátozó büntetés-végrehajtási szabályokat is.

– *Például?*

– A vezetékes rádióban csak szigorúan cenzúrázott adás mehetett. Sajtó csak a Heti Híradó. Én egy 120 fős csoport kultúrfelelőseként szenvedtem a korlátoktól. A kis csoportok híve voltam, nem a nagyoké. Szigorított börtön voltunk, ültek nálunk életfogytosok, 8-15 évre elítéltek is. A jelenlegi 110 fős létszámmal szemben 300-350 férfi elítélte élt bent merev, zárt rendszerben.

A kultúráért rajongó nevelőt nyolc év múltán, 1977-ben, őrségparancsnoknak

nevezik ki. Szolgálatvezető lett a biztonsági szakterületen. A külső-belső biztonság megteremtése, az előállítások, szállítások megszervezése a kulturális tennivalóktól messze eső terület. Csakhogy az MRBV-gyakorlatot sikeresen vezető nevelőre felfigyelt a parancsnokság, bekerült a káderutánpótlási tervbe, így lett a biztonsági feladatok koordinátora.

– *Nem volt nehéz az átállás?*

– Szenvedtem én a más jellegű munkától eleget – feleli. – De a harminchat órral csakhamar kialakított jó kapcsolat segített. 1978-ban nagy szakmai élményem volt, hogy a Karolina úti, három hónapos továbbképzésen ismert, markáns személyiségű parancsnokokkal együtt vehettem részt. Elfogadtak, pátyolgattak, mint gólyát. Ekkorra már a Juhász Gyula Tanárképző Főiskolát is elvégeztem, ahol szintén sok baráttra tettem szert.

– *Szavaiból az idősebb kollégák bévés szolidaritása cseng ki. Így van ez ma is?*

– A külső hatások, a társadalmi jelenségek bizonyos fáziskéséssel begyűrűznek a bv. intézetekbe. Ha kint konszolidáltak a viszonyok, bent is. Most mintha hidegedett volna a légkör, lazult volna a szolidaritás, nem állunk olyan közel egymáshoz.

1979. április elsején Piskor Istvánt börtönparancsnoknak nevezik ki. Tizenhét éven át meghatározó változásokat hajt és hajtat végre elsőszámú felelős emberként. Irányítása alatt magas színvonalú, komoly szakmai sikereket magáénak mondható intézetté fejlődik a szombathelyi börtön.

Sikereinek titkairól faggatom.

– Az elvem mindig az volt, hogy a megfelelő szinten dolgozó parancsnokot megfelelő szinten ténykedő kollégák vegyék körül. Egyszerűen ez a jó együttműködés kri-

tériumának ábécéje. Szerencsém volt a parancsnoki teendők átvételekor, mivel új szellem fűjtak, az új szabályzatoknak megfelelően kellett a személyzetet és az intézet munkáját megszerveznem. Az új törvény után sokan választották a nyugdíjba vonulást, megújult tehát az állomány, olyan csapat verődött össze, amely magával hozta a fellendülés garanciáit. Nagyon lepusztult állapotban volt az épület, hogy a tárgyi feltételekről is megemlékezek. Mindjárt homlokzatfelújítással kezdtük, s kezdő parancsnokként borsódzott a hátam az állványerdőt látva. Mi lesz, ha egy elítélt szökést kísérel meg? Voltak álmatlan éjszakáim.

– *Érte kudarc?*

– Hogyne. Az anyagi behatároltság a különböző fejlesztések során. Bántott a tatarozások elhúzódása. Sose volt elegendő pénz a komplex programokra. Nem volt olyan év, hogy valamilyen épülettel kapcsolatos munkát ne végeztünk volna.

– *De már rémálmok nélkül...*

Elmosolyodik.

– Szökés az intézetünkben nem történt. Egyszer sem. A pedagógusnak, aki voltam, sokat segített a biztonsági gyakorlat. Én soha nem helyeztem előtérbe a biztonsági követelményeket más szakterületek, a gazdaság, avagy a nevelés rovására, hanem mindig együtt kezeltem azokat. Mindenki a saját területén vigyázzon a biztonságra, gondoltam. Az összehangolt csapatmunkának köszönhetően évről évre sikerült javítani az intézet munkáját.

– *Hálás volt-e önnek ezért Szombathely?*

– Ha a város illetékes vezetőire gondol, némi traumát érint kérdésével. A társszervek hamar elfogadtak, a bíróság, ügyészség, a határőrség jó kapcsolatban állt az intézettel. A város vezetői viszont nem sokat

törődtek velünk. Beszámoltattak időként, de ide a lábukat be nem tették. A nyolcvanas évek elején meghívtam az MSZMP megyei első titkárát. A válasza ez volt: „Jegyezze meg, Piskor elvtárs, kórházba meg börtönbe nem megyek!” Ezen aztán túltettem magam. A mi sikerünk az, ha hírért se hallják, hogy itt börtön működik. Ha nem történnek rendkívüli események.

Vas megye bűnözési helyzete az ország többi megyéjéhez képest kedvezőnek mondható. Viszonylagosan „nyugis hely” a börtön, ahol nem kell annyi előzetessel dolgozni. Fele-fele az arány az előzetesen és a tartósan fogva tartottak között. Az utóbbiak 90 százaléka, míg az előzetesek 60 százaléka ősidők óta a Sopronkőhidai Szövőgyár szombathelyi üzemegységében talált munkát. Ma a jelenlegi kft.-ben is ez történik. A kis létszámú fióküzemben negyvenen dolgoznak a régi, 250-es csúcslétszámmal szemben.

– *A visszatekintés ürügyén kérdezem: volt-e a börtönparancsnoknak ars poetikája?*

– Én mindig az újat kerestem. Többnyire meg is találtam. Sok koncepcióban részt vettem. Amikor Tari úr Budapestre került, új elméletek gyakorlati megvalósításába kezdtünk. A régi szolgálati ágak tagozódása nem eredményezte a kívánt fejlődést, az intézményrendszer megérett a változtatásra. Tari úr kezdeményezésére kísérletbe fogtunk, amelynek során a biztonsági szakterületet csak a külső őrzés vonatkozásában hagytuk meg, míg a belső életre a különféle szolgálati ágak, a belső őrök, főfelügyelők, az igazgatási részleg és a nevelők összevonásával egy bévéosztály-jelleget alakítottunk ki.

– *Sikerült a kísérletük?*

– Olyannyira, hogy jelenleg is így működik az intézet.

– *Őn hogyan látja az európai felzárkózás esélyeit a hazai büntetés-végrehajtás illetően?*

– Amit meg lehetett lépni pénz nélkül, abból sok megvalósult. Az ilyen megyei jellegű börtön, mint a miénk, nagy költség-ráfordítást igényel. Nem ez a legfőbb problémánk, hanem a személyzet kérdése. Az utánpótlás sikerült, mindig megoldottuk, de nem válogathattunk kvalifikált személyekben. A másik neurotikus pont, amivel meg kellett küzdenünk a rendszerváltozást követően, a tudatformálás. Erre hangsúlyt kellett (kell) helyezni. Arra az egész vezetői kar törekedett, hogy a fogvatartottak együttműködjenek a személyzettel. Az elítélteket meg kell hallgatni, ezt segítette az Elítéltek Fóruma. A jogos igényeket ki kellett elégíteni. Talán ennek is köszönhető, hogy még szökési kísérlet sem fordult elő nálunk, és tizenhét év alatt mindössze két névtelen panasz érkezett ellenem.

– *Szigorú volt?*

– Követeltem. Igyekeztem higgadt maradni. Mindenki a vezetőt nézi; a saját bőrömon éreztem, hogy nem lehet lazítani. Nehéz évek állnak mögöttem. De sikerült elérnem, hogy a kollégák önállóan, nagy felelősséggel dolgoztak. Ha az őt szabálytalanságon kaptuk, a fenytés nem maradt el. Nagy küzdelmet folytattunk az alkohol ellen. Naponként szondáztunk. Váltásonként. Sokszor nem aludtam. A legenyhébb büntetéstől a leszerelésig minden előfordult.

– *Mondja, parancsnok úr, de őszintén, háklis volt-e bizonyos emberi tulajdonságokra?*

– Ha valaki félrevezetett, az előttem hosszú ideig sáros maradt. Én csak az egyenes utat szerettem. Nyitott voltam, nyitottságot vártam. Haragudni akkor haragudtam, ha hazudtak.

– *Milyen a jelenlegi közérzete, a nyugállományba vonulás első perceiben?*

– Érzékelem a szabadságot. Ez jó. Többet tudok foglalkozni a családommal. A vejem és a fiam Ausztriában dolgozik. A második feleségem nevelési osztályvezető volt, csoda agilis nő; beült a zárkába beszélgetni, túltett a férfiakon. Gyógypedagógus, remek szakember, aki alól „kiszerveztem” a státust, 1991-ben, negyvenhét évesen nyugdíjba ment.

– *Ezt nem értem pontosan.*

– Mindjárt megérti. Egy szervezettefejlesztési kísérlet nyomán 1991-ben mint vezető, a beosztásában velem összeférhetetlennek minősült. Megszűnt a státusa, alacsonyabb beosztást viszont nem fogadott el. Imádott itt dolgozni. Egy évig még gyógypedagógusként dolgozott egy egészségügyi gyermekotthonban, de az ő igazi

terepe a bévé volt, abbahagyta hát a civil próbálkozást. Ma sokat olvas, főleg ezoterikus könyveket.

– *Önök nyugdíjasként mit jelent a szabadság? Hol, hogyan, milyen hobbit kedvel?*

– A hobbim a horgászat és a kert. Rum községben, egy ősmagyar településen, kis házikót vásároltunk, amelyik minden hétvégén vár bennünket. Teljes kikapcsolódást kapunk. A kirándulások mostanában időben és térben lerövidültek. Már csak ritkán ruccanunk át Ausztriába. Rum, Szombathely a maradandó színtér.

– *Nehéz elképzelnem önt bévé nélkül.*

– Nem szakadok el végleg. Tari úr igényt tart a munkámra. Január 1-jétől a nyugat-dunántúli bv. intézetek ellenőrzése vár rám, főellenőrként.

Pardi Anna

MINDEN PÉNTEKEN

BÖRITŐN
ÚJSÁG

Nemzetközi kapcsolatok

1996. szeptember 14–20. között a Themis-program keretében dániai tanulmányúton vett részt Zászlós Tibor és Gál Zsigmond.

1996. szeptember 25–29. között a TORNÁDÓ International Kft. szervezésében Tarczal Zoltán vett részt a Hannoverben rendezett Nemzetközi Haszongépjármű-kiállításon.

1996. október 7–november 29. között Kaló Ágnes a svájci St. Johanssen-i börtönben tanulmányúton vett részt.

1996. október 12–15. között a LEVANTEX Kereskedelmi Kft. szervezésében Győri Zoltán, Komáromi István és Tomsics József az olaszországi telephelyen gyárlátogatáson vett részt.

1996. október 19–23. között A bűnmegelőzés jogi aspektusai címmel Berlinben megrendezett nemzetközi tanácskozáson dr. Tari Ferenc vett részt.

1996. október 19–24. között Lengyelországban a Börtönszemélyzet kiképzése és toborzása címmel szervezett nemzetközi konferencián dr. Lipták László és Fok Róbert vett részt.

1996. október 25–27. között a NACRO szervezésében Franciaországban a Bírósági felügyelet az európai börtönökben címmel rendezett nemzetközi szemináriumon Fejes Imre és Huszár László vett részt.

1996. november 3–9. között a Svájci Szövetségi Igazságügyi és Rendőrhivatal által szervezett bv. szemináriumon Barsiné dr. Gráber Mária, Arató Ferenc, Tóth Sándor, dr. Müller Anikó és Erkiné Szécsényi Edit vett részt.

1996. november 18–22. között az Országos Közoktatási Intézet Felnőttoktatási Csoportja által A Nemzeti Alaptanterv modernizációs törekvései és annak legfőbb akadályai, a funkcionális analfabétizmus címmel a romániai Illyefalván rendezett nemzetközi konferencián Duschák Miklósné és Ruzsa György vett részt.

1996. december 1–7. között Ausztriában, Németországban és Hollandiában Fejes Imre, Csordás Sándor, Csere László és Benedek Andrásné tanulmányozta a magas építésű börtönöket.

1996. december 3–8. között a börtönszemélyzettel foglalkozó munkabizottság soron következő strasbourggi ülésén dr. Cserné Bakos Erzsébet és Boros János vett részt.

E. Romeike vezetésével a németországi plötzenseei bv. intézet 42 munkatársa 1996. október 16-án a Bp.-i Fegyház és Börtönben, október 17-én a Fiatalkorúak Bv. Intézetében tett látogatást.

I. Kriznik szlovén országos parancsnok vezetésével 1996. november 10–14. között 4 fős delegáció tapasztalatcsere-látogatást tett a Fiatalkorúak Bv. Intézetében, a Pálhalmi Országos Bv. Intézetben és a Sopronkőhidai Fegyház és Börtönben.

RÖVIDEN

Alekszej Vasziljevics Aszmetkin, az orosz bv. országos parancsnokának helyettese vezetésével 1996. november 18–22. között 3 fős delegáció tett tapasztalatcsere- látogatást a Kalocsai Fegyház és Börtönben, az Állampusztai Országos Bv. Intézetben, a Bv. Szervezet Oktatási Központjában, a Bp.-i Fegyház és Börtönben, valamint a Heves Megyei Bv. Intézetben.

Henk Beukers holland büntetés-végrehajtási szakember 1996. november 19–20-án meglátogatta a Kalocsai Fegyház és Börtönt, az Állampusztai Országos Bv. Intézetet és a Bács-Kiskun Megyei Bv. Intézetet.

Urs Clavadetscher svájci üzletember 1996. november 24–28. között tárgyalásokat folytatott a bv. vezetőivel és látogatást tett a Kalocsai Fegyház és Börtönben, valamint a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bv. Intézetben.

Svenolov Svensson, az EPEA elnöke és az elnökség három tagja 1996. november 7–10. között az 1997 novemberében megrendezendő nemzetközi konferencia magyar szervezőbizottságával folytatott megbeszélést.

Colin Lovett a Carter&Goble Társaság igazgatója, 1996. november 29–december 31. között megbeszélést folytatott a magyar szervezőkkel az 1998-ban megrendezendő nemzetközi konferencia feladatairól.

A szlovák büntetés-végrehajtási testülettel kötött együttműködési megállapodás keretében 11 magyar bv. szakember tanulmányozta a szlovák, 14 szlovák bv. szakember pedig a magyar büntetés-végrehajtás különböző szakterületeinek munkáját.

A lengyel bv. testülettel kötött együttműködési megállapodás keretében 15 magyar bv. szakember tanulmányozta a lengyel és 12 fő lengyel bv. szakember a magyar bv. különböző szakterületeinek munkáját.

A Magyar Börtönügyi Társaság közgyűlésén módosították a társaság alapszabályát és bővítették a szekciók hatáskörét. Tervezik, hogy a jövőben konferenciát szerveznek a harmincöt éven aluli igazságügyi dolgozók szakmai gondjairól és lehetőségeiről.

Elismerések

A nemzeti ünnep alkalmából a Magyar Köztársaság elnöke a Magyar Köztársasági

Bronz Érdemkereszt

kitüntetést adományozta *Tanács János* *bv. törzsszászlósnak*, a Nagyfai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet főfelügyelőjének.

Az igazságügy-miniszter előléptette

ezredessé

Pongrácz György *bv. alezredest*, az IM Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság Informatikai Igazgatóság igazgatóját.

Tauffer Emil- díjat

adományozott *Böde János* *bv. alezredesnek*, a Budapesti Fegyház és Börtön szaktanácsadójának.

A Büntetés-végrehajtási Szolgálatért Emlékplakett

arany

fokozatát adományozta *Buzás Károlyné* *bv. törzsszászlósnak*, a Bv. Központi Kórház vezető asszisztensének; *Horváth Lajos* *bv. őrnagynak*, a Somogy Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet osztályvezetőjének.

Az 1956-os forradalom 40. évfordulója alkalmából a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka előléptette – soron kívül –

hadnaggyá

Bors Ferenc tartalékos zászlóst, a Sopronkőhidai Országos Börtön volt munkatársát; *Káity József* tartalékos zászlóst, a Szegedi Országos és Megyei Börtön volt munkatársát; *Bereczki Sándor* tartalékos szakaszvetőt, a Marcali Járási Börtön volt munkatársát.

A Büntetés-végrehajtás Szolgálatért Emlékplakett

ezüst

fokozatát adományozta *Kovács János* tartalékos ezredesnek, a Budapesti Országos Börtön volt munkatársának; *Nagy József* tartalékos ezredesnek, a Sopronkőhidai Országos Börtön volt parancsnokának; *dr. Virág Miklós* tartalékos ezredesnek, a Büntetés-végrehajtási Parancsnokság volt termelési helyettesének; *Papp László* tartalékos őrnagynak, a Gyulai Büntetés-végrehajtási Intézet volt parancsnokának.

A „Büntetés-végrehajtási Szolgálatért Emlékplakett”

bronz

fokozatát adományozta *Beke György* tartalékos alezredesnek, a Budapesti Megyei Börtön volt munkatársának.

A nemzeti ünnep alkalmából eredményes munkája elismeréséül az országos parancsnok előléptette

alezredessé

Tóth Sándor *bv. őrnagyot*, az Igazságügyi Minisztérium Büntetés-végrehajtási Felügyeleti Főosztály főosztályvezető-helyettesét.

A Büntetés-végrehajtási Szolgálatért Em-
lékplakett

ezüst

fokozatát adományozta *Fekete Tibor* *bv. századosnak*, az Állampusztai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet őrparancsnokának; *Tüske János* *bv. századosnak*, a Budapesti Fegyház és Börtön osztályvezetőjének; *Turányik János* *bv. főhadnagynak*, a Váci Fegyház és Börtön nevelőjének; *Tabuber László* *bv. törzszászlósnak*, a Sopronkőhidai Fegyház és Börtön raktárvezetőjének; *Gál István* *bv. zászlósnak*, a Baracska Országos Büntetés-végrehajtási Intézet raktárosának; *Kovács Lászlóné* *bv. fő-törzsőr-mesternek*, a Kalocsai Fegyház és Börtön felügyelőjének; *Purczel Imre* *bv.*

főtörzsőr-mesternek, a Budapesti Fegyház és Börtön őrségügyeletesének; *Sándor Rudolf* *bv. főtörzsőr-mesternek*, a Budapesti Fegyház és Börtön őrének.

A Büntetés-végrehajtási Szolgálatért Em-
lékplakett

bronz

fokozatát adományozta *Jónás Sándor* *bv. zászlósnak*, a Bv. Központi Ellátó Intézet raktárvezetőjének; *Kovács András* *bv. zászlósnak*, a Tolna Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet őrének; *Sárkány András* *bv. zászlósnak*, a Bv. Központi Ellátó Intézet őrének; *Hegyes Andrásné* *bv. főtörzsőr-mesternek*, a Nagyfai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet telefonközpont-kezelőjének.

Az Országgyűlés rendészeti albizottságának nyilvános ülésén dr. Tari Ferenc országos parancsnok arról beszélt a képviselők előtt, hogy a magyar börtönökben érvényesülnek az elítéltekkel kapcsolatos emberséges bánásmódra irányuló európai elvek.

Birtokbavétel

Jobb ma demonstrálni, mint holnap intézkedni

Ritkán adódik olyan alkalom, hogy egy objektum teljes birtokbavételére és ennek folyamatában fegyveres őrzésének megszervezésére kerüljön sor. A büntetés-végrehajtási belső utasítások részletesen meghatározzák, hogy egy objektum őrzési rendszerét miként kell kialakítani. Mégis érdekes és izgalmas feladat e látszólag egyszerű tevékenység.

Mint ismeretes, kormányzati döntés született arról, hogy Budapesten az előzetesen letartóztatottak befogadására új bv. intézet létesüljön. Az Igazságügyi Minisztérium erre a célra megvásárolta a X. kerületi Venyige utcai volt munkásszálló épületeit. Az objektumot az utóbbi években egy kft. szállodaként hasznosította. A szálloda vendégköre túlnyomóan az utca túloldalán működő piacon szerencsét próbáló külföldi állampolgárokból és hasonszórú honfitársainkból tevődött össze. Néhány épületrészt és az udvar egy részét az ebben az „üzleti életben” tevékenykedő vállalkozóknak adták bérbe. Könnyen elképzelhető, mi minden megtörtént, amikor a Rejtő-könyvekből ismert „úri közönség”-hez hasonlítható társaság „mulatott” vagy

„apróbb nézeteltéréseit” rendezte. Erről leginkább a gyakran kivonuló rendőrök tudnának beszámolót tartani, amelyekben olykor egy-egy géppisztolysorozat is szerepel.

Azt hiszem, előző soraimmal érzékeltettem az objektum őrzési rendszerének egyik fontos tényezőjét, a külső környezetet, e társaság ugyanis az objektumból való kiebrudalásukat követően nem szűnt meg létezni, csak „odébb röppent”.

Az objektum birtokbavételének napját a bv. országos parancsnoka 1996. november 1-jén határozta meg. Az őrzési rendszer kialakítására mintegy három hét állt rendelkezésünkre, ezalatt kellett a szükséges személyi és tárgyi feltételeket megteremteni, az őrzési okmányokat kidolgozni és a birtokbavétel módszereit megtervezni. Az őrzési rendszerről csak annyit, hogy a bástyafal megépüléséig a külső őrzést Mossberg típusú sörétes fegyverekkel felszerelt és kutyákkal megerősített járőrök hajtják végre, a belső területeket is járőrök vigyázzák.

A birtokbavétel megtervezésekor első célként tűztük ki a környezet „pszichikai megdolgozását”. Az ott lézengőkkel érzékeltetni akartuk, hogy egyszer és mindenkorra vegyék tudomásul, az új gazdák megérkeztek és ettől a perctől kezdve számukra az objektum érinthetetlen és sérthetetlen; tartani lehetett ugyanis attól, hogy az objektumba többen továbbra is illegálisan kívánnak bejutni és bent tartózkodni. Ezt a célt egy látványos átvétellel kívántuk elérni, szem előtt tartva azt az alapelvet, hogy ilyen környezetben az egyik leghatásosabb megelőzési módszer az erődemonstráció.

A birtokbavételt az intézet akciócsoportjával és az erre a célra kiválogatott emberekkel, valamint a X. kerületi rendőrkapitányság odavezényelt rendőreivel, összesen mintegy harminc fővel hajtottuk végre. Az akció időpontját október 31-én 13 órára terveztük (ebben az időpontban a legnagyobb a piac és a környék forgalma).

A kijelölt időpontban négy bévés gépkocsival és egy rendőrségi járőrökocsival fény- és hangjelzéseket használva érkeztünk az objektumhoz. A csoport egyik része a gépkocsiból kiugrálva azonnal körülzártta azt. A rendőrök a bejáratoknál helyezkedtek el, és a helyszínen mindenkit igazoltattak. Ezt látván az objektum közeléből mindenki olyan sietősen távozott, mint ha sülyedő hajóról menekülne. Még öt perc sem telt el, mire a járda teljesen kiürült, a parkoló gépkocsik pedig elhajtottak. Ezt követően a tömeg kisebb csoportokba verődve tisztességteljes távolságból figyelte az eseményeket. Jellemző a csoportok személyi összetételére, hogy az akciót kísérő fotóriporter megjelenésekor többen elfordultak vagy valakinek a háta mögé bújtak.

Az objektum körülzárása után az épületek bejáraitához biztosító őrköt állítottunk, majd a kutatócsoportok megkezdték az objektum teljes átvizsgálását.

Az akciót 18 órára befejeztük, ezt követően a rendőrök és a csoport egy része elvonult, és csak a megerősített létszámú őrseg maradt a helyszínen. Addigra a tömeg egy része szétszéledt, de egy-két kisebb csoport továbbra is kitartóan figyelte az objektumot. Valószínűleg arra vártak, hogy eltávozzunk, néhány óra múlva azonban ők is elmentek és a környék kiürült.

Az objektum birtokbavételének híre hamar elterjedt a környéken, s olyan híreszteléseket hallani, hogy „jó lesz vigyázni, mert a Venyigét kommandósok őrzik”. Az akció tehát elérte a célját, az objektumot zavartalanul vehettük birtokba és azóta sem történt semmilyen konfliktus.

Tapasztalataink – amelyek talán más hasonló helyzetekben is hasznosíthatóak – igazolták az átköltött közmondást, miszerint: „jobb ma demonstrálni, mint holnap intézkedni”.

Csordás Sándor

Nyugdíjas-találkozó

Ötvenheten kaptak meghívót a Büntetés-végrehajtási Szervezet Oktatási Központjába az 1996. november 26-án 10 órakor kezdődő programra. Közülük tizenhatan nem tudtak eljönni. A találkozón résztvettek még az országos parancsnokság vezetői, az igazgatók és a főosztályvezetők. A meghívás célja az volt, hogy a büntetés-végrehajtás vezetése tájékoztatót adjon az intézmény jelenlegi helyzetéről, hiszen utoljára 7 éve volt lehetőség arra, hogy a volt parancsnokok átfogóbban betekinthesse a bv. életébe.

A találkozó kezdetekor felállással tisztelegtek a Somogy Megyei Bv. Intézet (1957-től 1975-ig) volt parancsnoka *Horváth László* alezredes emlékének, akit ezen a napon helyeztek végső nyugalomra. 76 évet élt. *Dr. Tari Ferenc* altábornagy tájékoztatójában az 1996-os évet mérföldkőnek jellemezte a bv. életében, hiszen az a fajta igény, ami a rendszerváltáskor megfogalmazódott, ebben az évben valósult meg.

Elmondta továbbá, hogy 1996-ban jutottunk el oda, hogy a bv.-nek modern, korszerű iskolája lehet a megfelelő gyakorlati lehetőség háttérével. A kecskeméti beruházást már a jövő évezred börtönként mutatta be. Megállapította, hogy az elmúlt hat évben eleget tettünk az Európa Tanács ajánlásainak, megfelelünk a jogi szabályozás elvárásainak. A büntetés-végrehajtás nyitottságát, az adatok nyilvánossá tételét lényeges változásnak értékelte. Kiemelte a fogvatartottak összetételének jelentős megváltozását, az ebből adódó biztonsági feladatok növekedését. Példaként említette, hogy több mint 2000 az 5-15 éves ítélték száma, ugyanakkor az örök átlagos szolgálati ideje a korábbihoz képest jóval kevesebb. Az ország gazdasági helyzetenehezíti a célkitűzések megvalósítását.

Az országos parancsnok a tájékoztatást követően virággal köszöntötte a megjelent volt parancsnoknőket, *Rudnay Andrásné* alezredest és *Nagy Mihályné* ezredest.

Csóti András ezredes és *Dobos István* ezredes főigazgatók bemutatták az irányításuk alá tartozó szervezeti egységek vezetőit, feladataikat. Kiemelték az utóbbi évek eredményeit, jelentősebb változásait. Így különösen a korszerű gépjárműparkot, az információátvitelt, a biztonsági berendezések és a fegyverzet korszerűsítését, a személyzet képzését, felkészítését az új feladatokra, a ruházat- korszerűsítést, az új pénzügyi normarendszer kialakítását, valamint a gazdasági társaságok működtetését.

A bv. történeti kiállítás, majd az iskola megtekintése volt a következő program. Többen nosztalgáltak a tárlókban, vitrinekben elhelyezett okmányok, tárgyi emlékek láttán. Felidéztek az 50-es évek végén, a 60-as évek elején lejátszódott eseményeket, akkori feladataikat, a körülményeket. Volt miből emlékeket meríteni, hiszen például *Magyar István* ezredes 23 évig, *Kardos Gyula* ezredes 22 évig, *Berényi István* alezredes 21 évig szolgált parancsnokként. A találkozó „korelnöke” *Lovasi János* alezredes volt, aki a napokban töltötte be 82. életévét. Ő is, bár lassabban, mint a többiek, végigjárta a kiállítást és az előadótermeket. A látottakat a múlt és a jövő találkozása jellemezte.

A kötetlen beszélgetés a Budapesti Fegyház és Börtön nagytermében elfogyasztott ebéd után is folytatódott. *Nagy Tibor* vezérőrnagy nyugdíjas társai nevében köszönetét fejezte ki a meghívásért, a kapott tájékoztatásért, a büntetés-végrehajtás helyzetének bemutatásáért. A személyi állománynak további jó munkát kívánt a sikeres folytatáshoz.

Tóth Tamás

Képek – események

Börtöngraffiti

Mit sem tudva a graffitiról, már kölyökkoromban is megfogott egy-egy kopár, nyomasztó méretű, szürke falfelület (leginkább egy-egy tűzfal), ha arra hirdető cégek – természetesen a városatyák jóváhagyásával – jó érzékkel, a láttatás szem előtt tartásával reklámfeliratot, vagy ezt megfűszerezve, figurális ábrázolást festettek. Funkciója akaratlanul kettős volt: egyrészt nagyszerűen hívta fel a közlendő dologra a figyelmet, másrészt, megtörte az egyhangúságot, a nyomasztó hatást, díszített. Még most is előttem van a Kálvin téri Városkapu területén a ma már sok embernek minőségi elhelyezést és kényelmet nyújtó szálloda helyfoglalása előtti tűzfal látványa. Egy reklám volt ráfestve, aztán egy idő múlva, az alsó, elérhető részen más rajzok is megjelentek. Ez volt az első találkozásom a graffitival. Amit pedig naponta látok a munkahelyemet övező falon: a börtöngraffiti.

A graffiti a kommunikáció egy speciális ábrázolási módja, amely hozzátartozik a mindennapi vizuális környezetünkhöz. A hazánkban a hatvanas évekbeli megjelenése óta óriási fejlődésen ment keresztül ez a műfaj is. 1995-ben, amikor az első börtöngraffiti ötletadójaként és szervezőjeként munkához láttam, magam sem sejtettem, mi vár rám. Néhány képzőművészettel foglalkozó szakembert kértem fel, zsűrizze az előre beküldött vázlatokat, pályamunkákat. A megbeszélés során többször használtam a művészet szót is magában foglaló kifejezéseket, amelyekre egyértelműen elutasító reagálásokat kaptam. Kezdem sejteni, hogy van, akinek ez a szóhasználat kifejezetten sértő, sokan kizárják a graffiti bármilyen kapcsolódását a művészethez. Természetesen én továbbra sem osztom ezt a véleményt.

Börtöngraffiti nagyon régóta létezik, s virágzik a mai napig is, de ezt szerencsére csak

egy szűk réteg gyakorolja. Ezek a munkák a zárkákban – elősorban a legszigorúbb fegyelmi fenyítésként használt – magánzárkákban találhatóak. A felületek üzeneteket közvetítenek. Elsősorban az izgatott, mi motiválja a börtönfalra firkalást a szabad embereknél.

A börtöngraffitin keresztül fel lehet hívni a közvélemény figyelmét, hogy a fiatalok szabadulásuk után minél nagyobb segítséget kapjanak a beilleszkedéshez. Próbáljuk csökkenteni az előítéletet és a stigmatizációt. Ez a korosztály az, amelyik a megvédés ellenére életkorából adódóan a legnagyobb esélyt kell hogy kapja, s ezen keresztül a legnagyobb segítséget.

Nyitni kívánunk a külvilágra. Minél zártabb egy intézet, minél kevesebbet tudnak róla az emberek, annál misztikusabb képet alkotnak róla. A figyelem tompíthatja e megítélést.

Prevenció. E műfaj gyakorlóinak jelentős többsége a társadalom perifériáján vagy ahhoz közel tartózkodik. Tevékenységük gyakorlása, az ehhez szükséges festékmennyiség megszerzésének egyes formái súrol(hat)ják a számonkérés, a büntethetőség határait. Inkább békésen, legálisan, a Budalakk ÉTA Festégyártó Kft. által támogatásként adott festékekkel falon kívül alkotni, mint bent azon töprengeni, milyenre festik a falat odakint.

Megtörni a börtönfal szürke egyhangúságát, nyomasztó hatását. A színes fal érzékelteti a külvilággal, hogy a börtönkörülmények is lehetnek emberiek.

Legális lehetőséget nyújt az irányzat művelőinek. Ezen keresztül jobban megismerhetjük egy csoport gondolatvilágát, problémáit, motivációs rendszerét.

Felhívás arra, hogy a falfirók problémáival foglalkozni kell. Nemcsak a szankcionálás, hanem helyes kezelés is létezik. Igaz, ez időt igénylő, nehéz, de megtérülő befektetés lehet.

Ismerek néhány fiatalot, aki felhagyva a viszontagságos anonim alkotói formával, úgy mond, saját stúdióban dolgozik, megrendeléseknek tesz eleget (üzletek, szórakozóhelyek, kiállítások stb. falfelületének dekorálása, illusztrációk készítése). Ennek ékes bizonyítéka, hogy több alkalommal kerestek meg cégek és magánszemélyek azzal, közvetítsünk ki számukra jól festő fiatalokat, akik díjazás ellenében tevékenykedhetnének (természetesen mindez az anonimitás szabályainak megtartása mellett). Vajon mi motiválhatja őket?

A graffitik alkotói szimpatizálnak, együtt éreznek a fiatalok elítéltekkel. Úgy gondolják, itt a börtön falán maradandóbbat alkothatnak, műveik dicsőséges, hosszabb távú, és még vigyáznak is rá. Művészeti értéket mutatnak be, és még folytathatnám. Alkotásaikkal és gondolataikkal kommunikálnak. Egyikőjük így nyilatkozott: a bentlévő srácoknak csináljuk, együtt érzünk velük, Színesebbé szeretnénk tenni határait, s ha kijönnek, várjuk őket. Legalább búcsúzóul nem a szürke fal köszön rájuk, hanem a színek világa, s a mi üzeneteink. Bentről így összegezték a látottakat: tudjuk, hogy nekünk csinálják. Nagyon jó érzés, hogy gondolnak ránk. Talán megértik a helyzetünket, és segítenek, ha kimegyünk, és nem mutogatnak ránk, hogy börtöntöltelékek vagyunk. Aki kint az utcán elmegy a fal mellett, s látja, hogy a szögesdrót ellenére milyen színes, talán arra fog gondolni, hogy a falakon belül is lehetnek emberiek a körülmények.

Ezt jelenti számomra a börtöngraffiti üzenete.

Frank Tibor

Három évtized

A Humanitas Bűnmegelőzési és Társadalmi Beilleszkedést Segítő Társaság november 22-én ünnepelte megalakulásának harmincadik évfordulóját. Ebből az alkalomból neves hazai és külföldi szakemberek tekintették át a magyarországi reszocializáció aktuális és távlati tennivalóit.

A rendezvény holland vendégei, Henk J. Beukers, az ottani reszocializációs szervezet igazgatója és M. Gernber, kábítószer-szakértő sorra vette azokat a tennivalókat és feltételeket, amelyek szükségesek a drog elleni küzdelemben.

Kontakt személy

Szeminárium Észtországban

**Az észtországi Viljandiban Szociális munka a börtönökben elnevezéssel szemináriumot tartottak. Az értekezletet az észt büntetés-végrehajtási igazgatóság szervezte, elnöke a bv. főigazgatója volt. Az észteken kívül lett, litván, orosz, lengyel, cseh, dán, svéd, finn és magyar delegációk vettek részt a programokon. Az észtek nem titkolt szándéka volt, hogy a szemináriumon tapasztalatokat gyűjtse-
nek a szomszédos, illetőleg a kelet-európai országok börtön-reszocializációs programjairól és bemutassák, mennyit fejlődött bv. rendszerük a rendszerváltozás óta.**

Észtország a Molotov–Ribbentrop-paktum alapján került a Szovjetunióhoz, tehát ötven évig idegen katonai megszállás alatt álló állam volt. A szovjetek igyekeztek Észtországot eloroszosítani. Míg a II. világháború előtt a lakosság 90 százaléka észt nemzetiségű volt, addig mára ez az arány a 60 százalékot sem éri el. A fegyveres testületekbe szinte kizárólag orosz nemzetiségűek kerülhettek be. Ebből következik, hogy a bv.-sek nagy része is orosz. A helyzetet bonyolítja, hogy az észtek általában nem beszélnek oroszul, az oroszok pedig észtül. Az orosz nemzetiségűek csak akkor kaphatják meg az észt állampolgárságot, ha észt nyelven vizsgát tesznek. Így fordulhatott elő az a furcsa helyzet, hogy az észt bv. testület magas rangú tisztjei orosz és nem észt állampolgárok.

Az új észt állam a régi, nagyrészt kaszárnyákból és istállókból kialakított zárt rendszerű börtönöket örökölte. A bv. szakembergárdája nem túlságosan képzett, a szociális munkások (börtönnevelők) középfokú végzettséggel rendelkeznek. A börtönök

meglehetősen zsúfoltak. Viljandiban meglátogattuk az ország egyetlen, fiatalkorúakat fogva tartó intézetét. Itt tiszta, rendezett és jól felszerelt, de szűk zárkákat láttunk.

Az észt bv. jelenleg a változás stádiumában van. Gyökeresen át kívánják alakítani a rendszert, a börtön megtorló-elszigetelő jellegét igyekeznek reszocializációs orientációjára változtatni.

A svéd börtönszociális munkát tartják példának, és ezt a rendszert szeretnék saját hazájukban is megvalósítani. Egyébként ez a törekvés váltotta ki a legnagyobb vitát a szeminárium résztvevői között. Az észtek minden börtönükben szeretnék működtetni egy csapatot, amely szociális munkásokból, pszichológusokból és orvosokból állna. A szociális munkások – akiket ebben a rendszerben kontakt személyeknek hívnak – egy személyben lesznek fegyőrök és a reszocializáció végrehajtói. Tehát nincs külön felügyelői és nevelői gárda, hanem 10-15 fogvatartott tartozna a kontakt személyhez, aki egy személyben látná el a két munkakör fel-

adatait. A svédeknél ez a rendszer három éve működik, és meglehetősen jól funkcionál, de nem szabad elfelejteni a következőket: Svédországban csak a nyitott börtönökben alkalmazzák ezt a szisztémát. A svéd kontakt személyek főiskolát, egyetemet végzett, okleveles szociális munkások, akiket négy évig készítettek fel erre a hivatásra. A svédországi rendszerben a kontakt személy az utógondozásban is részt vesz, állandó kapcsolatban áll külső szociális szervezetekkel és munkaközvetítőkkel. Észtországban ez nem így működik. Ráadásul Svédország a világ egyik legfejlettebb gazdaságával rendelkező országa, Észtország pedig szegény állam.

A szemináriumon minden részt vevő delegáció félórás előadást tartott hazája büntetés-végrehajtásáról. Számunkra a skandináv rendszerek voltak érdekesekek, hiszen a volt szocialista országok bv. módszereit már jórészt ismertük. A skandináv – finn, svéd, dán – rendszerek nagyon hasonlítanak egymáshoz. Mindháromnak jellemzője az emberközpontúság. A büntetés-végrehajtás fő célja itt a rehabilitáció, a társadalomtól való elszigetelés csak a súlyos és többszörösen visszaeső bűnelkövetőknél szempont. Főként kislétszámú börtönöket működtetnek, ahol 10-15 fogvatartott jut egy szociális munkásra.

A fogvatartottak száma is alacsony. Finnországban jelenleg 3200 elítélt van. Ez nemcsak azért alakult így, mert a bűnözés alacsonyabb, mint nálunk, hanem azért is, mert a bíróságok csak mint végső büntetőeszközt alkalmazzák a börtönbüntetést. Ezekben az országokban a legelterjedtebb büntetési forma a közhasznú munkavégzéssel egybekötött pártfogói felügyelet alá helyezés. Fiataloknál szinte ez az egyetlen büntetési nem, így fordulhat elő, hogy

Dániában jelenleg hat fiatalkorú fogvatartott van. (Ezt a számot a szemináriumon jelen lévő – egyébként 25 éve bévés – dán szociális munkás hölgy magasnak tartotta és az igazságszolgáltatás hibájául róta fel.)

Természetesen északon sem minden tökéletes. Kelet-európai kollégákkal ellentétben a skandinávok számos problémát vetettek fel, melyeket orvosolni szeretnének. Eből kitűnik, hogy ők nem tekintik szentnek és sérthetetlennek a kialakult rendszert, a meglévő büntetés-végrehajtási fokozatokat.

Svédországban például – és ez nekünk is ismerős – gondként jelentkezik, hogy az irányító, az igazgatási és humán szolgálatok, valamint a biztonsági részlegek túlságosan elszigetelődtek egymástól, nincs meg a kellő kommunikáció közöttük, így nehézkesen tudnak együttműködni. A magasán kvalifikált, igazgatásban dolgozó munkatársak csak az irányítással foglalkoznak. Mindezt úgy, hogy egyáltalán nem, vagy csak keveset találkoznak a rabokkal és a börtönszemélyzettel. A humán szolgálat, amely a bv. érző lelke, ellentétben van a biztonsági részleggel, ahol „csak” őriznek.

A skandinávok a problémák megoldásának kulcsát a személyzet képzésében, folyamatos tréningezésében látják. Rendszereznek a megbeszélések, a továbbképzések. Természetesen a magas szakmai színvonal fenntartásának ára van, melyet az államnak kell megfizetnie. A bévések fizetése jóval magasabb, mint más közalkalmazottaké. (Viszonyításképpen: egy svéd országos parancsnoksági osztályvezető háromhavi fizetéséből tud venni egy új autót.)

A szervezeti kérdések után rátérnek a szeminárium tényleges témájára, a szociális munkára. Már az első napon világossá vált számunkra, hogy a skandinávokon kívül egyik delegáció sem tudta pontosan, mit is

jelent ez a fogalom. A szovjet utódállamokból érkezettek szociális munkán a rab megrendszabályozását értik, a lengyel és a cseh kollégák a pedagógiai eszközökkel történő megnevelést, de mindenképpen olyan folyamatot, amelyet szükséges elvégezni a fogvatartottal, ha akarja, ha nem. Részükről tehát átnevelésről és nem a börtön nyújtotta szolgáltatásokról – mint például képzés, szakképzés, szabadulás utáni beilleszkedés támogatása stb. – van szó. A volt szocialista országokban nagy gond a bévés szakembergárda képzetlensége is. A szovjet utódállamokban a szociális munkások túlnyomó többsége iskolázatlan, a vezetők pedig főként belügyi akadémiát végeztek, ahol inkább politikai-katonai ismereteket oktattak. Nehéz elvárni ezektől az emberektől – akik ez idáig más hagyományok szerint dolgoztak –, hogy eddigi elveiket feladva empátiával közeledjenek a fogvatartottakhoz, és önmagukkal egyenlőként kezeljék őket. Úgy gondolom, sokak számára ezen a szemináriumon lett nyilvánvaló – a Skandináviában evidenciának számító tény –, hogy a börtönök reszocializációs, rehabilitációs tevékenysége nem magányos nevelők, szociális munkások harca az elítélt megjavításáért, hanem összetett csoportmunka, amelyben pszichológusok, szociális munkások, börtönfelügyelők, pártfogók és külső karitatív szervezetek munkatársai együtt dolgoznak. Ez természetesen azt feltételezi, hogy a munkatársak napi kapcsolatban álljanak egymással, rendszeresen közös megbeszéléseket tartsanak, ahol nemcsak az éppen aktuális problémákat beszéljük meg, hanem lelki támogatást is kapnak munkájukhoz.

Egy másik – véleményem szerint nagyon fontos – téma a pártfogók kérdése volt.

Szándékosan nem bírósági pártfogókról beszélek, mert Nyugat-Európa és Skandinávia legtöbb államában a hivatásos pártfogók a bv. alkalmazottai, illetőleg más önkormányzati, állami szervek munkatársai. Úgy tűnik, ez a szervezeti különbség nem elhanyagolható a reszocializációs tevékenység hatékonysága szempontjából. A szociális munka, a fogvatartott társadalomba való beilleszkedésének segítése nem állhat meg ott, hogy az elítélt szabadul. Nálunk az a gyakorlat, hogy amint a fogvatartott kilép a börtön kapuján, elveszítjük szem elől, és – hacsak nem kerül vissza – nem is hallunk róla többet. Pártfogói rendszerünk hatékonysága némi kívánnivalót hagy maga után. Jelenleg inkább csak kontrollt gyakorolnak a feltételes szabadságon lévők felett, mintsem szociálisan segítenék őket. Persze, nehéz helyzetben vannak ők is, hiszen szegény az ország, munkanélküliség van, nincs lakás, munkásszállás stb. Mindez igaz, azonban a pártfogónak nem az elítélt szabadulása után kellene elkezdenie a munkát. Európában sok országban – és Amerikában is – a pártfogó a börtönben is dolgozik, ismeri a fogvatartottat, annak családját, és már jóval a szabadulás előtt kész tervekkel rendelkezik az elítélt jövőjére vonatkozóan. A pártfogók együtt „élnek” a bévésekkel, csak így lehet hatékony a munkájuk.

Ahogy mindennapi tevékenységünk során döntő jelentőségű a kommunikáció, úgy fontosak a rendszeres nemzetközi tapasztalatcserék is. Igaz ugyan, hogy mivel minden ország más-más sajátosságokkal rendelkezik, ezért nem lehet rendszereket kritika nélkül lemásolni, de ezek a megbeszélések mégis jó ötletekkel szolgálhatnak.

Bereczki Zsolt

Rabgondozás

Segélyezés • Patronage-ügy • Utógondozás
(A reszocializáció történelmi tendenciái)¹

1838. május 26-án nyílt meg Vas várme-gye rabdolgozató háza. A Ház szabályzata szerint a fogvatartottat addig nem szabad el-bocsátani az intézetből, ameddig a vezetés nem látja biztosítottnak a kilépést követő foglalkoztatását, vagyis a szabadlábra helyezés feltétele volt az is, hogy állás vagy szolgálat várjon rá.² Ez a passzus bizonyítja, hogy bár szervezeti formát ekkor még nem öltött a gondolat, jelen volt már a magyar börtönügyben is a szabaduló rabbal való törődés eszméje. A rabsegélyezés intézménye ősi gyökerekkel bír: a börtönben sínylődők élelmezése, ruházása és lelki gondozása az ókorban és a középkorban a kegyesség és jó-tékonyág kategóriájába tartozva, az egyház által is ösztönözve, beépült a szegénygondozással kapcsolatos tevékenységek közé. Nem jelentett azonban többet ennél. A szabaduló rab büntetésének letöltését követően megbélyegzettként térhetett vissza a társadalomba, s vajmi kevés figyelmet szenteltek annak, mi tehetné őt hasznossá, s mi óvna meg újabb bűncselekmények elkövetésétől. Ezt sem a teória, sem pedig a meglévő intézményi feltételek nem tették lehetővé. A változás a németalföldi *Rasphuis* felállításával következett be, amikor is az amsterdami magistratus a ház alapszabályzatába foglalta a büntetés javító célját és az elítélt munkára szoktatását. A kérdésre keresett válasz, hogy mi történik a szabadulóval, ettől a történelmi pillanattól kezdve lett programonttá a börtönügyben.

Hazánkban is a reformkor börtönjavító mozgalma tűzte zászlajára az utólagos rabgondozást. „A szabadulás órája út, a börtön ajtajai megnyílnak, s többé nem a baromsá-gig süllyedt fenevadot, hanem a törődött szívű, a lélektani következetességgel végrehaj-tott büntetés iskolájában félig megjavult sze-rencsétlent, telvén a megjavulás erős felté-leivel, bocsátják a nagy világra. De mivel fogsága előtti tisztességesebb viszonyai leg-többször feldúlvák, családja körébe néha visszatérni nem szabad, néha pedig nem le-het: jövevényül, magára hagyatva, segélyte-lenül áll a zajgó társaságban; egy kiesett ke-reke annak, amely óva ugyan a végső rotha-dástól s némileg kiigazítva van, de még nincs beállítva régi tengelyébe, s kapcsolatba hoz-va a több millió kerékkel, hogy hajdani mun-kásságát folytathatná.”³ E helyzet orvoslá-sára hívnak föl a fogházjavítók: „fenyencz-óvó” egyletek megalakítását indítványoz-zák, vajmi kevés sikerrel. *Tauffer Emil* 1866-os látéletében kénytelen volt szomo-rúan leszögezni: „azóta sem történt ez irány-ban semmi”.⁴

Fogházmisszió

A legősibb formája a rabok támogatásá-nak a fogházmisszió, mely egyes történeli munkák értelmezése szerint 253-ra, a *Cypri-án* karthágói püspök által indítványozott zsi-nati döntésre megy vissza, mely Máté evan-géliumának rendelése szerint⁵ a papok köte-

lességévé tette a rabok meglátogatását, a le-tartóztatottak lelki gondozását.⁶ Az egyház mint az elesettek gyámolítója évszázadokon át teljesítette ezt a feladatát, s a középkori büntető processusban és büntetés-végrehajtásban vállalt szerepe is erősítette ezt a tevékenységet. Amikor az amsterdami büntetés-végrehajtási forradalom nyomán a nevelés, oktatás és lelki gondozás fő tényezőjévé vált a börtönügynek, az egyházi asszisztencia intézményesült; az intézetekben papi állásokat létesítettek, s az egyház által gondozott misszió beolvadt az intézeti struktúrába. Ezzel egyidőben, a *John Howard* és követői vezényelte fogházjavító mozgalom hatására a fogházmisszió elvilágiasodott. A rabláto-gatást szerte Európában humanitárius szerveződések, fegyencóvó egyesületek, patronázsszövetségek vették át. A látogatások során személyes beszélgetések, tanítás, oktatóelőadások, s (a nyomozás, a végrehajtás sikerét nem veszélyeztető) jogsegély mellett informálódtak a letartóztatottak családjáról, elhagyott gyermekeikről, külső kapcsolataikról (vagy éppen ezek hiányáról), a rabok személyes viszonyairól, életkörülményeiről. A világi fogházmisszió keretében a patronusok és patronesszek olyan ismeretek birtokába is juthattak, melyek a rab sikeres nevelésében nagy jelentőségűek lehetnek, s a hivatalos érintkezésben soha meg nem szerezhetőek voltak.

Hazánkban a fogházmissziót kezdetben a rabsegélyegyletek, majd a századforduló bombamód szaporodó patronázs-egyesületek teljesítették. A világháború megtörte a patronázsmozgalom lendületét, de kisebb kísérletekről itt is van tudomásunk. 1919-ben alakult meg tanítók és tanárok közreműködésével a budapesti *Fogházmisszió*, valamint a *Szociális missziótársulat fogházmissziós szakosztálya*.⁷ Újraéledt az egyházi

karitatív tevékenység is a katolikus *Bethania* egyesület és az evangélikus *Fébe* diakonissza egyesület keretében.⁸ A kérészéletű „Reménység Házát” Debrecenben az Országos Református Szeretet Szövetség tartotta fenn.

Rabsegélyezés

A rabsegélyezés a középkorban a rablátás alapintézménye volt. A meglehetősen szűkmarkú magistratuális ellátás pótlására általános gyakorlat volt Európában, hogy minden lehetséges alkalommal, amikor a szegénygondozás keretében alamiznagyűjtési akciót szervezett az egyház vagy a világi vezetés, a börtönök lakói is csatlakoztak ehhez. Vasárnapokon, ünnepekkor a megvasalt rabokat felügyelet mellett kihajtották a templom elé, a főtérre, a városháza mellé, s az ott gyűjtött adományokból javítottak valamit a foglyok ellátásán. E kegyes adakozásnak vajmi kevés köze volt a fogházjavító mozgalom rabsegélyezési teóriájához, hacsak társadalmi indíttatása nem. A modern, XVIII–XIX. században megfogalmazott segélyezési eszme ugyanis a rab visszatérésére helyezte a hangsúlyt. A belső támogatásról le nem mondva, a figyelmet a külső felé fordította: a büntetését töltő elítéltnak fenntartóját veszített családját igyekeztek a karitatív szervezetek segélyezni (ezzel a rab aggodalmait eloszlatni, a rá váró család egységét biztosítani), valamint a szabaduló fogoly életkezéséhez szükséges támogatást megadni, ezzel garantálva visszatérésének sikerét. A rabsegélyezés körébe vonták a munkaalkalmak biztosítását is mint a reszocializáció legfontosabb elemét. A rabsegélyezés történetében az egyik meghatározó tényező a finanszírozás kérdése. A reszocializáció kardinális pontja

a szabaduló visszatérési hajlandóságának, megjavulási szándékának anyagi alátámasztása. Hogy ugyanis a börtönből visszatérő családfő képes legyen az újrakezdés anyagi terheit valamiből fedezni: a feltehetően eladósodott család tartozásait megfizetni, holmijaikat a zálogházból kiváltani, magát és a családot ruhával és étellel ellátni, a munkába állásig a létfenntartást biztosítani; ha iparos az illető, anyagot beszerezni, műhelyt bérelni stb. Ezek hiányában nagy a valószínűsége a bűncselekményre kényszerülésnek, a visszaesés kísértésének. A *Csemegi-kódex* korszakalkotó jelentőségű passzusa volt e vonatkozásban a rabsegélyezés költségvetési hátterének törvényi megteremtése, amikor a pénzbüntetésekből befolyó összegeket e célra rendelte felhasználni.⁹ A kódex az elbocsátott szegény elítéltek segélyezésére és a fiatalok elítéltek fogva tartására rendelte fordítani az összeget. „*Nem fordíthatók tehát a pénzbüntetések által nyert összegek üdvösebb célra, mint az elítéltek időleges segélyezésére*” – szögezte le a képviselőház igazságügyi bizottsága.¹⁰ A hatás sem maradt el: sorra alakultak a rabsegélyező egyletek, amelyek ilyen módon a társadalmi forrásoknak is csatormát nyitottak. 1900-ban 21¹¹, 1909-ben pedig a Patronage-Egyletek Országos Szövetségének nyilvántartása szerint már 33 rabsegélyező egylet tevékenykedett az országban.¹² Az állami és társadalmi forrásokból befolyó összegek jelentősnek voltak mondhatók, amelyek hozzájárultak a rabsegélyezés felvirágoztatásához. Mondanunk sem kell, az állami bőkezűség nem tartott sokáig. A szűk költségvetési esztendőkből sokan vetettek szemet a büntetéspénzekre. Így azután szépen lassan megkezdődött a keretek apasztása. Először csak a befolyt büntetéspénzek negyedére korlátozták a felhasználás lehető-

ségét,¹³ igaz, az összeg másik részét fogházak, börtönök, államfogház és fegyházak, szükség szerint javítóintézetek felállításának finanszírozására különítették el. Ugyanakkor az igazságügy-miniszter rendelkezésébe adták a befolyt összeg egymilliósi keretét, hogy azt „gyümölcsözőleg” kezelje, s annak kamatjövedelmét is felhasználhassa rabsegélyezésre és javítóintézetek folyó kiadásainak biztosítására.

A pénzügyi feltételek megnyirbálásának politikáját alkalmanként alátámasztották a patronázspolitikai tendenciái is. A büntetőjogi reformgondolatok terjedésével, a biztonsági intézkedések intézményének befogadásával jelent meg például az a vélekedés is, hogy az elbocsátott „közveszélyes” rabok anyagi segélyezése inkább könnyelmű életre sarkall, mint a reszocializációt segíti. A III. patronázskongresszus ezzel összefüggésben például a segélyezés helyett a kényszermunkával összekötött szabadságkorlátozás („állami gondnokság”) alkalmazását ajánlotta munkatelepeken vagy züllött-menhelyeken.¹⁴ A tendencia folytatódtott: öt esztendő sem telt el, s újabb törvény rendelkezett a „Büntetéspénzek országos alapjáról”, melyben a befolyt összegek szükséghez képest használtatnak föl, még hozzá az igazságügy-miniszter rendelkezése szerint „a felmerülő szükséghez és célszerűséghez képest”. Vagyis az eddig kötelezően rabsegélyezésre költendő összeg megengedő formula hatálya alá került, s annak ilyen felhasználása a miniszteriális apparátus belátásától függött.¹⁵ A világháború utáni helyzet változását jól érzékeltetik azok a rendelkezések, melyek a büntetésekből befolyó bevételek különleges kezelését megszüntették, azokat a tárca rendes bevételei között szerepeltették.¹⁶ Ettől fogva már csak a mindenévi költségvetésben meghatá-

rozott előirányzat szolgált a szabadulók támogatására, de ennek megosztásáról és kiutalásáról is az igazságügy-miniszter döntött. A folyamat betetőzését szolgálták azok a kényszerintézkedések, melyek az államháztartás egyensúlyának helyreállítása érdekében tovább központosították a bevételek elosztását. Negyvenöt esztendei szolgálat után az 1878:5. tc. rabsegélyezésre vonatkozó rendelkezését immáron teljes egészében hatályon kívül helyezték, s megszüntették a segélyezés nevesített finanszírozását. A bevételeket 1924-től a pénzügyminiszter központilag kezelte és osztotta fel az egyes minisztériumok között.¹⁷ Jóllehet az országos büntetőintézetekben és törvényszéki fogházakban fogoly(vegyenc) alapot kellett létesíteni a szabaduló elítéltek nélkülözhetetlen ruhadarabjainak, útiköltségének, temetésének fedezésére, esetleg kisebb pénztámogatás juttatására, ennek azonban már nem a tekintélyes bevételi forrás volt az alapja, hanem a letartóztatottak munkajuttalma, az esetleg bankbetétben elhelyezett alaphányad kamata, a magánosok adományai és a letartóztatottaktól elkobzott pénzek és értékek.¹⁸ Hegedűs József 1941-ben keserűen jegyzi meg: Az 1924:4. tc. „meghoztalának indokai azóta megszűntek anélkül, hogy az 1892:27. tc. említett intézkedése s ezzel az utógondozás fedezeti lehetősége visszaállott volna”.¹⁹

Hiba lenne persze kizárólag a pénzügyi nehézségek rovására ími a rabsegélyezés kudarcát. Szervezeti oldalról közelítve megállapítható, hogy – furcsa paradoxon – ebben nagy szerepe volt a hagyományos rabsegélyezés szisztémáját megkérdőjelező patronázsmozgalom kiépülésének, s nem kevésbé a patronázs harcos hívei vezette támadásoknak. A rabsegélyező egyletek több helyen jobb híján állami szervezeti támogatás-

sal jöttek létre. Minthogy a rabsegélyezésre rendelkezésre álló büntetéspénzek felhasználását 1880-ban az igazságügy-miniszter a királyi ügyészek és járásbírák jogává tette²⁰, s minthogy 1886-ban a törvényszéki elnökök és királyi ügyészek feladatául szabta a rabsegélyező egyletek megalakítását és működtetését²¹, a rabsegélyező egyletek természetesen kötődtek az igazságügyi szervekhez, s némi állami színezetet nyertek.

A büntetőjogi reformirányzatok általános elterjedése, majd hivatalossá válása a klasszikus iskola eszközeinek heves kritikáját²² kiterjesztette a rabsegélyezésre is. „*Részünkről már két évvel ezelőtt is s ma is annak a nézetnek vagyunk hívei, hogy mivel bürokratikus és teljesen hivatalos jellegű rabsegélyező egyesületek egyénies és tehát eredményes működésével – néhány ritka kivételtől eltekintve – nem dicsekedhetnek, viszont mivel az individualizáció jegyében született patronage egyesületek rövid fenállásuk óta is – különösen a fiatalokúak mentése terén – bámulatos munkásságot fejtenek ki: a patronage ügyfejlődése és életképessége attól függ, milyen mértékben vesz abban részt a nagy társadalom*” – írta Angyal Pál²³, akinek véleménye hatalmas szakmai tekintélye és befolyása miatt sokat nyomott a latban. Jeles büntetőjogásunk a rabsegélyügy minden problémáját a rabsegélyegyletek „bürokratikus kezeléséből, illetőleg az egyéniesítésnek úgszólván teljes hiányából” vezette le.²⁴ S minthogy véleménye szerint „egy hibás alapon létrehozott és még hibásabb módon tevékenykedő szervezetet sokkal nehezebb megjavítani, mint új egyesületeket alapítani”²⁵, szisztematikusan harcot hirdetett a rabsegélyegyleti rendszer felszámolása érdekében. Angyal Pál szerint az államnak ki kellene vonulnia a szervezeteiből, de meg kellene maradnia mecénásként,

s azokra az esetekre vonatkozólag az állam aktív közreműködését is elvárva, amelyeket a patronázsmozgalom nem képes megoldani, például a csavargók, koldusok, alkoholisták, prostituáltak, elmebetegek mentése. Angyal professzor felfogása ekkor általános nézetet tükrözött: a rabsegélyegyletek fennmaradásának tehát lényegében feltételévé lett a patronázs-egyesületté való átalakulásuk, szervezeti megújulásuk és tevékenységi körük kiterjesztése. A rabsegélyezést a szó szoros értelemben magába szippantotta a reformlázban égő patronázsmozgalom, hogy a lelkesedés tüntével, s a világháború gazdasági hatására magával rántsa a lassú agóniába.

A rabsegélyező egyleteknek ez az elsorvadása, illetőleg beolvadása a patronázstevékenység egyoldalúságához vezetett. *Finkey Ferenc* 1943-ban tartott előadói beszédében sajnálkozott azon, hogy egyszerűen nem működik a rabsegélyezés.²⁷ Nostalgiaiával hivatkozik a Budapesti rabsegélyező egyletre, mely 1874. évi megalapítása óta évtizedeken át működtetett Kőbányán egy menedékházat, ahol a szabaduló rabok lakáshoz jutottak, ellátásban részesültek, s gondoskodtak munkalehetőségről is. A háború megszüntette ezen intézményt. A két világháború között néhány esztendeig (1938–1942) Debrecenben szerveztek kísérleti jelleggel menedékhelyet, ez azonban nem élte túl a második világháborút. Konstatálja, hogy a patronázs keretében ezt a funkciót a patronázsegyetek nem teljesítik, hogy a kormányzat által a büntetés-végrehajtási intézetekre bízott gondoskodás kimerült abban, hogy néhány pengőt nyomtak a szabaduló rab kezébe, szükséges ruhákkal látták el, de sokszor már a visszaútról sem gondoskodtak. Ő a megoldást egyetlen módon látná megnyugtatóan rendezve: ha a

szabadulók számára államilag tartanának fenn munkásotthonokat, továbbá ha fizetett állami tisztviselőket alkalmaznának, pártfogó tisztségviselőket illő fizetéssel, nyugdíjjal, s egyéb közalkalmazotti kedvezményekkel. Hasonlóan vélekedett Hegedűs József is. *„A már jelzett feladatok elvégzésére hivatott utógondozási szerv elsősorban külön, fejlett tapintatot igénylő sajátos közgazgatási teendőket lát el... ezt az ügyet az államnak kell egységesen megszerveznie, ami nem jelenti a meglévő egészséges társadalmi szervezetek elsorvasztását. Az irányítást végezze a központi igazgatás, de legyenek kerületi szervek is törvényszékenként, vagy legalább is kerületenként, és végül legyenek helyi kirendeltségek.”*²⁸ A szakmának fel kellett ismernie, hogy az állam gazdasági ereje, az állam szervező apparátusa, munkahelyközvetítő és -teremtő lehetőségei nélkül nem lehetséges hatékony rabsegélyezési rendszert működtetni. Az állami gyámkodás mellett kifejlődött rabsegélyezést leromboló „társadalmasító” mozgalom szétesése után a szakemberek visszatértek a Kelet-Közép-Európában amúgy is főszerepet játszó állami gyámkodás igényléséhez.

Ez a gondolat vezette a büntetés-végrehajtás szakembereit a világháború lezárulta után is. *Schäfer István* az állami kötelezettségvállalás gondolatát felelevenítve határozottan leszögezte: *„Rá kell ébredni arra, hogy az utógondozás nem valami jóléti intézmény, amely az alamizsanosztogatás útján a kapitalista társadalom lelkiismeretének nyugtatását szolgálta... Az utógondozás célja, hogy visszavezesse a társadalomba azt az embert, akit onnan büntetése időlegesen kirekesztett, legfeljebb látszatra, de valódi lényegét tekintve nem karitatív jelentőségű”,* s megállapította, hogy „az állam érdeke és feladata működtetni” az utógondo-

zás szervezetét.²⁹ Amikor sorait Schäfer papírra vetette, még nem gondolta, hogy milyen hamar, s milyen „következtesen” realizálódik követelése, az egységes állami kezelés gyakorlata. A változásokat jelezte már a szerkesztőség által sem vállalt, s így „vita-cikknek” minősített értekezésre befutó „válasz”. *Pesti János*, az Igazságügyi Minisztérium büntetés-végrehajtási osztályának vezetője határozottan rendreutasította Schäfert, s közölte vele, hogy gondolkodása a kapitalizmust példázza, fejtegetései olyanok, mintha „Magyarországon ma is a kapitalizmus rendszere uralkodna”. Hiszen ma már, a szocializmus építése korszakában nincsenek munkanélküliek, így kimutathatóan kevesebb a visszaeső is. Nem az utógondozásról kellene elmélkedni, hanem a kapitalista viszonyokat felszámolni.³⁰ Hasonlóképpen vélekedett *Fehér Lászlóné* is. Kioktatta Schäfert, hogy „az elmúlt rendszer bűne, hogy még mindig vannak fiatalok bűnözők”, s utalt a nagy Szovjetunióra, ahol nem utógondozással lépnek fel a bűnözés ellen, hanem a társadalom megelőzi a bűnt.³¹ Ez a politikai jelzés előre vetítette az utógondozás sorsának alakulását a következő években. 1950-ben megszüntették a börtönmissziót, az egész civil társadalommal az utógondozásban közreműködő társadalmi szervezetek is a diktatúra kiépülésének áldozataivá lettek. A büntetés-végrehajtásnak a belügyminisztérium hatáskörébe kerülése teljesítette ki ezt a folyamatot. [Ami a korábbi utógondozás maradványmorzsaiként megmaradt: az elbocsátás előtti „elbeszélgetés”, némi (elsősorban útiköltséget fedező) pénzsegélyezés és szükség esetén ruhaszegély.] Másfél évtizedig nem került elő érdemben az utógondozás ügye.³² Akkor a kormány az elítéltek két kategóriáját különböztette meg. Az egyik számára az utogon-

dozást kötelezővé tette, s a szabadulást követő gondozását a tanácsokra bízta.³³ „Az utógondozás széles társadalmi aktívahálózatra támaszkodó, a társadalmi szervezetek bevonására felépült államigazgatási tevékenység” lett, amelynek „kulcspontja a pártfogói hálózat megfelelő kiépítésében s működésében keresendő”.³⁴ A pártfogók pedig a tanácsok gyermekvédelmi alkalmazottai és aktivistái. A tanácsok azonban láthatóan nem tekintették igazi feladatuknak a rájuk bízott munkát.³⁵ A jogalkotói elképzelések szerint alakított konstrukció „nem volt elégséges az utógondozással, pártfogással kapcsolatban felmerült igények kielégítésére, mert a tanácsai szervek nem tudták sem a tárgyi, sem a személyi feltételeket biztosítani a rendelet maradéktalan végrehajtása érdekében”.³⁶ Tíz esztendőre rá megváltoztatták tehát a koncepciót, s életre hívták a hivatásos utógondozói hálózatot.³⁷

Rendőri felügyelet

A szabadlábba helyezett elítéltek ellenőrzésének természetes módja volt a XIX. században Európa-szerte a szabadultak rendőri felügyelet alá rendelése. A szabaduló fegyencek ezzel lényegében lakóhelyhez kötöttekké is váltak, ami a társadalom megnyugtatása mellett a visszaesés esélyeinek korlátozását is szolgálta. A rendőri felügyelet alá helyezés elleni heves támadások a fogházjavítók oldaláról humanitárius szempontokat érvényesítettek. Eszerint „míg a büntető intézetek a bűnnek oskolái, tenyészházai, addig ezen intézkedés az elbocsátott büntetettek iránt igazolva volna... midőn azonban a büntető intézetek javító intézetekké váltak, az elbocsátott fegyenczet mint ártatlant, minden joggal bíró polgárt kell tekinteni, kit továbbá is korlátozni igazságt-

lanság volna.”³⁸ A XIX. századi fogházjavítóknak hittek abban, hogy a feltételes szabadságra bocsátás és a rabsegélyezés (utógondozás) e felügyeletet fölöslegessé teszi. Várakozásaikat részben igazolta csak az idő. A rendőri felügyelet az ellenőrző tevékenység periferiájára szorult, de fennmaradt; a felügyelet és ellenőrzés oroszlánrésze azonban a pártfogó felügyelet részévé vált.

Patronázs

1909. szeptember 10-én tárgyalta a II. Országos Patronage-kongresszus azokat a véleményeket, melyeket a felkért szakemberek a kongresszus első kérdésére válaszul adtak (ti. hogy miképp kellene a jelenlegi rabsegélyező egyesületnek címét és alapszabályait megfelelően átalakítani, abból a célból, hogy ezek az egyesületek a patronage munkásság teendőit kiszélesített hatáskörben végezhessek?)³⁹ Az egyik felkért véleményező, Bemolák Nándor határozottan kijelentette: „*A rabsegélyezés eddigi formája immár idejét múlta... a rabsegélyezés kifejezést egyesületeink címében a következetlenség vádjánál nélkül többé fenn nem tarthatjuk*”⁴⁰, majd így folytatta: „*ajánlom az új szervezetekre a patronage kifejezést; e kifejezés magában foglalja az egész oltalmazó, pártfogó, nevelő tevékenységet*”. Ezzel a patronázs fogalma visszavonhatatlanul bevonult a magyar büntetés-végrehajtás és kriminológia történetébe.

A patronázs a büntetőjogi reformmozgalmak terméke. A bűnözésről alkotott kép megváltoztatása, a klasszikus büntetőjogi iskola tanainak elvetése, az egyéniesítés, a bűnelkövetők közötti differenciálás, a bűnözés komplex jelenségként való felfogása, a kriminalitás okainak szociológiai, pszichológiai kutatása⁴¹ kiszélesítette a korábbi rab-

segélyezés fogalmát. A reformiskolák küzdelmének kodifikációs eredményei a büntetés-végrehajtás és ezzel az utógondozás megváltozását is magukkal hozták. (1908:36. tc, a büntető törvénykönyv első büntető novellája a fiatalkorúak speciális kezeléséről szólva intézményesítette a próbára bocsátást, a javító nevelést, a kísérleti kihelyezést és feltételes szabadon bocsátást. Az 1913:17. tc. felállította a fiatalkorúak bíróságát, s rendelkezett a fiatalkorúak büntetésének végrehajtásáról. Az 1913:21. tc. bevezette a közveszélyes munkakerülőkkel szemben a dologház határozatlan tartamú szabadságvesztés-büntetését stb. E változások természetesen átgondolásra készítették a rabsegélyezéssel foglalkozókat. Ezen új feladatrendszer megjelölésére vezették be a patronázs fogalmát.

A fogházmisszió, a rabsegélyezés és az utógondozás intézményeit egy szélesebb perspektívájú társadalmi mozgalom keretei közé illesztették, mely a megelőzést, a veszélyeztetett fiatalkorúak, gyermekek, betegek és züllött környezetben élők gondozását helyezte a társadalmi jótekonyság fókuszába. E körben a rabsegélyezés értelem szerűen eljelentéktelenedett, mellékes kérdéssé vált. A patronázs fogalma, mely a magán- és állami szociális gondoskodás nagy részét magában foglalta, olyan szerteágazó lett, hogy mindenki jószerével azt értett rajta, amit akart. Jogosan állapította meg Nagy Ferenc, hogy „*a patronázs, a pártfogás, fogalma nem volt teljesen tisztázottnak, általánosan elfogadottnak tekinthető*”.⁴² Ennek a fogalmi parttalanságnak egyik fő oka volt véleményünk szerint a patronázs sokszínűsége és eredendően jótekonysági forrása, melynek következtében a speciális kriminálpolitikai értelmezés nehezen tudott kibontakozni a szociális gondoskodás öleléséből. Mint-

hogy a patronázs pontos jogi szabályozása várható magára, határait pedig a mindenkori hétköznapi gyakorlat, illetőleg a munkát vállalók elképzelései és működési területei szabták meg, sem pontos definícióra, sem következetes szóhasználatra nem akadhatunk a szakirodalomban. A századfordulón többen is kísérletet tettek a patronázs külhonból meggyökeresített forgalmának definiálására. Ennek nehézségét okozta az is, hogy a szerzők maguk is gyakran változtatnak megközelítéseiken. Finkey Ferenc például hol a gyermek- és ifjúságvédelem szinonimájaként kezeli⁴³, hol a teljes utógondozási és prevenciós tevékenység összefoglaló elnevezéseként idézi⁴⁴. Bemolák Nándor a társadalom önvédelmi reakciójaként fogalmazza meg,⁴⁵ Hacker Ervin a szabadulók ellenőrzés alatt tartására venné igénybe.⁴⁶ *Gerőcz Kálmán* 1912. évi világos meghatározási kísérlete sem változtatott érdemben a helyzeten. Ő a „pártfogás” kifejezést ajánlotta mint a teljes tevékenységet lefedő szót, melyen belül világosan elkülönített három nagy feladatkört: a prevenciót, a fogházmisziót és a szabaduló rabot érintő munkabaállító és felügyeleti tevékenységet. *Gerőcz* definiálási próbálkozásainak középpontjában a kriminálpolitika áll: ez az ismérv lenne a szerző szerint hivatott arra, hogy szétválassza a patronázs általános szociális gondoskodó funkcióját a bűnmegelőzéssel kapcsolatos tevékenységektől.⁴⁷

Az új patronázsfelfogás diadala azonban a gondozó tevékenység új elvi megközelítését olyannyira megerősítette, hogy a hagyományos érvelések látványosan elhalványultak. Jó példa erre *Feleki Béla* értekezése a pártfogó-ügyről, aki művében szinte kizárólag a gyermek- és fiatalokokról szól, a patronázs fogalmát leszűkítve a veszélyeztetett fiatalok és gyermekek védelmének meg-

szerezésére. Élesen megkülönböztette a 15 évet be nem töltött, elhagyott gyermekek és a jogi értelemben nem elhagyott, de a züllött környezet miatt veszélyeztetett gyermekek gondozásba vonását egyfelől s az egyéb, segítségére szoruló gyermek oltalomba vételét másfelől. Az ő felfogásában a patronázs annyiban kerül kapcsolatba a büntetés-végrehajtással, amennyiben a büntető novella (1908:36. tc.) idegvágó rendelkezései azt előírták. Azt sem tartotta lehetetlennek, hogy a fogházbüntetést minden körülmény tekintetbevételével esetleg felcseréljék pártfogó egyesületek menedékházaira, melyek szerinte úgyszintén alkalmasak a javító célú fogva tartás végrehajtására.⁴⁸ A patronázs-tevékenység teljes egészében a reformmozgalmak által meghatározott irányok befolyása alá került. A patronázs-kongresszusok (1909, 1911 és az 1914-re meghirdetett) kizárólag az új reformirányok központi kérdéseivel foglalkoztak. Az 1909. évi budapesti kongresszus a rabsegélyező egyletek átalakításának aktuális szervezési kérdése mellett az erkölcsi romlás veszélyének kitett vagy züllésnek indult gyermekek és fiatalok megmentésének lehetőségeiről, a züllés veszélyének kitett vagy erkölcsi romlásnak indult fiatalok lányok illetőleg nőrabok problémájának kezelését szolgáló vezérelekről, a patronázs-tevékenységre szoruló fiatalok elhelyezésének megkönnyítéséről tárgyalt. (A hagyományos rabsegélyezési terepet egyetlen rész kérdés érintette: „Melyek a legalkalmasabb eszközök arra, hogy a szabaduló rabok elhelyezése még büntetésük kitöltése előtt biztosítsák és számukra tisztességes munkaszerezés megkönnyítessék?”)⁴⁹ A III. kongresszus elé kitűzött kérdések a következők voltak: „*Mely feltételek mellett hagyható a segélyre szoruló gyermek a szülő, nagyszülő vagy a rokon családjában? Ha igen, szükség-*

séges lenne-e az állami gyermekvédelmi törvényeket, illetőleg az állami gyermekvédelmi szabályzatot e szempontból, s mily irányban módosítani? Miként mozdíthatja elő a társadalom a próbára bocsátottak erkölcsi és szociális megerősítését a próbaidő alatt? Melyek legyenek a hivatásszerű büntettek irányában kifejthető patronage-tevékenység kerekei? Nevezetesen van-e egyáltalán helye patronage munkának a hivatásszerű büntettek ügyeiben?⁵⁰ A meghirdetett, de végül elmaradt kolozsvári IV. kongresszus tanácskozásaira az előkészítő bizottság az alábbi javaslatokat tette: Mi módon vehet részt a társadalom az alkoholizmus elleni küzdelemben s mily intézkedések alkalmaztassanak a kriminalitás e tényezőjével szemben, különösen a fiatalok megvédése szempontjából? Mily módon lehetne megbízható környezet-tanulmány beérkezést biztosítani, s egyáltalán, minél pontosabb tájékoztatást nyújtani a fiatalok bírójának a fiatalok egyénisége, értelmi, erkölcsi fejlettségének foka és életviszonyai tekintetében? Melyek a nők által végzendő patronage-munka főbb ágazatai és mily módon volnának ezek eredményessé tehetőek?⁵¹ A kongresszusok nagyban hozzájárultak a prevenciók gondolat elterjesztéséhez és a fiatalok (s kisebb mértékben a közveszélyes bűnelkövetői kategória) speciális kezelésének elfogadtatásához, ugyanakkor azonban éppen e központilag kezelt kérdések miatt háttérbe szorultak a rabgondozás problémái.

Az első világháború után a patronázsfogalom végletes kiterjesztését hozta. A társadalmi erők háborús célú mozgósítása együtt járt ugyanis azzal, hogy a patronázs kialakult szervezeteit a hadi követelmények szolgálatába állították. Javítóintézetekben katonák ruházatát, felszerelési tárgyait állították elő, a patronázs-egyesületek a hadifoglyok gondozását, gyámo-

lítását is vállalták, igénybe vették őket sebesültgondozásra, hadsegélyezésre, az elesettek árváinak, özvegyeinek, a rokkantak, sebesültek, hadba vonultak családtagjainak támogatására is. A háború utáni célokat a patronázs számára Finkey Ferenc így összegezte: fel kell készülni a keresésképtelenek, nyomorékok gondozására, a rokkantak ellátására, az árvák nevelésére, segélyezésére.⁵² Ez a felfogás messze vitt még a legtágabb értelemben vett bűnözés-megelőző programoktól is. A Finkey Ferenc által megfogalmazott gondolat a legáltalánosabb szociális gondoskodás zónájába vezet. „Hiszen nem a patronage alap gondolatát és vezérelvét valósítják-e meg azok, akik a sebesültek ápolására vállalkoznak?” Akik rokkantakat ápolnak, özvegyeket és árvákat segítenek, hadifoglyokat támogatnak?⁵³ Ez a kriminálpolitikai szempontoktól távol eső értelmezés lett az egyik forrása a patronázs-mozgalmában lobogó lelkesedés kihunytnak. A háború kiégette a patronázs-mozgalmából a társadalmi gondoskodási kedvet; a trianoni Magyarországon alig lelpi nyomát. A két háború közötti időszak sok egyéb mellett a patronázs-tevékenységnek sem kedvezett, jóllehet e területen élénkebb volt a tevékenység, mint a rabsegélyezésben. Bár Finkey Ferenc a rabsegélyezéshez hasonlóan kénytelen volt e területet is elmarasztalni (egyenesen az igazságügyi patronázs-egyesületek „életre keltésének” szükségéről beszélt),⁵⁴ e téren legalább némileg hatékonyabban működött a társadalmi pártfogás (vö. Országos Stefánia Szövetség, Országos Egészségvédelmi Szövetség, Országos Gyermekvédő Liga, Országos Nép- és Család-
védelmi Alap stb.). Mint fentebb láttuk, az utógondozás fennmaradt tradíciói 1950-ig éltek a fogházmiszsiót és a rabsegélyezést, az követően a diktatúra állami felszámolt mindenféle civil kezdeményezést e téren, hogy 1965-ben állami asszisztencia mellett már a szo-

cialista társadalmi aktivisták bevonására építve elevenítse föl a gondolatot.

Hivatásos pártfogók

Mint láttuk, a rabsegélyezés, a patronázs-mozgalom története során újra és újra fölvetődő követelés volt a hivatásos gondozók alkalmazása. A patronázs kontra rabsegélyezés problémája nemcsak az e célra létesített szervezet állami, illetve társadalmi jellegének elmentmondásaiban jelentkezett, hanem a társadalmi munkában jótékonykodó patronusok és patronesszek alkalmasságának és képességeinek behatároltságában is. „A gyakorlatban csődöt mond az egész nevelési gondolat, ha nincsenek oly hivatásos pártfogóink, kik a Novella szellemét fölfogni és alkalmasan szolgálni képesek.”⁵⁵ A sikeres pártfogói tevékenység záloga a pártfogói hivatás, mely jelenti egyszerre a pártfogó elkötelezettségét, lelki azonosulását a feladattal, a szakmai hozzáértést és a teljes odaadást (szükséges, hogy „egész emberként” vegyen részt a feladat teljesítésében, vagyis foglalkozásként pártfogoljon).⁵⁶ A III. Országos Patronage-kongresszuson már Angyal Pál is elfogadta, hogy a közveszélyes (akár fiatalok) bűnelkövetők utógondozására csak hivatásos pártfogó tisztviselők, hatósági jogkörrel rendelkező hivatalnokok alkalmaztassanak, mert – mint ekkor már felismeri kényszerült – a társadalmi munkában patronázs-tevékenységet vállalók nem tudnak mit kezdeni a „nehézfűkkel”, tartanak is tőlük, kevesen vállalják csak a kockázatot.⁵⁷ A Szociális Missziótársulat által meghirdetett pártfogói tanfolyamon már 1912-ben a következő tárgyak szerepeltek: Általános ismeretek, gyakorlati tudnivalók, neveléstan, erkölctan, gyermeklélektan, patológia, betegápolási ismeretek, jogismeret és gazdaságtan.

A hivatalos pártfogók megjelenése az első

büntető novella rendelkezéseihez kötődik, amelyek a próbára bocsátott, a javítóintézetből történő kihelyezés és a feltételes szabadságra bocsátás eseteire a fiatalokúak különleges felügyeletét írta elő. E rendelkezés jegyében a bíróság a fiatalokú feletti (állami) felügyeleti hatáskört az általa alkalmasnak tartott személyre vagy hivatalra, társadalmi szervezetre bízta.⁵⁸ A bíróságot a fiatalokúak feletti felügyeletben, életviszonyainak felderítésében, információk szerzésében (társadalmi) pártfogók segítették, s szükség esetén az igazságügy-miniszter a bíróságnak közvetlenül alárendelt pártfogó tisztviselőt, azaz hivatásos pártfogót rendelt ki.⁵⁹ Az ötvenes évek jogpolitikája még az utógondozás eszméjét is száműzte, így az abban közreműködő pártfogó intézménye is elenyészett. A büntetés-végrehajtásba lassan visszacsempészett pártfogás csupán 1975-re erősödött meg annyira, hogy hivatásos pártfogói szervezetet legyen képes életre kelteni.⁶⁰ A rendezés „alapvető pozitívuma, hogy jó irányba fordította az utógondozás-pártfogás fejlődését, helyes célkitűzéseket és gyakorlati megoldásokat választott. Különösen jelentős volt az utógondozásnak, pártfogó felügyeletnek a bírósághoz, tehát az igazságügyhöz való kapcsolása, a hivatásos pártfogói szervezet létesítése.”⁶¹ Györgyi Kálmán a törvényerejű rendeletet az 1961. évi Btk.-t követő novelláris jogalkotás egyik legjelentősebb darabjaként tartotta számon. Részben mert megjelölte az utógondozás célját és kereteit, részben pedig mert – mint írja – „a visszaesőkkel szemben nem a represszióval kívánt fellépni.”⁶² A jogalkotó megtalálta az arányokat a reszocializáció és a társadalom védelme, a szabadulók felügyeletéről való gondoskodás között.⁶³ A rendezés pontot tett a fogalmi csatározások végére is, a pártfogói felügyeletet egyértelműen az utógondozás keretében helyezte el.⁶⁴

Mezey Barna

Jegyzetek

1. Az 1996. december 10-én elhangzott előadás szerkesztett változata.
2. **Dombóváry G.:** Fenyítőeljárási és börtönügyi adalékok vármegyéinknek XIX. századeleji gyakorlatából. Budapest, 1931, 64. o.
3. **Lugossy J.:** Függelék a fogház-javítás tárgyához. In: Atheneum, 1839, 7. sz.
4. **Pulszky Á.–Taufner E.:** A börtönügy múltja, elmélete, jelen állása, különös tekintettel Magyarországra. Budapest, 1867, 220. o.
5. Máté 25. 36,40.
6. **Vö. Pál L.:** Nevelés a büntetés-végrehajtásban. Kriminálpedagógiai tanulmány. Budapest, 1976. 17. o.
7. **Vö. Farkas E.:** A szociális missziótársulat rövid ismertetése (irányzat és gyakorlat). Budapest, 1911.
8. **Szöllősy O.:** Magyar Börtönügy. A szabadságvesztések végrehajtása. Budapest, 1930, 282. o.
9. 1878. 5. tc. 27. §
10. **Löw T. (szerk.):** A Magyar Büntetőtörvénykönyv a büntettekről és a vétségekről és teljes Anyaggyűjteménye I. Budapest, 298. o.
11. Első Országos Rabsegélyező Kongresszus iratai és naplója, Pécs 1907. 5. o.
12. A Budapesten 1909. szeptember hó 10 és 11-én tartott II. országos Patronage-kongresszus iratai, 3. füzet. 275–280. o.
13. 1887:8. tc. 1. §
14. A Kassán, 1911 szeptember első felében tartandó III. Országos Patronage-kongresszus iratai. Kassa, 1911, 72. o.
15. 1892:27. tc. 3–4. §
16. 1921:34. tc. 10. §
17. 1924:4. tc. A/I. 4 (1)
18. 4600/1927. I. M.
19. **Hegedűs J.:** A szabadult rabok visszavezetése a társadalomba. In: Társadalomtudomány, 1941, 404. o.
20. 2106/1880. IM-rendelet
21. 18.819/1886. IM-rendelet, kiegészítve 27 055/1905. sz. IM-rendelettel
22. Erre utal **Gönczöl K.:** Bűnös szegények. Budapest, 1991, 22, skk. o.; **Nagy F.:** Intézkedések a büntetőjog szankciórendszerében. Budapest 1986, 47., skk. o.
23. **Angyal P.:** A patronage In: Jogállam, Budapest, 1909. 488.o
24. **Angyal P.:** Pártfogó intézményeink és a magyar társadalom, In: Magyar társadalomtudományi Szemle, 1908., 948.o.
25. **Angyal P.:** A patronage In: Jogállam, Budapest, 1909. 488.o
26. **Vö. Angyal P.:** A rabsegélyezés reformja, Pécs, 1907.
27. **Finkey F.:** Alkossunk törvényt az igazságsügyi patronázsegyletekről és a letartóztató intézetekből kibocsátottak utógondozásáról. Budapest, 1943. 31. o.
28. **Hegedűs J.:** A szabadult rabok visszavezetése a társadalomba In: Társadalomtudomány. 1941, 391, 407. o.
29. **Schäfer I.:** Utógondozás a visszaesés ellen. In: Jogtudományi Közlöny, 1949, 419. o.
30. **Pesti J.:** „Utógondozás a visszaesés ellen”. In: Jogtudományi Közlöny, 1950. 158. o.
31. **Fehér L.:** „Utógondozás a visszaesés ellen”. In: Jogtudományi Közlöny, 1950, 159. o.
32. Az 1.105/1954. (XII. 17.) MT-határozat és az 1955. évi büntetés-végrehajtási szabályzat óvatosan arról szól, hogy a munkába állításról lehetőleg gondoskodni kell, hogy a szabaduló lehetőségeiről érdeklődni kell. Az 55/1960. (XII. 22.) kormányrendelet a tanácsok hatáskörébe utalta a szabadultak gondozását arra az esetre, ha azt ők maguk kérelmez-

nék. E megszorítás természetesen hatástalanította az egész rendelkezést.

33. 12/1965. kormányrendelet

34. **Molnár J.:** A fiatalkorúak és az utógondozás. In: Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok III., Budapest, 1984, 212. o.

35. **Pál L.:** Nevelés a büntetés-végrehajtásban (Kriminálpedagógiai tanulmány). Budapest, 1976, 175. o.

36. **Nagy F.:** Az utógondozás – pártfogó felügyelet hazai fejlődéséről, ih. 46. o.

37. 1975. évi 20. sz. törvényerejű rendelet.

38. **Pulszky Á.–Tauffer E.:** A börtönügy múltja, elmélete, jelen állása, különös tekintettel Magyarországra. Budapest, 1867, 215. o.

39. A Budapesten 1909. szeptember hó 10. és 11. napján a Magyar Tudományos Akadémia dísztermében Ó Császári és Királyi Fenség legfőbb védősége és Günther Antal v. b. t. t. m. kir. igazságügy-miniszter tiszteletbeli elnöksége alatt tartandó II. Országos Patronage-kongresszus programja

40. A Budapesten 1909. szeptember hó 10–11-én tartandó II. Országos Patronage-kongresszus iratai. Budapest, 1909, 17. o.

41. Erre nézve vö. **Gerőcz K.:** A büntetőjogi új irányok hatása hazánkban, Budapest, 1912, **Gönczöl K.:** A visszaeső bűnelkövetők tipológiája. Budapest, 1980.

42. **Nagy F.:** Az utógondozás – pártfogó felügyelet hazai fejlődéséről (történeti és elméleti áttekintés). In: Utógondozás–pártfogó felügyelet. szerk.: **Szűk L.,** Budapest 1985, 36. o.

43. **Finkey F.:** A magyar büntetőjog tan könyve. Budapest, 1909.

44. **Finkey F.:** Büntetéstani problémák. Budapest, 1933, 267. o.

45. **Bernolák N.:** Büntetőjog és patronázs. Kassa, 1912, 16. o.

46. **Hacker E.:** A börtönügy. Pécs, 1918, 157. o.

47. **Gerőcz K.:** Patronage. Sátoraljaújhely, 1912, 4., 16. o.

48. **Feleki B.:** A pártfogó-ügy (patronázs). Budapest, 1911, 7., 38. o.

49. A Budapesten 1909. szeptember hó 10. és 11. napján ... tartandó II. Országos Patronage-kongresszus programja

50. A Kassán, 1911. szeptember első felében tartandó III. Országos Patronage-kongresszus iratai, Kassa, 1911.

51. Az Ó Császári és Apostoli királyi Felségének legfőbb védősége alatt Kolozsvárt, 1914. évi szeptember hó 9–11. napján tartandó IV. Országos Patronage-kongresszus iratai. Kolozsvár, 1914.

52. **Finkey F.:** A patronage a háború alatt és a háború után. In: Bűnügyi Szemle, 1915. 392. o.

53. **Finkey F.:** Uo., 386. o.

54. **Finkey F.:** 1943, 28. o.

55. **Farkas E.:** A hivatásos pártfogó. Budapest, é. n. 16. o.

56. **Farkas E.:** A szociális missziótársulat rövid ismertetése (Irányzat és gyakorlat) Budapest, 1911. 12. o.

57. A Kassán, 1911. szeptember első felében tartandó III. Országos Patronage-kongresszus iratai. Kassa, 1911, 72. o.

58. 1908:36. tc. 22., 30. §, később kiegészítette a fiatalkorúak bíróságáról szóló 1913:7. tc. 46. §

59. 27 100/1909. IM-rendelet

60. 1975. évi 20. sz. törvényerejű rendelet és a végrehajtásáról szóló 3/1975. (XII. 15.) IM-rendelet

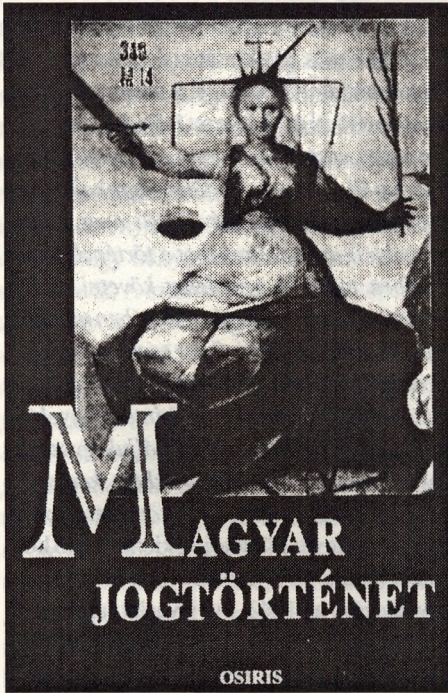
61. **Nagy F.:** Az utógondozás – pártfogó felügyelet hazai történeti áttekintése. ih. 50. o.

62. **Györgyi K.:** Büntetések és intézkedések. Budapest, 1984, 105–106. o.

63. **Lukács T.:** Feljegyzések az élők házáról. Budapest, 1979, 287. o.

64. **Nagy F.:** Az utógondozás – pártfogó felügyelet hazai történeti áttekintése, ih. 50. o.

Új magyar jogtörténet

Wenzel Gusztáv múlt századi művét – Magyarország jogtörténeti vázlata – követően egy kivételtől – Béli Gábor: *A magyar jogtörténet az államalapítástól 1848-ig* (Pécs, 1995) – eltekintve nem született olyan tudományos munka, egyetemi tankönyv, amely a magyar jog történetét önállóan (nem az alkotmánytörténettel együtt) dolgozta volna fel. Az Oziris Kiadó gondozásában nemrégiben megjelent új *Magyar jogtörténet* – amely már az elmúlt száz évet is felöleli – ugyancsak a fenti művek szerkesztési elvét vallja magáénak. Régebben „általánosabb volt az a megoldás, hogy a szerzők az alkotmánytörténetbe ágyazva, vagy legalábbis annak kiegészítő részeként taglalták a jogtörténetet. Sorra szü-

lettek a *-magyar alkotmány- és jogtörténet-, -magyar állam- és jogtörténet-* címmel jelzett munkák, melyekben azonban szükségképpen megbomlott az egyensúly, az alkotmánytörténeti szempontok váltak uralkodóvá” – olvasható a könyv előszavában. A kötet egyik célja tehát a jogtörténetnek az alkotmánytörténeti politikai ihletettségű kötöttségeitől mentes bemutatása volt. Ugyanakkor a szintén Mezey Barna szerkesztette tavaly megjelent *Magyar alkotmánytörténet* megrajzolta a jogfejlődés háttéréként a politika- és alkotmánytörténet tablóját, így módon a két könyv együtt alkot egészet.

Két rövid szó-, illetve fogalommagyarázat a kiadvány tartalmának ismertetése előtt: a Magyar jogtörténet a feudalizmus, a feudalista jog fogalmát egészen 1848/1949-ig kiterjeszti (ennek okairól a könyv előszava bőveges magyarázatot ad), továbbá – száz évet ugorva – a szovjet mintájú jogrendszer kiépülésének korszakára leginkább a „szovjet típusú kísérlet” kifejezést használja.

Az első rész, amelynek szerzői Beliznay Kinga, Horváth Attila, Mezey Barna, Révész T. Mihály és Zilinszy János, a *Jogfejlődés és jogtörténet* címet viseli.

A *Jog, jogrendszer, jogágak a magyar jogfejlődésben* című fejezet áttekinti a magyar jogtörténet korszakait az ősi jogtól a szovjet típusú kísérletig, ismerteti a jogforrásokat.

A következő fejezet a jogtanítás és a jogtudomány kérdéskörét vizsgálja az első hazai egyetemalapítási kísérletektől kezdve a szocialista korszakkal bezárólag. E rész utolsó fejezete a magyar jogtörténetírás 18. századi kezdeteitől egészen – a

könyv vállalt korszakhatárát is átlépve – a közelmúltig, napjainkig tekinti át a jogtörténetírás és a jogtörténet-oktatás jelentősebb képviselőit.

Beliznay Kinga, Horváth Attila és Zlinszky János írta a könyv második, a magyar magánjog történetével foglalkozó részét.

Az első két fejezet az Árpád-házi királyok magánjogi jellegű intézményeit (földbirtok, szerződéses, örökség) ismerteti, illetve a különböző jogfajták (személyi jog, dologi jog, kötelmi jog, örökjog) szerint tekinti át a rendi Magyarország magánjogát. Ez utóbbi fejezet írója, Zlinszky János szerint a hazai magánjog a 18-19. század fordulójáig nem volt lényegesen elmaradottabb, mint az európai átlag, s noha a magyar anyagi magánjog folyamatossága később megtört, a polgári korszakban sem maradt el az európai élvonaltól, sőt bizonyos területeken úttörő szerepet is vitt.

A Család és házasság az 1848 előtti magyar jogban című részt követően a magyar polgárjog történeti alapjaival foglalkozó fejezet 1848-tól 1945-ig tekinti át a jogfajták szerint választott tárgyat.

A magyar kereskedelmi jog történetét áttekintő fejezet – amely még a magyar értékpapírok történetét is tartalmazza – után a polgári házasság, család, gyámság és gondnokság jogtörténeti jellemzőiről olvashatunk.

Végül a második rész két utolsó fejezete a szovjet típusú átalakításnak a polgári jogra gyakorolt hatását elemzi (az 1949. évi IV. törvényig), illetve a szocialista családjog fejlődését tekinti át (az 1952. évi IV. törvényig).

A könyv harmadik részét – *A magyar büntetőjog története* – Beliznay Kinga, Király Tibor, Lőrincz József, Máthé Gábor és Mezey Barna írta. Az első fejezet a büntetőintézmények történetét a kezdetektől a polgári áta-

lakulásig (1848/49-ig) dolgozza fel. E fejezet többek között tartalmazza a magyar büntetőjog korszakolását, ismerteti a középkori büntetőjog főbb ismérveit.

A következő fejezet a középkori büntetés-végrehajtás gyakorlatának jellemzőit (a büntetések nyilvánossága, a szemet szemért elv stb.) tekinti át. A fejezet írója, Mezey Barna szerint „*napjaink embere gyakran esik abba a hibába, hogy a feudális végrehajtás kegyetlenségét mai mércével ítéli meg. Ennél nagyobb igazságtalanságot a történelemmel szemben talán el sem lehet követni. Ezt a csapdát a reális értékelés érdekében mindenképpen el kell kerülni. S ezt csak egy módon tekintjük, ha nem mai értékeinket vetítjük vissza a múltba, nem a mai intézmények és megoldások másolatait próbáljuk évszázadokkal korábbi társadalmakban keresni*”.

A polgári büntetőjog története című fejezet a magyar büntetőjog kiemelkedő korszakát tekinti át. E korszak főbb állomásai a következők: az 1843. évi javaslat (amelynek börtönügyi tervezete jutott legtovább a törvényhozásban), a Csemegi-kódex megjelenése, valamint az I. büntetőnovella (1908), a dolgházi törvény (1913) és a második büntetőnovella (1918) elfogadása.

A negyedik fejezet a polgári kori büntetés-végrehajtás kérdéskörét tekinti át. A korszak történeti előzményei közé tartozik a börtön és a szabadságvesztés-büntetés előtérbe kerülése (amely nálunk az abszolutizmus büntetőpolitikájának következtében, Mária Terézia és II. József uralkodása alatt ment végbe), majd pedig a reformkor fogházjavító mozgalma. A fejezet a korszak börtönügyi kodifikációjának és büntetési rendszerének ismertetése után áttér a büntetés-végrehajtás feltételeinek taglalására, sőt foglalkozik a rabsegélyezés, a fogházmisszió és az utógon- dozás korabeli helyzetével is.

A büntetőjog alakulása a szovjet típusú államban című anyagrészt – amely a büntető jogalkotás és a bírói gyakorlat változásait mutatja be – követően a harmadik rész utolsó fejezete a II. világháborút követő évtizedek büntetés-végrehajtásával foglalkozik, egészen a 60-as évek közepéig tekinti át a történeteket. A koalíciós korszak jellemző büntetése a kényszermunka volt, erre az időszakra tehető a rabmunkáltatás átszervezése is. A szovjet modell érvényesítésének jegyében 1952-ben a börtönügy irányítását a Belügyminisztérium vette át. A sztálini korszak jelentős fejleménye a Büntetés-végrehajtási szabályzat megjelenése 1955-ben. „Az 1956 októberében kibombant forradalom a büntetőpolitika-félfordulatára- készítette a politikai hatalom birtokosait, s az 1950-es évek végétől már tapasztalhatóak az első lépések a hazai büntetés-végrehajtás jogi garanciáinak megerősítésére, human tendenciáinak erősítésére” – írja a fejezet szerzője, Lőrincz József. A „szocialista korszak” legjelentősebb fejleménye a büntetés-végrehajtási szervezet visszahelyezése az igazságügy-miniszter irányítása és felügyelete alá 1963-ban. Az 1966. évi 21. törvény ismertetése után a fejezet röviden kitér a fiatalok büntetés-végrehajtásának a II. világháborút követő történetére is.

A könyv negyedik, a perjogok történetével foglalkozó részét *Horváth Attila, Kabódi Csaba és Pomogyi László* írta. Az első fejezet az eljárásjog feudális kori változásait követi nyomon, ismerteti az eljárási rendszereket, a perszemélyeket és az eljárási cselekményeket.

A polgári kori magyar perjog vázlata című fejezet az 1848/49. évi perjogi szabályozástól a polgári perrendtartás – amely alapjaiban nem változott egészében 1952-ig – tekinti át a korszak eljárásjogi fejleményeit.

Az utolsó fejezet az eljárásjogoknak a II.

világháborút követő alakulását vizsgálja 1954-ig, különválasztva a büntető eljárásjog és a polgári eljárásjog történetét, bemutatva a klasszikus polgári jogelvek szerint működő eljárásjog szétzúzásának folyamatát.

E rövid ismertetés természetesen nem tudta eléggé érzékeltetni a könyv tartalmi gazdagságát, újszerűségét és magas szakmai színvonalát. A magyar jog 1945 utáni történetéről még nem készült ilyen jellegű elemző munka. E korszak reális jogtörténeti megítélését másutt eddig nem olvashattuk. A kötet mindvégig az egyes jogágak saját intézményfejlődését tárgyalja, ami a korábbi alkotmány- és jogtörténetekhez képest az anyag kibővülésével és differenciálódásával járt. Ez az új jogtörténet az adott jogág adott korszakait mindvégig részletezően megismerteti, ugyanakkor a jogtörténeti folyamatokat és összefüggéseket is ábrázolja.

A könyv külön jelentőségét az adja egy börtönüggyel foglalkozó szakember számára, hogy a kötet lapjairól kirajzolódik a magyar büntetés-végrehajtás rövid története is. (A büntetés-végrehajtással kapcsolatos fejezeteket a magyar börtönügy történetének legjobb ismerői: Mezey Barna és Lőrincz József írták.)

Az arányos tagolás, a didaktikai és oktatástechnikai szempontok – talán még eddig nem hangsúlyoztuk, hogy egyetemi tankönyvről van szó – következetes érvényesítése a szerkesztő, Mezey Barna munkáját dicséri. A könyv részeihez fejezetekre bontott irodalomjegyzék társul. Név- és tárgymutató, valamint jogszabálymutató is készült a kiadványhoz, amely nemcsak tankönyvként, hanem a „Magyar alkotmánytörténet”-hez hasonlóan, illetve azzal együtt kézikönyvként is kiválóan használható.

Deák Ferenc

Könyvajánló

Berkes György: Legfelsőbb Bíróság büntetőjogi és büntető eljárásjogi testületi állásfoglalásai. Bp., HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 1996. 311 oldal, 1792 forint.

A Btk. és a Be. rendelkezéseinek helyes és egységes értelmezéséhez elengedhetetlen a Legfelsőbb Bíróság büntetőjogi állásfoglalásainak ismerete. Ezek az állásfoglalások az elmúlt évtizedekben a legfelsőbb bírói fórum elvi irányító tevékenységének fontos eszközei voltak, és minden bizonnyal a jövőben is megtartják jelentőségüket. A büntetőjog gyors átalakulása megköveteli a folyamatos korrekciót, az utóbbi időben keletkezett testületi állásfoglalások mielőbbi közzétételét. A Legfelsőbb Bíróság büntetőjogi állásfoglalásainak ismerete kiváltképp a büntetőbírói gyakorlatban nélkülözhetetlen. Az 1996. május 1-jén lezárt állásfoglalás-gyűjtemény tartalmát tekintve igen sokféle, ezért – a használhatóságot elősegítendő – tárgymutató és jogszabálymutató csatlakozik a kötethez. A könyv a Büntető Kollégium 168 állásfoglalását (ebből három más kollégiumokkal közös állásfoglalás), egy irányelvet (az élet és testi épség büntetőjogi védelméről) és két elvi döntését tartalmazza.

A kötet hasznos lehet a jogalkotók és – alkalmazók széles köre számára. Alapvető kézikönyvként forgathatják azok is, akik tájékozódni kívánnak az „élő” büntetőbírói gyakorlat felől.

Bevezetés a pedagógiai kutatás módszereibe. (Szerk. Falus Iván.) Bp., Keresztény Könyvkiadó, 1996. 540 oldal, 1400 forint.

A vaskos kézikönyv – amely hat fő részből áll – a legújabb nemzetközi és hazai kutatómódszertani irodalom eredményeit tartalmazza, összegzi a kutatások tapasztalatait.

Az első rész a pedagógiai kutatás módszertani kérdéseivel foglalkozik. A következő rész a szakirodalom feltárásának és feldolgozásának gyakorlatába, valamint a korszerű információkereső rendszerek alkalmazásába vezet be. A harmadik rész a különböző kutatási stratégiákkal, a pedagógiai kísérletekkel és az analitikus jellegű kutatásokkal foglalkozik. A kutatás módszerei, eszközei című rész megismerteti a megfigyelés, a kikérdezés, a szociometriai módszer, a különböző tesztek, valamint a dokumentum- és tartalomelemzés tudnivalóival. Az ötödik rész a pedagógiai vizsgálatok leíró és matematikai statisztikai módszereit ismerteti. Az utolsó rész témája a kutatási eredmények értelmezése és közzélése.

Az egyes fejezetek szerkezete egységes. Minden fejezet a megvilágításra kerülő kérdések felsorolásával kezdődik, ezt a módszerre vonatkozó legfontosabb ismeretek kifejtése, a módszer alkalmazási lehetőségeinek bemutatása követi. Ezenkívül ellenőrző kérdések, feladatok, fogalmi összefoglaló és irodalomjegyzék tartoznak egy-egy fejezethez.

A könyv hasznos segédeszköze lehet pedagógusjelölteknek, gyakorló pedagógusoknak, szaktanácsadóknak, az oktatásügy irányítóinak és a hivatásos kutatóknak.

Büntetőpolitika, bűnmegelőzés. Tanulmánygyűjtemény a szociális szak-

képzés számára. (Szerk. Gönczöl Katalin.) Bp. ELTE Szociológiai Int. Szociálpolitikai Tanszéke, 1994, 195 oldal, 450 forint.

A kötet – amely nyolc tanulmányt tartalmaz – nemcsak a szociális munkások és az igazságügyi szociális munkások kézikönyve, hanem minden olyan társadalomtudományi érdeklődésű szakember figyelmére számot tarthat, akit a modern társadalom büntetőpolitikai kérdései foglalkoztatnak.

A szerzők egy része a büntetőpolitika hagyományos területén belül, másik része új szervezetek beiktatásával kívánja gazdagítani a büntető igazságszolgáltatás rendszerét. A korántsem teljes körű, de sokrétű áttekintést a korszerű bűnözéskontroll és a bűnmegelőzés tárgyköre foglalja egységbe.

Farkas Ákos tanulmánya a büntetőeljárás reformja és a bűnmegelőzés kapcsolatát elemzi. Lévai Miklós írása a fiatalok bűnelkövetőkkel szemben kiszabható büntetőszankciók reformjával foglalkozik. Nagy Ferenc tanulmányának témája a jóvátétel, mint a konfliktusfeloldó büntető igazságszolgáltatás egyik formája. Görgényi Ilona dolgozata a bűncselekmények áldozatait segítő európai szervezetek szerepéről szól. Bólyai János írása a közösségi rendőrséggel foglalkozik. A Gosztonyi Géza–Kerecsi Klára szerzőpár tanulmánya a családsegítő és a pártfogó szolgálatok lehetséges szerepéről szól a bűnmegelőzésben. Volentics Anna írása a fiatalok zártintézeti neveltek reszocializációs gondozásának korszerűsítésével kapcsolatosan tesz észrevételeket. A kötet utolsó tanulmánya, Gönczöl Katalin munkája a devianciák, a bűnözés elleni megelőzési stratégia kérdéseivel foglalkozik.

Fehér Györgyi Eszter: Társadalomismeret. Bp. Magister '93, 1996, 192 oldal. 667 forint.

A tankönyv a középiskolák 3–4. osztályos tanulói számára készült, és lényegében azt az ismeretanyagot tartalmazza, amelyet régebben állampolgári ismeretek címmel tanítottak, de a büntetés-végrehajtásnál folyó képzés segédanyaga is lehet.

A kötet általános összefoglalást nyújt arról, mi a társadalom, hogyan osztható részekre, milyen a mai magyar társadalom, mit jelentett a magyar rendszerváltozás stb. Mindezek az általános részek inkább csak bevezetést nyújtanak a kötet lényegét adó társadalmi ismeretek felrajzolásához. A könyv a továbbiakban bemutatja, milyen az alkotmányozás, mit jelent az állam, az állampolgárság, milyen jogai és kötelességei vannak a magyar állampolgárnak, milyen a Magyar Köztársaság államszervezete, mik a legfőbb alkotmányos és államhatalmi intézmények (országgyűlés, államfő, kormány, minisztériumok, önkormányzatok, Alkotmánybíróság, igazságszolgáltatás, közigazgatás stb.). Külön rész foglalkozik az úgynevezett civil társadalom témakörével, valamint a Magyar Köztársaság és az Európai Közösség kapcsolatrendszerével.

A fogalmakat és jelenségeket pontosan, röviden és egyszerűen megmagyarázó könyv jó szolgálatot tehet mindenkinek, aki meg kíván ismerkedni az állampolgári tudnivalók minimumával.

Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. század közepéig. (Szerk. Honvári János). Bp., Aula Kiadó, 1996, 576 oldal. 2118 forint.

A főiskolai tankönyv közgazdászhallgatók számára foglalja össze a magyar gaz-

daság történetének csaknem ezer esztendejét. A cél nem egy speciálisan közgazdasági szempontú összefoglalás elkészítése volt, így a művet történészek és – természetesen – laikusok is forgathatják, annál is inkább, mivel a szerzők arra törekedtek, hogy világos, a részletek sokasága által el nem homályosított összképet adjanak, hogy világosan láttassák a hat fejezetre bontott nagyobb történelmi korszakok (honfoglalástól a XVI. századig, törökkor, 1700–1848, 1849–1918, a két világháború közötti és az 1945 utáni időszak) legfontosabb jellemzőit.

A hagyományos gazdaságtörténetekkel szemben a szerzők szélesebb értelemben fogják fel tárgyakat, nemcsak a mezőgazdaság, az ipari és a kereskedelem kérdéseit tárgyalják, de alapos összefoglalást nyújtanak a tulajdon- és birtokviszonyokról, érintik a gazdasági jog – koronként változó – alaptényeit, szólnak a pénzgazdálkodásról, az infrastruktúráról, a gazdaságpolitikáról, sőt számba veszik a gazdasági kultúra kérdéseit is.

A kötet sajátossága, hogy elsősorban a tényeket rögzíti, nem keres választ olyan elméleti kérdésekre, mint például: mik a magyar gazdaság lemaradottságának okai, melyek a hazai gazdaság országunk közép-európai mivoltából fakadó funkciói stb.

Menyhai Imre: Voltunk, megvolnánk – leszünk? (Nevelés ideológiák kereszttűzében). Bp., Püski Kiadó Kft., 1996, 248 oldal, 690 forint.

(Válogatás az IM Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság Szakkönyvtára szerzeményeiből.)

Menyhai Imre vitairatnak szánt könyve azt kívánja bemutatni, hogy a nyugati pedagógia, az elmélet és a gyakorlat is csődöt mondott, és megpróbál valamilyen alternatívát nyújtani.

A szerző szerint alapvetően a nyugati (elsősorban az egyesült államokbeli) kultúra van válságban. E válság lényege – Menyhai szerint –, hogy a mostani liberalizmus és demokrácia már nem az, aminek klasszikus alapítói megálmodták, hanem valamiféle végletes állapot, amelyben az egyéni szabadság határnélkülivé vált formája és egyúttal az eltömegesedés uralkodik. Ennek az állapotnak a mutatói: a bűnözés óriási arányú növekedése, a kulturális dekadencia, a kábítószer- és szexőrület. E kultúra terjedésétől, a kultúrának a pedagógián keresztül történő továbbhatásától és felfokozásától tart a szerző, és alternatívaként a hagyományos értékek képviselését ajánlja a pedagógiában. A könyv nagyobbik részét azonban nem az alternatív modell kifejtése, hanem a nyugati kultúra csődjének és a pedagógia ellehetetlenülésének bemutatása képezi. E bemutatás nagyrészt a tömegkommunikáció produktumainak elemzésével, illetve a szerző több évtizedes ausztriai tapasztalatainak felidézésével történik.

Menyhai Imre könyvével – a szerző nagy anyagismerete és figyelemre méltó álláspontja miatt – a vele egyet nem értőknek is érdemes megismerkedniük.

CONTENTS

STUDY

1 István VAVRÓ: Numbers and Tendencies (Convicted Adults, 1995)

FORUM

18 János BOROS: Nine Types (A Complex Examination of Habitual Offenders)

28 Béla SZATMÁRI: Reasonable Time (The Success of Human Rights in Penal Law)

33 József ESTÓK: Twoness (Constitutional Legal Situation of Employess)

EXCHANGES OF EXPERIENCES

36 László Gábor HAJNAL: The Deep Keeps Silence (Contrasts between Convicted Gypsies)

50 Zsolt GÉCZY: Tattoo (Summing up at Sátoraljaújhely Prison)

WORKSHOP

61 György VÓKÓ: Harmonisation (General Surveys on Correctional Applications of Law)

87 Tamás MÓDOS: Question-marks (Rehabilitation, Re-education or something else?)

94 István LAJTÁR: Disciplinary Sanctions (Disciplinary Responsibility Reflecting the XLIII Act of 1996)

PREVENTION

100 Anna GYARMATHY: Alternative Methods (Drug Prevention Abroad)

105 Anna PARDI: Drug Danger (Small Hungarian „Narcology”)

PREMIER PLAN

116 Anna PARDI: Man of Conceptions (István Piskor in Flashlight)

IN BRIEF

121 International relations

123 Recognitions

125 Sándor CSORDÁS: Occupation

127 Tamás TÓTH: Pensioners' Meeting

129 Pictures – Events (Tibor FRANK: Graffiti)

LOOKING OUT

132 Zsolt BERECKZI: Contact Person (Seminar in Estonia)

PAST

135 Barna MEZEY: Prisoners' Treatment (Historical Tendencies of Rehabilitation)

BOOKSHELF

147 Ferenc DEÁK: New Hungarian History of Law

150 Offering books

INHALT

STUDIE

1 István VAVRÓ: Zahlen und Richtungen (Rechtskräftige erwachsene Strafgefangenen 1995)

18 János BOROS: Neun Typen (Komplexe Untersuchung der rückfälligen Verbrechen)

FORUM

28 Béla SZATMÁRI: Vertünftige Zeit (Der Durchbruch der menschlichen Rechte in der Straf-Rechtsanwendung)

33 József ESTÓK: Doppelheit (Verfassungsmäßige rechtliche Lage der Beschäftigten)

ERFAHRUNGS- AUSTAUSCH

36 Gábor László HAJNAL: Hört die Tiefe (Was für Gegensätze sind zwischen der zigeunerischen Verurteilten)

50 Géczy Zsolt: In Tätowierten (Vermessung im Zuchthaus und Kerker Sátoraljajjhely)

WERKSTATT

61 György VÓKÓ: Harmonisierung (Lagebericht von der Strafvollzug-Rechtsanwendung)

87 Tamás MÓDOS: Die Fragezeichen (Erziehung, Umerziehung oder etwas andere?)

94 István LAJTÁR: Züchtigung (Disziplinarische Verantwortung im Spiegel des Gesetz XLIII. vom Jahre 1996.)

PRÄVENTION

100 Anna GYARMATHY: Alternative Methoden (Drogprävention im Ausland)

105 Anna PARDI: Droggefahr (Kleines ungarisches Narkologie)

PORTRÄT

116 Anna PARDI: Mensch der Konzeptionen (Im Blitzlicht István Piskor)

IN BRIEF

121 Internationale Verbindungen

123 Anerkennungen

125 Sándor CSORDÁS: Besitznahme

127 Tamás TÓTH: Pensionärtreffen

129 Bilder – Ereignisse (Tibor FRANK: Graffiti)

AUSBLICK

132 Zsolt BERECSKI: Kontaktperson (Seminar in Estland)

VERGANGENHEIT

135 Barna MEZEY: Häftlingsbetreuung (Die geschichtliche Tendenzen des Resozialisierung)

BIBLIOTHEK

147 Ferenc DEÁK: Neue ungarische Rechtsgeschichte

150 Bücherangebot

TARTALOM

TANULMÁNY

1 VAVRÓ István: Számok és irányok (Jogerősen elítélt felnőttek, 1995)

18 BOROS János: Kilenc típus (Visszaeső bűnelkövetők komplex vizsgálata)

FÓRUM

28 SZATMÁRI Béla: Ésszerű idő (Az emberi jogok érvényesülése a büntető jogalkalmazásban)

33 ESTÓK József: Kettősség (A fogvatartottak alkotmányos jogi helyzete)

TAPASZTALAT - CSERE

36 HAJNAL László Gábor: Hallgat a mély (Milyen ellentétek vannak az elítélt cigányok között?)

50 GÉCZY Zsolt: Tetováltan (Felmérés a Sátoraljaújhegyi Fegyház és Börtönben)

MŰHELY

61 VÓKÓ György: Harmonizáció (Helyzetkép a büntetés-végrehajtási jogalkalmazásról)

87 MÓDOS Tamás: Kérdőjelek (Nevelés, átnevelés, netán valami más?)

93 Pályázati felhívás

94 LAJTÁR István: Fenyítés (Fegyelmi felelősség az 1996. évi XLIII. törvény tükrében)

MEGELŐZÉS

100 GYARMATHY Anna: Alternatív módszerek (Drogmegelőzés külföldön)

105 PARDI Anna: Drogveszély (Kis magyar narkológia)

KÖZELKÉP

116 PARDI Anna: Konceptiók embe-re (Villanófényben Piskor István)

RÖVIDEN

121 Nemzetközi kapcsolatok

123 Elismerések

125 CSORDÁS Sándor: Birtokbavétel

127 TÓTH Tamás: Nyugdíjas-találkozó

129 Képek – események (FRANK Tibor: Graffiti)

KITEKINTÉS

132 BERECKZI Zsolt: Kontakt személy (Szeminárium Észtországban)

MŰLT

135 MEZEY Barna: Rabgondozás (A reszocializáció történelmi tendenciái)

TÉKA

147 DEÁK Ferenc: Új magyar jogtörténet

150 DEÁK Ferenc: Könyvajánló

Ára: 100 forint

 Kellemes
  karácsonyi
  ünnepeket
 és boldog
  új évet
 kívánunk
 minden
 kedves
 olvasónknak!